

A STRATÉGIAI ELŐREJELZÉS MÓDSZERTANA ÉS GYAKORLATA

Bauer Kristóf – Csiki Varga Tamás szerk.

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
BUDAPEST

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

A STRATÉGIAI ELŐREJELZÉS MÓDSZERTANA ÉS GYAKORLATA

Projekt szakmai vezető:

Dr. Tólas Péter

Szerzők:

Bartók András

Bauer Kristóf

Dr. Csiki Varga Tamás

Dr. Egeresi Zoltán

Etl Alex

Jórárt Krisztián

Dr. Marsai Viktor

Dr. Tólas Péter

Dr. Varga Gergely

Zavoianu Dóra

Szerkesztették:

Bauer Kristóf

Dr. Csiki Varga Tamás

A kézirat lezárásának dátuma:

2018. augusztus 30.

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Közigazgatási Továbbképzési Intézet

www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes

Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú,
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt
keretében készült el és jelent meg.

© Bartók András, Bauer Kristóf, Dr. Csiki Varga Tamás,
Dr. Egeresi Zoltán, Etl Alex, Jójárt Krisztián, Dr. Marsai Viktor,
Dr. Tálas Péter, Dr. Varga Gergely, Zavoianu Dóra, 2020

© Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés
és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem
reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel,
azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
Bauer Kristóf: A STRATÉGIAI ÖN- ÉS KÖRNYEZETÉRTÉKELÉS	12
Bauer Kristóf: TRENDEK ÉS DRIVEREK ELEMZÉSE	25
Bauer Kristóf: A SZCENÁRIÓVÁZOLÁS	45
Bauer Kristóf: A „NET ASSESSMENT” MÓDSZERTANA	61
Csiki Varga Tamás: A NATO ACT STRATEGIC FORESIGHT ANALYSIS – 2017 CÍMŰ ELŐREJELZÉSE	97
Csiki Varga Tamás: A NATO MULTIPLE FUTURES PROJECT – NAVIGATING TOWARDS 2030 CÍMŰ ELŐREJELZÉSE	110
Bauer Kristóf: A RAND ALTERNATIVE FUTURES AND ARMY FORCE PLANNING CÍMŰ ELEMZÉSE	126
Etl Alex: A NIC GLOBAL TRENDS 2035: PARADOX OF PROGRESS CÍMŰ ELŐREJELZÉSE	139
Etl Alex: A BRIT VÉDELMI MINISZTERIUM GLOBAL STRATEGIC TRENDS 2045 CÍMŰ ELŐREJELZÉSE	151
Jójárt Krisztián: AZ IMEMO STRATEGIC GLOBAL OUTLOOK 2030 CÍMŰ ELŐREJELZÉSE	162
Etl Alex – Zavoianu Dóra: KITEKINTÉS EURÓPÁRA 2038-IG	171
Csiki Varga Tamás: KITEKINTÉS KÖZÉP-EURÓPÁRA 2038-IG	185
Jójárt Krisztián: KITEKINTÉS A POSZTSZOVJET TÉRSÉGRE 2038-IG	197
Varga Gergely: KITEKINTÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKRA 2038-IG	210
Bartók András: KITEKINTÉS A TÁVOL-KELETRE 2038-IG	222
Egeresi Zoltán – Pénzváltó Nikolett: KITEKINTÉS A KÖZEL-KELETRE 2038-IG	235
Marsai Viktor: KITEKINTÉS AFRIKÁRA 2038-IG	247

ELŐSZÓ

Minden racionális állami és nem állami, politikai, társadalmi, gazdasági szereplő – sőt az egyén is – törekszik arra, hogy működése során tevékenységét – rendeltetésétől függetlenül – hatékonyan, hosszú távon kiszámítható keretek között végezze. Ebbe beletartozik a működési környezet és a működésre hatást gyakorló külső és belső tényezők megismerése, az előre jelezhető, várható akadályok, kihívások kiküszöbölése, az azok elhárítására való felkészülés, a lehetőségek felismerése és megragadása, a komparatív előnyök kihasználása. A jelen tanulmánykötet szerzői és a szerzők munkáját megalapozó kutatásban részt vevő szakértők ezt az átfogó célt tartották szem előtt, amikor a nemzetközi és hazai szakirodalom, gyakorlati példák és saját államigazgatási, illetve stratégiaalkotói, valamint elemzői tapasztalatuk alapján ismereteik összegzésére, a kötet 19 tanulmányának megírására vállalkoztak.

Kötetünk célja ugyanis elsősorban az, hogy a magyar államigazgatás – kiemelten a Miniszterelnökség, a Kül- gazdasági és Külügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, valamint a Nemzetgazdasági Minisztérium – számára módszertani segítséget, egyben konkrét ismeretanyagot biztosítsunk azokra az esetekre, amikor a hosszú távú (azaz húsz, harminc évre szóló) stratégiai döntések előkészítése zajlik. Tapasztalatunk és meggyőződésünk, hogy a funkcionális alrendszerek – gazdaságpolitika, fejlesztés és innováció, társadalompolitika, külkapcsolatok és honvédelem – esetében akkor várható sikeres építkezés és fejlődés, ha az össztársadalmi jelentőségű, nagy forrásigényű, az intézményi szereplők összehangolt együttműködését igénylő területeken alaposan megtervezett, a rövid, közép- és hosszú távú hatásokat figyelembe vevő makroszintű, azaz stratégiai döntéselőkészítés előzi meg a döntéshozatalt.

A STRATÉGIA SZEREPE

A „stratégiaalkotás” gyakorlata klasszikusan két területen alakult ki, majd fejlődött: általánosságban az állami szereplők működéséhez kapcsolódik, és történelmi gyökerei visszavezethetők az államok kialakulásának és működésének kezdeti időszakáig. Nem csupán a szűken vett katonai/védelmi szféra működött ugyanis átgondolt tervezés alapján, de valamennyi, erőforrásokkal gazdálkodó „államigazgatási és közigazgatási” funkció megkövetelte ezt már az államok kialakulásának korai szakaszában is – legfeljebb az időtáv volt rövidebb, a rendelkezésre álló információ kevesebb, illetve a tervezés „módszertana” kevésbé összetett. Szűkebb értelemben pedig – kifejezetten „stratégia” megnevezéssel – a stratégiai gondolkodás és tervek kialakítása a hadviseléshez, a fegyveres konfliktusok sikeres megvívásához kapcsolódott már az ókortól, majd a 18. századtól nyert egyre nagyobb láthatóságot a „nyugati” hadtudományi gondolkodók körében (VESZPRÉMY 2006; BAYLISS et al. 2006).

A második világháborút követően a nemzetközi konfliktusok tanulságai és a legjelesebb hadtudományi gondolkodók munkája nyomán Basil H. Liddell Hart mutatott rá arra, hogy a katonai konfliktusokra történő eredményes felkészülés – sőt, még inkább a katonai erő használatának elkerülését lehetővé tevő alternatív eszközök kialakítása és alkalmazása – is megköveteli a szélesebb megközelítést. Liddell Hart olyan „nagy stratégia” kialakítását javasolta, ami minden politikai, gazdasági, technológiai, társadalmi stb. eszközt és erőforrást képes mozgósítani

a katonai eszközök mellett, és a megfelelő kombinációban alkalmazza azokat a célok elérése érdekében (LIDDELL HART 2002). „Modern értelmezésben tehát a stratégia már nem csupán a katonai szférához köthető, a katonai győzelem esélyének növelését célzó tevékenységek összességéként, hanem olyan átfogó „nagy stratégiaként” funkcionál, amely az államok lehetőségeinek komplex alkalmazását jelenti a nemzetközi rendszerben” (CSIKI 2008, 76.). Ezt a tételt a 21. században általánosan elfogadottnak tekintjük, sőt olyannyira alapvetővé vált, hogy napjaink egyes konfliktusaiban (például a 2014 óta tartó orosz–ukrán „hibrid háborúban”), de legalább is azok egyes szakaszaiban messze nem a katonai erő a főszerep, sőt a cél kifejezetten az, hogy fegyveres harc nélkül legyenek képesek az ellenfél ellenállását megtörni és a kívánt célt elérni (RÁCZ 2015).

Ez a felfogás szélesebb értelemben is tudományos alapokat kapott az 1950-es évektől, amikortól interdiszciplináris megközelítésben a „stratégiai tanulmányok” művelői a nemzetközi kapcsolatok, a diplomácia, geopolitika, geoökonómia és a katonai hatalom kölcsönhatásait vizsgálják.

A hidegháború időszakában, amikor a szovjet–amerikai nukleáris szembenállás a kölcsönös megsemmisítés képességét is magában hordozta, a szemben álló felek játékelméleti modellekkel és egyre összetettebb elemzési módszerekkel igyekeztek értelmezni, értékelni és előre jelezni egymás szándékait taktikai és stratégiai szinten egyaránt. Az Egyesült Államok (és a NATO) hidegháborús győzelme, még inkább a nukleáris konfrontáció elkerülése sok tekintetben a sikeres stratégiai modellezésen – a nukleáris elrettentési stratégia megfelelő hangolásán a „tömeges megtorlástól” a „rugalmas reagálásig” –, illetve a komparatív előnyök – az erősebb gazdasági alapok, a kedvezőbb geostratégiai helyzet – felismerésén és kihasználásán múlt. Az 1962 októberi kubai rakétaválság pedig arra is rámutatott, hogy válsághelyzetben milyen közel kerül egymáshoz egy taktikai döntés és annak stratégiai következményei. Az ilyen helyzetek megfelelő kezelésében, a konfliktus elkerülésében a modellezés – és a józan ész – kiváló eszközt jelent a döntés-előkészítés és döntéshozatal során.

Ezzel párhuzamosan a gazdasági/üzleti menedzsment intézményi megközelítése is szárba szökken, és mindezek megtermékenyítő kölcsönhatásából alakult ki a módszeres stratégiai előrejelzések készítése iránti igény. Napjainkra az átfogó stratégiai előrejelzés így már a külső környezet mellett a belső intézményi jellemzőket, például a végrehajtó szervezetek együttműködését, hatásköreit, a döntési alternatívák erőforrásigényét és a formális, illetve informális döntéshozatali folyamatokat is (azok esetleges torzulásait egyaránt) magában foglalja.

A jelen tanulmánykötet a stratégiai előrejelzés külső dimenziójára fókuszál, és nem titkolt célja, hogy hozzájáruljon mind általánosságban a magyar biztonság- és védelempolitikai szakmai diskurzushoz, mind a felülvizsgálatra váró 2012-es Nemzeti Biztonsági Stratégia és Nemzeti Katonai Stratégia megalapozásához. A kötet szerkesztőinek meggyőződése ugyanis, hogy „egy funkcionálisan »jó«, megalapozott és végrehajtható stratégiai dokumentumnak az alábbi jellemzőkkel és tartalmi elemekkel kell bírnia:

- A biztonsági környezet átfogó szemléletű értékelése – beleértve a kihívások, kockázatok, fenyegetések mellett a lehetőségeket is.
- Az elvárt jövőbeni „végállapot” megvalósításához szükséges előíró szemlélet.
- A célok – eszközök – végrehajtók – végrehajtási módszerek egysége.
- Konkrét tervezési célok (haderőstruktúra, képességek) azonosítása.
- A tervezési időszak erőforrásainak pontos azonosítása és ütemezése” (CSIKI 2013, 2.).

Úgy véljük, e jellemzőket reális, körültekintő stratégiai előrejelzéssel meg lehet alapozni.

A TANULMÁNYKÖTET KUTATÁSI HÁTTERE

A magyar kormány 2014–2020 közötti Közigazgatási- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégiája külön intézkedésként fogalmazza meg a közszolgáltatások színvonalának javítását, és ezen intézkedésen belül is kiemelt célként és feladatként a közszolgáltatásban dolgozók tudásának folyamatos fejlesztését, a kormánytisztviselők továbbképzését és kompetenciafejlesztését, illetve a döntés-előkészítő, tervező folyamatokat támogató kutatási tevékenységet. Emellett lényeges elemként jelenik meg az eredményorientált tervezést, ellenőrzést, értékelést és nyomon követést támogató stratégiai szemlélet megerősítése a kormánytisztviselők és a közszolgáltatásban dolgozók körében.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpontja kiemelt kutatóműhelyként a „Kormányzati döntéshozatalt elősegítő stratégiai kutatások a magyar kül- és biztonságpolitika meghatározó területein” című kutatási projektjének részeként vizsgálta a stratégiai előrejelzés szakterületének alapvető módszertani kérdéseit 2017–2018 során a Közigazgatás-fejlesztési Operatív Programok (KÖFOP) 2.1.2.-VEKOP-15 projektje keretében. Célunk ezzel az volt, hogy közvetlenül támogassuk e célkitűzéseket azáltal, hogy a magyar kül- és biztonságpolitikai szakigazgatás, közigazgatás és döntéshozatal, valamint az e területre képzendők támogatására nemzetközi elemzőmódszertani és stratégiai előrejelzési tapasztalatokat dolgoztunk fel a kutatásba bevont szakemberekkel közösen.

Munkánk során a stratégiai előrejelzésre úgy tekintettünk, mint hosszú távra (15+ év) szóló, a lehetőségek, kockázatok minél szélesebb spektrumát feldolgozó és értékelő szakterületre, amely a kormányzati politika részeként átfogóan, a kül- és biztonságpolitika területén pedig szakpolitikai szinten (például a biztonsági környezet értékelése által) képes hozzájárulni egy ország sikeres nemzetközi érdekérvényesítéséhez, valamint a várható kihívásokra való felkészüléshez és azok sikeres elhárításához. E szellemben a kutatásban részt vevő szakértők a nemzetközi stratégiai előrejelzési módszertan bevált gyakorlatait tárták fel és összegezték, és ezek alapján a Magyarország számára is meghatározó stratégiai trendek tekintetében értékelést és előrejelzést készítettek.

A kutatás jelentős mértékben támaszkodott a Honvédelmi Minisztérium Védelmi Tervezési és Védelempolitikai Főosztályaival együttműködésben 2013–2014-ben kidolgozott új stratégiai környezetértékelési módszertan kialakítása, tesztelése és alkalmazása során szerzett tapasztalatokra. A jelenleg is hatályos Kormányzati Stratégiai Irányítási Rendszer (KSIR) 2012-ben azt a feladatot szabta, hogy a 2014-es parlamenti választást követően miniszteri program készüljön a következő kormányzati ciklus 4 évére, kiegészítve egy hosszú távú általános politikai iránymutatással. Ezt a 4 éves időtávban évente frissítésre kerülő szakpolitikai program, míg hosszú távon (10+ év) a kormányzati ciklusonként felülvizsgált szakpolitikai stratégia képezi le a szakpolitikai tervek megvalósításának szintjére (38/2012. Kormányrendelet). A 2014-es miniszteri program külső stratégiai értékelésének elkészítésében, illetve az elemzési-értékelési módszertan – nemzetközi tapasztalatokat adaptáló – kidolgozásában vettek részt a Stratégiai Védelmi Kutatóközpont munkatársai, és a jelenlegi stratégiai előrejelzés készítésekor a trend- és driverelemzés, valamint forgatókönyv-vázolás terén a 2014-es módszertan alapelemeit alkalmaztuk (Németh, 2014).

Az előzmények nyomán a tanulmánykötetünkben is szereplő, 20 éves kitekintéssel készült hét regionális előrejelzés megalapozását egy 2018. március 27-én rendezett szakértői workshop jelentette. Ennek célja az volt, hogy a résztvevők azonosítsák a Magyarország számára leginkább releváns trendeket földrajzi és tematikus felosztásban, majd ezekből 20 éves kitekintéssel forgatókönyveket állítsanak fel. A vizsgált térségek a következők voltak: Európa/Európai Unió; Közép-Európa és a Balkán; a posztsovjjet térség; Ázsia; Amerika/Az Egyesült Államok globális szerepe; Közel-Kelet; Afrika.

A workshop döntően kvalitatív elemzési módszertant alkalmazott, ugyanis az eredményt a részt vevő tapasztalt szakértők véleménye határozta meg, akik 5-7 fős, moderált fókuszcsoportokban két szakaszban végeztek (1) trend- és drive-relemzést, illetve (2) scenárióvázolást.¹ Az első szakaszban az adott térségek jövőjét a következő húsz évben meghatározó és formáló trendek és driverek azonosítása történt meg az ún. PESTEM (Political, Economic, Societal, Technological, Environmental, Military) -keretrendszer alapján, azaz politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, környezeti és katonai téren. A második szakaszban a résztvevők a vizsgált stratégiai időtávban forgatókönyveket (scenáriókat) vázoltak fel, azaz olyan alternatív jövőképeket, amelyek egyes trend- és drivercsoportok kölcsönhatásai mentén kialakulhatnak. Miután a szakértők azonosították a legfontosabb trendeket és drivereket, amelyek várhatóan befolyásolni fogják az egyes térségekben zajló változásokat, a résztvevők azt vitatták meg, melyek lehetnek a lehetséges végállapotok 20 év múlva.

E keretek között három forgatókönyv elkészítésére nyílt lehetőség, mint szükséges – alternatívákat kínáló – és elégséges – kezelhető számú alternatívát biztosító – opciók. A semleges („business as usual”) scenárió a jelenleg is látható trendeket extrapolálja (vetíti előre), és azt feltételezi, hogy a ma látható trendek és driverek hasonló ütemben folytatódni fognak a jövőben, ennek megfelelően a hatalmi változások előre jelezhetők. A negatív modell („összeomlás”) a kedvezőtlen fejleményeket helyezi előtérbe, és azt feltételezi, hogy a legpesszimistább előrejelzések teljesülnek, vagy pedig bekövetkezik valamely, az elemzők által valószínűnek tartott, a világrendet felforgató (ún. wild card), sokkhatást kiváltó esemény (például globális kiberháború, járványok, a nyugati demokráciák bukása). A pozitív forgatókönyv („prosperálás”) azt feltételezi, hogy a legoptimistább előrejelzések teljesülnek, vagy pedig bekövetkezik valamely transzformáló erejű társadalmi vagy technológiai változás (például biotechnológiai forradalom, a mesterséges intelligencia globális térnyerése), amely pozitív hatással lesz az adott térségre.

Az így készült, a kötetben részletesen bemutatott előrejelzések bizonyos módszertani korlátok között mozognak, amelyek közül hármat érdemes szem előtt tartani. Egyrészt, a humán tényezőt, azaz hogy a szakértők kognitív sémái a jelenleg látható trendek extrapolálása során „jelcentrikussá” tehetik az előrejelzést, ha nehezen szakadnak el napjaink jellemzőitől. Másrészt esetünkben a szakértők kvalitatív elemzését nem követte számítógépes modellezés, így a vizsgált tényezőcsoportok esetében nem végeztünk regresszióanalízist és korrelációelemzést. Végül, a vázolt trendek és driverek, valamint forgatókönyvek nem egészülnek ki kis valószínűséggel bekövetkező, de stratégiai jelentőségű sokkhatások (ún. „fekete hattyú” események) vizsgálatával.

KÖZREMŰKÖDŐK

A 2018. márciusi stratégiai előrejelzés workshopon 39 hazai kül-, biztonság- és védelempolitikával foglalkozó szakértő vett részt, akik szakértelmükkel, észrevételeikkel és javaslaikkal helyben, illetve az előrejelzés elkészítésének utómunkái során is hozzájárultak ahhoz, hogy minél szélesebb szakértői bázisra támaszkodjunk, és egyúttal versenyeztetni, tesztelni tudjuk a véleményeket, álláspontokat.

¹ A workshop során az egységes elméleti keret érdekében a következő definíciókat alkalmaztuk: *Trend: olyan, múltban kialakult minta, amelyről okunk van feltételezni, hogy folytatódni fog, és statisztikai módszerekkel vagy kollektív megegyezéssel mérhető.* *Driver: az a szereplő vagy tényező, amely változást okoz.*

Ezúton kívánjuk kifejezni köszönetünket a kutatásban való részvételért a következőknek: Bartók András (tanársegéd, NKE Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar); Bauer Kristóf (kutatóasszisztens, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Biedermann Zsuzsanna (tudományos munkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Központja); Dr. Busztin György (nagykövet); Dr. Csiki Varga Tamás (tudományos segédmunkatárs, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Dr. Csoma Mózes (tudományos főmunkatárs, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Dr. Deák András György (tudományos főmunkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Központja); Egeresi Zoltán (tudományos segédmunkatárs, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Etl Alex (kutatóasszisztens, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Dr. Felméry Zoltán (tudományos munkatárs, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Horváth Márk (főosztályvezető, Külügyi- és Külgazdasági Minisztérium); Dr. Gyarmati István (nagykövet); Dr. Háda Béla (tudományos munkatárs, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Jójárt Krisztián (doktorandusz, NKE Hadtudományi Doktori Iskola); Dr. Kaiser Ferenc (tanszékvezető, NKE Nemzetbiztonsági Intézet); Kiss Annamária (tudományos munkatárs, CEU Center for European Neighborhood Studies); Kontra Ferenc (nagykövet); Lórinzné Dr. Bence Edit (intézetigazgató, Kodolányi János Főiskola); Dr. Marsai Viktor (egyetemi adjunktus, NKE Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar); Dr. Matura Tamás (egyetemi tanársegéd, Budapesti Corvinus Egyetem); Molnár Tamás Levente (kutató, Külügyi- és Külgazdasági Intézet); Nagyné Dr. Rózsa Erzsébet (egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem); Dr. Németh Bence (oktató, King's College London); Orosz Anna (kutató, Külügyi- és Külgazdasági Intézet); Pénzváltó Nikolett (kutatóasszisztens, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Dr. Rácz András (tudományos főmunkatárs, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Dr. Rada Péter (tudományos és nemzetközi dékánhelyettes, NKE Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar); Ritter Noémi (kutatóasszisztens, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Dr. Spät Eszter (tudományos munkatárs, Central European University); Szakáli Máté (tudományos segédmunkatárs, Pázmány Péter Katolikus Egyetem); Szalai Máté (kutató, Külügyi- és Külgazdasági Intézet); Szőke Diána (tudományos munkatárs, Külügyi- és Külgazdasági Intézet); Szunomár Ágnes (tudományos munkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Központja); Dr. Tálás Péter (igazgató, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Tölgyesi Beatrix (doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem); Dr. Varga Gergő (külső munkatárs, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont); Végh Zsuzsanna (tudományos munkatárs, Viadrina University); Dr. Wagner Péter (vezető kutató, Külügyi- és Külgazdasági Intézet); Zavoianu Dóra (kutatóasszisztens, NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont).

A KÖTET FELÉPÍTÉSE ÉS TARTALMA

A bemutatott célkitűzések és módszertani keretrendszer nyomán a jelen tanulmánykötet három logikai egységből épül fel. Az első három fejezet elméleti áttekintést ad a stratégiai környezetértékelés, a trend- és driverelemzés, valamint a scenárióvázolás módszertanáról, amelyekre a kötet további részében gyakorlati példákon keresztül, alkalmazott módszerként láthatunk példákat. A negyedik fejezet arra mutat két gyakorlati példát, hogy az Amerikai Egyesült Államokban, illetve Magyarországon – két eltérő stratégiai korszakban és céllal – hogyan honosodott meg a módszeres stratégiai környezetértékelés. Előbbi esetében Bauer Kristóf a Védelmi Minisztériumban az 1950-es években bevezetett „net assessment” módszertanát mutatja be; míg az utóbbinál a Honvédelmi Minisztérium már említett, 2014-ben bevezetett Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszerét vizsgálja, majd összehasonlítja a két rendszer módszertanát, és ajánlásokat fogalmaz meg a magyar módszertannal kapcsolatban.

További nyolc fejezet nemzetközi stratégiai előrejelzési dokumentumokat mutat be és értékeli, amelyek mind szakmailag hasznosítható információt, mind fontos módszertani tanulságokat biztosított számunkra az elvégzett

kutatás során. E példákon keresztül a NATO, az Európai Unió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Oroszország különböző előrejelzési módszereit ismerhetjük meg.

Végül a kötetet hét regionális előrejelzési fejezet zárja, amelyek a következő húsz évre, azaz 2038-ig vázolják fel a látható trendeket, drivereket és valószínűsített forgatókönyveket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

38/2012. (III. 12.) Kormányrendelet a kormányzati stratégiai irányításról. *Magyar Közlöny*, 2012/29. szám, 6262-6271.

BAYLISS, John – WIRTZ, James – COHEN, Eliot – GRAY, Colin S. szerk. (2006): *A stratégia a modern korban – Bevezetés a stratégiai tanulmányokba*. Budapest, Zrínyi.

CSIKI Tamás (2013): Az új Nemzeti Katonai Stratégia a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *SVKK Nézőpontok*, 3.

LIDDELL HART, Basil H. (2002): *Stratégia*. Budapest, Európa Könyviadó.

NÉMETH Bence (2014): A PESTEM és PMESII stratégiai elemző rendszerek összehasonlítása: A Honvédelmi Minisztérium új stratégiai értékelő rendszere. *Felderítő Szemle*, XIII.,1. 126–141.

RÁCZ András (2015): Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist. *FIIA Report*, No. 43. Helsinki.

VESZPRÉMY László (2006): *A korai stratégiai gondolkodás*. Budapest, Zrínyi.

Bauer Kristóf

A STRATÉGIAI ÖN- ÉS KÖRNYEZETÉRTÉKELÉS

A stratégiai előrejelzési folyamat első lépése a stratégiai (külső) környezet értékelése és a szervezet belső rendszereinek elemzése. Ebben a fejezetben azonosítjuk, hogy mit értünk stratégiai környezet alatt, elemezzük a szervezetenet érintő legfontosabb jellemzőket az előrejelzési folyamat szempontjából, illetve hogy hogyan tudjuk beilleszteni az alfolyamatot a stratégiai előrejelzésbe. Ezek után kerül sor a különböző elemzési módszertanok, így a SWOT-elemzés, a regressziós elemzés, a „stakeholder” elemzés és a többperspektívájú elemzési módszertan ismertetésére.

A STRATÉGIAI KÖRNYEZET

Ahhoz, hogy környezetértékelést végezzünk, először definiálni kell, hogy mit értünk (stratégiai) környezet alatt. A környezetet (strategic environment) (BABTUNDE–ADEBISI 2012) a vizsgált entitás szemszögéből tudjuk értelmezni. Ebből következik, hogy egy élőlény környezetéhez hasonlóan egy szervezet környezetét is szűrőkön keresztül érdemes megközelítenünk (ellentétben egy minden részletre kiterjedő elemzéssel),² amelyek figyelembe veszik a vizsgálni kívánt elem elérhetőségét és a vizsgált elem potenciális hatását.

A környezetet tehát olyan elemek összességéként definiálhatjuk, amelyek elérhető közelségben vannak a vizsgált szervezethez, és potenciálisan nagy hatás gyakorolhatnak rá. Ez az elérhető közelség gyakorlatilag akciórádiusként is értelmezhető, amely földrajzi térségektől és időtől függően változik. Például egy mai nemzetállam akciórádiusza az ipari forradalomnak, a közlekedés gyorsaságának és távközlésben elért fejlesztéseknek köszönhetően gyakorlatilag a világ bármely pontjára kiterjed.³ Az akciórádiusz természetesen jóval limitáltabb volt a 10. században, és napjainkban is jelentős különbség lehet két állam „elérhető közelsége” között. A másik fontos kritérium a potenciális hatás, ugyanis az a tény, hogy két szereplő elérhető közelségben van egymáshoz, nem vonja maga után, hogy 1) egymásra jelentős hatással vannak, 2) az egyik jelentős hatással van a másikra vagy fordítva. Guatemala stratégiai környezetének része az Egyesült Államok a közelségénél és aránytalan befolyásánál fogva, azonban ez fordítva nem biztos, hogy markánsan megjelenik.

A következő kérdés, amit vizsgálnunk kell, hogy mik azok az „elemek”, amelyek a stratégiai környezetet alkotják. A legegységesebb elemek a szervezetek, amelyek egymással kapcsolatban állnak, de ezeken túl a környezetértékelés részét képezik a különböző, a szervezetet befolyásoló tényezők: konfliktusok, kulcsesemények és adottságok.

² Amely elemzés figyelembe vesz minden entitást, legyen az nemzetállam, nem kormányzati szervezet, vállalat, amely bármekkora hatással is bírhat a vizsgált szervezetre.

³ Ez nem összetévesztendő a katonai vagy diplomáciai potenciállal, tehát egy közepes méretű állam, mint Magyarország, nem képes katonai erőkitetésre az északkelet-ázsiai térségben, azonban különböző kereskedelmi egyezményeken keresztül hatással lehet a térség államaira.

A stratégiai érdekek definiálásához hasonlóan a környezetet a szervezethez mérve tudjuk meghatározni, ezért az első kérdés, amit tisztáznunk kell, hogy milyen szereplő stratégiai környezetét vizsgáljuk, aminek két dimenziója van: az előzőekben említett „elérhetőség”, és a stratégiai tervezés fókusza. A tervezési fókuszt esetében azt értjük, hogy más paraméterek szerint folyik egy vállalat stratégiai tervezése, mint egy politikai szereplőé. Az előző esetben a legfontosabb kérdések a versenytársak piaci szerepe, a konkurens termékek elemzése, a marketing- és értékesítési stratégiák összehasonlító elemzése stb. (COMPETITIVE ANALYSIS é. n.), míg az utóbbi esetében a fő fókuszt a gazdasági kérdéseken túl (illetve azok mellett) a politikai és társadalmi aspektusokon van.

Az Egyesült Államok 2018-as Védelmi Stratégiája szereplők és adottságok szerint csoportosítja a stratégiai környezetet (GARAMONE 2018). Az ország védelme szempontjából a „revizionista” hatalmakkal kialakuló stratégiai versenyt tekintik a legnagyobb kihívásnak; és e tekintetben a meghatározó szereplők Kína, Oroszország, Észak-Korea, Irán és a nem állami szereplők (terrorista csoportok, kiberbűnözők stb.). A kihívást jelentő „adottságok” közé sorolják a gyengülő Bretton Woods-i rendszert, az amerikai haderő elsőbbségének megkérdőjeleződését, a háború természetének gyors változását és a belföldön elkövetett támadások lehetőségének növekedését (MATTIS 2018).

Shashindra Pal Tyagi, az indiai légierő tisztje szerint India stratégiai környezetének két része van, a külső és a belső rész (TYAGI 2006). A külső rész három fontos kihívásból áll, az India közvetlen környezetében fennálló politikai instabilitásból, a régióban lévő nukleáris hatalmaktól és az energiabiztonságból. A politikai instabilitás megszüntetése India egyik legfontosabb kihívása Tyagi szerint, ugyanis az biztosíthatja a térség biztonságát. Ezen biztonsági dimenzió része az, hogy több szereplő nukleáris fegyverrel rendelkezik (India, Kína, Pakisztán), ami tovább nehezíti a békés együttélést. Az energiabiztonság pedig az ország folyamatosan növekvő energiaigényének és ezáltal felemelkedésének biztosítását jelenti.

Szereplők	Adottságok
<ul style="list-style-type: none"> • Nepál • Pakisztán • Afganisztán • Kína • Banglades • Srí Lanka 	<ul style="list-style-type: none"> • Politikai instabilitás a közvetlen környezetben • Nukleáris hatalmak a térségben • Energiabiztonság

1. ábra: India stratégiai környezete

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Jól látható az eltérés a két ország stratégiai környezetértékelése között: az Egyesült Államok globális földrajzi fókusszal rendelkezik, ezzel szemben India leginkább a közvetlen térségére koncentrál. A konfliktusok és egyéb „adottságok” területén India inkább a közvetlen biztonsági fenyegetések azonosítását és elhárítását célozza, míg az USA Védelmi Stratégiája több típusú fenyegetést említ (például a nemzetközi rendszer átalakulása kapcsán).

A SZERVEZET

A szervezetnek számos definíciója létezik, azonban szinte kivétel nélkül közös elemek (MERRIAM WEBSTER 2018), hogy emberek alkotják, bizonyos rend szerint szabályozottak, és rendelkeznek céllal. A *Business dictionary* az alábbi meghatározást használja (BUSINESS DICTIONARY 2018): „Emberek társadalmi egysége, amelyet egy igény kielégítésének vagy cél elérésének érdekében strukturálnak és menedzselnek. Minden szervezet rendelkezik vezetési struktúrával, amely meghatározza a különböző tevékenységek, emberek, alegységek közötti kapcsolatokat, kioszt feladat- és felelősségi köröket és felhatalmazásokat a feladatok elvégzése érdekében. A szervezetek nyílt rendszerek, amelyekre hatással van a környezetük.”

A fentebbi definícióból is látható, hogy a szervezetek legfontosabb tulajdonsága, hogy emberek társadalmi egysége alkotja. A versenyszférában elterjedt és általános az a nézet, miszerint az emberi erőforrás (legyen szó alkalmazottakról vagy alvállalkozókról) a legfontosabb üzleti erőforrás (FERRES 2015), illetve a cég nem a termékekből áll, hanem az ott dolgozókból (LEVINE 2017). A védelmi szférában a stratégiai tervezés esetén az 1970-es évekig az uralkodó nézet a racionális aktor modell volt (SLANTCHEV 2005), amely egyrészt feltételezi, hogy a szervezet a neki legoptimálisabb döntést hozza meg, másrészt azt, hogy a szervezet (és az azt alkotó emberek) racionális döntéseket hoznak. Sok szakértő azonban megkérdőjelezte ezt a paradigmát, szerintük ugyanis a nemzetek számos esetben döntenek úgy, hogy annak szinte semmi köze nincs a stratégiai érdekek megvalósításához és a racionális kalkulációhoz, hanem politikai a döntés háttere (BAJWA 2017). Ezek hatására is kezdtek kialakulni azok a modellek, melyek jobban figyelembe veszik az emberi természet nem racionális döntéshozatalát, mint amilyen az Allison-féle döntéshozatali modell, amely szerint a kormányzati cselekvés három rendszer szerint működik (ALLISON 1971): az első a már vizsgált racionális modell, a második a rendes ügymenet szerinti döntés, a harmadik pedig a kormányzati politikai modell, amelyben az emberi hatalmi játszmák és kapcsolatok kerülnek előtérbe.

A szervezetet alkotó elemek között az emberek után a cél következik. A szervezet ugyanis bizonyos célok elérésére vagy igények kielégítésére kialakított egység; amennyiben nem rendelkezik jól definiált célokkal vagy igényekkel, akkor a léte fölöslegesség válik. Látható tehát, hogy a cél meghatározása kulcsfontosságú egy szervezet létrehozásakor, és a cél (vagy igény) elemzése fontos a szervezet értékelésekor. A cél megvalósulását számos tényező segítheti vagy hátráltathatja: a cél elérhető, racionális keretek között megvalósítható az adott erőforrások felhasználásával; a cél elérése (vagy az elérésnek hiányától való félelem) kellő motivációval bír a szervezet tagjai számára; a célt tisztán kommunikálják a szervezet tagjai felé, mérföldköveket állítanak fel, követhető a fejlődés.

A szervezet hatékonyságát és sikerességét a szervezeti struktúra is meghatározza. Szervezeti struktúra alatt értjük a különböző részlegek elnevezését és azok kapcsolatát egymással. A struktúrák kialakításának legfontosabb feladata a hatékonyság növelése (SUTTLE é. n.). Egy vállalat szempontjából a munkák vagy erőforrások duplikációja nem hatékony, hanem pazarló. A helyes és egyértelműen kommunikált vállalati struktúra segít a duplikációk elkerülésében. A kettőződés elkerülésén túl a helyesen megválasztott struktúra elősegíti a döntéshozatalt és a felelősség kezelését (a különböző felelősségi szinteken megfelelő mennyiségű és elosztású munkaerő van). A helyesen kiválasztott struktúra tulajdonságai (GOOD ORGANIZATIONAL STRUCTURE, DEVELOPMENT IN ORGANIZATIONS é. n.):

- Egyértelmű felelősségi lánc: egy szervezetben mindenkinek tudnia kell, hogy mi a feladat, és mik a felelősségei.
- Megfelelő delegáció: a feladatok „leadásának” arányban kell állnia a beosztottak felelősségi szintjével, és ehhez megfelelő cselekvési szabadságot kell biztosítani.

- Minél kevesebb vezetői szint: annyi vezetői szintet kell létrehozni, amennyi a feladat végrehajtásához feltétlenül szükséges, ugyanis minél több szint választja el a csúcsvezetőt a tényleges munkától, annál kevesebb rálátása van a szervezet munkavégzésére, és annál kevésbé lesz tisztában a csapat valódi teljesítményével és a cég realitásaival.
- Megfelelő vezetői felelősség: egy vezető csak annyi beosztott (közvetlen) felettese legyen, amennyit közvetlenül felügyelni tud.
- Egyszerűség és flexibilitás: egy szervezetnek fő szabály szerint minél egyszerűbbnek kell lennie, pont annyi komplexitással kell rendelkeznie, mint amennyit a munkavégzés megkövetel, különben nehézkessé válik a teljesítménymonitoring, és nőnek a fölösleges adminisztrációs és személyi kiadások. Ezen túl a szervezetnek rugalmasnak kell lennie, hogy a bekövetkező gazdasági, politikai vagy társadalmi változásokat minél kevesebb hatékonyságcsökkenéssel, minél rövidebb idő alatt le tudja követni.

A szervezetet szempontjából kulcsfontosságú a megfelelő minőségű vezetés (leadership). A szakirodalomban sok esetben első helyen szerepel a szervezet vezetőit illető képességek és értékek elemzése a hatékonyság és stratégiai célok elérésekor, és nem ok nélkül: a vezetők határozzák meg a stratégiai célokat (JABBAR–HUSSEIN 2017), választják ki a munkavállalókat, építik ki a szervezeti struktúrát és felelnek a döntéshozatalért. A vezetőség egyik legfontosabb szerepe, hogy a beosztottak, munkavállalók és egyéb munkaerő hatékonyságát maximalizálja. Ennek része az, hogy motiválja a dolgozókat, megfelelő iránymutatással szolgálnak az elvégzendő feladatot illetően, pozitív morált és munkahelyi légkört biztosítanak (KADIAN-BAUMEYER é. n.). A másik részről pedig a szervezeti struktúrákat, a folyamatokat oly módon alakítják ki, hogy az minél kevésbé pazarló legyen, illetve olyan eszközökkel és erőforrásokkal látják el a munkavállalókat, amelyek lehetővé teszik a megfelelő munkavégzést (TRACY 2008). A hagyományos vezetői elvárásokkal szemben Robert Greenleaf az 1970-es években kidolgozta a „szolgáló vezető” (servant leader) koncepciót, amely a centralizált struktúrákkal szemben az egyéni érvényesülésre és a decentralizált rendszerekre helyezi a hangsúlyt (FUHRMANN 2018). A „szolgáló vezető” a körülötte dolgozókat helyezi maga elé, és ettől várja a leghatékonyabb munkavégzést. A vezetői stílus főbb tulajdonságai (PRICHARD 2013):

- Értékeli a különböző véleményeket, az övétől eltérő hozzászólásokat.
- Bizalomra épülő kultúrát épít ki.
- Más vezetőket képez önmagán kívül, és megadja a lehetőséget másoknak a vezetésre.
- A munkahelyi gondokon túl is segít a problémák megoldásában.
- Jobb eredmény elérésére ösztönöz.
- Meggyőző arról, hogy mit kellene adott helyzetben csinálni, ahelyett, hogy utasítana.
- Hosszú távon gondolkodik.
- Alázattal cselekszik.

Végül meg kell említenünk a szervezet immateriális kohézióját megteremtő stratégiai kultúrát. A stratégiai kultúra biztonságpolitikai kontextusban először egy RAND-elemzésben jelent meg 1977-ben, amely a Szovjetunió stratégiai kultúráját a következőképpen határozta meg: „ideálok, feltételekhez kötött érzelmi reakciók és szokásszerű cselekvési minták összessége, amelyet a nemzetbiztonsági közösség elsajátított utasítás vagy imitáció által és a stratégiai kérdésekben egymással oszt” (SNYDER 1977).

Az 1980-as években számos kutató szélesítette ki a RAND (és Jack Snyder) munkásságát, mint például Colin Gray vagy David Jones. Ebben az időszakban a kutatás fókuszában dominánsan az amerikai és szovjet nukleáris

szembenállás okán a két nemzet stratégiai kultúrája és az ebből levonható tanulságok álltak (MIROW 2009). Ezek a megközelítések számos tanulsággal szolgáltak a nukleáris fegyverzetkorlátozás korában, azonban többen azzal a kritikával illették, hogy túl tágra értelmezték a stratégiai kultúrát, beleértve a földrajzi korlátokat és a technológiai fejlettséget is (ZAMAN 2009). A kilencvenes években a konstruktivizmus népszerűségének hatására többen kezdtek el érdeklődni a stratégiai kultúra koncepciója iránt, és ekkor alakultak ki azok az elméleti modellek, amelyek a stratégiai kultúrát egy újabb változóként vezették be a stratégiai előrejelzési modellekbe (a hetvenes és nyolcvanas évek mindent felölelő széles körű definíciója helyett), amely tudományos igényrel vizsgálható (MIROW 2009). Gyakorlati példák a stratégiai kultúrák vizsgálatából: Johnson a Ming-dinasztiát vizsgálva vont le tanulságokat a kínai stratégiai kultúráról, miszerint az politikai indíttatású, kontrollált, minimalista és védelmi orientáltságú volt, amelyet mélyen meghatározott az ókori és középkori kínai államférfiak irányítási rendszere és egy „relatív felsőbbrendűségi tudat” (LANTIS 2006). Berger a japán stratégiai kultúrát vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy az ország külpolitikáját antimilitarista politikai-katonai stratégiai kultúra határozza meg, ugyanis a hidegháború végén a gazdasági és katonai helyzete alapján nagyhatalmi státuszt követelhetett volna, azonban a második világháború utáni pacifizmus által meghatározott biztonságpolitikai légkör ezt nem tette lehetővé. Berger szerint a kultúra által meghatározott értékek determinálják, hogy milyen lencsén keresztül nézzük az eseményeket, milyen percepcióval rendelkezünk bizonyos tényekről (LANTIS 2006).

Stratégiai szempontból vizsgálva ezek a minták és reakciók hasonlíthatók a tágabb értelemben vett kultúrához. Minden kultúra rendelkezik ilyen egyedi vonásokkal, amelyeket a kultúrába érkező egyén a szocializáció keretén belül elsajátít, hogy a kultúrába be tudjon illeszkedni, ebből következően ezek a vonások lassan, kis mértékben változnak, és egy másik kultúrából vizsgálva egyértelműek a két kultúra felszínes különbségei. A stratégiai kultúrát a biztonsági közösség szervezetei határozzák meg, örökítik tovább és változtatják meg, ezért a dinamikáját a szervezetekre jellemző általános viselkedési szokások határozzák meg, azaz a viselkedési mintázatokat nagyban kognitív minták alakítják (SNYDER 1977).

Az Egyesült Királyság Védelmi Akadémiája a stratégiai előrejelzési folyamat szerves részének tekinti a szervezeti elemzés végrehajtását és ezen belül a stratégiai kultúra értékelését. A 3GS-módszertan⁴ alapján a stratégiai kultúra két alcsoportból épül fel, a kulturális tényezőkből és a viselkedési tényezőkből (EVANS 2014). A viselkedési tényezők közé sorolhatók a döntéshozási protokollok, a különböző érdekek, a feltételezések és az elvárások. Ezek közvetlenül és könnyen megfigyelhetően befolyásolják a szakpolitikai irányítást. A kulturális faktorok olyan árnyalt tényezők, amelyek nem befolyásolják közvetlenül a szakpolitikai válaszokat, azonban nagy hatással vannak az úgynevezett „policy reflexekre”; ezek határozzák meg, hogy egy szervezet mit tart normális ügymenetnek, megfelelő válasznak vagy rendkívüli eseménynek (KRAUSE 2012). Ilyen tényezők a hagyományok, értékek, normák, identitások és társadalmi rendszerek (EVANS 2014).

A 3GS-módszertan egy másik hasznos szervezetelemző eszköze a PINS-létra (EVANS 2014). A létra egy Maslow-piramishoz hasonlóan értelmezi és csoportosítja egy szervezet prioritásait. A legfontosabb a „szent szolgál-

⁴ A 3GS az Egyesült Királyság által kidolgozott elemzési módszertan, amit stratégiaalkotáshoz használnak. Célja, hogy a politikai vezetésnek és az elemzőknek strukturális elemzési kerettel szolgáltasson geostratégiai események vizsgálatához. A 3GS-ről bővebben a Trend- és driver-elemzés című fejezetben olvashatunk.

lat”, azaz a szervezet legfőbb *raison d'être*-ja. Ez levezethető vallási, gazdasági vagy nemzeti alapokból is, tehát egy kormányzati szerv legfontosabb szolgálata, feladata a területi integritás és függetlenség megőrzése. Ez egy megkérdőjelezhetetlen feladat, a szervezet minden esetben cselekedni fog, ha ez veszélybe kerül. A következő elem a szükségletek, amik a fenntartáshoz feltétlen szükséges erőforrások biztosítását jelenti, legyen szó például élelemről, ivóvízről vagy egyéb létszükségletekről. Ezek az elemek a szent „szolgálathoz” hasonlóan mindenképpen biztosítandók, meglétük megkérdőjelezhetetlen, azonban az előző kihívásoktól eltérően nem feltétlen ösztönöznek azonnali válaszlépés adására. A harmadik elemet az érdekek jelentik. Ezek olyan hosszú távú, pártpolitikán túlnyúló elemek, mint például a nemzetbiztonság, a kereskedelem vagy az infrastruktúra. Ezek esetében az elkötelezettség változhat hosszú távon, veszélybe kerülésük biztosan nem von maga után azonnali választ. Az utolsó elem a szakpolitika (policy), mely a PINS alapján rövid távú, pártpolitikák mentén meghatározott érdekek összessége, mint például a fiskális politika. Ezek esetében az elkötelezettség változó, és a külső akciót nem feltétlenül követi reakció, csak ha az éppen a szervezet érdekében áll.

A STRATÉGIAI ÖN- ÉS KÖRNYEZETÉRTÉKELÉS HELYE A STRATÉGIAI ELŐREJELZÉSI FOLYAMATBAN

A stratégiai környezetértékelés a stratégiai előrejelzés első módszertani lépése. Mint azt korábban kifejtettük, az előrejelzés nem öncélú folyamat, minden esetben egy igény jelenik meg döntéshozói szinten, egy kérdés, ami megválaszolásra vár, legyen szó akár az üzleti, akár a kormányzati szektorról, az előrejelzés megszületését számos előkészítő lépés előzi meg. Ahhoz, hogy a jövővel kapcsolatban informált előrejelzéseket készítsünk, ismernünk kell azt a jelent, amelyből kiindulva a jövőképeket le tudjuk festeni. Ennek a jelennek az ismertetése, értékelése a stratégiai ön- és környezetértékelés feladata. Mint már az előzőekben kifejtettük, először meg kell határoznunk, hogy mit értünk a szervezet szempontjából releváns környezetnek, majd pedig a szervezeten belüli legfontosabb elemekkel kell megismerkednünk. Ezek után kerül sor a rendszerbe foglalásra, az adatok elemzésére.

SWOT-elemzés

A SWOT-elemzés a stratégiai környezetértékelés egyik legalapvetőbb, egyben legelterjedtebb eszköze. A SWOT (Előnyök, Gyengeségek, Lehetőségek, Fenyegetések)⁵ elemzés olyan eszköz, amely a szervezetet érintő belső és külső tényezők értékelését teszi lehetővé különböző kritériumok alapján (HILL é. n.). Az elemzést a vezetés azért készíteti el, hogy a szervezet jövőbeli teljesítményét növelni lehessen a belső tényezők kiértékelésén, és a külső tényezők figyelembevételén keresztül. Az eszköz elődjét a hatvanas években dolgozta ki Albert Humphrey⁶ a Stan-

⁵ Az angol Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats szavak kezdőbetűjéből összeállított mozaikszó. Régebben TOWS néven is ismert volt.

⁶ A szakirodalomban nincs definitive válasz, több teória szerint Humphrey csapata dolgozta ki, azonban mások szerint Robert Stewart csapatáé az érdem.

ford University berkein belül, csapatának fő célja a vállalati tervezés megreformálása volt. Az eszköz első változata a SOFT névre hallgatott, mely betűszó a Satisfactory (a jelenben megtalálható várakozásnak megfelelő faktorok), Opportunities (jövőbeli lehetőségek), Faults (a jelenben megtalálható, nem várakozásnak megfelelő faktorok), Threats (jövőbeli fenyegetések) kezdőbetűiből állt össze (HAKUR é. n.). A nyolcvanas években dolgozta ki Heinz Wehrich a mai napig használt és sokszor a SWOT-elemzéssel azonosított kétszer kettős mátrixot, ami keretrendszerként adott az elemzésnek (WEHRICH 1982).

A SWOT-elemzés lefuttatásának számos előnye van. Az első és legfontosabb egy kompetitív környezetben az erőforrások hatékony kihasználása. Ehhez szükségszerű annak megállapítása, hogy a szervezetnek mik az erősségei, mik azok az üzleti csatornák, amelyekben a versenytársakkal szemben nagyobb árréssel tud versenyezni (üzleti szféra), melyek azok a képességek, amelyekkel szemben előnnyel rendelkezik az ellenfélhez képest (kormányzati-katonai dimenzió). Az előnyök azonosítása a szervezetet versenyképesebbé teheti a jövőben (HILL é. n.).

A második tényező a belső folyamatok javításának szándéka. A „Weaknesses” kvadráns elemzése során a szervezet a belső folyamatokat, termékeket listázza, és a hatékonyság szempontjából értékeli azokat. Ennek eredményeként megállapíthatóvá válik, hogy melyek azok a területek, amelyeken nem versenyképes a cég. Ennek természetesen több oka lehet: lehetséges, hogy egy új piacra lépéskor vagy egy új termék kifejlesztésekor a befektetett erőforrások mennyisége hosszú ideig nagyobb lesz, mint a termékből realizált bevétel, és ezen esetekben nem valódi „gyengeségről” beszélhetünk, azonban ilyenkor is érdemes tisztában lenni a termékportfólió teljesítményével. A gyengeségek vagy nem jól teljesítő belső részegységek azonosítása realisabb képet adhat a szervezetről, megakadályozhat stratégiai hibákat (új piacra lépés), illetve segíthet ezen rosszul teljesítő elemek fejlesztésében, ami javítja a szervezet működését, hatékonyságát.

A harmadik tényező a kockázatok minél nagyobb mértékű, alaposabb ismerete. A „Threats”, azaz fenyegetések negyedbe tartoznak azok a kockázatok, amelyekre nincs közvetlen hatása a szervezetnek, ezért csupán reagálni tud azok kialakulására, és egy negatív esemény következményeinek csökkentésére lehet képes. Ilyen esemény lehet egy ellentétes érdekeltségű szervezet tevékenysége (egy új, versenyképesebb termék létrehozása, kormányzati kontextusban egy ellenérdekelt állam fegyverkezési programja) vagy a környezet megváltozásából adódó negatív hatások (nemzetközi jog megváltozása, kereskedelmi egyezmények megváltozása, globális pénzügyi válság). A kockázat kezelésének alapja a kockázat ismerete és a minél nagyobb mértékű felkészülés a biztosítási körökben „káreseménynek” nevezett esetre. A SWOT-elemzés elvégzését követően számos eszköz áll rendelkezésre a kockázatok csökkentésére, a szcenárióvázólástól kezdve a vészhelyzeti tervek készítéséig (contingency-planning).

A negyedik tényező a lehetőségek azonosítása. Az „Opportunities”, azaz lehetőségek olyan külső tényezők, amelyek kihasználásával a szervezet előnyre tehet szert a versenytársakkal szemben. Ilyen előnyök közé tartozhat a piaci trendek korai felismerése és ezáltal a versenytársak megelőzése egy később népszerű és profitábilis termék kifejlesztésében, vagy egy versenytárs gyengeségének azonosítása, majd annak kihasználása (árháború a vásárlók átcsábításáért) (KENTON 2019). Sok esetben hasznos a versenytársakról is készíteni egy SWOT-elemzést, és az elemzések összefésülése után érdemes versenypozíciót kialakítani a belső erősségek és külső gyengeségek alapján (PERFORM A SWOT ANALYSIS ON YOUR COMPETITION 2011).

SWOT Plus

Számos elemző készített módosításokat a SWOT-elemzésről, léteznek módosított, kiegészített és prioritizált változatok is. A jelenlegi keretek között egy lengyel kutató, Andrzej Sztando SWOT Plus elnevezésű változatát mutatjuk be. Az eszköz lényege, hogy az eredeti négy tényezőt összesen nyolcra egészíti ki, amely segítségével hozzáad egy időbeli dimenziót. A hozzáadott faktorok a következők (NAZARKO 2017):

- Stimulánsok: azok az aktív külső erők, amelyek a rendszer fejlődését, változását elősegítik.
- Antistimulánsok: azok az aktív külső erők, amelyek a rendszer fejlődését, változását gátolják.
- Belső lehetőségek: azok az aktív belső erők, amelyek az erősségekre építve fejlődést okozhatnak a szervezetben.
- Belső veszélyek: azok a belső erők, amelyek a gyengeségekre alapozva visszahúzhatják a szervezet fejlődését.

Ezeket a potenciális tényezőket egy nyolc mezőből álló mátrixba rendezik úgy, hogy egyértelműen különválaszthatók legyenek a jelenbeli tényezők a jövőbeli potenciális faktoroktól.

		Szervezetben belül	Környezet		Szervezetben belül	Környezet
Kedvező tényezők	Jelenlegi faktorok	ERŐSSÉGEK	STIMULÁNSOK	Potenciális faktorok	BELSŐ LEHETŐSÉGEK	KÜLSŐ LEHETŐSÉGEK
Kedvezőtlen tényezők		GYENGESÉGEK	ANTI-STIMULÁNSOK		BELSŐ VESZÉLYEK	KÜLSŐ VESZÉLYEK

2. ábra: SWOT Plus

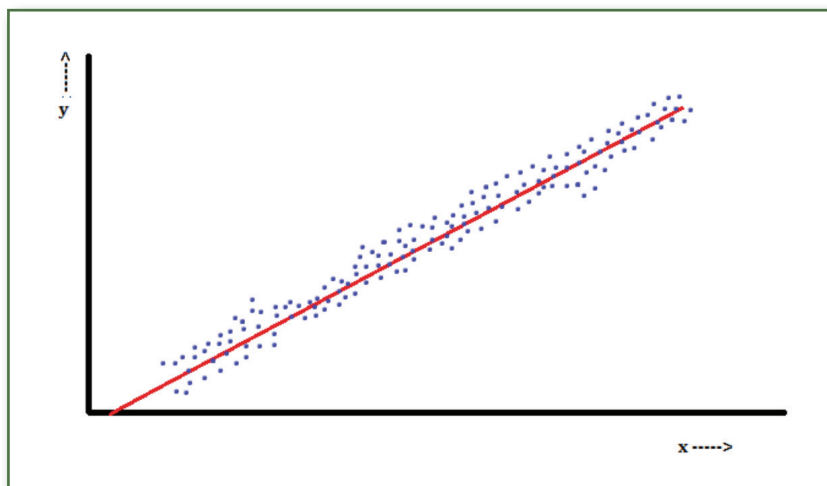
Forrás: NAZARKO 2017, 487.

Joanicjusz Nazarko csapata egy regionális fejlődési projekt során kidolgozott egy olyan SWOT-megoldást, amely a SWOT Plus módszertanra épülve a különböző cellákban található tényezők további szegmentálására képes. Minden fentebb említett mező (stimulánsok, belső veszélyek stb) négy részre osztható a benne található tényezők szerint az alábbi módon: (a) jelenleg nem jelentős, de a jövőben az lesz, (b) jelenleg jelentős és a jövőben is az lesz, (c) jelenleg nem jelentős és a jövőben sem lesz az, illetve (d) jelenleg jelentős, de a jövőben nem lesz az. Az így kapott harminckét cellából álló táblázat alkalmas alapszintű trendelemzés kezelésére is (NAZARKO 2017).

Regressziós elemzés

A SWOT-típusú elemzések hasznos kiegészítő eszköze a regressziós vizsgálat. Legegyszerűbb formájában a regressziós elemzés egy függő változó és egy független változó kapcsolatát mutatja be (REGRESSION ANALYSIS é. n.). A függő változó a szervezet szempontjából fontos adat változása egy időszávon keresztül, ez lehet például a havi termékeladások változása, vagy hogy mennyi állami egészségügyi szolgáltatást vesznek igénybe az emberek egy adott időszakban egy másik időszakkal összehasonlítva. A független változónk pedig egy olyan adatsor, amely

sejthető, hogy kapcsolatban áll a függő változónk alakulásával (lineáris összefüggés, nemlineáris összefüggés stb.), ezek az előzőekben említett függő változókat figyelembe véve lehetnének a konkurens termék árának változása, illetve a közlekedési balesetek száma. A regressziós elemzés megmutatja, hogy mekkora összefüggés, korreláció van a kettő között úgy, hogy egy koordináta-rendszerben elhelyezzük a függőleges tengelyen a függő változót, a vízszintesen pedig a független változót, majd pedig a pontok egymás közelségétől függően a statisztikai program kirajzol egy vonalat, mely mutatja a korrelációt.

3. ábra: Regressziós elemzés grafikonja

Forrás: REGRESSION ANALYSIS, é. n.

Az elemzés szöveges eredménye egy függvény lesz, amely megmutatja, hogy pontosan mekkora az összefüggés: $y = 1 + 2x$ esetében, ha nem történne semmi (a független változó nulla lenne), akkor 1 terméket sikerült árusítanunk egy hónapban, azonban ha x nő eggyel, akkor hármat. Ezzel a függvénnyel további hipotéziseket állíthatunk fel, például ha ismerjük a független változónk jövőbeli eredményeit, akkor az alapján készíthetünk előrejelzéseket az értékére.

A regressziós elemzés rendkívül hasznos eszköz, ami segíthet különböző tényezők között feltárni „szabad szemmel” nem látható összefüggéseket és azokat számszerűsíteni. A környezetértékelés esetében számos hasznát vehetjük azokban az esetekben, amikor egy környezeti tényező és a szervezet hatékonysága közötti kapcsolatot kell vizsgálni. Fontos azonban megemlíteni, hogy két vagy több változó közötti összefüggés (legyen az bármennyire szoros is) nem jelent ok-okozati összefüggést, tehát az eszköz használata közben különösen figyelni kell az elharmarkodott következtetések levonására (GALLO 2015).

„Stakeholder” elemzés

A „stakeholder” („érdekelt személyekre” vonatkozó) elemzés a Stanford Egyetem berkein belül született meg az 1960-as években, amikor a következőként definiálták a koncepciót: „azok a csoportok, amelyeknek a támogatása nélkül megszűnne a szervezet” (FREEMAN 2010). A koncepció lényege, hogy egy szervezet számára fontos személyeket különböző csoportokba kell sorolni a támogatásuk fontosságától függően, és ez alapján kell rangsorolni az igényeik kielégítését (THOMPSON é. n.).

Három fő lépése van (THOMPSON é. n.): az első az érdekelt személyek azonosítása és összegyűjtése. A listában minden olyan csoportnak szerepelnie kell, amelyik befolyásolja a szervezet működésének sikerét. Kormányzati szervezetek elemzésénél „stakeholderként” sorolnák fel a szervezet legbefolyásosabb vezetőjét (miniszter, polgármester stb), a munkatársakat, a tágabb értelemben vett ügyfeleket, azaz a lakosságot, de ide sorolható a sajtó vagy a kormány is. A második lépés a „stakeholderek” közötti fontossági sorrend felállítása, amit egy klasszikus Wilson-mátrixon belül tehetünk meg, amelynek vízszintes és függőleges tengelyein a befolyás („Milyen mértékű a befolyása a szervezet működésére?”) és az érdeklődés („Mennyire érdekelt a szervezet működésében?”) állnak. Ennek alapján a következő csoportokat tudjuk azonosítani:

- Magas befolyású, érdekelt emberek: ezeket a csoportokat nagy figyelemmel kell illetni, és amennyire lehetséges, kielégíteni az igényeiket.
- Magas befolyású, kevésbé érdekelt emberek: ezeket a csoportokat nem kell folyamatos figyelemmel kísérni, azonban biztosra kell menni, hogy elégedettek a szervezet működésével kapcsolatban.
- Alacsony befolyású, érdekelt emberek: ezeket a csoportokat mindig megfelelő mennyiségű információval kell ellátni, ugyanis a szervezet sikerességében nagy szerepet játszhatnak.
- Alacsony befolyású, kevésbé érdekelt emberek: ezeket a csoportokat figyelemmel kell kísérni, azonban nem kell túlzott kommunikációval időt vesztegetni.

A harmadik, befejező lépés pedig annak megértése, hogy mit szeretnének elérni az érdekelt személyek, és arra törekedni, hogy a megfelelő erőforrásokat biztosítsuk a különböző igényeik kielégítésére. Fontos lehet megérteni a motivációjukat, azt, hogy mivel lehet meggyőzni őket arról, hogy jobban támogassák a szervezetet vagy projektet, illetve hogy hogyan lehet kezelni az ellenvetéseiket.

A stakeholder elemzés hasznos stratégiai önértékelési eszköz, használatával azonosítani lehet egy szervezet kulcsszereplőit, illetve amennyiben nem megfelelő mennyiségű erőforrást emészt fel egy-egy „stakeholder” kezelése, akkor a probléma azonosításával segíthet a hatékonyság növelésében.

Többperspektívájú elemzés

A többperspektívájú elemzés (Multiple Perspective Analysis) egy olyan elemzési eszköz, amely szemléletében hasonlítható az előzőekben említett stakeholder elemzéssel, ugyanis mindkettő esetében egy szervezeten belüli humán dinamikákat és azoknak a döntésekre gyakorolt hatását lehet elemezni a hatékonyabb önértékelés érdekében. Az eszköz arra ad lehetőséget, hogy egy szervezetet érintő problémás helyzetet három különböző szemszögből vizsgáljunk (PAL 2006). Ezek a technikai perspektíva (ami megfeleltethető a racionális aktor modellnek),

a szervezeti perspektíva és a személyes perspektíva (DUNN 2015). A technológiai perspektíva a problémákat egy kalkulálható rendszerként kezeli, és ennek megfelelően a megoldásokat tisztán gazdasági alapokon kínálja fel, eszközei a cost-benefit elemzés,⁷ a systems elemzés⁸ és egyéb kvantitatív elemzési eszközök. A szervezeti perspektíva a változásokat válságokra adott válaszokként értékeli, amelyek minden egyes esetben bizonyos mértékben változtatnak a szervezet felépítésén, szervezeti rutinján. A szervezeti modell nem feltétlenül tisztán gazdasági alapokon hoz döntéseket, hanem nagyobb szerepet kap a szervezeti eljárásrend (Standard Operating Procedure – SOP). Végül a személyes perspektíva a problémákat egyének különböző igényeinek, követeléseinek eredőjeként látja, tehát a személyes jellemzők, mint például a vezetői vagy a kezdeményezési készség nagy szerepet játszanak a végső döntés meghozatalában.

A RAND elemző cég eltérő megközelítést alkalmaz a stratégiai döntéshozatal kontextusában: számukra a több perspektíva egy kormányzati rendszer esetében azokat az eltérő értékeket, hitet és várakozásokat jelenti, amelyekkel a stratégiai előrejelzési folyamatban részt vevő különböző szereplők rendelkeznek (legyen itt szó az elemzőkről, a stakeholderekről vagy akár az ellenfelekről) (WAIFAN 2010). Számos esetben ezek a perspektívák jobban befolyásolják a projektben résztvevők látásmódját, mint az objektív tények. A többperspektívájú megközelítés feladata tehát, hogy azonosítsa és a döntéshozatal során figyelembe vegye ezeket.

ÖSSZEGZÉS

A fejezetben a stratégiai ön- és környezetértékelés alapjai mutattuk be, definiáltuk a stratégiai környezetet, az abban létező szervezetet és azok tulajdonságait. Ezek után elhelyeztük a környezetértékelést a stratégiai előrejelzési folyamatban, majd pedig az elemzés eszközeit mutattuk be. Esett szó a SWOT-elemzésről, a regressziós elemzésről, a „stakeholder” elemzésről és a többperspektívájú elemzési módokról. A következőkben a jelent a jövővel összekötő kapcsolatra, a trend- és driverelemzésre térünk át.

⁷ A cost-benefit elemzés egy kvantitatív elemzési módszer, amely során az adott döntés összes pozitív és negatív következményeit összegzik külön oszlopokba rendezve, akár számszerűsítve is. Ezek után a pozitív hozadékból kivonják a negatív értékeket, és amennyiben a végeredmény pozitív, akkor a döntést érdemes meghozni.

⁸ A systems-elemzés egy holisztikus, a rendszer minden elemét figyelembe vevő elemzési módszertan. Célja, hogy a különböző célok azonosítása után a leghatékonyabb szervezeti működést lehessen kialakítani azok elérésének érdekében. A közzsférában való bevezetése Robert McNamara nevéhez fűződik.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- ALLISON, Graham T. (1971): *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Boston, Little, Brown and Company.
- BAJWA, JS: *China: Threat or Challenge?* Atlanta GA, Lancer Publishers LLC.
- BABTUNDE, Bayode O. – ADEBISI, Adebola O (2012): Strategic Environmental Scanning and Organization Performance in a Competitive Business Environment. http://www.upg-bulletin-se.ro/archive/2012-1/3.%20Babatunde_Adebisi.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 19.)
- BusinessDictionary (2018): "organization". Forrás: <http://www.businessdictionary.com/definition/organization.html> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 20.)
- Competitive Analysis (é. n.). Forrás: <https://www.entrepreneur.com/encyclopedia/competitive-analysis> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 19.)
- DUNN, William (2015): *Public Policy Analysis*. London, Routledge. 102.
- EVANS, Sam (2014): *The 3GS Methodology: A Practical Approach to Strategic Foresight*. London, Royal College of Defense Studies. 4.
- FERRES, Zach (2015): *The Human Element: Your Most Important Business Resource*. Forrás: <https://www.entrepreneur.com/article/245848> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 20.)
- FREEMAN, Edward R. (2010): *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Cambridge, Cambridge University Press. 31.
- FURHMANN, Ryan (2018): *What Is Servant Leadership?* Forrás: <https://www.investopedia.com/articles/financialca-reers/10/servant-leadership.asp> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 24.)
- GALLO, Amy (2015): *A Refresher on Regression Analysis* <https://hbr.org/2015/11/a-refresher-on-regression-analysis> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- Good Organizational Structure, Development in Organizations. (é. n.) Forrás: <https://husys.com/blogs/good-organizational-structure-clear-roles-and-responsibilities/> (A letöltés dátuma: 2015. 05. 24.)
- GRAMONE, Jim (2018): *DoD Official: National Defense Strategy Will Enhance Deterrence*. Forrás: <https://www.defense.gov/News/Article/Article/1419045/dod-official-national-defense-strategy-will-enhance-deterrence/> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 20.)
- HILL, Brian (é.n.): *Why Perform a SWOT Analysis?* Forrás: <http://smallbusiness.chron.com/perform-swot-analysis-5050.html> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- JABBAR, Ali Abdulridhea – HUSSEIN, Ali Mohammed: The role of leadership in strategic management. *International Journal of Research – Granthaalayah*, 5. évf. 5. sz. 99–106. Elérhető: http://granthaalayah.com/Articles/Vol5Iss5/10_IJRG17_A05_279.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 05. 29.)
- KADIAN-BAUMEYER, Kat (é. n.): *Leadership: Leaders & Their Role in Organizations*. Forrás: <https://study.com/academy/lesson/leadership-leaders-their-role-in-organizations.html> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 24.)
- KENTON, Will (2019): *Price War*. Forrás: <https://www.investopedia.com/terms/p/price-war.asp> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- KRAUSE, Keith R. (2012): *Culture and Security: Multilateralism, Arms Control and Security Building*. Routledge. 24.
- LANTIS, Jeffrey S. (2006): *STRATEGIC CULTURE: FROM CLAUSEWITZ TO CONSTRUCTIVISM*. Forrás: <https://fas.org/irp/agency/dod/dtra/stratcult-claus.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 01.)
- LEVINE, David (2017): *A Company Is Its People*. Forrás: <https://profilemagazine.com/2017/ducommun/> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 20.)

- MATTIS, Jim (2018): *National Defense Strategy*. Forrás: <https://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 19.)
- Merriam-Webster Dictionary (2018): "organization" Forrás: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/organization> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 20.)
- MIROW, Wilhelm (2009): *Strategic Culture Matters: A Comparison of German and British Military Interventions Since 1990*. Münster, LIT Verlag. 5.
- NAZARKO, Joanicjusz et al. (2017): *Application of Enhanced SWOT Analysis in the Future-oriented Public Management of Technology*. Forrás: https://ac.els-cdn.com/S1877705817312766/1-s2.0-S1877705817312766-main.pdf?tid=c4607960-f414-4182-8841-644ac97b2e4e&acdnat=1528193991_8f44222f93ff55e228e74d04f7816caf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- PAL, Leslie A. (2006): *Beyond Policy Analysis: Public Issue Management in Turbulent Times*. Toronto, Nelson Education. 132.
- PERFORM A SWOT ANALYSIS ON YOUR COMPETITION (2011). Forrás: <https://www.newtekone.com/2011/09/12/perform-a-swot-analysis-on-your-competition/> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- PRICHARD, SKIP (2013): *Qualities of the Servant Leader*. Forrás: <https://www.skipprichard.com/9-qualities-of-the-servant-leader/> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 24.)
- REGRESSION ANALYSIS (É. N.) Forrás: <http://www.statgraphics.com/regression-analysis> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- SLANTCHEV, BRANISLAV L. (2005): *Introduction to International Relations Lecture 3: The Rational Actor Model*. <http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps12/03-rational-decision-making.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 20.)
- SNYDER, JACK L. (1977): *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*. <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2005/R2154.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 24.)
- SUTTLE, RICK (É.N.): *Roles of Organizational Structure*. Forrás: <http://smallbusiness.chron.com/roles-organizational-structure-3795.html> (A letöltés dátuma: 2015. 04. 24.)
- THAKUR, SIDHART (é. n.): *History of the SWOT Analysis*. Forrás: <https://www.brighthubpm.com/methods-strategies/99629-history-of-the-swot-analysis/> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- THOMPSON, RACHEL (é. n.): *Stakeholder Analysis*. Forrás: https://www.mindtools.com/pages/article/newPPM_07.htm (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- TRACY, BRIAN (2008): *The Role of a Leader*. Forrás: <https://www.entrepreneur.com/article/189618> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 29.)
- TYAGI, SHASHINDRA P. (2006): *India's Strategic Environment and the Role of Military Power*. Forrás: <https://carnegie-mec.org/2006/08/22/india-s-strategic-environment-and-role-of-military-power-event-908> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 19.)
- ZAMAN, RASHED UZ (2009): *Strategic Culture: A "Cultural" Understanding of War*. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01495930802679785> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 30.)
- WAIFAN, Lynne (2010): *Multi-perspective Strategic Decision Making Principles, Methods, and Tools*. Santa Monica, RAND Corporation. Forrás: https://www.rand.org/pubs/rgs_dissertations/RGSD260.html (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)
- WEIHRICH, Heinz (1982): The TOWS matrix — A tool for situational analysis. *Long Range Planning*, 15. évf. 2. sz. 54–66. Elérhető: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0024630182901200> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)

Bauer Kristóf

TRENDEK ÉS DRIVEREK ELEMZÉSE

A stratégiai előrejelzése következő lépése a trendek és driverek elemzése. Ennek megfelelően ebben a fejezetben először azonosítjuk, hogy mit értünk trendek és driverek alatt, mi a különbség közöttük, és hogyan tudjuk beilleszteni az alfolyamatot a stratégiai előrejelzésbe. Ezek után sort kerítünk különböző kvantitatív és kvalitatív elemzési módszerek áttekintésére.

TRENDEK ÉS DRIVEREK

A drivert Kuosa a következőképpen definiálja: „az a szereplő vagy faktor, aki/ami változást okoz” (KUOSA 2016, 36.). Kétfajta drivert különböztetünk meg a társadalomtudományok keretein belül, az egyik a húzódriver (pull driver), a másik pedig a tolódriver (push driver). Húzódriver akkor alakul ki, amikor a vizsgált csoport többségében olyan igény alakul ki, amely valamiféle változást követel. Erre példa lehet az 1990-es évek óta tartó védelmi költségvetés-csökkenés Európában, ugyanis hiába tanácsolják a szakértők a katonai kiadások növelését, ha azt a társadalom nem támogatja. Az Európai Unió tagállamai közül 2016-ban egyedül Hollandia és Lengyelország lakosságának többsége gondolta úgy, hogy a katonai kiadásokat növelni kéne (STOKES–WIKE–POUSHTER 2016). A push driverek ezzel szemben nem széleskörűen támogatott igényekből kialakult változások, hanem egy véleményformáló (olyan személyek, akik a többségi társadalom preferenciát befolyásolni képesek) csoportosulás által megfogalmazott célok, amelyek előidézik a változást. Ilyen véleményformáló lehet kormányzat, amely beszédben vagy jogszabályban rögzíti a driver célt. Piaci szereplő is lehet véleményformáló, például a közösségimédia-óriás, a Facebook. A weboldal és a csatolt szolgáltatásai jelentősen megváltoztatták a fogyasztók internetezési szokásait, a hírek eljutását a hírolvasókhoz (ELGOT 2015), és a 2016-os Egyesült Államokbeli választás óta bizonyos, hogy a politikai élet alakulására is befolyással bírnak (WILTS 2017).

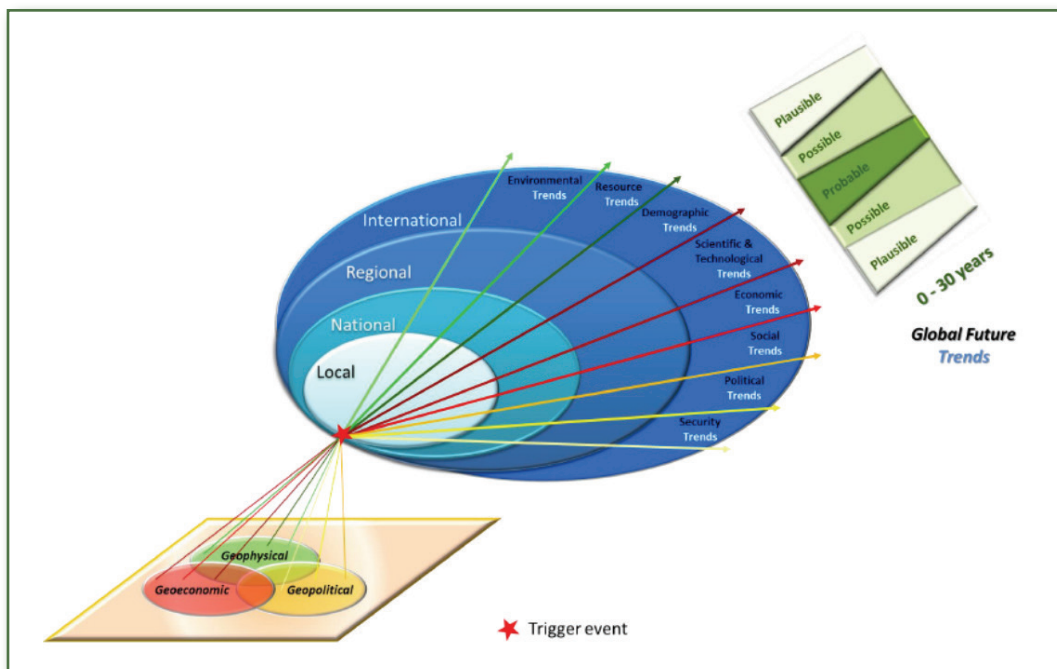
A trendnek számos definíciója létezik, a FAO a következőképpen definiálja: „egy változás általános tendenciája vagy iránya” (FAO 2014). A trendek olyan múltban bekövetkezett minták (pattern), amelyekről okunk van feltételezni, hogy folytatódni fognak, és statisztikai módszerekkel vagy kollektív megegyezéssel mérhetők (KUOSA 2016, 37). A trendelemzésben felhasznált trendek jellemzője, hogy vagy nehezen megváltoztathatók, vagy potenciális hatásuk miatt érdemes velük foglalkozni. Számos felosztás létezik a csoportosításukra a hatás nagyságától kezdve, a földrajzi elhelyezkedésen át az érintett biztonsági szektorok szerinti elhatárolásig.

A kulcsfaktort (key factor) a szakirodalom általában nem veszi külön a trendektől és driverektől, sok esetben gyűjtőfogalomként jelenik meg (BISHOP–HINES–COLLINS 2017). Ennek ellenére hasznosnak gondoljuk a három fogalom különválasztását és külön vizsgálatát, mivel úgy gondoljuk, hogy az értelmezési különbségek indokolják azt. Az előzőekben a drivereket változást okozó tényezőkként vagy szereplőkként definiáltuk, míg a trendeket a driverek által okozott változást megjelenítő, általában hosszú időn keresztül tartó folyamatokként értelmezzük.

A kulcsfaktorokat a szerzők olyan eseményekként, tényezőkként vagy okokként definiálják, amelyek megváltoztatják az előrejelzés jövőjét, vagy befolyással bírnak az elemzés során vizsgált trendekre és driverekre. Ilyen volt például a 2001. szeptember 11-i terrortámadás mint esemény kulcsfaktor, amely hívószava volt az utána következő évtized főbb amerikai külpolitikai eseményeinek. Mozgalmak, szervezetek vezetőit is tekinthetjük kulcsfaktornak, akik jelentős hatással bírnak az elemzés alatt álló terület jövőjére.

A kormányzati szervek és a piaci szereplők által végzett előrejelzések nagy többségben szerepel trendek és azok hatásainak vizsgálata, azonban sok helyen nincs különválasztva a trend és a driver fogalma. Annak érdekében, hogy példákkal szemléltessük, hogy a gyakorlatban hogyan zajlik a trendek feldolgozása, két szervezet rendszerezését mutatjuk be a következőkben.

Az Egyesült Királyság Védelmi Akadémiája szerves egészként kezeli a drivereket és a trendeket. Az úgynevezett 3GS-módszertanban (EVANS 2015, 6) a változást hozó drivereket (amelyek hatáskiváltó tényezőként [trigger] szerepelnek) aszerint veszik be az elemzésbe, hogy milyen változást hoznak a vizsgált trendekben. A driverek és trendek értékelése a következőképpen történik: a driver (trigger) eseményt megvizsgálják, majd geofizikai, geoökonómiai és geopolitikai tulajdonságai alapján kategorizálják. Ezek után következik a hatás térbeli nagyságának vizsgálata (lokális, nemzeti, regionális vagy nemzetközi), majd az érintett biztonsági szektorok feltérképezése.

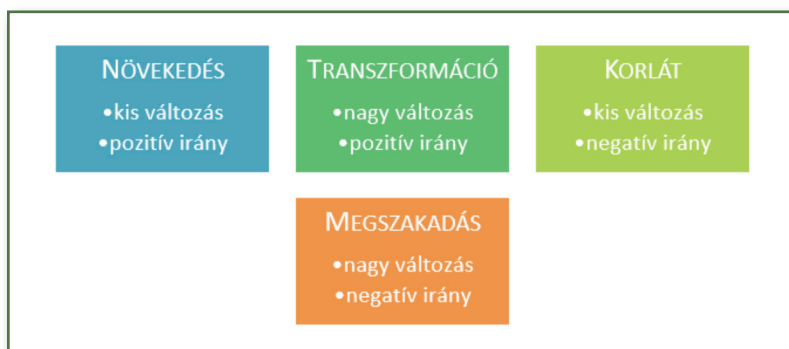

1. ábra: A 3GS elemzési módszertan

Forrás: EVANS 2015, 10.

Az Egyesült Államok Szövetségi Vészhelyzetkezelési Ügynöksége (FEMA) is együtt kezeli a trendeket és drivereket. Az ügynökség a stratégiai előrejelző tevékenysége során a változás előjele (pozitív vagy negatív) és a hatás nagysága alapján egy 2×2 -es négyzetbe osztja be a változásokat (FEMA). A pozitív és nagy hatású trendeket és drivereket transzformációnak nevezik. Ilyen driver a 3D-nyomtatás, trend a közösségi finanszírozás (crowdfunding)

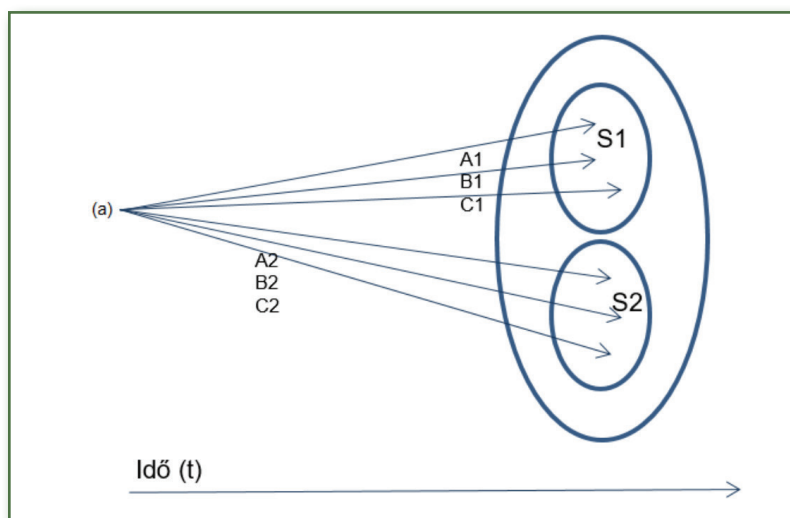
kialakulása. A negatív és nagy hatású doboz a megszakadás (disruption); ilyen driver volt a 2001. szeptember 11-i terrortámadás az amerikai kormányzat számára, vagy ilyen lehet egy esetlegesen bekövetkező kormányzati csőd. A kis hatású trendek lehetnek pozitív előjelűek, ekkor növekedésről (growth) beszélünk, amennyiben az előjel negatív, a FEMA korlátnak (constraint) nevezi a trendet.

2. ábra: A trend- és driverelemzés helye a stratégiai előrejelzésben

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A trend- és driverelemzés a stratégiai előrejelzés második módszertani lépése. Mint azt az előző fejezetben kifejtettük, ahhoz, hogy az előrejelzés használható végtermék legyen a döntéshozók számára, stabil alapokra van szükség. Ez az alap a környezet- és önértékelési folyamat. Miután megismertük a vizsgálatunk tárgyának jelenét, a következő lépés a releváns trendek és driverek összegyűjtése, osztályozása és kiértékelése. Ennek az a célja, hogy tudományos alapokon nyugvó előrejelzéseket lehessen készíteni. Ha az ön- és környezetértékelés az előrejelzés jelenbéli lába, és a scenárióvázolás a jövő, akkor a trendek és driverek a jelent a jövővel összekötő kapocs. Ezt legegyszerűbben egy scenáriókürtőnek (scenario funnel) nevezett eszközzel lehet bemutatni. Az ábra bal oldalán (t₀ időpillanatban) a jelen egy meghatározott pont, az x tengely az időt jeleníti meg, a jelenpontból a jövőbe tartó vonalak pedig a trendeket ábrázolják. Látható, hogy amennyiben egy trend (a) megváltozik (A1–A2 szemlélteti ezt a változást), akkor az hozzájárul egy teljesen más jövőkép kialakulásához. A jelen fejezetben ezt a dinamikát vizsgáljuk.

3. ábra: Szcenárióábrák

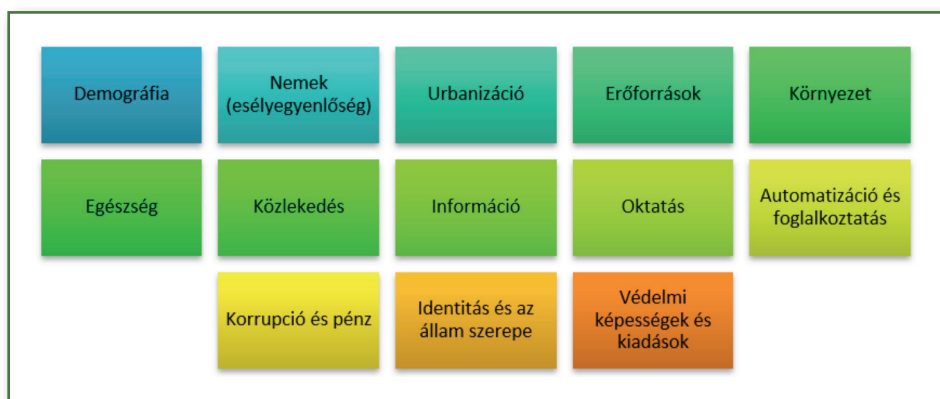
Forrás: KOSOW–GASSNER 2008 alapján a szerző saját szerkesztése

A TRENDAZONOSÍTÁS

A trendek elemzésének első lépése a releváns trendek azonosítása. A legtöbb esetben a stratégiai előrejelzés kezdetén megfogalmazott kérdések határolják be azokat a területeket, amelyekről kiválasztják a vizsgált trendeket és drivereket, azonban a tudományosság követelményeinek megfelelően érdemes átfogó kutatást folytatni akár az előrejelzés közvetlen területein kívül is. Ennek egyik módszere a tematikus és a földrajzilag történő szétválasztás és azonosítás. A legtágabb értelmezési kerete a stratégiai előrejelzésnek a nemzetállamok vagy vállalatok által végzett, 30-50 évre előre mutató szcenárióvizsgálás, amelyben a biztonság összes dimenziójában vizsgálják a trendeket, drivereket és egyéb kulcsfaktorokat. Ilyen esetekben hasznos a leíró módszerek használata, mint például a PEST. A PEST egy olyan elemzési rendszer, amely alkalmas arra, hogy olyan trendeket és információkat azonosítson, amelyek befolyásolják a vizsgált jövőképeket (COCHRANE–PICKETT–TERLIKOWSKI ET AL. 2015). A PEST rövidítés a politikai és jogi (Political), gazdasági (Economic), társadalmi és kulturális (Social) és technológiai és tudományos (Technological) (COCHRANE–PICKETT–TERLIKOWSKI ET AL. 2015) horizontot takarja, azonban ezen dimenziókon kívül egyéb tényezők is hozzáadhatók (PESTEM,⁹ PESTLE¹⁰ stb.). Az Egyesült Királyság Védelmi Minisztériuma (Ministry of Defence) a következő 13 témában vizsgálja a 2045-ig az Egyesült Királyság szempontjából releváns trendeket és drivereket.

⁹ Political, Economic, Social, Technological, Environmental, Military – politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, környezeti, katonai.

¹⁰ Political, Economic, Social, Technological, Environmental, Legal – politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, jogi, környezeti.

4. ábra: Az Egyesült Királyság Védelmi Minisztériumának tematikus bontása a releváns trendekről

Forrás: MINISTRY OF DEFENCE 2014 alapján a szerző saját szerkesztése

A *Global Strategic Trends*ben (MINISTRY OF DEFENCE 2014), a védelmi minisztérium által publikált stratégiai előrejelző dokumentumban¹¹ minden témának egy alfejezetet szentelnek, amelyben kifejtik a legrelevánsabb előrejelzéseket. A demográfia alfejezetben (MINISTRY OF DEFENCE 2014, 3.) megjelenik többek között a globális népességnövekedés és a fejlett világban folyamatosan csökkenő születésszám. Mint trendek, ezek relevánsak lennének, ha például Európa globális pozícióját szeretnénk vizsgálni 2050-ig. Amennyiben Északkelet-Ázsia társadalmi változásait vizsgáljuk, releváns driverként jelenik meg Kína egy gyermek politikája, amely súlyos hatással van a nemek arányára az országban, vagy a japán társadalom elzártsága a külföldiek befogadásától, ami komoly kihívást jelent az integráció kezelésekor.

A témák szerinti csoportosításhoz hasonlóan földrajzi szempontok szerint is csoportosíthatjuk, illetve szűkíthetjük az elemzés fókuszát. A csoportosító funkció megjelenik a *Global Trends 2045* kiadványban (MINISTRY OF DEFENCE 2014, 99.), benne a legfontosabb tradicionális földrajzi régiókon¹² túl a sarkvidékek és a világűr legfontosabb trendjeit is összegzik az elemzés második felében, a témák szerinti csoportosítást követően. Ezzel szemben a szűkítő funkció jelenik meg a magyar Honvédelmi Minisztérium által lefolytatott stratégiai elemzési és értékelési rendszerben (NÉMETH 2016, 328.). Mivel egy limitált cselekvési potenciállal rendelkező állam hadseregére hatással lévő trendeket kíséreltek meg azonosítani, logikus lépés volt, hogy a világűrben vagy az Antarktis területén végbemennő trendeket és kulcsfaktorokat nem vették figyelembe.

Az előzetesen kialakított keretrendszer alapján ezek után azonosítják a későbbi folyamatokba bevonandó trendeket, drivereket és kulcs tényezőket. Ez a projekt nagyságától és a logisztikai döntésektől függően történhet „házon belül”, a kutatásban részt vevő elemzők segítségével, illetve külső szakértők is bevonhatók az azonosításba, illetve az előzetes értékelésbe. Az azonosítási fázisban a nyers trendadatokon kívül (például: Mik a fő trendek a régióban? Hogy befolyásolja a védelmi képességeket a forráshiányos állapot?) fontos, hogy a résztvevők további

¹¹ Bővebben lásd a 12. fejezetben.

¹² Észak-Amerika, Latin-Amerika, Európa, Közel-Kelet és Észak-Afrika, szubszaharai Afrika, Közép-Ázsia, Dél- és Kelet-Ázsia és Óceánia.

jellemzőkkel lássák el a kiindulási tényezőket; a legfontosabbak ezek közül a hatás mértéke és a bekövetkezés valószínűsége. Ezeknek az elemzési fázis alatt is nagy jelentősége van, az azonosítási fázis alatt azonban leginkább a relevancia megállapítására használhatók. A beérkezett válaszok alapján keletkezik egy 2×2 diagram, amiben el lehet helyezni a nyers adatokat:

5. ábra: Hatáselemzés Wilson-mátrixban

Forrás: NÉMETH 2016, 329. alapján a szerző saját szerkesztése

Az elkészült négyzetek alapján kerülhet sor a trendek kiválogatására az erőforrásokat figyelembe véve. Az alacsony hatású és alacsony bekövetkezési valószínűségű trendek sokszor nem kerülnek a végső halmazba, a Honvédelmi Minisztérium stratégiai elemzésében például csupán a magas bekövetkezési valószínűségű trendeket vizsgálták az elemzők 2014-ben (NÉMETH 2016, 329.).

ELEMZÉSI MÓDSZERTAN

A trend- és driverelemzésnek két fő válfaját különböztetjük meg: a kvantitatív és a kvalitatív elemzést. Kvantitatív elemzési módszerek alatt a statisztikai eszközökkel végzett kutatásokat értjük. Ide sorolható többek között az extrapoláció, a trendhatáselemzés vagy a cross impact analysis. Előnyük, hogy pontosak, reprodukálhatók, és ezáltal nagyobb adathalmazzal vagy más időszakkal is összehasonlíthatók az eredmények (Quantitative versus qualitative methods 2017). Ugyancsak előnyük, hogy az adatok és az eredmények könnyen ábrázolhatók grafikonokon vagy egyéb reprezentációs eszközökön. Ugyanakkor számos változó nem jeleníthető meg pontosan matematikai formában, mint például a társadalmi vagy politikai trendek. A kvalitatív elemzési módszerek (Quantitative versus qualitative methods 2017) pont ilyen területeken tudnak segíteni: hangsúlyos szerepet kapnak a kreatív gondolatok, az emberismeret. Ilyen módszerek az „expert opinion”, a „workshop” vagy a Delphi-felmérés (például „fekete hattyú” driverek azonosítása). Hátrányuk, hogy természettudományos értelemben nem feltétlen reprodukálhatók. A megfelelő elemzés elkészítéséhez minél több eszköz használatára, minél több szakértő bevonására és kreatív, a megszokott sémákból kitörni képes („out of the box”) gondolkodásra van szükség.

Kvantitatív trendelemzés

A hatáselemzés (impact analysis) egy formális és rendszer jellegű trendelemző eszköz (KOSOW–GASSNER 2008, 51.), mely a trendek és események bekövetkezésének hatásait vizsgálja a többi vizsgált trendre és eseményre. A trendazonosítási fázisban egyrészt megállapították, hogy mely trendek lehetnek hatással az előrejelzésre, másrészt azok bekövetkezésének hatását és mértékét. A hatáselemzés segít választ adni arra, hogy mennyire függenek a trendek egymástól, ezáltal lehetővé válik azok kiválasztása, amelyek a legtöbb hatással bírnak a környezet változására. Az első lépés egy mátrix kialakítása, amelyben a legfelső sorban és az első oszlopban szerepelnek egymás után a trendek. Ezután az összes lehetséges párt meg kell vizsgálni azon kritérium alapján, hogy a két trend között milyen közvetlen kapcsolat áll fenn. Kosow és Gassner ehhez egy 5-ös skálát javasolnak, a „nincs kapcsolattól” az „erős kapcsolatig”.

Hatás (Az oszlopban szereplő tényezők hatása a sorra)	„A” tényező	„B” tényező	„C” tényező	„D” tényező	Aktív pontszám
„A” tényező		4	4	2	10
„B” faktor	1		4	3	8
„C” faktor	2	2		3	7
„D” faktor	4	4	2		10
Passzív pontszám	7	10	10	8	

6. ábra: Hatáselemzési mátrix

Forrás: KOSOW–GASSNER 2008 alapján a szerző saját szerkesztése

Ha összeadjuk „A” tényező horizontális értékeit, akkor megkapjuk az „aktív” pontszámát, azaz hogy mennyire függenek A-tól egyéb trendek. Amennyiben a vertikális értékeket összegezzük „A” alatt, akkor kapjuk meg a „passzív” pontját. Minél nagyobb a pont, annál több trend van hatással „A”-ra. Az aktív és passzív pontszámaik alapján a trendeket és egyéb tényezőket négy kategóriába helyezhetjük:¹³

Kritikus és dinamikus tényezők: magas aktív és passzív pontszám jellemzi őket, nagy befolyással bírnak a többi faktorra, és a többi faktor is jelentősen befolyásolja őket. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy nehezebb módosítani ezeken a faktorokon, mint a kevésbé hálózat jellegűeken, ezért folyamatosan szem előtt kell tartani az alakulásukat.

Aktív és impulzív tényezők: magas aktív és alacsony passzív pontszámmal rendelkeznek. Ez azt eredményezi, hogy gyakran „kapcsolóként” viselkednek, azaz megváltoztatásuk számos egyéb következménnyel jár a többi vizsgált trendre. Ennél fogva érdemes kutatni, hogy hogyan lehet ezeket pozitív irányba módosítani.

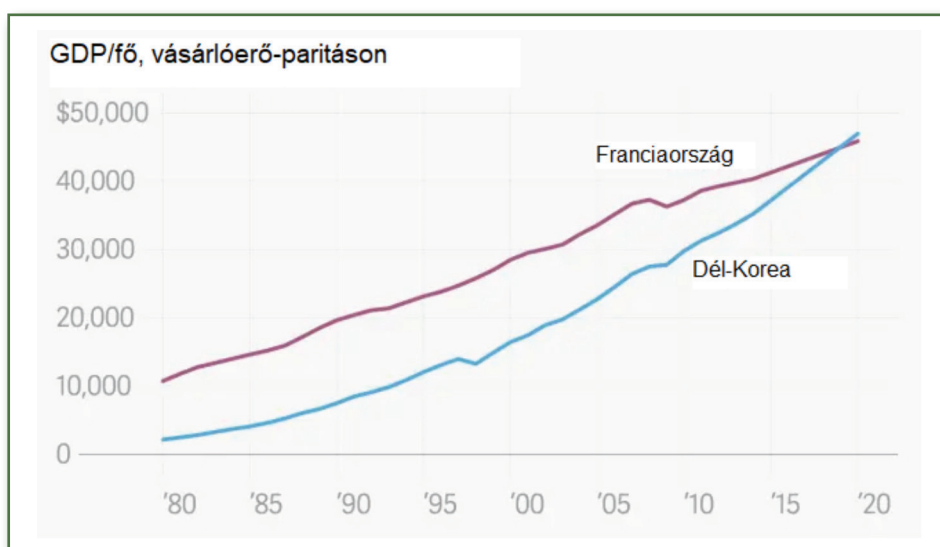
¹³ A kritikus tényezők közé akkor sorolhatók, ha az aktív pont nagyobb, mint a passzív pont, és a teljes pontszám több, mint a minta felének összege. Aktív faktoroknak pedig akkor hívjuk, ha a passzív pont nagyobb, mint az aktív, és a teljes pontszám több, mint a minta felének összege.

Reaktív tényezők: alacsony aktív és magas passzív pontszám jellemzi őket, ezáltal inkább más faktorok befolyásolják őket, mint fordítva.

Sodródó tényezők: azok a faktorok, amik egyaránt alacsony passzív és aktív pontszámmal rendelkeznek, tehát a trendek és faktorok vizsgált hálózatában izoláltan helyezkednek el, kevés befolyással bírnak a jövő alakulására.

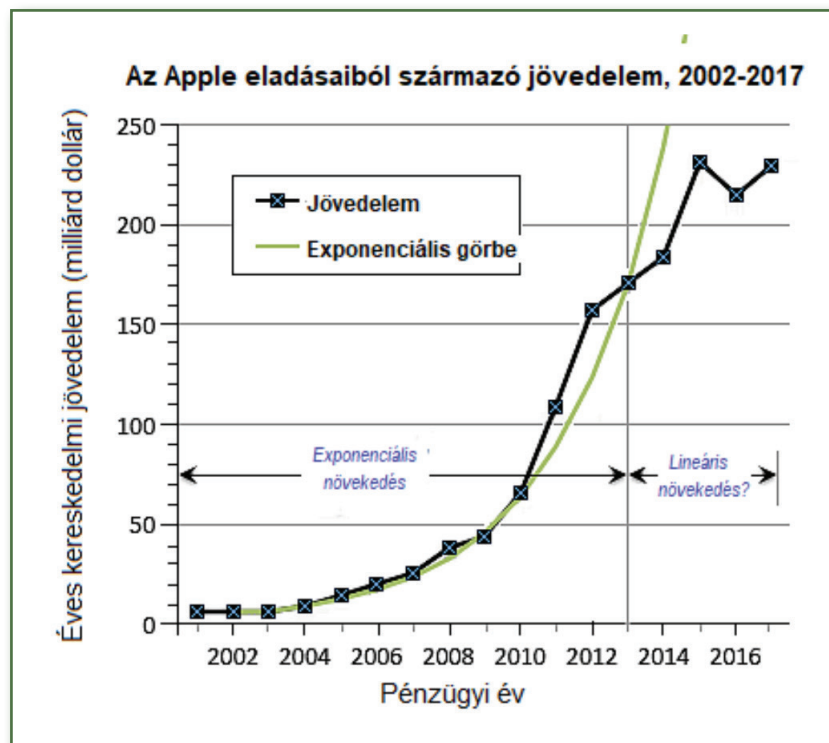
A hatáselemzés a hatás és a valószínűség alapján való kiválasztás után egy újabb szűrőként funkcionálhat a lehetséges faktorok szűkítésénél (kiszűrve azokat a sodródó faktorokat, amelyek nem relevánsak a rendszer szempontjából), illetve segíthet a kiválasztott faktorok dinamikáját jobban feltérképezni. Előnye, hogy a mátrix és ezáltal az eredmények is könnyen módosíthatók (ha például több szakértő bevonására kerül sor az előrejelzés megalkotásának későbbi fázisaiban) és rendszerjellegűek. Hátránya, hogy a skála nem feltétlen nyújt teljes szabadságot a kapcsolat leképzésére, és a numerikusan kifejezett végeredmény sem tudja kifejezni teljes mértékben a valós társadalomtudományi dinamikákat.

A következő lépés a trendek és faktorok osztályozása után a jövőbeli pályájuk és az abból levonható következtetések megállapítása. A legegyszerűbb kvantitatív trendelemzési módszer erre az extrapoláció. Az extrapoláció könnyen alkalmazható, statisztikailag bizonyítható eredményeket produkál, hátránya, hogy a múltbeli trendeket veszi csak figyelembe, és azokat a változásokat vetíti ki a jövőre (KOSOW–GASSNER 2008, 45.). Az eszköz használatához szükség van egy több változóból álló adatsorra, meg kell határozni a vizsgálni kívánt időbeli mélységet és a valószínű extrapoláció típusát. Extrapolációkat lehet készíteni lineárisan, ez hasznos lehet például GDP-adatok pár éves előrejelzésére az elmúlt évek növekedési átlagát tekintve. A hetedik ábrán Franciaország és Dél-Korea GDP-növekedési trendjei láthatóak, az ábra azt demonstrálja, hogy Korea a lineáris növekedési mutatói alapján 2020-ban megelőzi Franciaországot a bruttó nemzeti össztermék nagyságát tekintve. A körülményektől függően egyéb típusú extrapolációkat is lehet készíteni a lineárison túl: például egy technológiai áttörés megjelenésekor az eladási statisztikákból lehetséges exponenciális eladási kimutatásokat készíteni. A 8. ábra az Apple eladási statisztikáit ábrázolja 2002 és 2017 között a kék vonalon, míg a zöld vonal az elméleti tökéletes exponenciális növekedést reprezentálja.

7. ábra: Franciaország és Dél-Korea GDP-növekedési trendjei

Forrás: PHILLIPS 2015

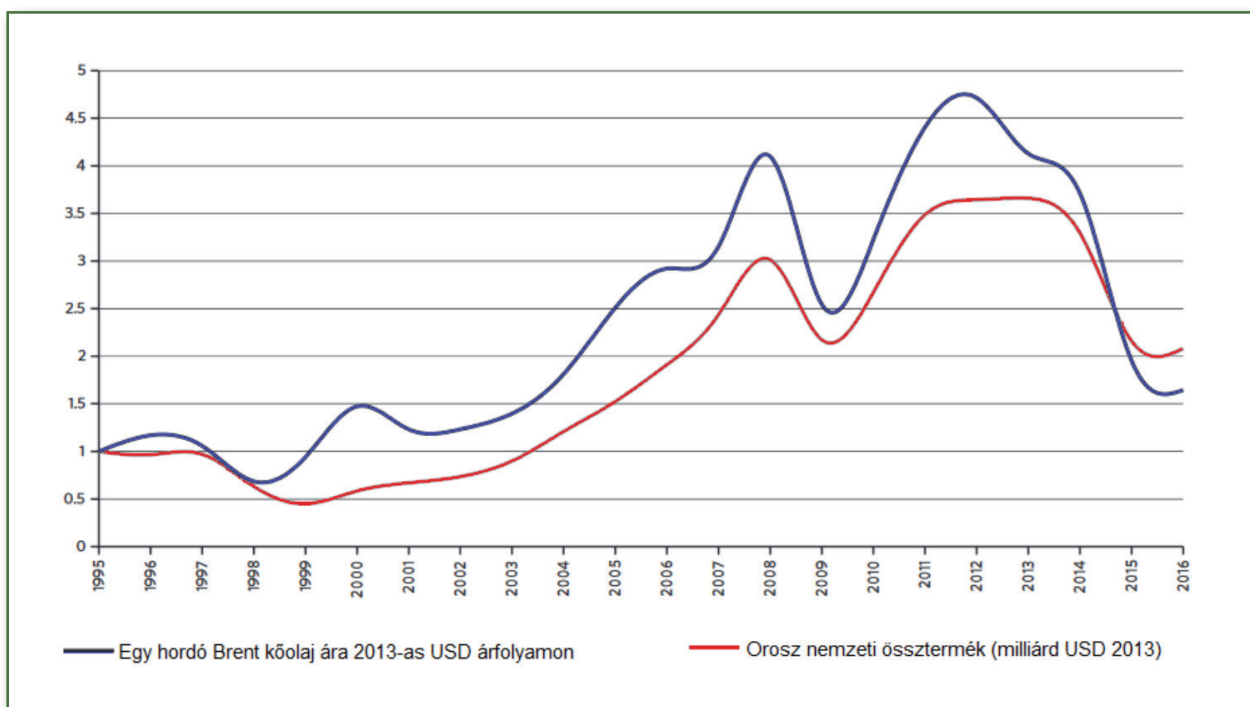

8. ábra: Apple eladási statisztikái 2002 és 2017 között

Forrás: Business Encyclopedia 2017

A trendhatás elemzés (Trend Impact Analysis – TIA) az extrapoláción alapuló, azonban annál összetettebb eszköz (KOSOW–GASSNER 2008, 48.). Az alapelemzés egy extrapoláció, azonban több lehetőséget ad végeredményként, mivel számol azzal, hogy a figyelembe vett „hatás” (driver vagy esemény) hogyan befolyásolja az extrapolált projekciót. Ennek megfelelően általában a TIA-grafikonok előrejelzése tartalmaz optimista, pesszimista, lineáris és az együtthatóktól függően egyéb scenáriókat is. Hátránya az extrapolációhoz hasonlóan az, hogy bár több lehetséges jövőképet vázol fel, azok mindegyike szubjektív.

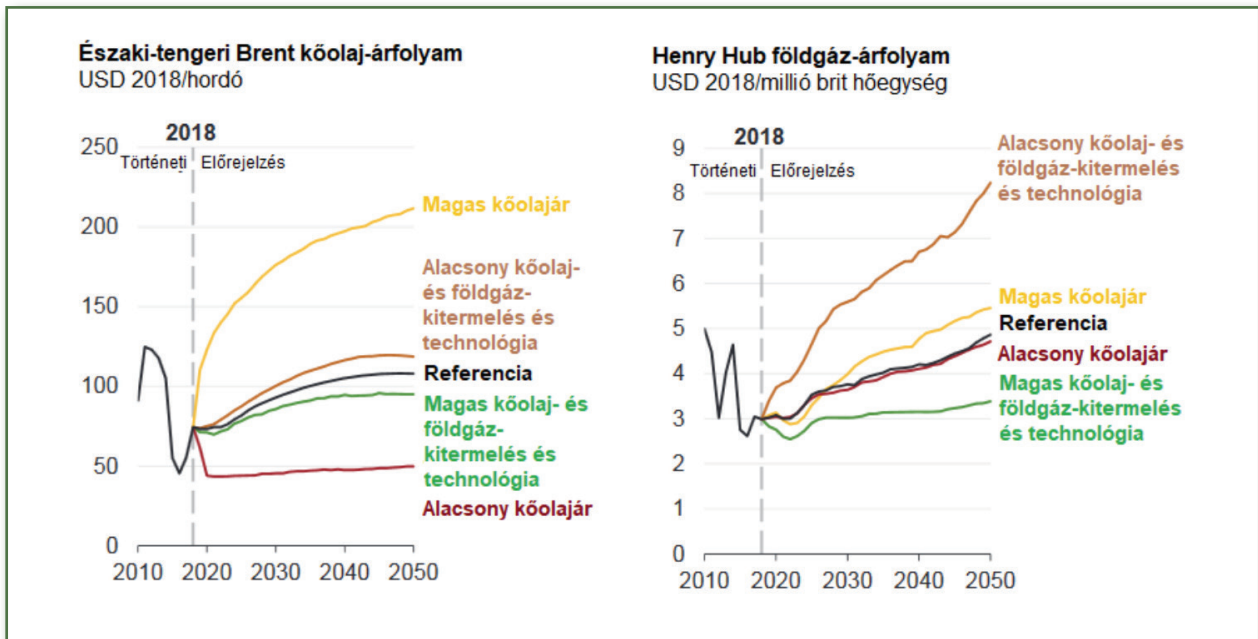
Gyakorlati példának az orosz GDP egyszerűsített előrejelzését nézzük meg. Az orosz gazdaság a diverzifikáció hiánya és a szektorális elmaradottság miatt nagyban függ a kőolaj és földgáz exportjától (SABITOVA–SHAVALEYEVA 2015). A 9. ábrán látható, hogy az elmúlt tíz évben mennyire együtt mozgott az orosz GDP-növekedés és a nyersolaj ára:

9. ábra: Az orosz GDP és az olaj árának korrelációja 1995–2016 között

Forrás: MOVCHAN 2017, 6.

Ezt az információt felhasználva jóval pontosabb előrejelzést adhatunk az orosz gazdasági növekedésről egy egyszerű lineáris extrapolációnál, ha figyelembe vesszük a kőolaj- és földgázárak előrejelzéseit. Ezek alapján optimista és pesszimista jövőképeket tudunk felállítani attól függően, hogy hogyan alakul a kőolaj kereslete és kínálata. A modellünk alapján kijelenthető, hogy a magas (2030-ra 200 dollár/hordó) olajárak kimagasló gazdasági növekedést jelentenének az Oroszországi Föderációnak, a referencianövekedés (átlag 100 dollár/hordó) mellett már 2020 környékén 2%-os növekedést lehetne realizálni, míg az alacsony olajárak hosszú távú stagnálásra kényszerítenék az orosz gazdaságot.

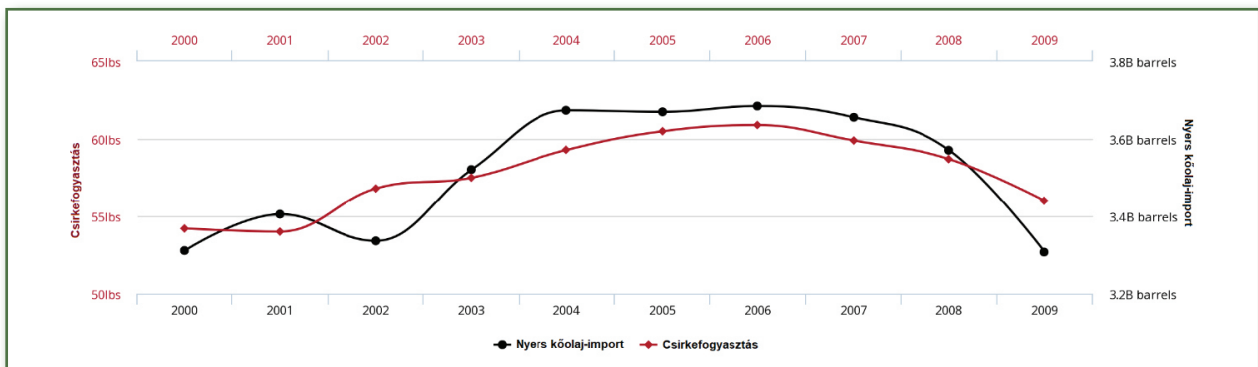

10. ábra: A NSB olajár-folyam és a HH földgáz árának előrejelzése 2040-ig

Forrás: U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION 2019, 33.

Természetesen ez csupán egy trend hatásának figyelembevétele volt, és egy elemzés írásakor számos egyéb faktort kell vizsgálni, például a gazdaság diverzifikációjának mértékét, az egyéb természetes erőforrások árát vagy a gazdaság versenyképességének alakulását, és ezeket ütköztetni egymással.

Érdemes megemlíteni a korreláció és a következmény közti különbséget. Amennyiben két változó egymás változásának hatására növekszik vagy csökken, akkor összefüggő változókról beszélünk (AUSTRALIAN BUREAU OF STATISTICS 2013). A korreláció egy statisztikai mérték, mely meghatározza a két változó közötti kapcsolat irányát és nagyságát (AUSTRALIAN BUREAU OF STATISTICS 2013), azonban ez nem jelenti feltétlenül, hogy „A” változó növekedése okozza „B” változó növekedését. A 11. ábrán látható, hogy az Egyesült Államok nyerskőolaj-importja korrelációt mutat az országban elfogyasztott csirkehús mennyiségével.

11. ábra: Az Egyesült Államok nyerskőolaj-importjának és az országban elfogyasztott csirkehús mennyiségének összefüggései 2000–2009

Forrás: VIGEN 2017

A következmény (causation) pedig olyan függőségi viszony, amelyben az egyik tényező változása a közvetlen oka a másik változásának (AUSTRALIAN BUREAU OF STATISTICS 2013). Ez az ok-okozati összefüggés. Itt megemlíthető a fizetés növekedése példaként: amennyiben egy órábérben dolgozó alkalmazott több órát dolgozik egy adott időszak alatt, mint a referenciaidőszakban, akkor több bért kap.

Az extrapoláció és a TIA is hasznos kvantitatív eszközök, fontos azonban számolni a trendek megszűnésével. Amennyiben készítünk egy extrapolációt, alapesetben a grafikonunk a végtelenbe tart, azonban ez a véges gazdasági rendszernek köszönhetően nem következik be. Kuosa alapján (KUOSA 2016, 37.) a trendek nagy többsége egy S-ívet ír le, amely az elején lassú stagnálás után erős növekedésnek indul, majd lelassul, végül megszűnik. A kutatás-fejlesztés irodalmában Foster-ívnek (MANN 1999) nevezett jelenség egy termék életciklusát írja le, a kifejlesztéstől a költségminimalizálásig. A stratégiai előrejelzés szempontjából kritikus, hogy az adott „termék” (legyen szó az orosz gazdasági befolyásszerzésről Európában, a populista politikáról vagy a globális klímaváltozás hatásairól) életciklusának melyik fázisában van, annak tudatában pontosabb előrejelzést lehet alkotni. Alapvetően három esemény vezethet egy trend megszűnéséhez (BAUER 2016, 26.): a kifulladás, egy ellentrend megerősödése vagy egy „fekete hattyú” esemény bekövetkezése.

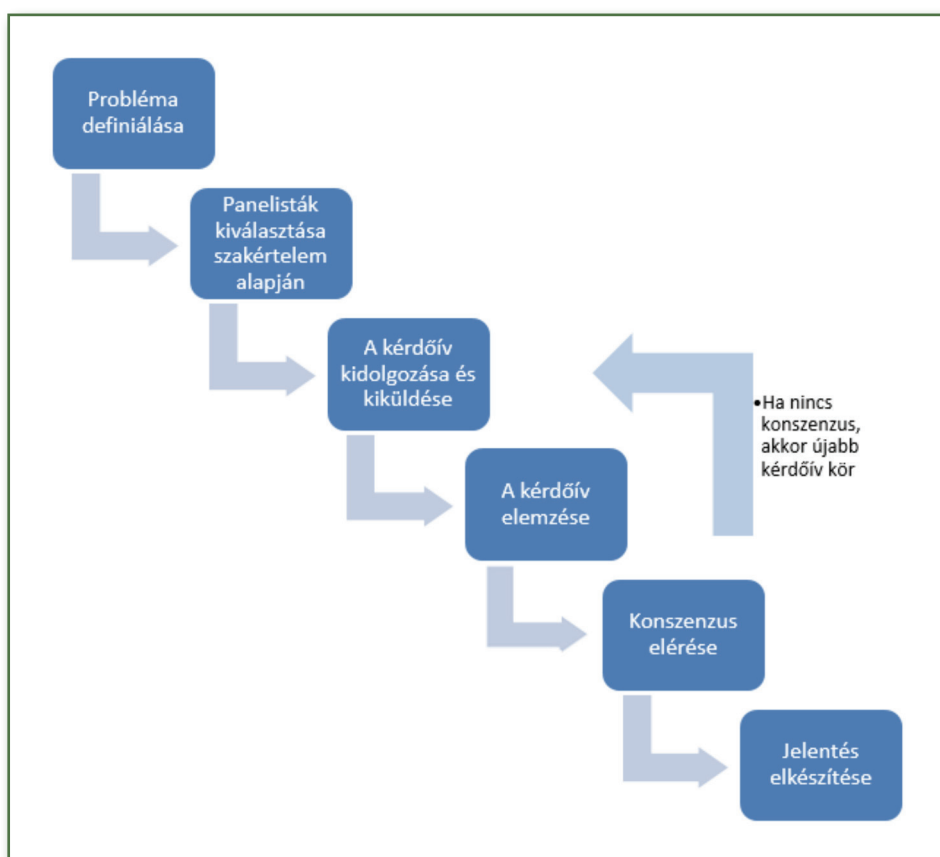
KVALITATÍV TRENDELEMZÉS

Az egyik legintuitívabb kvalitatív trendelemzési módszer a trendazonosítási fázisban is alkalmazott „expert opinion”, azaz a szakértők megkérdezése arról, hogy ők milyen trendeket, drivereket és kulcsfaktorokat gondolnak relevánsnak az elemzést tekintve. Az eszköz használatához először is meg kell határozni a vizsgálandó biztonságpolitikai szektorokat; egy környezetszennyezés mértékéről szóló hatástanulmány kidolgozásához a PESTEM-elemzésmódszertan alapján a környezetet (Environmental) és a társadalmat (Societal), illetve kisebb mértékben a gazdaságot (Economical), míg a hadsereg haditechnikai fejlesztésének előrejelzésénél a katonaságot (Military) és gazdaságot érintő folyamatokat kell figyelembe venni. A kijelölt szektorok alapján kerül sor a szakértők kiválasztására, ez történhet „házon belül” vagy külső szakértők felkérésével. A kiválasztás során figyelembe kell venni a szakértők számát: alacsony számú résztvevő esetén kialakulhatnak torzult eredmények a szubjektivitás miatt,¹⁴ amit korrigálhat a nagyobb számú részvétel, azonban a kevesebb feldolgozandó adattal gyorsabban lefolytatható az elemzés. Rowe és Wright (ROWE–WRIGHT 2001) szerint az optimális szám a szektoroktól függően öt és húsz között van, és fontos, hogy a szakértők egymástól eltérő, kiegészítő tudással rendelkezzenek. A szakértők megkapják a kérdéseket, és a legjobb tudásuknak megfelelően azonosítják azokat a tényezőket, melyek véleményük szerint alakítani fogják az előrejelzés szempontjából releváns témákat. A tényezők megnevezésén túl előfordulhat egyéb kérés is, mint például a trend fontosságának vagy egy esemény bekövetkezési valószínűségének feltüntetése, vagy szöveges magyarázat kérése a szakértői vélemény mellé. A kutatók ezek után összegzik a beérkezett eredményeket.

A széles körben alkalmazott Delphi-módszer az „expert opinion” formalizáltabb változata (FAO 2014). A módszert az ötvenes években fejlesztették ki a RAND Corporationnél, és azóta számos multinacionális vállalat és elő-

¹⁴ Szubjektív vélemények alapján egy kérdés nagyobb hangsúlyt kap, mint az objektíven indokolt volna.

rejelző csoport használja. A Delphit a tradicionális expert opinionon pszichológiai hiányosságai miatt fejlesztették ki, ugyanis azt figyelték meg a RAND-nél, hogy amennyiben a szakértők összeülnek a trendeket megvitatni, általában személyes faktorok (személyes konfliktusok, csoportnyomás, tekintély) is befolyásolják a végeredményt, és sok esetben kompromisszumos megoldás születik (HELMER–HIRSCHBERG 1967). Ezért a Delphi-felmérésben részt vevő szakértők izoláltan, általában interneten vagy telefonon kommunikálnak a kutatás szervezőivel (ROWE–WRIGHT 2001). A felmérés először egy kérdőívvel indul, amit a szakértők kitöltve visszaküldenek az elemzők számára, ennek az eredményeit ők összegzik.

12. ábra: A Delphi-módszer munkafolyamata

Forrás: ROWE–WRIGHT 2001 alapján a szerző saját szerkesztése

Amennyiben a kérdőíveken a tényezők azonosításán kívül egyéb kérdések is szerepeltek (és a válaszok matematikai és statisztikai módszerekkel mérhetők), az elemzők visszaküldik az eredmények mediánját és a válaszok statisztikai „középső 50 százalékát” (az ún. interkvartilis tartományt) (HELMER 1967). Ha az adott szerző eredménye kívül esett az interkvartilis tartományon, akkor megkérlik, hogy indokolja meg a választát, vagy pedig helyezze el azt a tartományon belül (HELMER 1967), figyelembe véve a többi szakértő érveit. Ha a szakértő kiáll a véleménye mellett, akkor a következő körben a másodlagos magyarázatát is körbeküldik a többi résztvevőnek. Így folyamatosan fogynak a tartományon kívül eső vélemények, és végül kialakul egy elégséges konszenzus. Tapasztalatok alapján három strukturált kör szükséges a konvergencia kialakításához, azonban ez esetről esetre változhat (ROWE–WRIGHT

2001). Előnye a formalizált rendszerekkel szemben, hogy a kutatók gyakran nehezen kategorizálható tényezőket emelhetnek be az elemzésbe a prózai formátumnak köszönhetően, továbbá hogy az emberi intuíció és kreativitás is nagy szerepet kap. Előnye a workshophoz és az „expert opinion”-hoz képest a konszenzusos és a relatíve objektív végeredmény, a rendszerjelleg és a visszafejthetőség (minden változás és a változás okai is visszakereshetők, ha jól dokumentálják a folyamatot).

A workshop az „expert opinion” egyik formája, melynek során szakértők közötti információcserére és -ütköztetésre kerül sor (KOSOW–GASSNER, 71.). A módszer lényege, hogy a téma szakértői közvetlenül, egymásra reagálva tudjanak konszenzusra jutni bizonyos kérdésekben. Előnye a többi „expert opinion” módszerrel szemben, hogy a szervezéstől függően a téma legnevesebb szakértői vehetnek részt az eszmecsereben, és a személyes jelenlétnek köszönhetően jelentősen gyorsabb, mint egy négykörös Delphi-felmérés. A módszer az előrejelzési folyamat egyéb részeinél is alkalmazható, mint például a környezetértékelésnél vagy a scenárióépítésnél; a trendelemzési fázisban a trendek, driverek és egyéb kulcsfaktorok prioritizálására és a kimenetek meghatározására ugyancsak alkalmazható.

VEGYES MÓDSZEREK ÉS KOMBINÁCIÓK

Az előzőekben olyan elemzési módszerekről írtunk, amelyek rendszerelméletileg egyszerűen kategorizálhatóak kvantitatív vagy kvalitatív eszköznek, azonban számos olyan módszer létezik, amely tartalmaz mind mennyiségi, mind pedig minőségi elemeket.

A keresztthatás-elemzés (cross impact analysis) azt vizsgálja, hogy a különböző események bekövetkezésének milyen hatása van egyéb eseményekre és tényezőkre (QUANTITATIVE VERSUS QUALITATIVE METHODS 2017). A módszert az 1960-as években dolgozta ki két volt RAND-alkalmazott, amikor azt a kérdést tették fel, hogy lehetséges-e előrejelzést építeni a jövőben bekövetkező események valószínűségének és azok interakciójának percepciójából (GORDON 1994). Az elemzés egy Delphi jellegű kvalitatív felméréssel vagy egy workshopkal indul, amelyben a szakértők feladata, hogy a releváns trendeket és eseményeket megállapítsák, majd ezek bekövetkezési valószínűségét számszerűsítsék 0 és 1 között (GORDON 1994). Az első lépésben meghatározott tényezőknél kritikus szempont, hogy kiválasszák a valóban fontos eseményeket, hiszen később a végeredményt az itt megadott események közötti interakciók fogják meghatározni. Másrésztől mivel exponenciálisan nő az eredmények száma (n esemény esetében n^2 -n eredményt produkál), érdemes belátható keretek között tartani a kutatás nagyságát – Gordon 10 és 40 közötti nagyságot javasol (GORDON 1994). Ezek után a résztvevők feladata annak a kiértékelése, hogy egyes események bekövetkezése milyen hatással van a többi bekövetkezésére („Ha „A” esemény bekövetkezik, mi a „B” esemény új bekövetkezési valószínűsége?”) (METHODS OF PROSPECTIVE é. n.). A megadott válaszok alapján az elemzők összeállítanak egy keresztthatás-elemzési mátrixot, amelyben az első oszlop az eseményeket mutatja, a második az eredeti bekövetkezési valószínűséget, a többi pedig a valószínűség változását, ha „A”... „C” esemény bekövetkezik.

Ha ez az esemény bekövetkezik:	Kezdő valószínűség	Esemény megváltozott valószínűsége:		
		„A” esemény	„B” esemény	„C” esemény
„A” esemény	30%		50%	85%
„B” esemény	40%	70%		50%
„C” esemény	60%	10%	40%	

13. ábra: Kereszthatás-elemzési mátrix

Forrás: GORDON 1994 alapján a szerző saját szerkesztése

A több alfolyamatból álló módszer egyik előnye, hogy bizonyos következetességi hibákat könnyű módosítani. Például, ha van egy 50%-os („A”) és egy 60%-os („B”) bekövetkezési valószínűségű eseményünk egy szakértőtől, akkor összességében egy százdarabos randomizált Monte Carlo jellegű elemzés során tíz scenárióban következik be együtt a két esemény (GORDON 1994). Ez behatárolja a „B” esemény „A” bekövetkezésére gyakorolt hatását, ugyanis az nem lehet például nulla. Tehát ha az első fázisban nullát adott meg a szakértő, akkor következtelenség keletkezik a rendszerben, ami megjelenik az elemzés során, és az elemzőnek meg kell vizsgálnia annak okát, és végül döntést kell hoznia, hogy melyik a helyes valószínűség.

A kereszthatás-elemzésnek számos variációja van a szimulációra kihegyezett INTERAX-tól (ENZER 1980) kezdve a SMIC-PROB Expertig (METHODS OF PROSPECTIVE é. n.). A SMIC-PROB az előbb említett problémát a rendszeren belül automatikusan megoldja azáltal, hogy a hatás-valószínűségeket egyezteteti a szakértő által megadott esemény-valószínűségekkel (BISHOP–HINES–COLLINS 2007). Továbbá a megadott adatokból képes kiszámolni a legvalószínűbb kimeneteleket, és lehetséges a programon belül diagramokat és kimutatásokat készíteni különböző változók alapján (BISHOP–HINES –COLLINS 2007).

A kereszthatás-elemzés előnyei közé tartozik, hogy könnyű összeállítani a kérdőívet hozzá, az előrejelzés során felhívja a figyelmet a jövőbeli események közötti összefüggésekre (QUANTITATIVE VERSUS QUALITATIVE METHODS 2017), és segít előre nem látott scenáriókat azonosítani. Hátránya, hogy a szakértőknek sok inputot kell megadni (10 változó esetében 90-et), és ez nagy lemorzsolódást okozhat (Quantitative versus qualitative methods 2017). Továbbá a megadott valószínűségeket intuitív vélemények alapján rögzítik, ezért a végeredmények sem tekinthetők tudományos elemzésnek (METHODS OF PROSPECTIVE É. N.).

TRENDELEMZÉS A GYAKORLATBAN

A Honvédelmi Minisztérium trendelemzési folyamata

A Honvédelmi Minisztérium 2013 óta használja a házon belül kifejlesztett stratégiai elemző és értékelő rendszert (NÉMETH 2016, 327.), amelynek szerves része a trendek és driverek elemzése. Az első lépés a releváns kormányzati szervek kiválasztása, amelyek rálátnak a honvédelem szempontjából fontos területekre. A következő lépés egy szakértői felmérés lefolytatása, melynek során a 2013–2014-es elemzés elkészítésekor a szakértők több mint 700 trendet és drivert gyűjtöttek ki (NÉMETH 2016, 328.), hozzájuk csatolva a bekövetkezési valószínűségüket és poten-

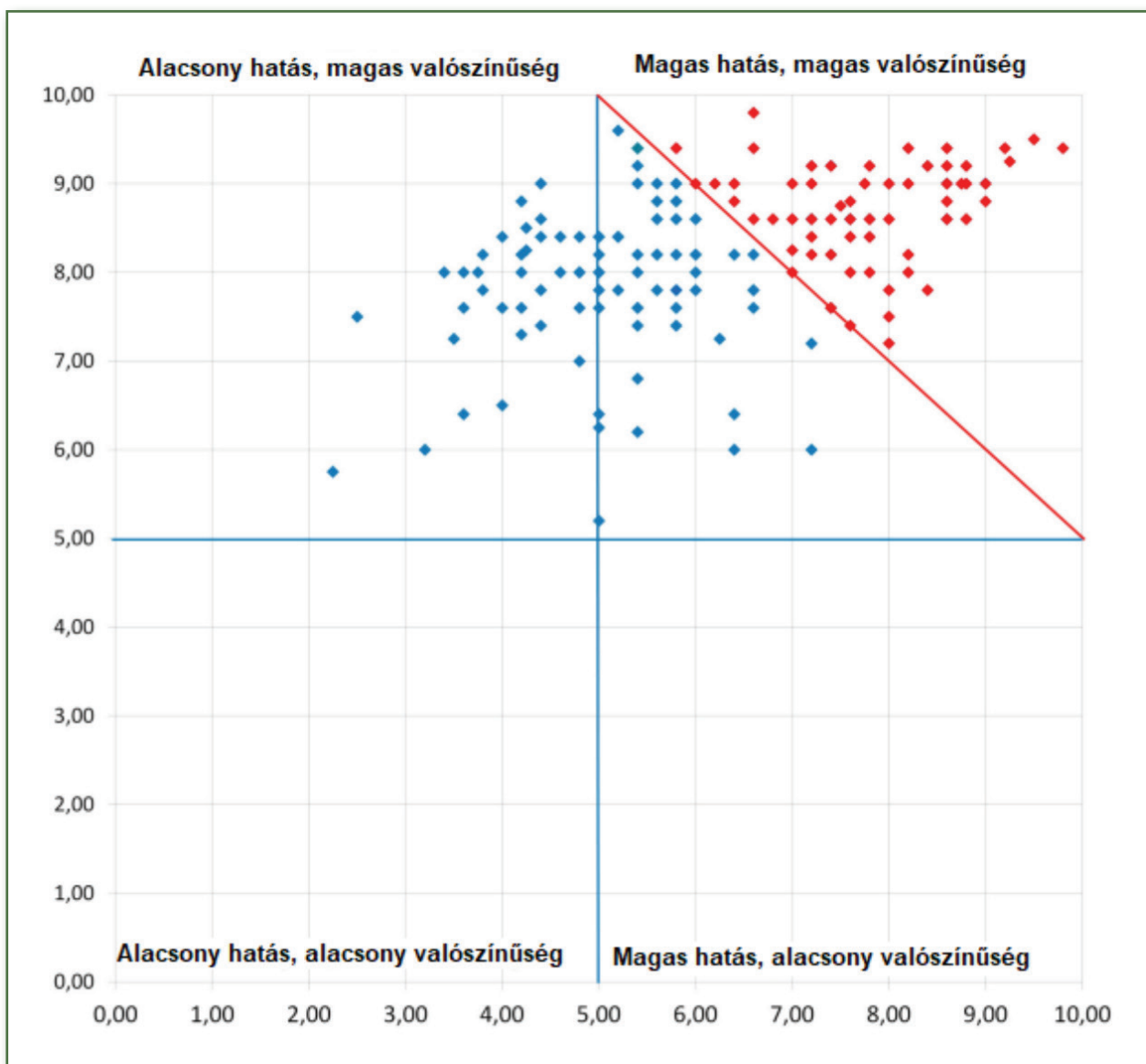
ciális hatásukat. Az elemzők ezek után végzik el az elemek csoportosítását. Erre értelmezési keretként a PESTEM-keretrendszert alkalmazzák téma szerinti felosztással és egy 4 elemből álló tagolást (nemzeti, környező országok, európai, globális) a földrajzi csoportosításnál. Az adatokból egy mátrixot készítenek, aminek x tengelyén a PESTEM, y tengelyén pedig a földrajzi felosztás található:

	Globális	Európai	Környező országok	Nemzeti
Politikai				
Gazdasági				
Társadalmi				
Technológiai				
Környezeti				
Katonai				

14. ábra: A PESTEM és a földrajzi keret mátrixa

Forrás: NÉMETH 2016, 328.

Harmadik lépésként összegzik az elemeket bekövetkezési valószínűség és hatás alapján, majd ezeket elhelyezik egy koordináta-rendszerben, ahol az elem x értéke a bekövetkezés hatása 0–10-ig, az y értéke pedig a bekövetkezés valószínűsége 0 és 10 között.

15. ábra: A bekövetkezési valószínűségi és várható hatás ábrázolása koordináta-rendszerben

Forrás: NÉMETH 2016, 329.

Ezek után kerül sor a szcenárióválogás során felhasználásra kerülő elemek kiszűrésére, ehhez szükséges megállapítani, hogy mi az a halmazméret, amit az elemzés során figyelembe fognak venni az elemzők, ugyanis a nyers trend- és driverállomány több mint 700 eleméből aránytalanul sok narratívát, szcenáriót és alternatív valóságot lehetne felállítani, amit a rendszer nem lenne képes kezelni. A 2013–2014-es elemzés során 75 magas bekövetkezési valószínűségű és hatású trendet és drivert vettek figyelembe a stratégiai előrejelzés elkészítéséhez (NÉMETH 2016, 328.).

ÖSSZEGZÉS

A fejezetben a trend- és driverelemzés alapjait mutattuk be, megjelöltük azok definícióit, bemutattuk a trend- és driverelemzés folyamatát, és gyakorlati példákkal szolgáltunk az elméleti háttér felhasználására (Egyesült Királyság 3GS módszertana, a FEMA és a Honvédelmi Minisztérium stratégiai előrejelző és értékelő rendszere). A következő fejezetben a trendelemzéssel szervesen összefonódó folyamatra, a scenárióvázolásra térünk át.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- Australian Bureau of Statistics (2018): *Statistical Language – Correlation and Causation*. Forrás: <http://www.abs.gov.au/websitedbs/a3121120.nsf/home/statistical+language++correlation+and+causation> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 21.)
- BAUER, Kristóf (2016): *A Net Assessment mint elemzőmódszertani megközelítés*. Szakdolgozat. Budapest, Nemzeti Közzolgálati Egyetem.
- BISHOP, Peter – HINES, Andy – COLLINS, Terry (2007): The current state of scenario development: an overview of techniques. *Foresight*. 9. évf. 1. sz. 5–25.
- Business Encyclopedia (2017). Business Growth Metrics, Cumulative Average Growth Rate CAGR. Forrás: <https://www.business-case-analysis.com/growth-metrics.html> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)
- COCHRANE, Gavin – PICKETT, Jim – TERLIKOWSKI, Jessica – CHATAWAY, Joanna – JONES, Molly Morgan (2015): *Mapping Pathways Toolkit. Scenario Planning Exercises to Support Consideration of ARV-based HIV Prevention Strategies*. Forrás: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/tools/TL100/TL157/RAND_TL157.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 10. 16.)
- Cross Impact Analysis* (2017). Forrás: <http://www.foresight-platform.eu/community/forlearn/how-to-do-foresight-methods/analysis/cross-impact-analysis/> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 23.)
- ELGOT, Jessica (2015): *From relationships to revolutions: seven ways Facebook has changed the world*. Forrás: <https://www.theguardian.com/technology/2015/aug/28/from-relationships-to-revolutions-seven-ways-facebook-has-changed-the-world> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 11.)
- ENZER, Selwyn (1980): INTERAX — An interactive model for studying future business environments. Part I. *Technological Forecasting and Social Change*, 17. évf. 2. sz. 141–159.
- EVANS, Sam (2015): *The 3GS Methodology: A Practical Approach to Strategic Foresight*. Royal College of Defence Studies – Seafor House Paper. Forrás: <https://www.da.mod.uk/publications/The-3GS-Methodology-A-Practical-Approach-to-Strategic-Foresight> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 11.)
- Federal Emergency Management Agency (é. n.): *Strategic Foresight Initiative Toolbox. Foresight Activity: Assessing the Future Operating Environment*. Forrás: https://www.fema.gov/media-library-data/1422989258096-6ae-b946a17ccb021d5d994fa1b3218b5/4_SFI_Foresight_Activity.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 10. 11.)
- FAO (2014): *Forward Thinking Platform – A Glossary of Terms commonly used in Futures Studies*. Forrás: <http://www.fao.org/docs/eims/upload/315951/glossary%20of%20terms.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 11.)
- GORDON, Theodore Jay (1994): *Cross Impact Method*. Forrás: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.202.7337&rep=rep1&type=pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 23.)
- HELMER-HIRSCHBERG, Olaf (1967): *Analysis of the Future: The Delphi Method*. Forrás: <https://www.rand.org/pubs/papers/P3558.html> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 22.)
- JETTER, Antonie J. – KOK, Kasper (2014): Fuzzy Cognitive Maps for futures studies — A methodological assessment of concepts and methods. *Futures*. 61. évf. 45-57.
- KENTON, Will (2019): *Monte Carlo Simulation Definition*. Forrás: <http://www.investopedia.com/terms/m/montecarlosimulation.asp> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 23.)
- KOSOW, Hannah – GASSNER, Robert (2008): *Methods of future and scenario analysis. Overview, Assessment, and Selection Criteria*. Bonn, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik.

- KUOSA, Tuomo (2016): *The Evolution of Strategic Foresight: Navigating Public Policy Making*. London, Routledge.
- Methods of prospective. Softwares. SMIC-PROB Expert. Cross-impact probability* (é. n.). Forrás: <http://en.lapropective.fr/methods-of-prospective/softwares/62-smic-prob-expert.html> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 23.)
- MANN, Darrell (é. n.): *Using S-Curves and Trends of Evolution in R&D Strategy Planning., Systematic Innovation*. Forrás: <http://www.systematic-innovation.com/assets/199907-usings-curves-trendsofevolutioninr-dstrategyplanning.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)
- Ministry of Defence (2014): *Global Strategic Trends – Out to 2045*. Forrás: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/MinofDef_Global%20Strategic%20Trends%20-%202045.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)
- MOVCHAN, Andrey (2017): *Decline, Not Collapse: The Bleak Prospects for Russia's Economy*. Forrás: <http://carnegie.ru/2017/02/02/decline-not-collapse-bleak-prospects-for-russia-s-economy-pub-67865> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)
- NÉMETH, Bence (2016): Making defense planning meaningful: the evolution of strategic guidance in the Hungarian Ministry of Defense. *Defense & Security Analysis*, 32. évf. 4. sz. 321–335.
- PHILIPS, Matt (2015): By 2020 South Korea will have a better standard of living than the French. Forrás: <https://qz.com/387292/by-2020-south-koreans-will-have-a-better-standard-of-living-than-the-french/> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 20.)
- Quantitative versus qualitative methods*. Forrás: <http://www.foresight-platform.eu/community/forlearn/how-to-do-foresight/methods/> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)
- RAND Corporation (é. n.): *Delphi Method*. Forrás: <https://www.rand.org/topics/delphi-method.html> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 22.)
- ROWE, Gene – WRIGHT, George (2001): Expert Opinions in Forecasting: The Role of the Delphi Technique. In: Armstrong J.S. (ed.): *Principles of Forecasting. International Series in Operations Research & Management Science*. 30. évf. 125–144. Berlin, Springer.
- SABITOVA, Nadia – SHAVALEYEVA, Chulpan (2015): Oil and Gas Revenues of the Russian Federation: Trends and Prospects. *Procedia Economics and Finance*, 27. évf. 423–428.
- STOKES, Bruce – WIKE, Richard – POUSHTER, Jacob (2016): *Europeans Face the World Divided*. Forrás: <http://www.pewglobal.org/2016/06/13/europeans-wary-of-hard-power/> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 11.)
- US Energy Information Administration (2019): *Annual Energy Outlook 2019. With projections to 2050*. Forrás: <https://www.eia.gov/outlooks/aeo/pdf/aeo2019.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)
- VIGEN, Tyler (2017): Spurious correlations. Forrás: <https://www.tylervigen.com/spurious-correlations> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 10.)
- WILTS, Alexandra (2017): *Facebook to release pro-Trump adverts Russians used in 2016 election*. Forrás: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/facebook-russia-ads-trump-release-fake-accounts-2016-election-copies-a7960356.html> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 11.)

Bauer Kristóf

A SZCENÁRIÓVÁZOLÁS

A stratégiai előrejelzés folyamatában a trendek és driverek azonosítása, jellemzése után a következő lépés a kimenetek, más néven scenáriók (avagy forgatókönyvek) vázolása stratégiai időtávban (20+ év). Ebben a fejezetben először definiáljuk, hogy mit értünk scenárió alatt, majd azonosítjuk a scenáriók különböző típusait, kitérve a térbeli, időbeli, és egyéb elhatárolásokra. Ezek után vázoljuk a scenáriógyártás legfőbb módszertani iskoláit, az intuitív iskolát, a PMT (Probabilistic Modified Trends) -iskolát és a La Prospectivet. Az iskolák bemutatása után ismertetjük azok hasonlóságait és különbségeit. Ezek után a scenárióvázolás első lépéseként vizsgáljuk a scenáriók számának és részletességének kérdését. Végül kitérünk az ún. „fekete hattyú” (kis valószínűségű, de nagy hatású) események vizsgálatának fontosságára és a scenárióvalidációra, amely során a scenáriótervezés elméleti kérdéseivel is foglalkozunk.

KIMENETEK, SZCENÁRIÓK

Az angol „scenario” szó a latin „scena” kifejezésből eredet, eredetileg a színpad háttérére alkalmazták, ahol a színészek felkészültek az előadásra (DICTIONARY é. n.). Több szakértő szerint a stratégiai előrejelzések készítéséhez használatos értelmezéshez azért emelték át a scenárió kifejezést, mert azt fejezte ki, hogy a stratégiai előrejelzés egy történet elmesélése, vázolása (van NOTTEN 2005). A legtöbb esetben természetesen olyan eseményeket festenek le, amelyeket az adatok és a szakértők véleménye alátámaszt, azonban azt fontos mindig szem előtt tartani, hogy nem egy prediktív természettudományi tudományterületről van szó. A futuroológia területén belül a következőképpen határozzák meg a scenáriókat (KOSOW–GASSNER 2008, 11.): egy lehetséges jövőbeli helyzet leírása (konceptuális jövő) és az ehhez a jövőbeli helyzethez vezető fejlődési ívek.

A konceptuális jövővel szemben, amely csupán egy elméleti jövőbeli állapotot ír le, egy scenárió leírja mindazokat a dinamikákat, mérföldköveket és alakító erőket, amelyek hozzájárultak a scenárió kialakulásához (KOSOW–GASSNER 2008). Ebben a tekintetben az előző fejezetben tárgyalt trendek és driverek is a leírt scenáriók részét képezik, hiszen a vizsgált trendek lehetséges alakulása alapján állították fel a kimeneteket.

Tehát összefoglalva: a scenáriókészítési folyamat során bizonyos kiindulási tényezőket figyelembe véve lehetséges jövőképeket, kimeneteket vázolnak és prezentálnak a döntéshozók számára, akik ezek alapján tudják bizonyos irányba befolyásolni az adott szervezet (cég, nem kormányzati szervezet [NGO], állam) jövőjét.

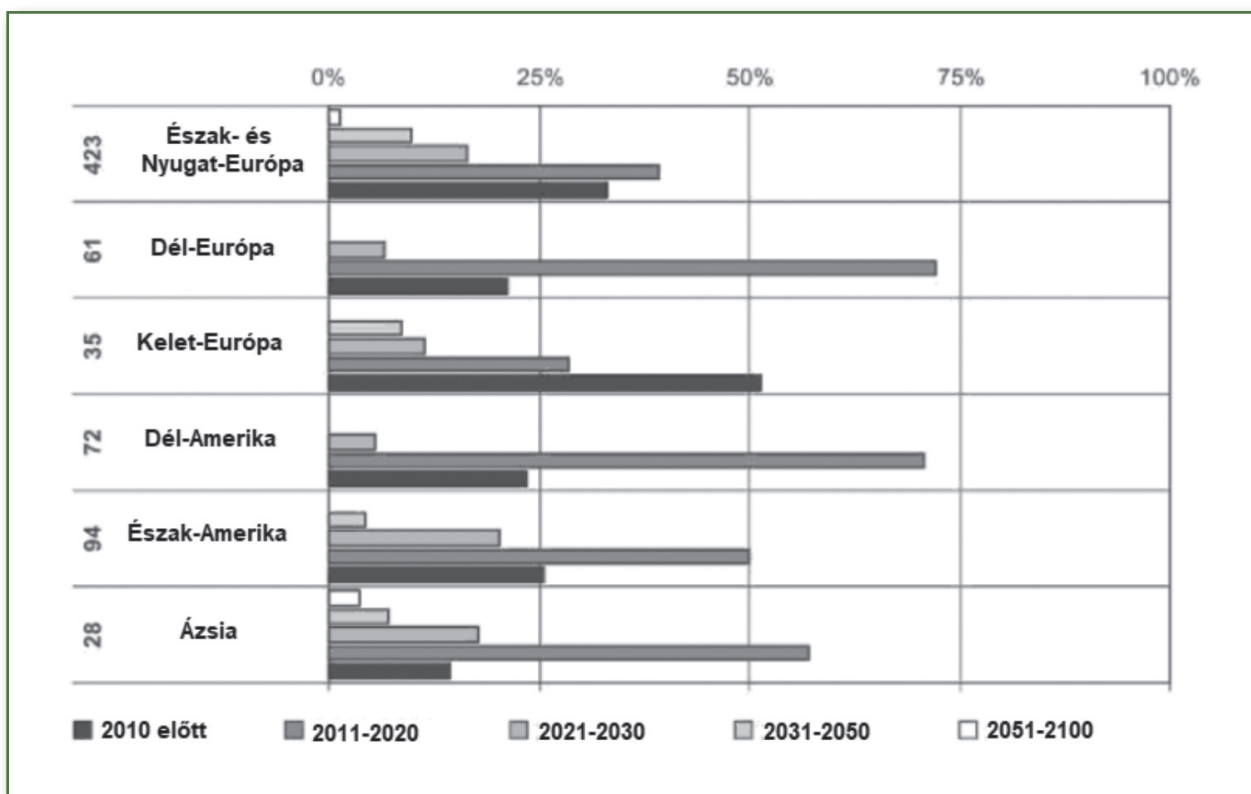
A scenáriók típusai

A scenárióvázolás megértéséhez először azonosítanunk kell a scenáriók különböző típusait, legyen szó térbeli, időbeli vagy tematikai elhatárolásról.

A scenáriókat biztonságpolitikai megközelítésből térbeli elhatárolások szerint csoportosíthatjuk lokális (helyi), állami, regionális vagy globális felosztás szerint. A lokális scenáriók természetesen egy helyi, kis kiterjedésű földrajzi terület jövőbeli lehetséges kimenetelivel számolnak. Ilyen lokális scenárió lehet például egy város demográfiai jövőképe vizsgálat, amelynek legfőbb kérdése a városba történő bevándorlás és a városból történő kivándorlás. 10 éves távlatban a szakértők által felállított opciók alapján kezdődhet meg a város befogadóképességének, különböző közüzemi hálózatainak felkészítése a növekvő vagy csökkenő terhelésre. Állami szintű scenáriókkal legtöbbször a biztonságpolitika berkein belül találkozhatunk, figyelembe véve az állami védelmi szektor ilyen irányú igényeit és rendelkezésre álló erőforrásait. Ilyen jellegű kutatásokra már a második világháború után sort kerítettek a világ vezető hatalmai, napjainkra már teljesen elterjedt gyakorlatnak számít. A regionális felosztás az állami feletti szint, amely magában foglalhatja szövetségek meghatározó kimeneteleit, mint például az EU által készített Global Europe 2050 scenárióelemzés (EUROPEAN COMMISSION 2012), vagy pedig ilyen lehet egy földrajzi régió bizonyos tematika mentén készített scenárióinak áttekintése, mint például a Nemzetközi Megújuló Energiaügynökség (International Renewable Energy Agency – IREA) által készített *Africa 2030: Roadmap for a Renewable Energy Future* kiadvány. A globális szint pedig a bolygó és a földi nemzetközösségeket érintő legfontosabb trendek és driverek alapján állít fel forgatókönyveket a jövőre nézve. Erre példa az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Bizottsága által készített *Global Trends* kiadvány (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017).

A scenáriókat kategorizálhatjuk időbeli elhatárolásuk szerint is: megkülönböztetünk rövid, közép- és hosszú távra tekintő stratégiai kimeneteleket. Az előrejelzéssel foglalkozók között nincs egyértelmű konszenzus a pontos időtávok tekintetében, a különböző felosztások akár évtizedekkel is eltérhetnek. Rövid távú elemzésnek mondható általában az ötéves ciklusra történő előrettekintés (WIPPEL 2014, 19.). Ebben az időtávban lehetséges a legpontosabb előrejelzéseket készíteni stratégiai mélységben, mert sok esetben kevésbé valószínű egy-egy trend hirtelen megváltozása, mint harminc év alatt, illetve kevesebb a statisztikai valószínűsége egy „fekete hattyú” esemény bekövetkezésének is. Középtávú előrejelzési időtávnak definiálja többek között Kuhn és Ruff a 10 éves ciklust. Ebben az időtávban egyre kevesebb a biztos kapcsolódási pont, és egyre nő egy teljes változást hozó esemény vagy trend kialakulásának esélye. Hosszú távú stratégiai előrejelzési horizontként tekinthetünk a 20 évre vagy még hosszabb időtávra (WIPPEL 2014, 19.). A hosszú távra történő elemzésnél a legfontosabb, hogy a szakértők és az elemzést végzők nyitott, kreatív („out of the box”) gondolkodásmóddal üljenek le a problémát megoldani, ugyanis húszéves távlatokat nézve szinte kizárható annak az esélye, hogy tisztán trendextrapolációval vagy az aktuális, napi domináns dogmákat követve pontos előrejelzéseket lehessen készíteni.

Keenan és Popper a releváns irodalmat áttekintve felhívják a figyelmet arra a tényre, hogy a stratégiai előrejelzés horizontja nem univerzális, hanem kultúránként eltérő (WIPPEL 2014, 19).

1. ábra: A különböző földrajzi régiók stratégiai előrejelzés-horizontjai

Forrás: WIPPEL 2014, 21.

Az 1. ábra 713 stratégiai előrejelzés időhorizontjait hasonlítja össze regionális bontásban. Megfigyelhető, hogy a leginkább előre tekintő régiók Ázsia és Nyugat-Európa: csak ezek a térségek rendelkeztek 2100-ig tartó előrejelzéssel, de arányaiban a 2050-ig tartó előrejelzésekben is élen járnak. Ezzel szemben a dél-amerikai régió elemzéseinek közel 25%-a 2008-ban, az áttekintés készítésekor mindössze 2 évre tekintett előre, közel 75%-a pedig 3–12 évre (2011–2020).

A földrajzi és időbeli felosztáson túl megkülönböztetünk scenáriókat tematikus felosztás alapján is: a PESTEM-csoportosítás alapján a scenáriók fókuszálhatnak politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, környezeti és katonai területekre, ezeken túl pedig akár az előzők kombinációjára is, illetve előfordulnak széles spektrumban értelmezett scenáriók is, amelyek minél több tényezőt próbálnak belevenni az elemzésbe.

A SZCENÁRIÓVÁZOLÁS ISKOLÁI

Mint minden kutatási terület esetében, a scenárióvázolás esetében is több módszertani iskolát különböztethetünk meg, amelyek más koncepcionális keretrendszerrel, más elemzési eszközökkel vagy akár más eredménytermékként operálnak. A futurológia területén három fő iskolát különböztetünk meg: az intuitív iskolát, a PMT-t (Probabilistic Modified Trends) és a La Prospectivet. A következőkben ezeket a keretrendszereket vizsgáljuk.

Intuitív iskola

Az intuitív előrejelzési iskola gyökerei a második világháború végéig nyúlnak vissza, amikor a nukleáris fegyverek megjelenésével és a hidegháború kezdetével együtt egyre égetőbb szükség volt egy új típusú stratégiai előrejelzés és scenárióvázolás megjelenésére (BRANFIELD–WRIGHT–BURT 2014). Ennek problémájával legkiemelkedőbben a RAND Corporation, a légierőtől akkoriban függetlenedő szakpolitikai kutatóintézet foglalkozott. A RAND első komolyabb sikerei közé tartozott a termonukleáris háború scenárióit vázoló elemzés, melyet Herman Kahn, a RAND akkori vezetője miatt tárt a döntéshozók elé (KAHN 2005), mert véleménye szerint a kor katonai doktrínái katasztrófális eredménnyel jártak volna egy nukleáris fenyegetés kezelése során.

A RAND-tól távozó és azelőtt a forradalmi scenáriómodellek gyártásával foglalkozó kutatók számos egyéb kutatóintézetet alakítottak az 1960-as években, ahol folytatták a intuitív scenárióvázolást (BRANFIELD–WRIGHT–BURT 2014), a módszertan egyre elterjedtebb lett, és az évtized végére átszivárgott az üzleti életbe: az intuitív iskola első (és utólag leghíresebb) képviselői a Royal Dutch Shell és a GE voltak.

Az intuitív iskola legfőbb tulajdonsága, hogy a kvalitatív módszerekre helyezi a hangsúlyt a kvantitatív módszerek helyett, mint például a RAND által kidolgozott Delphi-módszer. Feltételezi, hogy a döntések a különböző katonai, gazdasági, politikai tényezők együtthatásának eredményeként születnek meg (AMER–DAIM–JETTER 2012, 27.).

Kritikus fontosságú ezeknek a tényezőknek a megértése, ezzel lehet legjobban segíteni a döntéshozatalt. A scenáriók az intuitív iskola szerint olyan elméleti eseményláncolatok, amelyeket azért hoznak létre, hogy felhívják a figyelmet a döntési pontok és a folyamatok közti összefüggésekre (AMER–DAIM–JETTER 2012, 26.).

A legismertebb intuitív módszertan a Stanford Kutatóintézet (Stanford Research Institute) elméleti modellje, amely a következő elemekből áll (AMER–DAIM–JETTER 2012, 26–28.):

Az első lépés annak a belső logikának a megteremtése, amely az egész scenáriókészítési folyamatot végigkíséri. A belső logika alatt azt a fő fókuszot értjük, ami meghatározza a stratégiai előrejelzés célját, illetve azokat a fő tengelyeket, amik mentén a különböző trendeket, drivereket és kulcseseményeket felfűzik a folyamat során.

A fő fókusz általában az előrejelzési folyamat elején egyértelművé válik: egy szervezet stratégiai előrejelzése során nagy valószínűséggel az adott szervezet túlélését és sikerét próbálják a szakértők elősegíteni a vizsgált időtartam és földrajzi fókusz figyelembevételével, míg egy nemzetállam stratégiai előrejelzésénél fókuszba kerülhet a katonai potenciál megőrzése, a külkereskedelmi mérleg javítása vagy akár a környezetvédelmi erőfeszítések eredményességének növelése.

A tengelyek kiválasztása az elemzési folyamatban részt vevő szakértők döntése alapján történik, és általában a fő fókuszot legjobban befolyásoló két trendcsoport kerül be a folyamatba, amik lehetnek belső és külső trendek is. A katonai potenciál és kihívások vizsgálata esetében például elképzelhető, hogy a következő két klasztert választanák ki: (1) a védelmi költségvetés alakulása, (2) a külső fenyegetés alakulása.

A klasztereket ezek után spektrumokká kell alakítani, és megvizsgálni a spektrum két végpontján lévő eredményt; ezek fogják alkotni a szélsőséges helyzeteket a kialakuló Wilson-mátrixban:

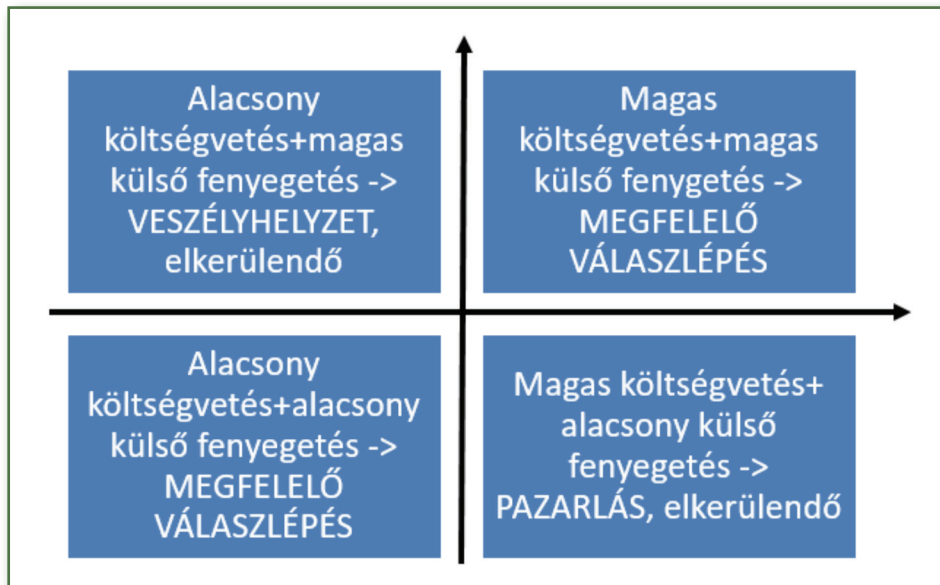
(1) Védelmi költségvetés alakulása

- (a) A védelmi költségvetést minimálisra csökkentik, a katonai potenciál jelentősen meggyengül.
- (b) A védelmi költségvetés nagy növekedésnek indul, a katonai potenciál megnő.

(2) Külső fenyegetés alakulása.

- (a) Nincs külső fenyegetés.
- (b) Végzetes külső fenyegetés veszélyezteti a nemzetet.

A második lépésben egy Wilson-mátrixot alakítanak ki, amely tartalmazza a jelen folyamatokból kialakított jövő képét (ez adja az ábra legszélesebb halmazát, reprezentálva azt, hogy a kialakult scenáriókon túl a vizsgált paraméterekkel bíró jövőképben számtalan egyéb scenárió is kialakítható), a bizonytalansági tengelyeket (trendklasszterek) és a négy tengelypozícióban kialakított egy-egy scenáriót. Az 2. ábrán láthatjuk az előző példát.

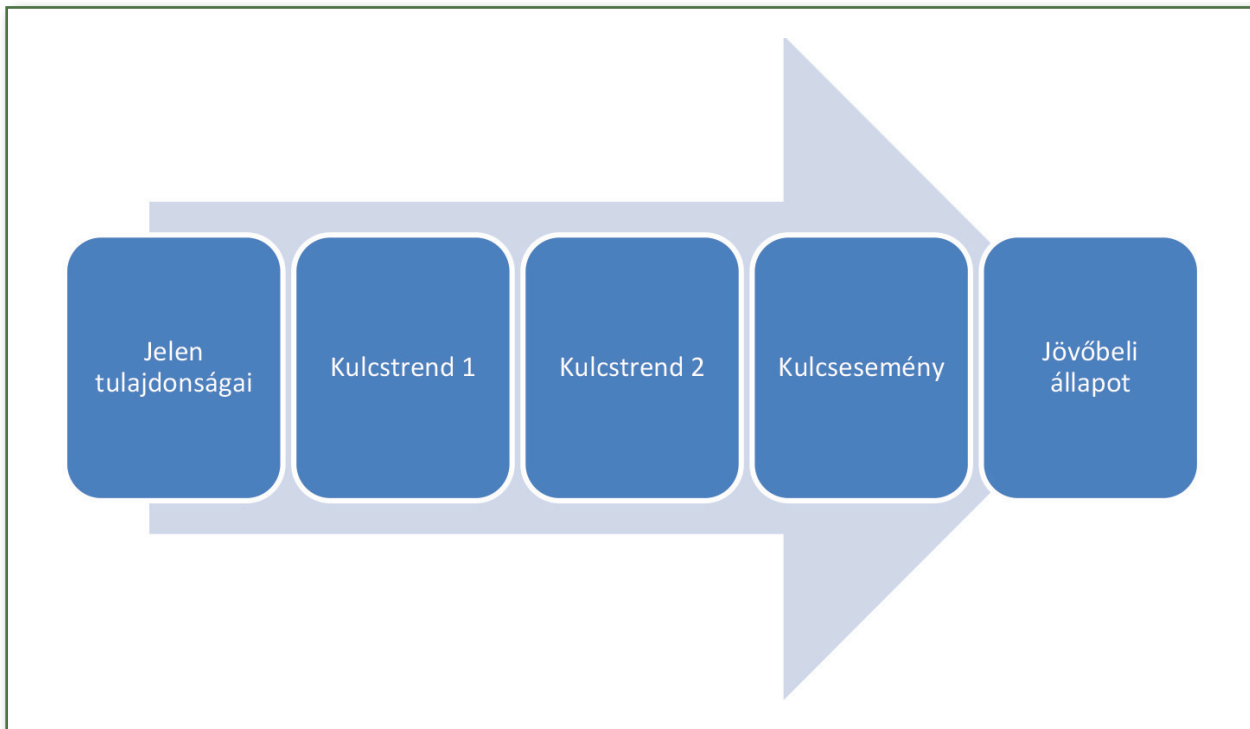
2. ábra: A Wilson-mátrix

Forrás: AMER-DAIM-JETTER 2012 alapján a szerző saját szerkesztése

Az x tengelyen balról jobbra haladva növeljük a költségvetést, még az y tengelyen alulról felfelé nő a külső fenyegetés mértéke. A Wilson-mátrixból kiolvasható, hogy a bal felső kvadráns katasztrofális veszélyekkel járhat a nemzetállam túlélése szempontból, ezért valószínűleg ezt az együttállást úgy jellemeznék, hogy „mindenképpen elkerülendő”. Bár a közvetlen negatív következményei csekélyebbek, a jobb alsó kvadráns együttállása is kerülendő, ugyanis az erőforrásokat nem megfelelően (pazarlóan) rendelik hozzá a nemzetvédelemhez. A jobb felső és a bal alsó kvadránsok jelentik az elfogadható kimeneteleket, így az elemzés a továbbiakban arra fókuszál, hogy az utóbbi helyzeteket minél pontosabb fel lehessen ismerni, és a jövőt ezekbe az irányokba befolyásolni. Természetesen a katonai költségvetéses példa nagyban leegyszerűsített, és a végeredményét rövid átgondolás után előtte is tudni lehetett, azonban a Wilson-mátrix lényege pont olyan trendek összehasonlításában van, amelyeknél nem egyértelmű a kölcsönhatás.

A harmadik lépésben, miután a belső logikát meghatározták és a Wilson-mátrixot is felrajzolták, sor kerül a scenáriók részleteinek kidolgozásra. A négy együttállás alapján először meg kell tervezni, hogy hány releváns és egymástól különböző scenáriót lehet felállítani. Ezt legtöbb esetben az intuitív iskola szubjektív volta miatt a részt vevő szakértők „kapacitásához” szokás igazítani, ugyanis tapasztalatok szerint (AMER-DAIM-JETTER 2012, 27.) 4-5 scenárió az, ami kezelhető egy szóbeli megbeszélés során. A scenárióvázlatok legfontosabb tulajdonságai, hogy leírják: a kulcstényezők milyen alakulása esetén jönnek létre, melyek a főbb eseményláncolatok, amelyek együttállása szükséges a kialakulásukhoz. Ezek alapján dolgozzák ki és ábrázolják az egyes jövőképekhez vezető eseményláncolatokat (de-

velopment path). Végül a scenárió cselekményét is leírják, amiben szerepel a kiinduló állapot, azok a kulcsesemények és összefüggések, amelyek teljesülése esetén elérünk egy bizonyos jövőbeli állapothoz, és maga a jövőbeli állapot.

3. ábra: A jelenből a jövőbe vezető út

Forrás: AMER–DAIM–JETTER 2012 alapján a szerző saját szerkesztése

Látható, hogy az intuitív iskola a kulcsesemények ok-okozati viszonyaiból építi fel a lehetséges jövőképeket, és az előrejelzések, extrapolációk tudományos igényű vizsgálata helyett valószínűsíthető cselekményeket ír le a vizsgált környezetben. Van der Heider szerint az iskola a következőkre épít (DERBYSHIRE–WRIGHT 2017, 256.): egy jövőbeli végállapot leírása egy kitűzött céldátumban, azaz az ismeretlenek kombinációja és összesített megoldása egy végpontban; valamint egy belső logika, ami alapján a világ változni fog, azaz egy olyan ok-okozati logika alkalmazása, amelynek segítségével el tudjuk érni a kívánt állapotot.

Az intuitív iskola inkább humán megközelítése a természettudományi, szigorú kutatási feltételekkel szemben számos előnnyel jár. Az emberi intuíció, főleg abban az esetben, ha a kiválasztott részt vevő szakértők minél szélesebb háttérrel és perspektívával rendelkeznek, a tudományos igénnyel kiválasztott, több tízezer adatelemet tartalmazó Excel-táblákat közel azonnal fel tudja dolgozni, különválasztva az elképzelhető és a nem reális együtállásokat, ezáltal gyorsítva a folyamatot. Továbbá az iskola által készített eredménytermékeket, cselekményeket a döntéshozók könnyebben és gyorsabban be tudják fogadni, tekintettel arra, hogy jóval korlátozottabb információmennyiséget kell kezelniük az anyag teljes megértéséhez.

Azonban a megközelítés számos pontatlanságot eredményezhet. Wright és Goodwin kimutatták (DERBYSHIRE–WRIGHT 2017, 256.), hogy a jövő nem csupán a kiválasztott keretrendszerben (PEST, PESTEM stb.) azonosított

trendek és driverek működésének, együttthatójának eredménye, hanem számolni kell a kialakuló helyzetekre adott emberi válaszokkal, amik szintén befolyásolják a jövőt. Ez a komplexitás minden egyes emberi aktivitással és inaktivitással nő, ahogy haladunk időben előre a kiválasztott rendszerünkben. Az intuitív iskola a felépítésénél fogva determinisztikus, illetve számos szakértő szerint túl nagy hangsúlyt helyez a trendek ok-okozati összefüggéseire ahhoz, hogy egy jövőbeli helyzetet, amit nagyrészt emberi döntések határoznak meg, pontosan tudjon modellezni.

A PMT (Probabilistic Modified Trends) iskola

A valószínűsíthető módosított trend (Probabilistic Modified Trends – PMT) iskola az intuitív iskolához hasonlóan a RAND berkeiben született meg az 1960-as években, fő szellemi atyjai Olaf Helmer és Ted Gordon voltak (AMER-DAIM–JETTER 2012, 28.). A PMT az intuitív iskolához hasonlóan mátrixokat használ az előrejelzés elkészítéséhez, azonban a módszertan a Delphi-módszerhez hasonló szakértői felmérés (expert survey) és workshop módszertani megközelítéseken túl statisztikai alapokon nyugszik. A két fő módszere a trendhatáselemzés (Trend Impact Analysis) és a keresztthatás-elemzés (Cross-Impact Analysis) (BRANFIELD–WRIGHT–BURT 2014). A két módszerről szó volt az előző fejezetben a trendek azonosítása és elemzése kapcsán, ebben a fejezetben a szcenárióvázolási alkalmazásokról lesz szó.¹⁵ Helmer az alábbi nyolc pontban foglalta össze a PMT-folyamatot (HELMER 1977):

- Olyan jövőbeli események vagy trendek azonosítása, amelyek kialakulása vagy a várt értéktől való eltérése jelentős hatással lenne a jövőbeli vizsgált környezetre.
- Előrejelzések készíttetése ezekről az eseményekről és trendekről (ami történhet Delphi- vagy akár egy teljesen más módszerrel is).
- Ezen események keresztthatásainak vizsgálata és azonosítása.
- Keresztthatás-elemzés segítségével megállapítani, hogy ezen események és trendek mennyire „érzékenyek” egymás változásaira (azaz amennyiben egy változó változik, akkor hány másik változó változik annak hatására).
- Az események és trendek befolyásolhatóságának megállapítása, azaz hogy a döntéshozó szerv döntései milyen mértékben tudnák megváltoztatni a különböző változók hatásait. Ezek után ketté kell választani azokat a változókat, amelyek befolyásolhatók (operatív változók) és amelyek nem (exogén változók).
- Erőforrás-megszorítások kialakítása, amelyekhez a tervezést alakítani kell.
- Az érzékenységeket és az operatív változókat figyelembe véve olyan cselekvési tervek kialakítása, amelyek az limitált erőforrások mellett képesek előidézni a kívánt jövőállapotot.
- Keresztthatás-elemzést végezni az előző alfolyamat során kialakított cselekvési terveken az elvárt hatást tekintve, és kiválasztani egyet vagy többet a legígéretesebbek közül.

¹⁵ A gyakorlatban nem különül el határozottan a trendelemzés és a szcenárióvázolás, azonban mint alfolyamatok külön értelmezendők és külön vizsgálendók.

Látható, hogy a PMT felépítése az intuitív iskolához hasonlóan szakértők véleményének kezdeti tényezőiből indul ki, azonban a scenáriókat nem beszélgetések és vita során alakítják ki, hanem a kulcstényezőket elemzik kölcsönös hatások és következmények szempontjából. A PMT-scenáriógyártási folyamat egy egyszer lefuttatott folyamat, amelynek célja, hogy növelje az extrapolációs előrejelzés pontosságát és ezáltal a szakpolitikai javaslatok minőségét (BRANFIELD–WRIGHT–BURT 2014).

A fenti folyamat a Helmer által leírt folyamat és eszköztár, amit a RAND-nél használtak a módszertani megközelítés kialakításánál, azonban azóta számos kutatóintézet fejlesztett a formulán, így alakult ki az IFS (HUGHES 2001), az Interax (ENZER 2014) vagy a La Prospective iskola egyik módszere, a SMIC-Prob (LA PROSPECTIVE – SMIC PROB é. n.).

La Prospective

A La Prospective¹⁶ iskola Franciaországban született meg. Gaston Berger francia filozófus alakította ki a módszertani alapokat az 1950-es években (GODET–DURANCE–GERBER 2008). Berger célja az volt, hogy a politikai és gazdasági döntéshozóknak egy olyan rendszert mutasson, melyben a döntéshozatal alapja a jövőbeli következmények vizsgálata. Halála után több követője folytatta munkásságát a hatvanas években, manapság a La Prospective-t Michel Godet futurologussal szokták azonosítani. Godet állította össze azokat a statisztikai eszközöket, mint például a SMIC-Prob, amelyek meghatározzák a mai francia La Prospective iskolát (AMER–DAIM–JETTER 2012, 29.). Godet szerint az ő rendszerét a „kevert rendszerelemzési eszközök és eljárások integráltabb használata” teszi egyedivé (BRANFIELD–WRIGHT–BURT 2014). A módszertant az intuitív és PMT-iskolák szintézisének tekinthetjük, ugyanis megjelennek benne kvalitatív, normatív elemek, mint például a Delphi kutatói kérdőív, és kvantitatív statisztikai eszközök is, mint például a számítógépek segítségével végzett valószínűségi számítás. Valóban, számos olyan scenárióelemzési eszközt különböztetünk meg, amelyeket Godet dolgozott ki a La Prospective keretein belül, mint például a MICMAC, a MULTIPOL vagy a SMIC-Prob.

A MICMAC (LA PROSPECTIVE – MICMAC é. n.) célja, hogy az ötletek összegyűjtéséhez és rendszerezéséhez strukturális elemzési keretet nyújtson. Az első lépése a bizonyos elméleti keret szerinti paraméterek összegyűjtése; a La Prospective tapasztalatai alapján ez a 70-80 változót nem szokta átlépni. A következő lépés ezen belső és külső változók összegyűjtése egy rendszerbe, és a változó párokról eldönteni, hogy milyen hatással bír az egyik a másikra (0 – nincs hatás, 1 – alacsony hatás, 2 – közepes hatás, 3 – erős hatás, 4 – nagyon erős hatás), ami egy 70 változós táblázatnál nagyjából 5000 kapcsolatot jelent. Ezek után kerül sor a kulcsfontosságú változók azonosítására, amelyek változása nagy hatást gyakorol a rendszer egészére. Az utolsó lépés már a MICMAC szoftveres felületén történik, és természetesen különböző paraméterek szerint állítható.

A MULTIPOL (LA PROSPECTIVE – MULTIPOL é. n.) rövidítés a „multicriteria policy” (többkritériumú szakpolitika) kifejezést takarja, ami jól leírja, hogy a módszer szakpolitikai döntések és scenáriók több dimenzió mentén történő értékelését teszi lehetővé. Az eszköz alkalmas lehetséges döntési pontok azonosítására, következmények elemzésére és szakpolitikák kialakítására. Használata hasonló a MICMAC-rendszerhez, azonban a kiértékelendő döntést ebben

¹⁶ Magyarul előrejelzés, előretétekintés értelemben fordítható.

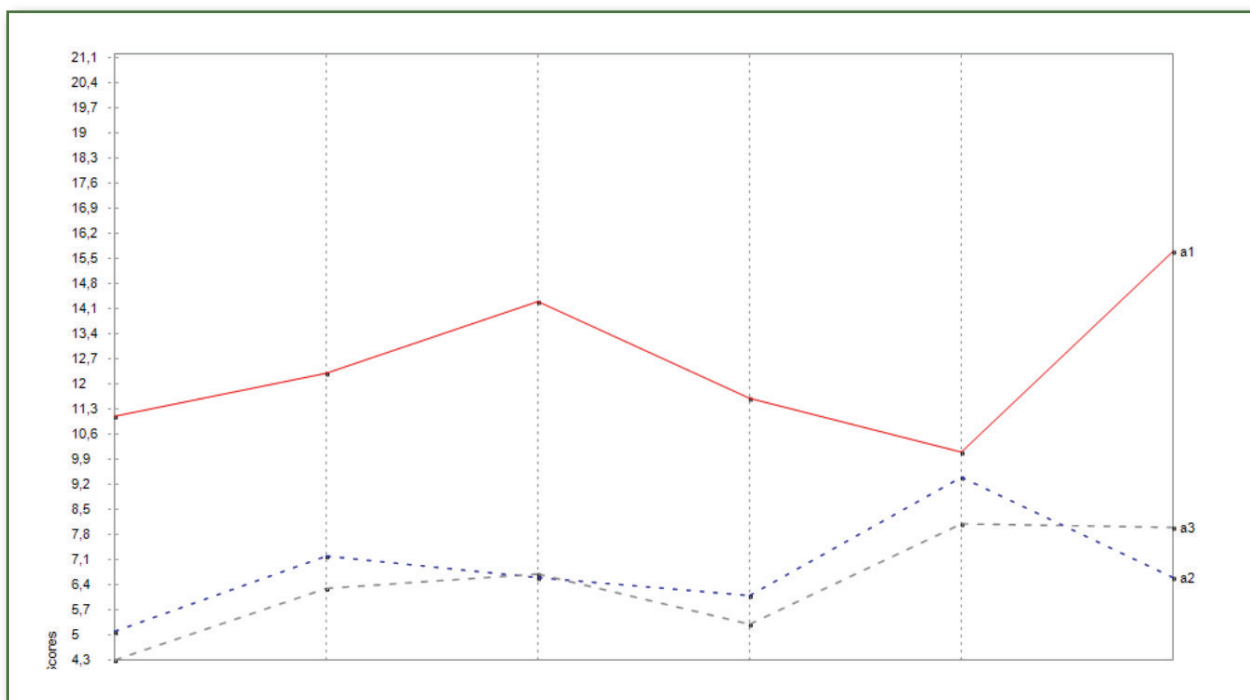
az esetben különböző tényezők alapján hozzák meg aszerint, hogy mennyire optimálisak az adott szakpolitikai területen a következményei. Például a kiértékelendő döntés az áfa csökkentése, és a tényezők lehetnek makrogazdasági hatások, a beruházásokra gyakorolt hatás, szociális hatás stb. A gyakorlat előtt tisztázni kell, hogy a különböző tényezők mekkora súllyal esnek majd az értékelésbe, ugyanis a végső pontszámot és helyezést a súlyozott átlag adja.

1 : a1	11,1	12,3	14,3
2 : a2	5,1	7,2	6,6
3 : a3	4,3	6,3	6,7
4 : a4	12	12,5	10,5
5 : a5	14,8	14,4	13,4
6 : a6	16,6	15,5	14,2

4. ábra: A MULTIPOL kiértékelése (MULTIPOL)

Forrás: LA PROSPECTIVE – MULTIPOL é. n.

A 4. ábra a MULTIPOL szoftver egyik példaelemzésének kiértékelését mutatja. A példa egy vállalat gazdasági döntésének scenárióit ábrázolja, a tényezők között felsorolták többek között a rövidtávú következményeket, a profitabilitást, a piaci megjelenést és a biztonságot is. A baloldali oszlopban található 1–6-ig tartó felsorolás a különböző scenáriókat tartalmazza, míg a megegyező sorban található adatok a különböző tényezőket, amelyek alapján a scenáriókat értékelték egy 0-tól 20-ig tartó skálán.

5. ábra: A MULTIPOL kiértékelése grafikonok alapján

Forrás: LA PROSPECTIVE – MULTIPOL é. n.

Az elemzésekhez grafikus ábrázolást is rendelhetünk: az 5. ábra az első három (a1, a2, a3) scenárió összehasonlítását mutatja a vizsgált 6 tényező szerint. Jól látható, hogy az a1-es scenárió messzemenően optimálisabb potenciális eredményekkel jár, mint az a3-as vagy az a2-es scenárió (LA PROSPECTIVE – MULTIPOL é. n.).

Michel Godet egy kilenc pontból álló folyamatot dolgozott ki a nyolcvanas években. A folyamat célja, hogy egyesítsék a stratégiaalkotás és a stratégiai előrejelzés előnyeit, és megoldásként kialakították a scenáriókon alapuló stratégiatervezést (GODET 2000). A folyamat első lépése a probléma megfogalmazása és a stratégiai előrejelzési workshop megtartása releváns szakértők bevonásával, az előző fejezetben ismertetett paraméterek szerint. A második és harmadik lépés egymással párhuzamosan zajlik: egyrészt el kell végezni a szervezet önértékelését (SWOT-elemzés, kompetenciafa) (ez az első fejezetben ismertetett stratégiai önértékelésnek feleltethető meg), másrészt azonosítani kell a külső és belső kulcsváltozókat, ehhez strukturális elemzési (MICMAC) eszközt kell használni. A negyedik lépésben azonosítani kell a szervezet relatív helyzetét a környezetében. Ez történhet stratégiai szerepjátékkal, a környezet PEST-elemzésével és számos egyéb eszköz használatával – ez a lépés megfeleltethető az első fejezetben ismertetett stratégiai környezetértékelésnek. Az ötödik lépés az úgynevezett környezeti scenáriók (environment scenarios) felállítása, ami történhet trendek elemzésével, „fekete hattyú” események kialakításával és kockázatok értékelésével (ez a fázis a második és a jelenlegi fejezet anyagát fedi le), és ez után kerül sor a hatodik lépésre, a stratégiai opciók és lehetséges cselekmények felállítására. A stratégiai opciók kiértékelésére a hetedik lépésben kerül sor többkritériumos elemzéssel (LA PROSPECTIVE – MULTIPOL é. n.). A nyolcadik és kilencedik elem a már meghozott döntés végrehajtását írja le: először szükség van a stratégiai döntések meghatározására, amit a célok hierarchiába rendezésével lehet elérni, majd pedig sor kerülhet az akcióterv kidolgozására, majd végül kivitelezésre.

6. ábra: Godet kilencpontos módszerének lépései

Forrás: GODET 2000 alapján szerző saját szerkesztése

A három scenárióvázolási módszertan célja alapvetően azonos: releváns trendek azonosítása, bizonyos kiválasztott kritériumok alapján adott időtávban lehetséges jövőképek felvázolása a szakpolitikai döntéshozatal elősegítésének céljából. A kiterjedésben a módszertani megközelítési különbségek miatt lehetnek eltérések, az intuitív iskola humánközpontúsága inkább elősegíti a folyamatos együttműködést, a személyes találkozók fenntartását, ezáltal egy folyamatos korrekciós és tanulási folyamattá téve azt, míg a PMT és a La Prospective inkább egyszeri döntéshozatalt segítő projektek (AMER– DAIM–JETTER 2012, 30.).

Ebből a különbségből fakadóan következik az is, hogy a La Prospective és a PMT scenáriótípusai általában leírók (extrapoláción alapulnak, és számos elképzelhető jövőképet vázolnak), míg az intuitív iskola scenáriói lehetnek előírók (normatívák) is (célvezérelt, és általában történetek köré vannak felépítve).

A scenáriók kiterjedését tekintve a PMT-iskola kisebb kiterjedésű scenáriókkal dolgozik, amelyeknek a fókuszba bizonyos tényezők bekövetkezésének valószínűsége és hatása, a La Prospective ehhez hasonlóan alacsony kiterjedésű fókusszal rendelkezik, azonban ezen belül relatív sok tényezőt vizsgálnak. Ebből a szempontból az intuitív iskola a legtágabban értelmezett: a földrajzi kiterjedést tekintve a helyitől kezdve egészen globális is lehet a kiterjedés.

A módszertani megközelítést tekintve az intuitív iskola egy folyamatorientált megközelítés (AMER–DAIM–JETTER 2012, 29.), amely leginkább szubjektív és kvalitatív eszközöket alkalmaz, ezzel szemben a PMT egy eredményorientált megközelítés, ami objektív és kvantitatív eszközöket használ, gyakran kiegészítve ezeket számítógépes szimulációkkal. A La Prospective a két előd módszereit kombinálva mixet hoz létre: használ kvalitatív és kvantitatív elemeket is.

Mind a három iskola használ külső szakértőket, és nem elhanyagolható az elemzést végző csapat szerepe sem, azonban az intuitív iskolával szemben a PMT és a La Prospective csupán a kezdő tényezők megszerzésére használja a szakértők véleményét, ezután kvantitatív elemekhez fordul, míg az intuitív iskola elemzési folyamata során a külső szakértők végig szerves részét képezik a döntéselőkészítő folyamatnak.

A fő trendek és driverek azonosításának tekintetében is az előbb elmondottakat tudjuk hangsúlyozni: az intuitív iskola tipikus eszközei a PESTEM-elemzés, a STEEP- elemzés,¹⁷ az intuíció és a workshop. A PMT fő eszközei a trendhatáselemzés és a keresztthatás-elemzés, míg a La Prospective-et a strukturális eszközök és programok határozzák meg, mint a Micmac (LA PROSPECTIVE – MICMAC é. n.) vagy a SMIC.

A releváns „scenáriócsomagok”¹⁸ kidolgozása terén is megfigyelhetők különbségek: az intuitív iskolával kapcsolatban az előzőekben megemlítettük, hogy a scenáriók kidolgozása a belső logika, vagyis egy kiválasztott tematika alapján történik, míg a PMT esetében ez a tényezők közötti hatások vizsgálata után végrehajtott Monte Carlo típusú szimulációk után jön létre, míg a La Prospective mátrixokba bevitt feltételezések alapján épül fel (AMER–DAIM–JETTER 2012, 31.).

Általában az intuitív elemzés során 2-4 scenáriórt dolgoznak ki, és ezek egyenlő bekövetkezési valószínűséggel bírnak, ezzel szemben a PMT 3-6 különböző scenáriórt épít fel a szimulációk számától függően, és ezekhez a különböző események bekövetkezésétől függő bekövetkezési valószínűséget társít, míg a La Prospective esetében nincs irányelv a meghatározott scenáriók számát illetően, és a PMT-hez hasonlóan a szereplők és események bekövetkezési valószínűsége és hatása határozza meg azok valószínűségét.

¹⁷ A PESTEM-keretrendszerhez hasonló elméleti rendszer, amelyben a fő tényezők a társadalmi, a technológiai, a gazdasági, a környezeti és a politikai (Social, Technological, Economic, Environmental, Political).

¹⁸ Azen scenáriók összessége, amelyeket felhasználnak a kutatás során.

A „FEKETE HATTYÚ” ESEMÉNYEK

A scenárióválogatási folyamat egyik legfontosabb feladata az úgynevezett „fekete hattyú” („black swan” vagy „wild card”) események azonosítása és vizsgálata. A név olyan eseményekre utal, amelyek bekövetkezése túlmutat az általánosan elvárt, normális ügymenettől, és előfordulásukat nehéz megjósolni (CHAPPELOW 2018). A stratégiai előrejelzés során az ilyen stratégiai sokkokat alacsony bekövetkezési valószínűségű, de magas hatással járó eseményekként szokták definiálni, amelyek bekövetkezése meglepetéssel jár a döntéshozók számára. Az előrejelzési folyamatban szerepük abban rejlik, hogy a vizsgálati eredményben a nagy bizonyosságú változók esetén felhívják a figyelmet arra is, hogy mi történne, ha a jelenleg szinte biztosnak vett események mégis másképp alakulnak (DEWAR 2004). A *Global Trends* legújabb kiadása, ami *A fejlődés paradoxona* („Paradox of Progress”) (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017) címet viseli, a vezetői összefoglalóban leszögezi, hogy „az állami szerepvállalás nagyjából a mai szinten marad, Oroszország és Kína felbátorodik, míg regionális agresszorok és nem állami szereplők lehetőségeket találnak érdekeik érvényesítésére” – azaz e szereplők viselkedése a múltból extrapolálható. Egy stratégiai sokk scenárió pont ezeket az alapvető (és racionális) feltételezéseket kérdőjelezi meg. Ebben az esetben „fekete hattyú” esemény lehetne az állami szerep teljes eróziója, amit kiválthatna több tényező: (1) a nemzeti identitás szerepét átveszi az etnikai identitás, (2) vagy atomizálódik a társadalom, és fontosabb lesz a közvetlen hovatartozás, (3) a társadalmi feszültségek olyan mértékben megnőnek, hogy a társadalmi rétegek közötti konfliktus valószínűbbé válik, mint a nemzetek közötti konfliktus.

Miután azonosítottuk a lehetséges „fekete hattyú” eseményeket (azokat a feltételezéseket, amelyek bár konvencionálisak, de megváltoztathatók), ki kell választanunk, hogy melyek azok, amelyeket érdemes az elemzésbe beépíteni. Dewar három kérdést ajánl a legfontosabb ilyen események kiválasztására (DEWAR 2004):

- Megváltozhat ez a feltételezés olyan módon, hogy komoly nemzetbiztonsági következménye legyen? Ezek eltérnek a scenáriókban lefestettektől?
- Ha igen, van-e realitása annak, hogy az előbb lefestett módon változzon meg? Eléggé valószínű-e?
- Milyen súlyos ez a változás a többi stratégiai sokkhatást kiváltó eseményhez képest?

Az előzőekben ismertetett kérdéseket statisztikai adatokra lefordítva azokat a trendeket, drivereket és eseményeket keressünk, amelyek már a környezetértékelési fejezetben szereplő bekövetkezési valószínűség–következmény koordináta-rendszerben is szerepeltek (amennyiben elég alapos volt az elemzés), azonban kiszűrték őket az alacsony bekövetkezési valószínűségük miatt (súlyos következmény, de extrém alacsony bekövetkezési valószínűség).

SZCENÁRIÓK MENNYISÉGE ÉS SZCENÁRIÓVALIDÁCIÓ

A stratégiai előrejelzés egyik legfontosabb kérdése, hogy az elkészült termékek mennyire lesznek hasznosíthatók a döntéshozatali folyamatban. A scenáriógyártás esetében a legfontosabb kérdés a forgatókönyvek minősége és mennyisége. A scenáriók minőségét számos tényező befolyásolja, és a jövőkutatáson belül sok szakértő foglalkozik az úgynevezett scenárióvalidációs folyamattal. Wilson szerint öt fő szempont szerint lehet feldolgozni a forgatókönyveket (MIETZNER–REGER 2005, 233.). A legfontosabb a hihetőség, azaz hogy valós esélye van annak, hogy a scenárió megtörténik. A második, hogy a scenáriók egymástól jól elkülöníthetők és ne egymás variációi

legyenek. Ez többek között úgy történne meg, ha a fő trendek alapján választanánk a kimeneteleket, egyszerűen azok alapján, hogy például hány százalékkal nő az export mértéke. Amennyiben a jövőképek csupán egy értékskála különböző értékei alapján különböznek (például „az export évi átlag 2%-kal csökken”, „az export nem változik”, „az export évi átlaga 2%-kal nő”) akkor ezek egymás variációinak tekinthetők. A harmadik a már említett következetes belső logika (consistency) megléte, ugyanis amennyiben belső inkonzisztenciák vannak a scenárióban, akkor a megvalósulása erősen kétségessé válik. A negyedik a döntéshozatali folyamathoz hozzájáruló hasznosság, hiszen minden scenáriónak tartalmaznia kell olyan új és hasznos információt, amely segíthet a döntéshozóknak egy jobb döntés meghozatalában. Az utolsó kritérium pedig a kihívás, miszerint a scenárióknak meg kell kérdőjelezniük a szervezet konvencionális jövőképét.

A második kérdés a scenáriók mennyisége. A vizsgált szakértők általában 4 forgatókönyv elkészítését javasolják, és ezt több másodlagos kutatás is alátámasztja (AMER-DAIM-JETTER 2012, 31.). Pillkahn az alábbi gondolatmenet nyomán jut arra a következtetésre, hogy 4-5 forgatókönyv a legjobb kompromisszum (PILLKAHN 2008): egy scenárió általában a legvalószínűbb jövőképet vázolja. Ez egy kényelmes és egyszerű folyamattal feldolgozható, azonban a döntéshozatalt nem segíti. A két eset vázolása általában extrém jövőképekhez vezet, ezért nehéz a kiértékelésük. Három scenárió vázolásánál a két extrém eset általában egy kompromisszummal egészül ki, ebben az a kockázat, hogy legtöbbször automatikusan a „köztes” megoldás felé fognak húzni. Ennél árnyaltabb megközelítést tesz lehetővé a 4-5 jövőkép kialakítása.

ÖSSZEGRZÉS

A fejezetben a scenárióváazolás alapjait mutattuk be, áttekintettük az alapfogalmakat, bemutattuk a jövőképek készítésének folyamatát és a három legelismertebb elméleti megközelítést: az intuitív iskolát, a PMT-t és a La Prospective-et. Végül röviden ismertettük a stratégiai sokkok és a scenárióvalidáció fontosságát.

A stratégiai előrejelzés mint elemzési folyamat a scenáriók elemzésével zárul a kutatók részéről, ezek után kerül sor a döntéshozók számára az ismertető anyagok készítésére és szakpolitikai ajánlatok kialakítására.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- AMER, Muhammad – DAIM, Tugrul U. – JETTER, Antonie (2012): A review of scenario planning. *Futures*, 46. évf. 27. sz. 23–40.
- BRANFIELD, Ron – WRIGHT, George – BURT, George – CAIRNS, George – VAN DER HEIJDEN, Kees (2005): The origins and evolution of scenario techniques in long range business planning. *Futures*. 37. évf. 795–812.
- CHAPPELOW, Jim (2018): Black Swan. Forrás: <https://www.investopedia.com/terms/b/blackswan.asp> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 25.)
- DERBYSHIRE, James – WRIGHT, George (2017): Augmenting the intuitive logics scenario planning method for a more comprehensive analysis of causation. *International Journal of Forecasting*, 33. évf. 1. sz. 254–266.
- DEWAR, James A. (2004): *The Importance of "Wild Card" Scenarios*. Forrás: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Importance-of-%E2%80%9C-Wild-Card-%E2%80%9D-Scenarios-Dewar/6d095bd3d1d67045407f8f2f-25b25909c1b38735> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 09.)
- Dictionary (é. n.): *Scene*. Forrás: <http://www.dictionary.com/browse/scene> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 29.)
- DURANCE, Phillippe – GODET, Michel (2010): Scenario building: Uses and abuses. *Technological Forecasting and Social Change*, 77. évf. 9. sz. 1488–1492.
- ENZER, Selwyn (1980): INTERAX — An interactive model for studying future business environments. Part I. *Technological Forecasting and Social Change*, 17. évf. 2. sz. 141–159.
- KPMG (2014): Future State 2030: The global megatrends shaping governments. Forrás: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2014/02/future-state-2030-v3.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 01.)
- European Commission (2012): *Global Europe 2050*. Forrás: https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/global-europe-2050-report_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 04. 28.)
- GODET, Michel – DURANCE, Philipp – GERBER, Adam (2008): *Strategic Foresight – La Prospective – The Use and Misuse of Scenarios*. Forrás: <http://www.lapropective.fr/dyn/francais/actualites/SR10vEng.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)
- GODET, Michel (2000): The Art of Scenarios and Strategic Planning: Tools and Pitfalls. *Technological Forecasting and Social Change*. 65. évf. 1. sz. 3–22.
- HELMER, Olaf (1977): *The Utility of Long Term Forecasting*. Forrás: <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/750/1/PP-77-005.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 30.)
- HUGHES, Barry B. (2001): Choices in the face of uncertainty: The International Futures (IFs) model. *Futures*, 33. évf. 1. sz. 55–62.
- International Renewable Energy Agency (2015): *Africa-2030-Roadmap-for-a-Renewable-Energy-Future*. Forrás: <http://www.irena.org/publications/2015/Oct/Africa-2030-Roadmap-for-a-Renewable-Energy-Future> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 28.)
- JETTER, Antoine – SCHWEINFORT, Willi (2011): Building scenarios with Fuzzy Cognitive Maps: An exploratory study of solar energy. *Futures*. 43. évf. 1. sz. 52–66.
- JETTER, Antonie J. – KOK, Kasper (2014): Fuzzy Cognitive Maps for futures studies — A methodological assessment of concepts and methods. *Futures*. 61. évf. 5. sz. 45–57.
- KAHN, Herman (1960): *The Nature and Feasibility of War and Deterrence*. Santa Monica, RAND Corporation.
- KOSOW, Hannah – GASSNER, Robert (2008): *Methods of future and scenario analysis. Overview, Assessment, and Selection Criteria*. Bonn, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik.

- La Prospective – MICMAC (é. n.): *Methods of prospective. Softwares. Micmac. Structural Analysis*. Forrás: <http://en.lapropective.fr/methods-of-prospective/softwares/59-micmac.html> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)
- La Prospective – MULTIPOL (é. n.): *Methods of prospective. Softwares. Multipol. MULTIPOL METHOD* Forrás: <http://en.lapropective.fr/methods-of-prospective/softwares/63-multipol.html> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 02.)
- La Prospective – SMIC-PROB (é. n.): *Methods of prospective. Softwares. SMIC-PROB Expert. Cross-impact probability*. Forrás: <http://en.lapropective.fr/methods-of-prospective/softwares/62-smic-prob-expert.html> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 23.)
- MIETZNER, Dana – REGER, Guido (2005): Advantages and disadvantages of scenario approaches for strategic foresight. *International Journal of Technology Intelligence and Planning*, 1. évf. 2. sz. 220–240.
- National Intelligence Council (2017): *Global Trends: Paradox of Progress*. Forrás: <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 25.)
- OGILVY, Jay (2015): *Scenario Planning and Strategic Forecasting*. Forrás: <https://www.forbes.com/sites/stratfor/2015/01/08/scenario-planning-and-strategic-forecasting/#787ba908411a> (A letöltés dátuma: 2018. 05. 21.)
- PILLKAHN, Ulf (2008): *Using Trends and Scenarios as Tools for Strategy Development*. Erlangen, Publicis Corporate Publishing.
- SPANIOL, Matthew J. – ROWLAND, Nicholas J. (2018): The scenario planning paradox. *Futures*. 95. évf. 1. sz. 33–43.
- VAN NOTTEN, Philip (2006): Scenario development: a typology of approaches. *OECD: Think Scenarios, Rethink Education*. Forrás: <http://search.oecd.org/site/schoolingfortomorrowknowledgebase/futuresthinking/scenarios/37246431.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 04. 29.)
- WIPPEL, Natalie (2014): *Multinational Strategic Foresight of Environmental Trends in the Automobile Industry Using Internal Resources*. Münster, Lit Verlag.

Bauer Kristóf

A „net assessment” módszertana

A fejezet az Amerikai Egyesült Államok védelmi minisztériumának stratégiai elemző rendszerét, az ún. net assessmentet mutatja be, és a gyakorlati alkalmazás példaként a Honvédelmi Minisztérium Stratégiai értékelési és iránymutatói rendszerében történő alkalmazására tesz javaslatot. Fejezetünk három részre tagolt: az első a stratégiai elemzések meghonosításának folyamatát mutatja be az amerikai védelmi minisztérium gyakorlatában, kiemelve azokat a tényezőket, amelyek a módszertan kulcsemerét, Andrew Marshallt a net assessment kidolgozása felé terelték. A második alfejezet meghatározza a net assessment fogalmát, összehasonlítja a kortárs amerikai elemzési rendszerekkel, és magát a net assessment folyamatát vizsgálja. Az utolsó pedig bemutatja a HM Stratégiai értékelési és iránymutatói rendszerét, összehasonlítja a két rendszer módszertanát, és ajánlásokat fogalmaz meg az elemzés eredményei alapján.

BEVEZETÉS

Elemzésünk témája a net assessmentnek nevezett elemzési módszertan¹⁹ vizsgálata és a Honvédelmi Minisztérium (HM) stratégiai környezetértékelő rendszerében való használhatóságának értékelése. Két fő célunk volt a fejezet megírása során: az első, hogy bemutassuk a hidegháborús nagystratégiai tervezést, a net assessment módszertanát és a magyar környezetértékelési rendszert. E célkitűzés hasznossága abban rejlik, hogy a net assessment módszertanát kevesek ismerik Magyarországon, azonban hasznosíthatóságát számos területen lehetne vizsgálni. Kevésbé ismert terület, mert egyrészt magyar nyelvű kutatás egyáltalán nincs róla, másrészt mivel a szakirodalom nagy része az Egyesült Államokban is minősített, az angol nyelvű kutatásokat is alig lehet fellelni. A másik fő célunk, hogy a Honvédelmi Minisztérium környezetértékelő rendszerét vizsgálva érdemi hozzájárulást ajánljunk annak fejlesztéséhez, ezzel segítve a stratégia készítésében résztvevőket és azokat az elemzőket, akik a jövőben használni fogják a rendszert, legyenek akár az SVKK, a HM vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok munkatársai.

Az írás három nagyobb gondolati egységre osztható. Az első fejezetben a net assessment atyjának, Andrew Marshallnak életútját kívánjuk bemutatni azokon a hatásokon keresztül, amelyek befolyásolhatták a net assessment módszertanának alakulását. Ezzel párhuzamosan bemutatjuk a mindenkori net assessment csoport működését az 1950-es évektől kezdve 1972-ig, az Office of Net Assessment megalakításáig (amelynek Marshall több mint 40 évig igazgatója volt, és mára egybefonódott a net assessment fogalommal). Az alfejezetek évtizedenként haladva, párhuzamosan mutatják Marshall pályáját és az intézmények alakulását.

¹⁹ A terminológiának nincs magyar megfelelője – leginkább „átfogó (stratégiai) értékelésként” lenne használható –, így az elemzésben megtartom az angol megnevezést.

A második fejezet a net assessmentet mint biztonságpolitikai elemzési módszertant mutatja be. Ebben a fejezetben a net assessmentet vizsgáljuk a fogalom meghatározásától kezdve a módszertan struktúrájának vázolásáig bezárólag. Bemutatjuk azokat a „rivális” módszertanokat, amelyekre válaszul létrejött a net assessment, és röviden össze is hasonlítjuk őket, vázolva főbb előnyeiket és hátrányaikat a net assessmenttel szemben. Ezek után áttekintjük a net assessment jellemzőit, módszertanát és végül a kulcsfontosságú 4 C-folyamatot.

A harmadik fejezet a net assessment mint elemzési módszertan alkalmazhatóságát vizsgálja a Honvédelmi Minisztérium stratégiai környezetértékelő tevékenységében. A fejezet a magyar stratégiai gondolkodás rendszerváltás utáni történet rövid bemutatásával indul. Ezt követi a stratégiai környezetértékelő rendszerének bemutatása, amelyen belül először vizsgáljuk a PESTEM elemzési keretrendszert, majd a stratégiai környezetértékelő rendszer három nagyobb, különálló részét, a stratégiai értékelő és elemző folyamatot, a hosszú távú stratégiai célok kialakítását, valamint a specifikus stratégiai célok meghatározását. Ezt követi a net assessment és a stratégiai előrejelzési elemzés komparatív elemzése, kiemelve a hasonlóságokat, különbségeket, előnyöket és hátrányokat. Az elemzést egy, a következtetéseket és ajánlásokat megfogalmazó fejezet zárja.

ANDREW MARSHALL SZEREPE AZ OFFICE OF NET ASSESSMENT KIALAKÍTÁSÁBAN ÉS MŰKÖDTETÉSÉBEN

Az elemzés első fejezete annak a kutatónak, Andrew Marshallnak a szakmai életútját mutatja be, aki a net assessment szempontjából a legfontosabb szaktekintély. Ezzel párhuzamosan vázoljuk a net assessment mint módszertan fejlődésének történetét az ötvenes évektől a hetvenes évekig, a Net Assessment Iroda (Office of Net Assessment – ONA) megalakításáig. Egy alfejezet egy évtized releváns történéseit ölei fel két további alfejezetre bontva, amelyek közül az első Marshall szakmai útját vizsgálja, a második pedig a net assessment intézményi történetét mutatja be.

A boldog békeidők, 1950-es évek – A játékelmélet és a „Sovjetskije Voyska”

Andrew Marshall a RAND-nél kezdte meg a védelmi szektorbeli pályafutását. A RAND az Amerikai Légierő részeként jött létre a második világháború után. A világháború olyan technológiai változásokat eredményezett a hadviselésben, és a műveletek olyan extenzív tudományos konzultációt igényeltek, hogy a tudósok gyakran túlléptek a tanácsadói szerepen, és sok esetben a tisztekkel együtt döntöttek a háborús tervezésről Washingtonban (SCHUTTE 2015). Ezt szemléltette Henry Arnold tábornok, aki szerint „az a légierő, amelynek fontosabbak az eszközei, mint a doktrínái, és nem tervez hosszú távra, csupán a biztonság illúziójába hitegeti a nemzetét” (WOLK, 2010).

Arnold célja az volt, hogy a második világháború vége utáni időszakban is biztosítsa azt a produktív kapcsolatot, amely a civil szakértők, a tudományos munkát végzők és a katonai szektor között kialakult a háború során. Ennek a célnak a teljesülését egy olyan szervezet létrehozásában látta, amely biztosítaná, hogy a hadsereg rendelkezzen egy olyan intellektuális bázissal, amely segít a nukleáris korszak változó természetű háborúit megérteni. Edwards Bowles mérnökkel, aki a háború alatt a tanácsadójaként szolgált és Frank Collbohm-mal elgondolkozott, hogy hogyan lehetne létrehozni egy olyan vállalatot, amely célja nem termékfejlesztés lett volna, hanem szellemi

termékek létrehozása (AMADAE 2003, 32.). Ennek eredményeként 1945 októberében 10 millió dollárból megalapították a RAND-et a Douglas Aircraft leányvállalataként (ABELSON 2006, 75.).

A RAND már létrehozásának kezdetétől azt a szerepet kapta és vállalta, hogy hogyan lehetne a háborúzás gyakorlatát fejleszteni, és ezt minimális felügyelet mellett végezheték. Az első nagyobb projektjük a második világháborús hadműveleti tervezés megreformálása volt. Mint a későbbi fejezetben lesz róla szó, a háború alatt a britek kifejlesztették a hadműveleti kutatás (OR – operations research) metodológiát, amelynek segítségével a fegyverek bevetésének hatékonyságát tudták növelni. Az eszköz egy kvantitatív elemzési módszer, amely a döntéshozókat közgazdaságtani elvek alapján levett eredményekkel ismertette meg, és segítségével optimalizálni lehetett a limitált erőforrásokkal végrehajtott komplex hadműveleti feladatokat. Ezt a technikát az Egyesült Államok légereje is áttemelte a saját hadműveleti tervezésébe, és ennek alapján alkotta meg a RAND a systems-elemzést. A RAND célja a kezdetektől az volt, hogy a kurrens tervezési és kivitelezési doktrínákat, rendszereket továbbfejlessze, a hadműveleti kutatás esetében is hasonló megfontolásokkal indultak. A systems fejlesztésében az egyik kulcsembert Edwin Paxson volt (FISHER – WALKER é. n., 2.), aki a Szovjetunió elleni első légitámadási tervet dolgozta ki 1947-ben. Paxson a hadműveleti kutatás módszertanát jóval megkötöttebb rendszernek gondolta, mint amit a tényleges optimális katonai tervezés megkövetel. Az operations research egy adott eszközrendszer és egy adott célrendszer viszonyában képes számításokat végezni és optimalizálni, míg a systems lényege, hogy megkérdőjelezzék a célon kívül minden változót, gyakran a kivitelezésre használt, bevett fegyverrendszert is. Ez a tervezés sokkal tágabb és kreatívabb problémamegoldást tett lehetővé, mint az előtte használt hadműveleti tervezés. A tervezés hátránya, hogy rengeteg scenáriót termelt, és ezek kiválogatása és értékelése még több időt vett igénybe.

Egy elemzési rendszerben egy bizonyos komplexitás felett számolni kell az emberi változóval, ezt ismerte fel John Williams (SHUTTE 2015), a matematikai részleg vezetője a systems használata során, ezért a társadalomtudományok integrálása a stratégiai tervezésbe gyorsan elterjedt a szervezeten belül, és viszonylag gyorsan a RAND másik alappillérvé vált. Collbohm, a szervezet vezetője egyhetes tudományos konferenciát tartott, melynek célja a legjobb amerikai társadalomtudósok beszerzése volt a RAND-be. Ez meg is történt, számos kutatót sikerült meggyőzniük, Hans Speier (RAND 2018a) kapta meg a washingtoni társadalomtudományi részleg vezetőjének feladatát, Santa Monicában pedig Charles Hitch (RAND 2018b) vette át a közgazdasági részleg vezetését (SCHUTTE 2015).

Marshall 1949-ben csatlakozott a RAND-hez, ahol az övéhez hasonló gondolkozású és mentalitású elemzőkkel tudott együtt dolgozni – később is nagyra értékelte az ott eltöltött éveit. Az 1950-es években két olyan nagyobb projektet azonosítottunk, amely a későbbi net assessment metodológiáját alakíthatta. Az első a Neumann János által 1928-ban publikált játékelmélet (game theory), mely az amerikai–szovjet nukleáris mérleg megállapítása során a RAND domináns elméleti keretrendszerévé vált. A játékelmélet – leegyszerűsítve – racionálisan cselekvő szereplők nulla összegű interakciójaként tekint a világra.

Az elmélet egyik sarokköve a várható megtérülés hipotézise (NEUMANN–MORGENSTERN 1944) (*expected utility hypothesis*), amely azt írja le, hogy a különböző preferenciák milyen hatással vannak a döntéshozatalra, legyen szó a kockázatkerülésről, racionalitásról vagy szubjektivitásról. (Egy példa a kockázatkerülés döntésbefolyásoló szerepére: A) lehetőség: 1/50 eséllyel 200 000 Ft-ot nyerni, B) lehetőség: garantált 3000 Ft-ot nyerni. Sokan a garantált 3000 Ft-ot választanák, pedig az A) lehetőségnek nagyobb a várható megtérülése: 4000 Ft.) Az amerikai–szovjet versengés vizsgálata egyre inkább játékelmélet jellegűvé vált, melyben az akció-reakció és a költség-megtérülés elemzése került központi szerepbe. A játékelmélet a rendszerelemzéshez (systems analysis) hasonlóan limitált (azonban a határain belül remekül használható) elemzési módszertan, amely – mint sokak számára a RAND-nél is nyilvánvalóvá vált – nem alkalmas a komplex szovjet döntéshozatali rendszer elemzésére.

A másik jelentős hatás a Joseph Loftus közgazdással közösen vezetett projekt, a Project Sovoy volt. A Sovoy a szovjet haderő orosz rövidített formájából, a Sovjetskije Voyskából létrehozott név, az így elnevezett projekt célja a szovjet hadsereg feltérképezése volt. Loftus és Marshall a CIA elemzőivel közösen dolgozott, és hozzáférést kaptak számos minősített információhoz (SCHUTTE 2015, 39.). Az akkor elfogadottnak számított racionális aktor modellektől eltérően a páros a saját szervezeti hiányosságait kívánta feltérképezni és megismerni, és a haderő-fejlesztési pályázatok költségbecekléseit, majd a tényleges bekerülési költségeit vizsgálták (SCHUTTE 2015, 39.). Kutatásuk azt mutatta, hogy az ideális, matematikai alapokra helyezett költségvetés-vizsgálat és az abból következtetett katonai képesség sok esetben nem fedti a valóságot. Marshall úgy találhatta, hogy a döntéshozatali folyamat vizsgálatok számos egyéb tényezőt is figyelembe kell venni, mert az 1950-es évek vége felé figyelme a viselkedéskutatás és a szervezeti működés vizsgálata felé fordult (KREPINEVICH–WATTS 2015, 45.).

A net assessment intézményi kezdetei

A net assessment intézményi kezdete az 1950-es évekre, Dwight D. Eisenhower elnökségéig nyúlnak vissza. Az első, átfogó értékeléssel foglalkozó szervezet 1953-ban hozták létre a Nemzetbiztonsági Bizottságon belül, célja az Egyesült Államok és a Szovjetunió nukleáris képességeinek vizsgálata volt (LAY 1953). A Különleges Értékelési Albizottság²⁰ (SES) többek között a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságától (JCS) és a Központi Hírszerző Ügynökségtől (CIA) delegált elemzőket, akik még abban az évben elkészítették az első jelentést (LAY 1953). A Nemzetbiztonsági Tanácsnak készített értékelés egy hipotetikus szovjet támadást feltételezett az Egyesült Államok ellen. A jelentés az USA és a SZU nukleáris arzenálját vizsgálva több scenáriót vázol és értékeli, attól függően, hogy a Szovjetunió a támadást direkt katonai úton, fedett katonai úton vagy szabotázs útján indítja-e meg. A jelentés számottevő veszteséggel számol az Egyesült Államok részéről: megsemmisülhetett volna a stratégiai bombázók 30%-a, leállt volna az amerikai ipari kapacitás közel kétharmada, a társadalmat a mintegy 12,5 millió sérült mellett rendkívüli pszichológiai sokk érte volna (LAY 1953). Azonban ha nem sikerül a meglepés, a nyugati védelmi rendszerek gyors mobilizációja következtében a hatékonyság jelentősen csökken (LAY 1953).

Az albizottságot két éven belül kétszer nevezték át, 1954-ben az Átfogó Képességértékelési Albizottság²¹ (NCES), majd 1955-ben az Átfogó Értékelési Albizottság (NESC)²² nevet kapta. Az NESC-t a Nemzetbiztonsági Bizottság azzal a feladattal bízta meg, hogy jelentéseiket évente tegyék meg az Egyesült Államok és a Szovjetunió aktuális képességeit illetően, felvázolva egy esetleges háború kitörésének forgatókönyveit (EISENHOWER 1955). Az albizottság vezetője a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának elnöke lett. Az elemzéseket az elnök egyfajta forgatókönyv-vázolásként képzelte el, amely a különböző típusú támadási formákat rendszerezi, majd ezek hatását vizsgálja a katonai, társadalmi és gazdasági szektorban (veszteségek). Az utolsó, 1963-ban elkészült jelentés Kennedy elnök direktívája alapján a következő struktúra alapján épül fel: „az [1964 és 1968 közötti – kiegészítés a szerző-

²⁰ Special Evaluations Subcommittee.

²¹ Eredetiben: Net Capabilities Evaluation Subcommittee.

²² Eredetiben: Net Evaluation Subcommittee.

től] háborúk elemzésének hangsúlya az Egyesült Államok által elszenvedett veszteségekre épüljön, és az elemzés azonosítsa a nemzeti védelmi képességek alakulásának jelentősebb trendjeit”²³ A jelentés a következő struktúrát követi (1963 REPORT OF THE NET EVALUATION SUBCOMMITTEE 1963):

1. A feladat azonosítása
2. Előfeltevések
3. A felek erői
4. A háború céljai
5. A Szovjetunió által indított háború forgatókönyvei
6. Az Egyesült Államok által indított háború forgatókönyvei
7. Kiegészítő tanulmányok
8. Következtetések

A jelentés szerint egy 1964–1968-ban kitörő nukleáris háború mindkét fél számára rendkívül komoly következményekkel járna. A különböző forgatókönyvek alapján a szovjetek által bevetett 7262 megatonnás atom- és hidrogénbombáknak az Egyesült Államokoknak okozott humán vesztesége még egy amerikai megelőző csapás esetén is 63 millió fő, míg szovjet megelőző csapás esetén akár 134 millió fő is lehetett volna (NSC 1963). Az Egyesült Államok számára megfogalmazott legfontosabb ajánlás az interkontinentális ballisztikus rakéták elleni védelem fejlesztése volt. Az 1965-ös háború egyik forgatókönyve alapján a szovjet megtorló nukleáris csapás fókusza az ipari területek, légvédelmi csomópontok, haditengerészeti bázisok, vezetésirányítási pontok lettek volna (BURR 2014).

Az SES-, NCES- és NES-jelentéseket az akkor elérhető legfrissebb hírszerzési adatok alapján készítették, azonban leginkább csupán technikai elemzéseknek tekinthetők, mivel a számszerű képességek összesítésén és azok „hadijáték” jellegű szimulációján túl számos komponensének vizsgálata hiányzik az anyagokból, többek között a rendszerek és katonai eszközök megbízhatósága, pontossága, a vezetési struktúrák működése, a döntéshozatali folyamat elemzése stb. Nem rendelkeztek egyrészt a kiterjedt, „multidiszciplináris” fókusszal, amivel a későbbi net assessmenteket jellemezhetjük, illetve a vizsgálati fókusz nem volt stratégiai tekintetű (az 1953-as jelentés 2 éves, az 1964-es jelentés 4 éves kitekintéssel bírt). A korai net assessment csoportok jelentései azonban Marshall szerint nagy hatással voltak a döntéshozókra az Egyesült Államok és a Szovjetunió képességei vizsgálatának területén (MARSHALL 1973).

²³ Eredetiben: „Results in each war will be determined with emphasis on the degree of damage sustained by the US and an analysis will be made to identify significant trends in national defense capabilities.” (Forrás: [1963 report of the Net Evaluation Subcommittee \[to the National Security Council 1963\]](#))

A McNamara-forradalom, az 1960-as évek – A viselkedéskutatás és a bürokratikus tanulmányok

Marshall a Project Sovoy kapcsán felismerte, hogy a szovjet döntéshozatalt nem egy racionálisan cselekvő szereplőként kell vizsgálni, hanem a különböző kormányzati szervek érdekérvényesítésének eredőjeként. Az ötvenes és hatvanas években számos úttörő munka jelent meg a szervezeti kultúra vizsgálatáról, többek között 1958-ban a *Szervezetek (Organizations)* (MARCH–SIMON 1958) című tanulmány, amely a szervezeteken belüli konfliktusokat és a szereplők érdekérvényesítését vizsgálta. A szerzők úgy találták, hogy a stratégiai döntések sokszor informális irodai viszonyok eredőjeként születnek a konvencionális, racionális modell helyett (MARCH–SIMON 1958). Marshall és Loftus erre reagálva 1963-ban publikálta máig részben minősített tanulmányát, amelyben az úttörő szervezeti viselkedési modellek alapján vizsgálták a szovjet haderőt, és arra jutottak, hogy „a szovjet haderő a bürokrácián belüli döntéseknek köszönhetően változik, nem pedig pár egyén szűk keretek közé szorított outputjának eredménye”.²⁴ Ezzel szemben a McNamara által vezetett védelmi szektor minél inkább számszaki alapokra kívánta helyezni a védelmi tervezést, és az elemzések is a systems analysis rendszerén belül, a már említett akció-reakció, költség-megtérülés metodológiáján belül maradtak. Marshall ekkor már úgy gondolhatta, hogy ez a struktúra nem ad magyarázatot a szovjet döntésekre, ezért a RAND-en belül alakított egy kutatócsoportot 1965-ben, amelynek feladata a szervezetek viselkedésének vizsgálata volt (SCHUTTE 2015, 59.). Az úgynevezett „Május csoport” alapozta meg Graham Allison döntéshozatali modelljét, és 1967-re olyan hírnevet szerzett magának, hogy Ivan Selin, az akkori stratégiai programokért felelős államtitkár Marshallt kérte fel arra, hogy a szovjet haderő felmérésében segítse őt (SCHUTTE 2015, 63.). Marshall egy négy pontból álló orientációt dolgozott ki (ALLISON–HALPERIN 1972):

- A nemzet haderejét nagyban meghatározzák a szervezeti érdekek és a haderő részeinek különálló magatartásai.
- A tény, hogy a szovjet elhárítás irányítja az információáramlást, és a döntéshozatalt általános homály övezi, ahhoz vezet, hogy a nyugati döntéshozatalnál tapasztaltaknál is sokkal jobban érvényesülnek a bürokratikus viszonyok.
- A szovjet haderő egységeinek alapvető érdeke, hogy a költségvetési arányaikat megtartsák, és ebben elég sikeresek is.
- A költségvetési folyamatnak nagy hatása van a haderő alakulására.

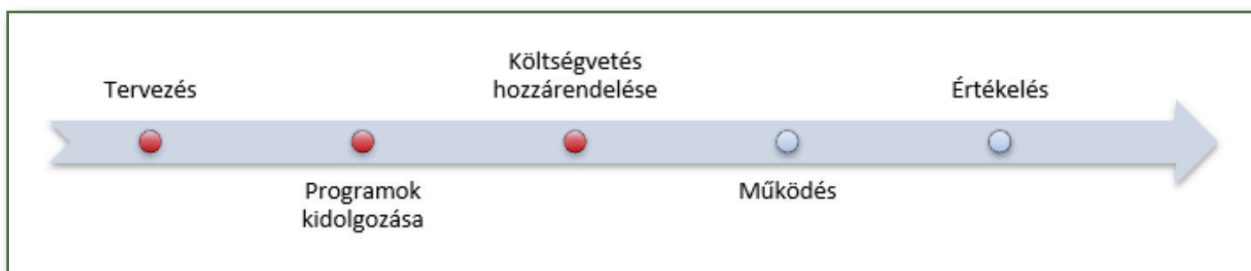
A PPBS rendszere

A már előbb említett 1963-as NESC-jelentés volt az utolsó, amit a hivatal készített, mielőtt a szervezetet feloszlatták 1964-ben. Robert McNamara védelmi miniszter úgy gondolta, hogy az NESC a JCS és a Védelmi Miniszteri Iroda (OSD)²⁵ munkáját duplikálja, így az új PPBS-rendszerben nincs rá szükség (MCNAMARA 1964).

²⁴ Eredetiben: „The Soviet posture evolved as the result of decisions taken within a bureaucratic structure [rather than] as the output of a small set of individuals working in a highly constrained manner.” (SCHUTTE 2015, 56.)

²⁵ Office of Secretary of Defense.

A Tervezési, Programozási és Költségvetési Rendszer (PPBS)²⁶ a „McNamara-forradalom” által fémjelzett korszak egyik kiemelkedő módszertani elve volt. Célja, hogy az addigi költségvetési plafon elvet egy racionális tervezésen alapuló rendszer váltsa fel. A költségvetési plafon megközelítés először kiszab az egész fegyveres erőnek egy költségvetési keretet, amit aztán a szervezetek számára tovább osztanak. A folyamat során a védelmi minisztérium a fegyveres szervek között próbált egyensúlyt teremteni, ami sokszor marakodáshoz és rivalizáláshoz vezetett (SCHUTTE 2015, 51.). A PPBS a folyamatot megfordította, és a finanszírozás csupán a tervezés és a feladatok kiszabása után kapott központi szerepet, így a fegyveres szervezeteknek azt kellett megfogalmazniuk, hogy az adott pénzügyi évben mit szeretnének véghez vinni, és erre kapták meg a megfelelő támogatást; nem azt kellett kitalálniuk, hogy az előre meghatározott összeget mire tudják fordítani. A rendszer a tervezési fázissal indul (DONVITO 1964) (planning), melynek során a tisztázzák a szervezet céljait, majd pedig az elérendő célhoz cselekvési terveket dolgoznak ki. A programok kidolgozása (programming) során a cselekvési terveket a szervezet struktúrája alapján részfeladatokra bontják, majd ezekhez erőforrásokat rendelnek. A költségvetési alfolyamat során meghatározzák a szervezet költségvetését, és az azt alátámasztó elemzéseket prezentálják.

1. ábra: Egy szervezet működése. A pirossal jelölt pontok képezik a PPBS vizsgálatának tárgyát

Forrás: DONVITO1964

A PPBS-rendszer jelentős változásokat hozott a védelmi szektor szereplői számára. A védelmi miniszter a centralizáció miatt nagyobb éleslátással rendelkezett a szervezetek céljait és eszközeit tekintve, és a pénzügyi portfóliójukat is szinte egy személyben kezelni tudta (SCHUTTE 2015, 51.). A PPBS mögött álló módszertan, a védelmi minisztériumban a McNamara által meghonosított systems analysis pedig a nemzetbiztonsági közösség *lingua franca*-jává vált (SCHUTTE 2015, 51.). A systems analysis-t a RAND fejlesztette tovább a második világháborús operations analysisből (DIGBY 1989, 7.), amelynek alapja a racionális választás fontossága az elérhető információk alapján, a következményeket is mérlegelve.

Az NESZ megszüntetésére a részleges atomcsend egyezmény (PTBT) életbelépésével párhuzamosan került sor.²⁷ Az egyezmény jelentősen korlátozta a Szovjetunió nukleáris fejlesztéseinek követését, ugyanis addig a légi minták vétele során a nukleáris tesztek számos részletére sor derülhetett (SKYPEK 2010, 12.). A technikai felderítés

²⁶ Planning, Programming, Budgeting System.

²⁷ A részleges atomcsendegyezmény 1963 októberében lépett életbe.

ugyancsak visszaesett az 1960-as U-2-es incidens hatására (US DEPARTMENT OF STATE 1960). Ezek hatására nagyban csökkent a Szovjetunió nukleáris fegyverzetéről szóló hiteles információ mennyisége, így az elemzők egyre inkább extrapolációra kényszerültek.

Az 1960-as évek második felét a védelmi szektor folytonos bizonytalanságban töltötte, egyre többen tették fel a kérdést, hogy: „Valójában hogyan állunk a szovjetekkel szemben?” és többek között a DARPA akkori vezetője, Stephen Lukasik is elismerte, hogy a védelmi minisztériumnak szüksége van magasabb szintű (stratégiai) elemzésekre (SKYPEK 2010, 12.).

Nixon és nemzetbiztonság, az 1970-es évek – A Long Term Competition projekt

1969-ben Marshall a RAND stratégiai tanulmányok osztályának vezetője lett, és első feladatának egy összefüggő elemzési keretrendszer megalkotását tekintette (ROSEN 1991, 217.). A rákövetkező évben Henry Kissinger, Nixon nemzetbiztonsági tanácsadója felkérte a RAND-et, hogy a SALT-tárgyalások kapcsán készítsenek olyan programopciókat, amelyekkel a szovjeteket rá tudná venni a SALT-tárgyalásokon való részvételre (KREPINEVICH–WATTS 2015, 81.). Marshall része volt a projekttel foglalkozó csoportnak, és azt állapította meg, hogy egyrészt kulcsfontosságú adatok hiányoztak az elemzés megírásához, másrészt hiányzott egy elemzési módszertan, amely lehetővé tette volna a szovjet képességek elemzését (KREPINEVICH–WATTS 2015, 81.).

Marshall a SALTprojekt tapasztalataiból építkezve kezdett el dolgozni a hosszú távú verseny (Long Term Competition – LTC) keretrendszerén. Ez a hidegháború elhúzódásából indult ki, és azt vették alapul, hogy a hidegháború folyamatos verseny a szovjetekkel, ehhez pedig „nyerő” stratégiával kell rendelkezni. Az 1972-ben megjelent *Long-Term Competition with the Soviets: A Framework for Strategic Analysis* című munkájában kifejti, hogy a védelmi szektor céljának annak kellene lennie, hogy elemezze ezt a stratégiai szembenállást, tisztázza a nemzeti célokat és egyúttal erős versenypozícióhoz juttassa az Egyesült Államokat (MARSHALL 1972). A tanulmányban felhívja a figyelmet arra, hogy a SALT-tárgyalások következtében kialakult általános optimizmus és a stabilitásra való törekvés helyett a saját pozíció javítása kellene koncentrálni.

Az LTC-keretrendszer Marshall addigi tapasztalatait összegezte és emelte be a RAND stratégiai tervezési folyamatába. A systems analysis-szel ellentétben hangsúlyos szerepet kap a különböző védelmi szervek elemzése, az ellenfél szociokulturális háttere, a történelmi tapasztalatok, amelyekből a döntéshozók építkezhetnek és hosszú távú trendek, mint például a termelékenység vagy a lakosság szám változása. Az LTC keretében Marshall számos olyan, addig elhanyagolt területet azonosított, amelyek hasznos inputtal bírhatnak a stratégiakészítésben (MARSHALL 1972):

- A fegyveres erők hadijátékai.
- A bizonytalanság alatt született döntések vizsgálata, főleg Bayes-módszerek ²⁸ alkalmazása a jobb kockázatkezelés érdekében.
- Hírszerzési elemzési módszerek megváltoztatása, hogy a szerzett információk valósabb képet fessenek a komplex szovjet döntéshozatali struktúráról.
- Módszertanilag átdolgozott net assessmentek készítése, amelyek segítségével jobban lehet követni az amerikai–szovjet stratégiai nukleáris szembenállást.

²⁸ A Bayes-tétel segítségével kevés adat alapján olyan valószínűségi modellt kapunk, amely kezeli a bizonytalanságot, és folyamatosan frissíthető. A Bayes-logikát számos helyen alkalmazzák kockázatkezelés során (FERSON é. n.).

Az NAG és az ONA

Nixon elnök a hivatali ideje kezdetétől szkeptikus volt a hírszerzési közösséggel szemben, ami hozzájárult ahhoz, hogy egy olyan szervezet kívánt létrehozni a Nemzetbiztonsági Tanácson belül, amelynek elemzéseiben bízhat. Az elnök nem találta kielégítőnek a hírszerzési jelentéseket, ezért vizsgálatot rendelt el, melynek eredményei 1971-re készültek el a Schlesinger-jelentésben (CIA 2008). A jelentés rendkívül negatív képet festett a nemzetbiztonsági közösségről, ami tovább erősítette Nixon meggyőződését, hogy új szakembereket kell bevonnia tanácsadóként (SCHUTTE 2015, 51.). Emiatt 1972-ben megalakult a Nemzetbiztonsági Tanácson belül a Net Assessment Csoport (Net Assessment Group – NAG). A NAG vezetője Marshall lett, többek között azért, mert az előző években több alkalommal volt közvetítő a CIA és Nixon között (KREPINEVICH–WATTS 2015, 80.).

A NAG feladata az NSC-direktíva alapján az lett, hogy minden beérkező hírszerzési terméket értékeljen, és olyan net assessmenteket készítsen az Egyesült Államok fegyveres képességeiről, amelyekből egyértelműen kiderül, mely kihívások veszélyeztetik az ország biztonságát (KREPINEVICH–WATTS 2015, 87.). A bürokratikus ellenállás miatt a csoport nem kezdhette meg érdemi tevékenységét, ezt az időszakot Marshall azzal töltötte, hogy megismerje új környezetét, és tehetséges embereket toborozzon a csoporthoz. Végül több mint egy év huzavona után Kissinger a csoportot Marshall beleegyezésével áthelyezte a Védelmi Minisztérium berkein belülre, és a NAG, újonnan átnevezve Net Assessment Irodára (Office of Net Assessment – ONA) (SKYPEK 2012, 4.), megkezdhette tevékenységét.

A Net Assessment iroda Marshall vezetésével számos alkalommal befolyásolta az Egyesült Államok stratégiai tervezését. Az első szakpolitikai dokumentum, amely az ONA tevékenységének volt az eredménye, és amely mögött a Marshall által korábban támogatott törekvés állt, hogy meg tudják változtatni a Szovjetunióval szembeni stratégiai versenyt, az 59-es számú elnöki rendelet (Presidential Directive NSC-59 1980)). A PD-59 a korábbi „MAD” (Kölcsönösen Biztosított Megsemmisítés)²⁹ -doktrínát egészítette ki, amely 1980 után a politikai és katonai célpontok kiiktatását tűzte ki célul, így növelve az elrettentési képességet. Az ONA-ban dolgozó Barry Watts a védelmi minisztériumban 1977 és 1979 során több alkalommal tartott briefet a stratégiai nukleáris képességek és doktrínák megváltoztatásáról, többek között ez befolyásolta a rendelet megalkotását (SKYPEK 2012, 4.). Az ONA az első időszakban leginkább a szűken értelmezett katonai biztonság és hírszerzés területén jeleskedett, azonban a nyolcvanas évektől kezdve a munkájuk a biztonság egyéb dimenziójára is kiterjedt. Az ONA kulcsszerepet játszott abban, hogy az amerikai kormányzatban jelentős szerepet kapott az „információs forradalomra” való felkészülés, annak hatásainak kezelése, és ők hívták fel először a figyelmet az AIDS-járvány potenciális politikai és katonai destabilizációs hatására (MADDRELL 2003).

A kilencvenes években a Szovjetunió összeomlásának és a megváltozott stratégiai környezetnek a hatására megindult a hadseregen belül egy belső megújulási igény, hogy jobban tudjon reagálni az új kor kihívásaira.

²⁹ A MAD hidegháborós amerikai doktrína, melynek lényege, hogy amennyiben a Szovjetunió elsőként mér nukleáris csapást az Egyesült Államokra, akkor az másodlagos képességeivel (tengeralattjárókról indítható, nukleáris töltetet hordozó ballisztikus rakétákkal) is képes lesz válaszcsapást mérni a szovjet célpontokra a következmények figyelembevételével – amely a csapásmérő képességek nagyságrendje miatt biztosan kölcsönös megsemmisítést eredményezett volna. Ez a doktrína biztosította, hogy az egyik fél sem „mert” nukleáris háborút indítani (SOKOLSKI 2004).

A ma már széleskörűen ismert „buzzword”, a Revolution in Military Affairs – amely a haderő felkészítését célozta a 21. század kihívásaira (hálózatalapú hadviselés, összeköttetés, az űr mint hadszíntér) – megalkotásában is nagy szerepe volt az ONA-nak: Andrew Krepinevich, az ONA dolgozója írta meg az egyik legelső elemzést a témában (KREPINEVICH 2002). A belső megújuláson túl a külső fenyegetések azonosításában is nagy szerepet játszott a net assessment-csoport: Az *Asia 2025* című tanulmányukban már 1995-ben azonosították Kína egyre növekvő szerepét a délkelet-ázsiai térségben, és szorgalmazták a később Obama elnök által meghirdetett csendes-óceáni stratégiai fókuszváltást (Pacific Rebalance) (MADDRELL 2003).

A NET ASSESSMENT MINT BIZTONSÁGPOLITIKAI ELEMZÉSI MÓDSZERTAN

A következő fejezetben a net assessment alapjait fogjuk ismertetni, kitérve arra, hogy ezt az elemzési módszert hogyan érdemes definiálni, milyen igény hozta létre az 1970-es években. Ezek után bemutatjuk az elemzés módszertanát, folyamatát és az elkészült „termék” jellemzőit is.

Andrew Marshall 1973-ban, pár hónappal az ONA igazgatói pozíciójába való kinevezése előtt az alábbiakban foglalta össze a net assessment lényegét James Schlesinger védelmi miniszternek: „Véleményem szerint ezenkívül szükségszerű az elemzési keretrendszerünk átdolgozása. Úgy hiszem, hogy a *net assessment* [...] egyik funkciója az, hogy más legyen, mint a többi, az 1950-es években kidolgozott elemzési rendszer, mint például a szabvány *systems analysis*. [egy másik lényeges feladata pedig az, hogy] megpróbáljuk összehasonlítani a saját katonai erőnket az általunk ismert legjobb, legpontosabb és legátfogóbb képpel, amellyel a szovjet vagy egyéb ellenfélről rendelkezünk.”³⁰

Meghatározások

A net assessment vizsgálatát érdemes magának a fogalomnak a magyarázatával és értelmezésével kezdeni. A „*net*” jelentése tiszta, illetve nettó, az „*assessment*” szót pedig értékelésként lehet definiálni. Ezek alapján a net assessment-rendszert magyarrá legpontosabban átfogó (stratégiai) értékelésként fordítjuk le.

A *net assessorok*³¹ között nem lehet felfedezni konszenzust azt illetően, hogy mit értenek a fogalom alatt; a net assessment tartalma az elemzőtől, az elemzés jellegétől és a vizsgált korszaktól is függ. Eliot Cohen, aki az ONA-ban dolgozott az 1980-as években katonai tanácsadóként, a net assessment katonai dimenzióját emeli ki: „A net assessment a katonai mérleg elemzése. [...] Fegyverrendszerek, vezetői stílusok, műveleti képességek egy bizonyos hadművelet során, az általános technológiai fejlődés összehasonlítása mind az átfogó stratégiai értékelés

³⁰ Eredetiben: „In addition to all this, I think actions to change our basic framework of analysis should be undertaken. I take it that one of the functions of net assessment, [...] is precisely to move away from the standard systems analysis and other methods of analysis designed in the '50s [another task is] to try to compare our forces with the best, most accurate and comprehensive picture we can attain of Soviet or other potential opponent's forces.” (SCHUTTE 2015, 75.)

³¹ Azok az elemzők, akik foglalkoztak net assessmenttel.

részét képezik.³² Stephen Rosen civil tanácsadó kibővíti a meghatározást a teljes védelmi szektor elemzésére: „A nemzeti biztonsági intézmények interakcióinak elemzése mind háborús helyzetben, mind pedig békében.”³³ A védelmi miniszter helyettese, William Lynn³⁴ így foglalja össze: „Azon katonai, technológiai, politikai, gazdasági és egyéb tényezők összehasonlító elemzése, amelyek meghatározzák a nemzetek egymáshoz viszonyuló katonai képességeit. A célja, hogy meghatározzon olyan problémákat és lehetőségeket, amelyek fontosnak bizonyulhatnak a döntéshozók számára.”³⁵ Ez a 2009-es definíció a hidegháborús nézetekkel szemben egy sokkal inkluzívabb elemzésként értelmezte a net assessmentet, ami természetes is a 21. századi biztonsági környezetben, különösképpen a posztbipoláris és a multipoláris világrend biztonságpolitikára gyakorolt hatását tekintve, ahol már nem csupán két szuperhatalom képességeit szükséges modellezni.

Ezek alapján nem próbálunk saját definíciót megadni, hiszen mint már említettük, nem egy szűken értelmezett módszertanról van szó, hanem egy értelmezési keretről. Megkülönböztethetünk azonban egyetemes tulajdonságokat, amelyek jellemzik az elemzéseket, és a történelmi korszaktól függően két csoportot különíthetünk el, melyekben a net assessment egészen eltérő hangsúlyokkal jelenik meg: a hidegháborús és a hidegháború utáni korszakot.

Az egyetemes tulajdonságok közé soroljuk, hogy a net assessment diagnosztikus, tehát nem tanácsot és javaslatot ad a döntéshozóknak, hanem objektív helyzetleírást prezentál. Ide soroljuk ugyancsak, hogy összehasonlító elemzést tartalmaz, és az elemzés kiindulóhelyzetét egy hosszú távú – azaz feltételezhetően több évtizedig húzódo – versenyhelyzet jelenti. Végül, a net assessment mindig a hosszú távú (15-20 év) kihívásokra és lehetőségekre koncentrál, ezzel segítve a döntéshozókat a „nagy kép” megértésében. A hidegháborús elemzésekre jellemző, hogy a Szovjetunióval szembeni stratégiai verseny megértése volt az elsődleges. Az ONA ebben az időszakban főleg a fegyverrendszerek és a hadseregek elemzését tartotta prioritásnak (például a különböző stratégiai nukleáris hordozóeszközök hatékonyságának összehasonlítása (KONECNY 1988, 25.), a nyugat-európai háború kitörésének lehetőségei és lefolyása, egy esetleges atomháború utáni Egyesült Államok újjáépítésének lehetőségei (WINTER 1963). A hidegháború után készült net assessmentekre jellemző a biztonság dimenzióinak kiszélesítése, az 1990-es évek óta már a gazdasági és társadalmi kérdések sokszor fontosabbnak bizonyulnak a katonainál. A Szovjetunió szétesésével a fókusz az „egyenlő” ellenfél elleni küzdelemről áttevődött a regionális kihívások kezelésére. A 2007-ben titkosítás alól feloldott 1992-es Védelmi Tervezési Útmutató (Defense Planning Guidance) szerint a legnagyobb fenyegetés „hosszú évekig” nem az eurázsiai magterületről várható konvencionális hatalmi megerősödés lesz, hanem az Egyesült Államokat és szövetségeseit fenyegető regionális kihívások Európából, Kelet-Ázsiából, a Közel-Keletről és Délkelet-Ázsiából (VESSLER 1992).

³² Eredetiben: „Net assessment is the appraisal of military balances. [...] Comparisons of weapon systems, leadership styles, operational capabilities in a specific campaign, general technological development, and so forth, all feed into strategic net assessments.” (COHEN 1990, 4.)

³³ Eredetiben: „The analysis of the interaction of national security establishments in peacetime and war.” (ROSEN 1991, 290)

³⁴ Az ONA a védelmi miniszternek készít közvetlenül jelentéseket.

³⁵ Eredetiben: „The comparative analysis of military, technological, political, economic, and other factors governing the relative military capability of nations. Its purpose is to identify problems and opportunities that deserve the attention of senior defense officials.” (LYNN 2009, 1.)

2. ábra: A net assessment általános tulajdonságai

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A kutatás nehézségei

Kutatásunk során két nagyobb nehézséggel szembesültünk: az adatok elérhetetlensége és a tág műfaji keretek következtében a nehéz beazonosíthatóság. A fontosabbik egyértelműen az, hogy a klasszikus értelemben vett net assessmentek, amelyeket az ONA 1973 és 1991 között évente készített az Egyesült Államok védelmi miniszterének, még mindig minősített adatnak számítanak, illetve csak személyesen tekinthetők meg a Pentagonban amerikai állampolgárok számára. Ezért a kutatásunk során főként két típusú forrásra támaszkodtunk: az egyik az Office of Net Assessment elemzői és főleg Andrew Marshall elemzései, levelei, memorandumai és előadásai az elemzési módszerrel kapcsolatban, a másik pedig amerikai kutatók írásai és elemzései a net assessment szellemiségében. A másik nehézség a módszertan képlékenységéből adódott, értjük ez alatt azt, hogy a net assessorok nagy része külön metodológiával és elképzeléssel rendelkezik, mint ahogy arra az előző alfejezetben is utaltunk.

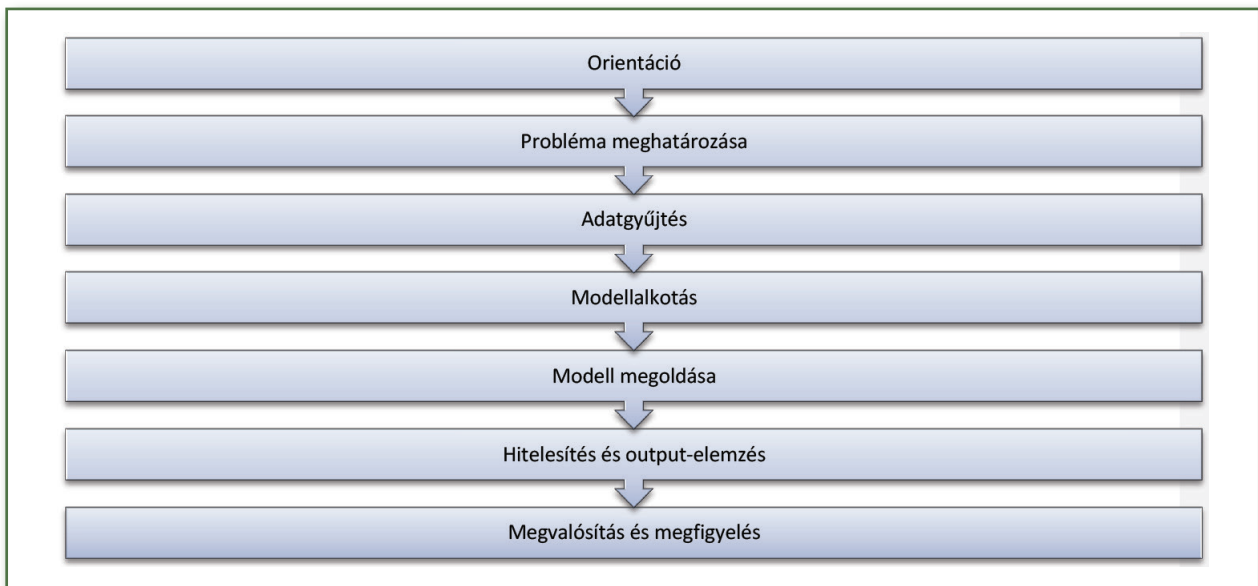
A NET ASSESSMENT MÓDSZERTANI „ELŐDEI ÉS KORTÁRSAI”

Mielőtt ismertetjük a net assessment módszertanát, hasznos bemutatni azokat a főbb elemzési irányzatokat az 1960-as és 1970-es évek Amerikájában, amelyekre válaszul létrejött a net assessment. Ezek a Commander's Estimate of the Situation, az Operations Analysis és a Systems Analysis. Mindegyik irányzat alapvetően ugyanazt a célt szolgálja: a szervezet vezetőjét, a döntéshozót olyan információkkal lássák el, amely az optimális döntés meghozatalához és ezáltal a szervezet sikeréhez vezetnek.

A Commander's Estimate of the Situation egy katonai döntéshozatalat segítő rendszer, amelyet a mai napig használnak az Egyesült Államok fegyveres erőinél, illetve a NATO tagállamaiban. Arra tervezték, hogy gondolati mankót nyújtsanak a harcászati vagy hadműveleti szintű parancsnokoknak (COHEN 1990, 7.). A környezetértékelés több né-

ven is ismert, egyik rendszer a tengerészgyalogság kötelékében alkalmazott METT-T, vagyis a küldetés-ellenség-terep-saját erők – rendelkezésre álló idő (US MARINE CORPS 1998). A döntés-előkészítés során ezeket a tényezőket figyelembe véve történik meg a cselekvési változatok kidolgozása a törzs által, és végül a parancsnok meghozza a döntést.³⁶ Ez a katonai elemzési rendszer három szempontból nem optimális egy nemzetközi hatalmi versengés vizsgálatakor: először is deklaráltan harcászati és hadműveleti fókuszú, másodsorú túlságosan is kötött szabályrendszerrel dolgozik, végül pedig az „itt és most” szemlélet jellemzi, ami kizárja a stratégiai értékelés lehetőségét.

Az Operations Analysis egy második világháborús elemzési módszer, melynek célja, hogy tudományos alapokra helyezze a hadműveletek tervezését. A világháború után, 1951-ben kezdték oktatni az Operations Analysis-t a haditengerészet kötelékében (KONECNY 1988). Előnye a rendszernek, hogy a katonai elemzési rendszerektől eltérően több területen alkalmazható. A rendszer hét egymást követő elemből áll, amit folyamatos visszacsatolás kísér (RAJGOPAL 2001):

3. ábra: Az Operations Analysis folyamata

Forrás: RAJGOPAL 2001 alapján a szerző saját szerkesztése

A Védelmi Minisztérium többek között használta a hidegháború során optimális konvoj-összeállítás meghatározására tengeralattjáró-támadások esetére vagy például a radarrendszerek legjobb kihasználtságának meghatározására (KONECNY 1988, 7.). Hátránya, hogy a katonai szembenállás magasabb szintjeinek elemzésére a Commander's Estimate-hez hasonlóan nem használható, és hiányzik belőle a stratégiai értékelés lehetősége.

Robert McNamara későbbi védelmi miniszter megjelenéséhez köthető a Systems Analysis, a statisztikára és matematikai modellekre építő stratégiai elemzési rendszer. E megközelítésre jellemző a tudományos megközelítés és a számok mindenek felett álló tisztelete. Két haderő összehasonlításánál McNamara, és vezetése alatt a Védelmi Minisztérium elemzői is

³⁶ A folyamatot nagyon leegyszerűsítve ábrázoltam.

próbálták „egyesekre és nullákra” felosztani a hasonlóságokat és különbségeket. Látható volt azonban a vietnámi háború tapasztalataiból, hogy csupán kvantitatív szempontból összehasonlítani az Egyesült Államok és Észak-Vietnám fegyveres erőit olyan torzításokhoz vezetett, amelyek rendkívüli veszteségeket okoztak a konfliktusban részt vevő felek számára. A korai systems elemzések szinte teljesen kihagyták az egyenletből a harci kedvet, a kitartást, a doktrinális különbségeket (WRIGHT 2012). Nem lenne teljes azonban a kép, ha nem említenénk meg a System Analysis érdemeit is. A módszer rendkívül hatékonyan bizonyul olyan környezetben, ahol a fókusz bizonyos hadműveleti kérdéseken van, mint például azon, hogy milyen gyorsan lenne (lett volna) képes mobilizálni a NATO egy esetleges nyugat-európai szövetségesei ellen irányuló szovjet támadás (COHEN 1990, 10.) vagy például bizonyos fegyverrendszerek direkt összehasonlítása esetén.

A KORTÁRS RENDSZEREK ÖSSZEHASONLÍTÁSA A NET ASSESSMENT RENDSZERÉVEL

Ebben a környezetben kezdett alkotni a RAND, és leginkább az utókor által Andrew Marshall személyével fémjelzett elemzői kör, akik a net assessment rendszerét kidolgozták. Marshall vitaindító jelentése 1972-ben jelent meg a RAND (ekkor még a légierő kutatói szerveként) berkein belül (MARSHALL 1972). Mint már a fejezet bevezetőjében is említettük, a net assessment célja Marshall szerint az volt, hogy a kor uralkodó elemzési módszertanával szembenve olyan módszertant hozzanak létre, amely segítheti a hidegháború megnyerését. A jelentés összefoglalója a következőkkel indul: „A következőkben egy új stratégiai elemzési keretrendszer kerül bemutatásra és megvitatásra” (MARSHALL 1972, 5.). Az alapvetések a következők: 1) Az Egyesült Államok egy olyan elhúzódo, stratégiai fegyverkezési versenyben áll a Szovjetunióval, amelyre előreláthatólag kevés hatással lesznek a SALT-tárgyalások. 2) A folyamatos verseny szinte elkerülhetetlen, azonban a jellege alakítható fegyverzetkorlátozási egyezményekkel és azzal, hogy az Egyesült Államok milyen viselkedést tanúsít a verseny során.

Ennek következményeképpen mutat rá arra, hogy szükség van egy új elemző-értékelő módszertan kialakítására, ami képes lesz egyfelől kiértékelni a stratégiai fegyverkezési versenyt, egyértelművé tenni az Egyesült Államok céljait a versenyben, és egy olyan stratégiát alkotni, mely lehetővé teszi az eredményes versenyzést.

A net assessment három olyan fő újítást hozott a védelmi elemzés-értékelés világába, amely jól megkülönbözteti a többi módszertől: az egyik a stratégiai aszimmetriák vizsgálata, a második a nemzeti különbségek elemzése, a harmadik pedig a diagnosztikai jelleg. A stratégiai aszimmetriák a két ország eltérő lehetőségeiből és prioritásaiból adódó különbségek, mint például a haditengerészet esetében a repülőgép-hordozók rendelkezésre állása. A nemzeti különbségek alatt azt értjük, hogy két ország hadserege egy feladatot teljesen másképpen fog végrehajtani akár azonos körülmények között is. A diagnosztika jelleg pedig azt jelenti, hogy a legtöbb elemzési módszerrel szemben a net assessment nem fogalmaz meg ajánlásokat a döntéshozóknak, csupán a valós helyzetet kívánja leírni.

A net assessment induktív érvelést alkalmaz a széleskörűen elterjedt dedukcióval szemben (COHEN 1990, 9.). Az elemzők a környezetünket, a valóságot vizsgálva próbálnak következtetésekre jutni, míg a dedukciót használó systems elemzők először egy elméletet állítanak fel és azt ütköztetik a valósággal kutatás és elemzés révén. Példának a szakdolgozatok struktúráját hoznám fel: alapvetően deduktív az a struktúra, amelyben a bevezetőben vagy az absztraktban meghatározunk egy hipotézist (még a kutatás elején, előkutatás után), és a dolgozat során részleteiben vizsgáljuk, hogy igaz-e a hipotézis vagy nem. Ha az elemzésünket induktív alapokra helyeztük volna, a kérdés nem a net assessment használhatósága lenne a HM környezetértékelése során, hanem hogy milyen rendszerrel lehetne jobbá tenni a HM környezetértékelését (SOCIAL RESEARCH METHODS KNOWLEDGE BASE 2018).

A NET ASSESSMENT JELLEMZŐI ÉS MÓDSZERTANA

Marshall 1976-ban a net assessment célját a döntéshozók számára nyújtott, az államok közötti dinamika és viszony értékelésében látta, amely alapjaiban befolyásolhatja az állam sikerét a nemzetközi rendszerben (MARSHALL 1976). Sokszor a figyelem a katonai szektorok elemzésére fókuszál, azonban a net assessment módszertana alkalmazható és kellően széles látókörű elemzés esetén alkalmazandó a politikai, gazdaság és társadalmi szektorelemzésre is. A net assessment a következő válaszra keresi a kérdést: Hogy állunk a konkurenciával szemben? Marshall kifejti, hogy ez egy tág módszertan, amely egy vagy több ellenfél komparatív elemzését szolgálja a saját rendszereinkkel szemben, azonban nem egy pontosan körülhatárolt terület.

Tulajdonképpen a net assessmentnek két nagyobb típusát lehet megkülönböztetni: a geográfiai és funkcionális net assessmentet (BRACKEN 2006). A geográfiai elemzések közé sorolhatók a különböző regionális viszonyokat elemezni kívánó értékelések (Délkelet-Ázsia biztonsági helyzete), a funkcionális net assessmentek pedig egy bizonyos szakterület viszonyait vizsgálják két vagy több aktor között (stratégiai nukleáris verseny az Egyesült Államok és a Szovjetunió között). A két változat megközelítésében és módszertanában is különbözik, a dolgozatomban a túlrészletezés elkerülése érdekében egy módszertant és folyamatot mutatok be.

Az előző alfejezetben már említettem, hogy a net assessment indukciós érvelési technikákat alkalmaz. Ebből is következik, hogy a net assessment alapvetően empirikus a szó azon értelmében, hogy következtetéseit megfigyelések vagy kísérletek alapján vonja le. Ugyancsak a net assessment jellemzője, hogy a mennyiségi összehasonlításon túllépve a minőségi összehasonlításra fókuszál. A net assessment célja a stratégiai verseny vizsgálata, ehhez pedig elengedhetetlen a saját és az ellenséges fél interakciójának egymásra hatását vizsgálni. A gyakran csak Blue (szövetséges erők), Red (elleneséges erők) és Green (harmadik fél erői) néven nevezett erők a stratégiai verseny során folyamatos interakcióban állnak egymással, és ezért hatással vannak egymás képességeinek fejlődésére is. Ezt az interakciót nagyon leegyszerűsítve egy pingpongmeccshez lehetne hasonlítani: a Blue kifejleszt egy olyan képességet, amelyre a Rednek reagálnia kell, különben stratégiai aszimmetriába kerül az adott területen belül. Erre a Red egy olyan képességet fejleszt ki, ami A) semlegesíti Blue stratégiai aszimmetriáját, vagy B) egy saját aszimmetrikus előnyt hoz létre egy másik területen.

A 4C folyamata

A net assessmenteket az úgynevezett 4C folyamat során dolgozzák ki (COLLINS 1980). A 4C a compile, certify, combine, compare, azaz adatgyűjtés (összeállítás), ellenőrzés (hitelesítés), összekapcsolás és összehasonlítás szavaknak feleltethető meg. A compile/összeállítás az elemzés első szakasza, melynek során az elemző megszerzi a témával kapcsolatos összes elérhető adatot és információt. Többféleképpen lehet osztályozni a rendelkezésre álló és a megszerzendő információt, mindegyik rendelkezik előnyökkel és hátrányokkal. Legegyszerűbben a rendelkezésre állás alapján megkülönböztethetünk nyílt és minősített információt. A nyílt információforrások (internet, szakfolyóiratok stb.) 2016-ban a legtöbb elemzéshez szolgáltathatnak kulcsfontosságú adatokat, például a Military Balance évkönyv vagy a SIPRI adatbázisai, megvan azonban az a hátrányuk, hogy valóságtartalmuk sok esetben kétségesnek bizonyulhat. A minősített forrásból származó információkat szolgáltatják a védelmi szektor különböző szervei³⁷ és

³⁷ Nemzetbiztonsági Tanács (National Security Comitee), a Joint Chiefs of Staff elnöke, a NATO katonai Bizottsága (Military Committee).

a nemzetbiztonsági szervek.³⁸ Ezek az adatok jóval naprakészebbek és pontosabban lehetnek, viszont a különböző kormányzati bürokratikus megfontolások alapján sok esetben vonakodnak attól, hogy külsős, civil elemzőknek átadják a legfrissebb elemzéseiket.

Egy másik csoportosítás az információ jellegét választja külön: eszerint beszélhetünk az előző alfejezetben már említett kvantitatív, más néven mennyiségi információról, illetve kvalitatív, más néven minőségi információról. Kutatásunk során gyakran találkoztunk azzal a kritikával az amerikai védelmi szektor elemzőivel szemben, hogy gyakran csupán „bean-count”-ot („babszámolgatást”) végeznek. A kifejezés arra utal, amikor két szembenálló fél fegyveres erőinek egységeit csupán számszerűen összehasonlítják. Jó példa erre, hogy az Admiral Kuznyecov (AXE 2013) orosz repülőgép-anyahajót nem lehetne 1:1 arányban akármelyik aktív szolgálatban álló amerikai testvéréhez hasonlítani. A két fegyverrendszer közötti minőségbeli összehasonlítás alapját kellene hogy képezze többek között a mozgékonyság, a hadrafoghatóság, a bevethetőség, a védelmi rendszerek minősége, az indítóállás minősége és megbízhatósága stb. A net assessorok belátják, hogy egy tág viszonyítási rendszer alapját képezheti egy mennyiségbeli összehasonlítás, például az Egyesült Államok és Magyarország katonai képességeinek arányához elégséges lehet az aktív állományban levő katonák számának összehasonlítása egy nyers elemzéshez (56:1 az Egyesült Államok javára) (SIPRI 2014). Azonban a Kínai Néphadsereg és az amerikai fegyveres erők összehasonlítása során (1,56:1 Kína javára) (SIPRI 2014) olyan eredményt kapunk, amely a minőségbeli faktorok kiértékelésének hiányában erőteljesen félrevezető lehet.

Megkülönböztethetünk a szektorális biztonságfelfogás (BUZAN–WAEVER–WILDE 1997) alapján politikai, gazdasági, társadalmi, katonai és környezeti³⁹ adatot. Egy kellően alapos elemzés során először azt kell kideríteni, hogy egyáltalán melyik területet szeretnénk vizsgálni, és annak megfelelően felhasználni a forrásokat. Konecny (KONECNY 1988, 12.) szerint a net assessmentek felosztása a fentebb említett geográfia/funkcionális kettős helyett a következőképpen néz ki: az első a helyzetértékelés (balance assessment), amely a legnagyobb látókörrel rendelkezik és több esetben alelemzésekre bomlik, mint például az Egyesült Államok és a Szovjetunió stratégiai-fegyverzet-mérlege (katonai és gazdasági szektorok). A második a politikai elemzés (policy assessment), amely a buzani elmélet szerinti teljes körű elemzést végez, ezért az információk teljes spektruma felhasználandó. További assessmenttípusok a teljes technikai elemzés (net technical assessment), amely a versengő felek technológiai és ipari képességeit, kapacitását kívánja szembeállítani (gazdasági és társadalmi adatok), az összehasonlító rendszerértékelés (comparative system evaluation), amely során a védelmi rendszer képességeit vetik össze. Ide tartozik még a hadműveleti net assessment (operational net assessment), amely a felek erőinek harcászati és hadműveleti szintjeit vizsgálva próbál előnyöket és hátrányokat azonosítani, és a fegyverzet-összehasonlítás (weapons comparison), amely különböző fegyverek harctéri tulajdonságait hasonlítja össze. Fontos a net assessment során figyelembe venni a történelmi eseményeket, és felismerni az ismétlődéseket.

A certify/ellenőrzés (hitelesítés) az elemzési folyamat második szakasza. A hitelesítés során – és még az elemzési folyamat előtt – meg kell győződni az adatok helyességéről, illetve figyelembe kell venni az elemzés során, hogy az elemzés alapját képező információ mennyire megbízható, milyen forrásból származik, mennyire friss stb.

³⁸ CIA, NSA, DIA és az „intelligence community”.

³⁹ Ezek a főbb szektorok, vizsgálni lehet többek között az információs teret, pénzügyi biztonságot is.

Az információ valóságtartalma az ellenféltől hírszerzés során elnyert adatoknál automatikusan kétségbe vonódhat, azonban fontos a saját forrásból érkező dokumentumokkal szemben is kritikusnak lenni, ugyanis egyrészt a hiányos vagy rosszul vezetett dokumentáció, másrészt a különböző védelmi szervek intézményi részlehajlása (KONECNY 1988, 18.) is torzíthat a végleges képen.

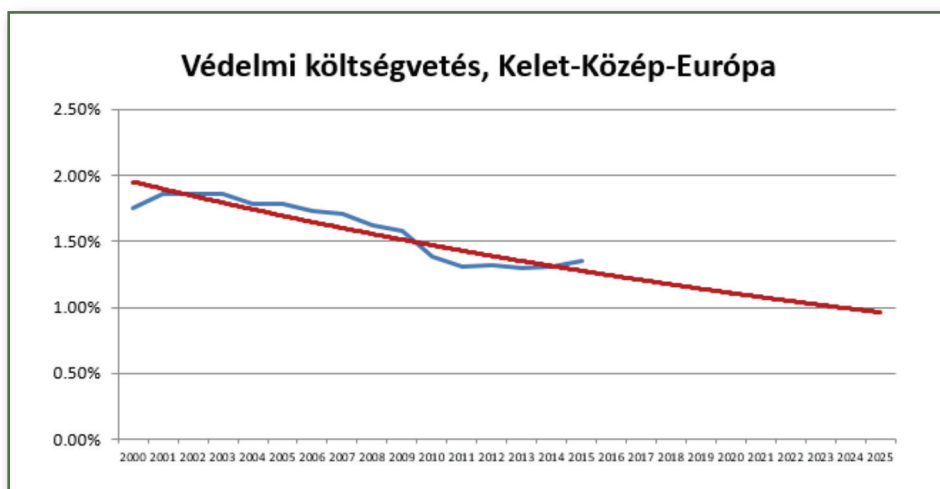
A harmadik, kulcsfontosságú rész a combine/összekapcsolás szakasza. Ezen a részen belül elemezzük a versengő felek képességeit külön-külön, valamint a verseny környezetét. Végül a compare/összehasonlítás a vizsgált szereplők helyzetének, képességeinek módszeres összevetését és értékelését jelenti (ld. később).

Trendelemzés

Az első eszköz a net assessorok kezében, amely hasznosnak bizonyulhat egy hosszú távú versenyhelyzet elemzéséhez, az a trendek vizsgálata. Ezek számos olyan tulajdonsággal rendelkeznek, mint napjaink döntéshozatali folyamatai. Először is: kontextus nélkül nem értelmezhetők, mindig a forrásig kell visszatekinteni. A 2010-es évek közepén már két évtizede zajló védelmi költségvetés-csökkenést Európában csak akkor lehetett megérteni, ha a hidegháború alatt végbemenő gazdasági és politikai változásokat is vizsgáltuk, és erre építve gondolkoztunk az aktuális helyzetről. Másodszor, a trendek, áramlatok igazi ereje a „sodrásukban” van (SWAINE–MOCHIZUKI–BROWN 2013, 13.): rendkívül nehéz kormányzatoknak, szervezeteknek radikálisan irányt változtatni a sok strukturális, bürokratikus és egyéb típusú kötöttség miatt. Ennek fényében a 2010-es évek közepéig tapasztalt védelmi költségvetési trend legvalószínűbb folytatása sok esetben a korábbi évek adatainak extrapolálása volt.

Példaképpen: az alábbi táblázat a SIPRI védelmi kiadásokat rögzítő adatbázisa (SIPRI 2014) alapján készült, az átlagos GDP és a védelmi költségvetés százalékos arányának változását mutatja a kelet-közép-európai NATO-tagállamok körében⁴⁰ 2000 és 2025 között: a kék vonal a SIPRI-adatbázis alapján készült tényleges, a piros pedig 2025-re lineárisan extrapolált költségvetési trendvonal. Ezek alapján 2025-re, ha a 2010-es évek első felében látható trendek folytatódnak, és nem történik trendfordító esemény (vagy erősödik meg egy ellentétes trend), akkor a kelet-közép-európai NATO-tagállamok költségvetése átlagosan 1% alá eshet.

⁴⁰ Bulgária, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Románia, Szlovákia.

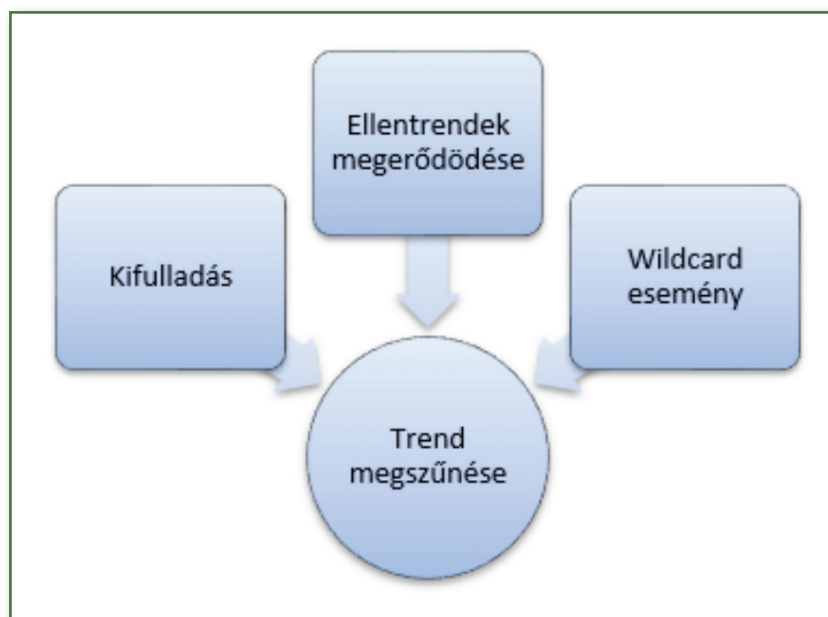

4. ábra: A trendelemzés példája: a védelmi kiadások változása Közép-Európában 2000–2015 között, valamint a 2025-ig tartó változatlan trendvonal előrejelzése

Forrás: a SIPRI Military Expenditures Database adatai alapján a szerző saját szerkesztése

Fontos megemlíteni azonban, hogy a trendek nem folytatódnak a végtelenségig. Ennek egyik oka, hogy egy véges erőforrásokkal rendelkező rendszerben nem folytatódhat többek között gazdasági növekedés vagy katonai beruházás következmények nélkül. A katonai költségvetés egyre csökkenő trendjét számos ellenáramlat késleltetheti vagy megfordíthatja; legyen szó az Egyesült Államoktól érkező nyomásról a NATO-tagállami kötelezettségeknek való megfelelés kapcsán, az orosz katonai akciók eszkalálódásáról a NATO határán vagy gazdasági stimulációról, amit haderőfejlesztés útján kívánnak elérni stb.

Számos esetben egy trend végét nem a kifulladás vagy egy (vagy akár több) ellentrend megerősödése okozza, hanem történik egy olyan előre nem látható esemény, amely teljesen más mederbe terel bizonyos politikákat (SWAINE–MOCHIZUKI–BROWN 2013, 15.). Ezeket az eseményeket „wild card”-nak (napjainkban „fekete hattyúnak” vagy stratégiai sokknak) nevezik, és „ismeretlen vagy előre nem látható tényezőként” lehet definiálni. Többek között ilyen esemény volt 1941-ben a szovjeteknek a Barbarossa-hadművelet, vagy az amerikai történelemben Pearl Harbor.

5. ábra: Egy trend végét okozó események

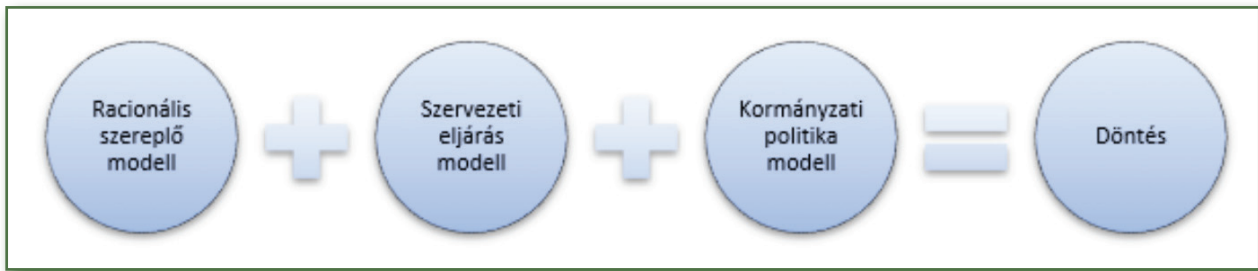
Forrás: a szerző saját szerkesztése

A trendek és „áramlatok” megváltoztathatóságának vizsgálata a net assessment egy másik alapvető tétele miatt is fontos: eszerint a „nemzetek különböző lépései ritkán a stratégiai érdekek irányába mutató racionális számítások eredményei, hanem gyakran bürokratikus és politikai interakciók következményei”.⁴¹ Tehát egy nemzet jövőbeli döntéshozatalának előrejelzésekor gyakran hasznosabb az egyes kulcsszereplők és érdekcsoportok súlyával foglalkozni, mint a tradicionális értelemben vett geopolitikai érdekek mentén gondolkodni.

Többek között ezt ismerte fel Graham Allison is az *Essence of Decision* (ALLISON 1971) című könyvében, amelyben a kubai rakétaválságra adott amerikai választ elemezte több modell szerint. Allison szerint a kormányzati döntéshozatal három modell szerint működik. Az első a racionális szereplő modell, amely a kormányokat egyetlen, folyamatos stratégiai tervezést végző aktorként képzeli el; a második a szervezeti eljárás modell, amely szerint a döntéshozatal legtöbb esetben a rendes ügymenet (SOP)⁴² eredménye, így a múltbéli döntések alapján előre jelezhető. A harmadik pedig a kormányzati politikai modell, amely szerint a döntés minden esetben alkudozás eredménye olyan szereplők (a különböző szervek) között, amelyeknek eltérő céljaik vannak. Allison szerint a racionális modell nem képes arra, hogy egy kormányzati döntést előre jelezzen.

⁴¹ Az eredetiben: „Nations often take actions that have very little to do directly with a rational calculation of their strategic interest; instead, they are sometimes the outcome of specific bureaucratic interactions and political calculations” (SWAINE–MOCHIZUKI–BROWN 2013, 14.).

⁴² Standard Operating Procedures ~ rendes ügymenet szerinti.

6. ábra: Allison modelljei

Forrás: ALLISON 1971 alapján a szerzős aját szerkesztése

Doktrinális elemzés

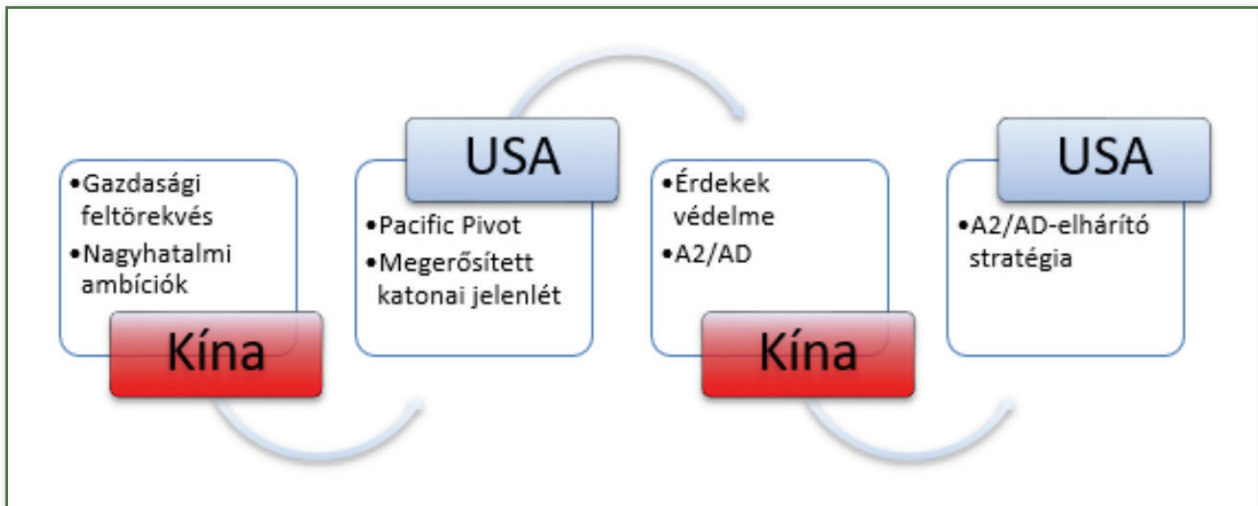
A szembenálló felek doktrínáinak elemzése a trendelemzés mellett egy másik eszköz a net assessorok kezében. A net assessment egyik legfontosabb újítása a stratégiai elemzések rendszerében a nemzeti különbségek felismerése és beépítése az elemzési folyamatba. Egy ütközet kimenetelét sok esetben nem a humán erőforrás és a haditechnikai eszközök száma határozza meg, mint már korábban említettük, hanem egyéb tényezők eredője. Az egyik ilyen tényező a doktrínák elemzése, többek között az, hogy a rendelkezésre álló erőket hogyan használják fel az ütközetben, milyen támadó és védő formációkat alkalmaznak a parancsnokok, és milyen az együttműködés az egységek között. Az első amerikai–iraki Öbölháború előtt készült jelentések azt mutatták, hogy bár a koalíciónak jelentős előnye volt a légi erő terén, Irak túlnyomó emberfölényben volt. A szimulációk ezres nagyságrendű veszteségeket jósoltak a szövetséges oldalon (SWAINE–MOCHIZUKI–BROWN 2013, 15.). Azonban ezek a jelentések és szimulációk nem vették figyelembe a szembenálló felek doktrinális, vezetésbeli, kiképzésbeli és tapasztalatbeli különbségeit.

A 4C-folyamat negyedik, legfontosabb szakasza a compare/összehasonlítás. Miután a harmadik részben a felek képességeit először kvantitatív, majd kvalitatív alapon megállapítottuk, majd a trendelemzés által keretbe helyeztük, sor kerül a verseny hosszú távú vizsgálatára. Ebben a részben csúcsonyul ki a net assessment mint módszertan, ekkor elemezzük egymás mellett a szövetséges, az ellenséges és a harmadik fél interakcióit.

Stratégiai aszimmetriák

A stratégiai aszimmetriák vizsgálata a net assessment egyik egyedi jellemzője. Célja, hogy azonosítsuk azokat az előnyöket és hátrányokat a felek részéről, amelyek a másik felet stratégiájának megváltoztatására kényszerítik, és kialakulhat a már az előzőekben említett „pingpong”. Példának szolgálhat a Dél-kínai-tenger körül kialakuló és egyre fokozódó stratégiai verseny. A két fő fél természetesen a feltörekvő Kína, amely a gazdasági nagyságát a térségben szerzett befolyással kívánja politikáivá alakítani, a másik pedig az Egyesült Államok, amely számára – a 2012-ben meghirdetett Ázsia-felé fordulás (*Pacific Pivot/rebalancing*) doktrínájának óta – a Távol-Kelet a legfőbb stratégiai prioritás. Kína felismerte, hogy az amerikai repülőgép-hordozó harccsoportokkal (*carrier battle group*) szemben stratégiai hátrányban van, azok alkotják ugyanis az Egyesült Államok fő tengeri elrettentő erejét, és bizonyították számos alkalommal a Wa-

shington „hatalmát”. Kína egyik válasza a területmegtagadó (A2/AD) képességek⁴³ fejlesztése volt, amely gyakorlatilag egy rakétavédelmi rendszer, amely megakadályozná, hogy hadihajók megközelítsék Kína szárazföldi határát (FREIER 2012). A kínai stratégia optimális esetben használhatatlanná tenné az amerikai erők legpotensebb csapásmérő képességét, ezért az amerikai fél a kínai stratégia előny mielőbbi hatástalanításában vagy egy olyan aszimmetria létrehozásában érdekelt, mely az A2/AD-technológia fejlesztését másodlagossá vagy haszontalanná teszi.

7. ábra: Kína és az Egyesült Államok stratégiai versengése a Csendes-óceán térségében

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Egy 2013-as RAND-elemzés (KELLY–ATLER 2013) pedig már egy Kínát körülölelő A2/AD-rendszer határfokát vizsgálja, amely a kínai haditengerészetet „lefogva” szolgálhatna elrettentésként.

Szenárióvázolás

A szenárió- vagy forgatókönyv-vázolás az előbbieken megfogalmazott problémák, összegyűjtött információk és hipotézisek szimulált tesztje (SKYPEK 2010, 8.). A gyakorlat történhet papír alapon vagy számítógépeken, a szereplőket pedig csoportokba sorolják (szövetséges, ellenséges, harmadik fél és irányítás). A szövetséges (Blue) stratégiai versenyben áll az ellenséges (Red) csoporttal, az alaphelyzet a jelenből indul ki, és a gyakorlat hosszú távú (20-25 év) interakcióit szimulálja. A gyakorlat egy problémával indul (például Kína fokozza a nyomást Tajvan szigetére, és a légi erő többször provokálja légtérsértéssel), amire a felek folyamatosan inputokat adnak a szimulációs programnak, amely az inputok alapján kiszámolja a legvalószínűbb kimenetelt. Az irányító csoport a szimuláció végén értékeli a gyakorlatot és az egyéni teljesítményeket, a szimulációk eredményei pedig bekerülnek a net assessmentbe.

⁴³ Hozzáférést gátló, területmegtagadó (Anti Access – Area Denial, A2/AD).

A NET ASSESSMENT STRUKTÚRÁJA

Összefoglalva, a net assessment célja, hogy leíró jelleggel a döntéshozók számára információt szolgáltatson a saját, a szövetséges és az ellenséges erők állapotáról és a köztük zajló hosszú távú interakcióról. Többen az outputját ezért egy SWOT-elemzéshez⁴⁴ hasonlítják (SKYPEK 2010, 9.). A SWOT-elemzés az üzleti világban elismert diagnosztikai eszköz a stratégiai verseny azonosítására, amely olyan kérdéseket tesz fel (MINDTOOLS), hogy *Mit csinál a cég jobban bárki másnál?*, *Hogy áll a konkurencia a céghez képest?* vagy *Hogyan befolyásolja a változó technológia a cég pozícióját?*

A net assessmentek struktúrája összefoglalóan a következőképpen néz ki:

Compile	adatgyűjtés a releváns forrásokból	
Certify	adatok hitelesítése	
Combine	a szembenálló felek és a verseny elemzése	trendelemzés
		doktrinális elemzés
Compare	a stratégiai szembenállás dinamikájának elemzése	stratégiai aszimmetriák
		scenáriók

8. ábra: A net assessment 4C-struktúrája

Forrás: COLLINS 1980 alapján a szerző saját szerkesztése

A NET ASSESSMENT MINT ELEMZÉSI MÓDSZERTAN ALKALMAZHATÓSÁGA A HONVÉDELMI MINISZTERIUM STRATÉGIAI KÖRNYEZETÉRTÉKELŐ TEVÉKENYSÉGÉBEN

A következő alfejezetben a magyar stratégiai környezetértékelő rendszert fogjuk röviden bemutatni. Bevezetőként képet alkotunk a magyar stratégiai kultúra egyes elemeinek fejlődéséről a rendszerváltozástól 2013-ig, az új stratégiai elemző-értékelő rendszer kidolgozásának évéig. Az ezt követező nagyobb egység a Stratégiai értékelési

⁴⁴ Erősségek, gyengeségek, lehetőségek és fenyegetések (Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats).

és iránymutatási rendszer bemutatása,⁴⁵ amelyet három nagyobb részre oszthatunk, mivel a stratégia is három nagyobb logikai egységet alkot (stratégiai helyzetértékelés, politikai iránymutatás, stratégiai célok és beavatkozási pontok azonosítása). Ezek után kerül sor a Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer és a net assessment komparatív elemzésére, amelynek során először megvizsgáljuk a hasonlóságokat és különbségeket, majd az előnyöket és hátrányokat, végül pedig ajánlásokat fogalmazunk meg.

A magyar stratégiai kultúra 2013-ban

A stratégiai értékelő rendszer vizsgálata előtt fontos annak a kontextusnak a rövid bemutatása, amelyben létrejött. A stratégiai kultúrát Balzacq az alábbiak szerint fogalmazta meg: „azok a közös normák, eszmék, és meggyőződések, amelyek egy társadalomban meghatározzák a kül-, biztonság- és védelempolitikai célokat és cselekvési formákat” (BALZACQ 2010). Tálás szerint ezek az objektív és szubjektív rendszerelemek egy olyan értelmezési keretet alkotnak, amely alapján elemezhető a nemzet stratégiai környezete, és azonosíthatók a stratégiai távú célok, lehetőségek és fenyegetések (TÁLAS 2013, 14).

Az előbbi definíció alapján elmondható, hogy Magyarországon a rendszerváltás óta nem jött létre olyan koherens stratégiai kultúra, amely egyértelműen kijelölné az ország hosszú távú céljait (TÁLAS 2013, 14.). A hazai stratégiai kultúra jelenleg folyamatos átalakulás alatt van, aminek hajtóereje legfőképpen a nemzetközi integrációra való törekvés és annak következményei, illetve a belső modernizációs kényszer. A megújulást azonban hátráltatja többek között a rendszerváltás előtti időkből fennmaradt strukturális és intézményi örökség (CSIKI 2015, 2.).

A rendszerváltás óta a magyar stratégiai gondolkodás fejlődését nehezítette az egymásnak ellentmondó hosszú távú célok és folyamatok párhuzamos jelenléte. Az egész kelet-közép-európai térségre jellemző, hogy a rendszerváltozások után egyszerre jelentkezett az európai integráció és a renacionalizáció igénye, valamint a globalizált nemzetközi rendszer lehetőségei és kényszerei (TÁLAS 2013). A törekvések, amelyekkel ezeket a stratégiai trendeket kívánták kielégíteni, egymásnak sok esetben ellentmondtak. Példa erre, hogy a nacionalizálódás egyik törekvése a hazai termékek védelme és a megerősített határvédelem, míg az Európai Unió integráció megkívánta a négy szabadság megvalósulását, amely egyrészt a hazai ipart a versenyképesség növelésére kényszeríti a verseny növelése által, másrészt a schengeni rendszeren belül korlátozza a (belső uniós) nemzeti határok ellenőrzését.

A védelmi szektoron belül sem alakult ki a stratégiai fókuszú hosszú távú tervezés. A döntéshozók számára 1996 és 2012 között minden évben kiadták került a *Miniszeri Irányelveket*,⁴⁶ azonban ez nem rendelkezett kellően stratégiai kitekintéssel, kezdetekben a Magyar Honvédség éves költségvetése került a programok középpontjába, majd pedig a szükséges képességeket kívánta definiálni (NÉMETH 2014). A 2009-es és a 2012-es Nemzeti Katonai Stratégia is próbált ezen változtatni, és bár kétségkívül hozzájárultak a stratégiai kultúra fejlődéséhez, számos kritika fogalmazódott meg velük szemben módszertani hiányosságok (BALI 2013) és „fehér-könyv” (BALOGH 2013)

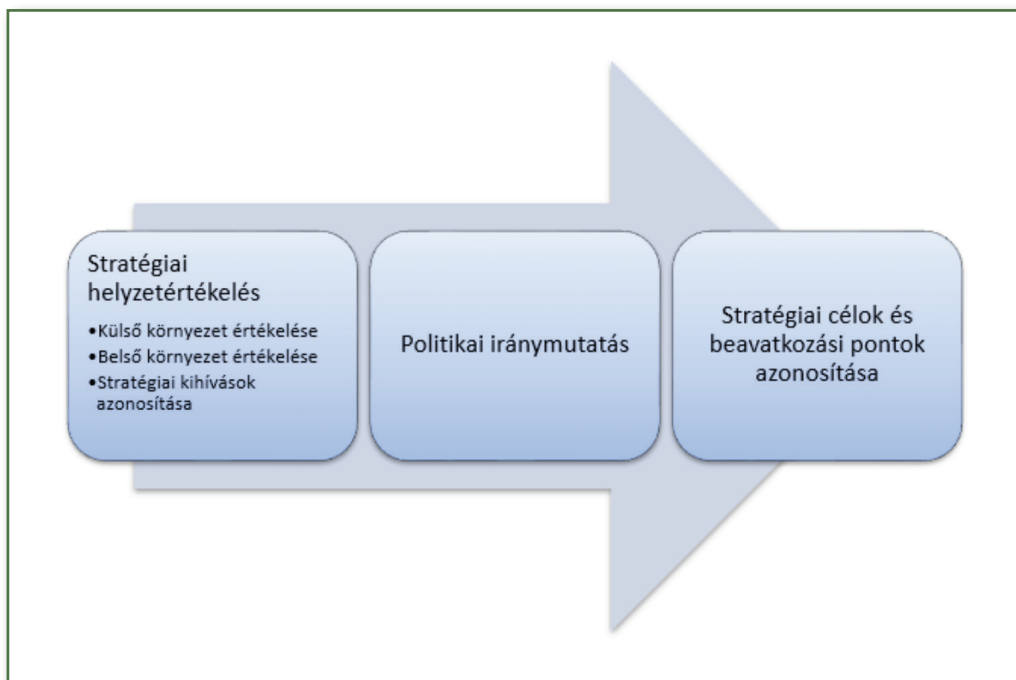
⁴⁵ A magyar rendszer bemutatásának forrásai ugyancsak erősen behatároltak – döntően Németh Bence publikációira támaszkodhatok, aki maga is részt vett a módszertan és az értékelő folyamat kidolgozásában.

⁴⁶ Bali Zoltán ezredes, konzultáció.

(CSIKI 2014) jellegük miatt. A következő alfejezetekben bemutatott Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer Németh Bence szerint az azt megelőző stratégiák tanulságaira építve próbálja a magyar stratégiai kultúrát fejleszteni és a stratégiai irányítást strukturáltabbá, átláthatóbbá és módszertanában kidolgozottabbá tenni (NÉMETH 2014, 127.).

A Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer

A Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer kidolgozására egy 2012-es kormányhatározat után került sor, melynek célja a magyar stratégiai vezetés fejlesztése és a stratégiai dokumentumok készítésének standardizálása volt (NÉMETH 2014, 128.). A Honvédelmi Minisztérium a stratégiai dokumentumot a honvédelmi miniszter Miniszteri Programjának részeként készítette el először 2013-ban (a Miniszteri Program maga 2014-ben jelent meg). A folyamatban részt vettek a HM, a Honvéd Vezérkar, az SVKK és a KNBSZ elemzői, valamint megfigyelőként a Külügyminisztérium munkatársai is. A korábbi gyakorlathoz képest fontos újítás volt az értékelésben részt vevő intézmények körének fent jelzett kibővítése, ami részben az intézményi tudás növelését és a vélemények árnyalását, részben pedig az intézményi résztvevő támogatás (ownership) erősítését is lehetővé tette. A munka célkitűzése az volt, hogy a védelmi szektort érintő szakpolitikai kérdéseket a miniszter számára stratégiai keretbe helyezték, bemutatva a főbb trendeket, lehetőségeket és fenyegetéseket.

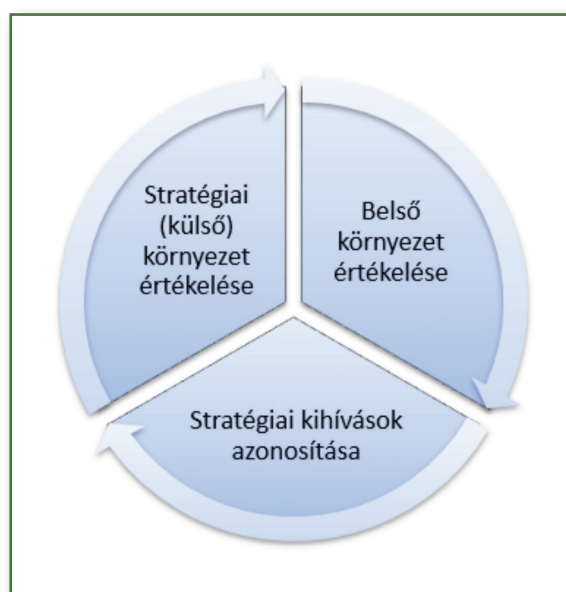

9. ábra: A Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer egésze

Forrás: NÉMETH 2014, 127–128. és NÉMETH 2016, 326. alapján a szerző saját szerkesztése

Stratégiai helyzetértékelés

A rendszer első és legfontosabb eleme a stratégiai helyzetértékelés. Mivel ez az elemzés fekteti le a későbbi fejezetek alapját, ennek a kialakítása tartott a legtovább és bizonyult a legnagyobb kihívásnak (NÉMETH 2016, 326.). Ez az elem leginkább egy SWOT-elemzéshez hasonlítható. Az első két alpontja, a *külső környezet értékelése* és a *belső környezet értékelése* azonosítja Magyarországot szempontjából a külső lehetőségeket és kihívásokat, valamint a belső erősségeket és gyengeségeket; ezek alapján azonosítják azokat a stratégiai kihívásokat, amelyek kulcsfontosságúak Magyarország biztonságának szempontjából.

10. ábra: A stratégiai környezetértékelés elemei

Forrás: a szerzős saját szerkesztése

A külső környezet értékelése során, illetve a külső lehetőségek és kihívások meghatározásának érdekében az elemzők a versenyszférában és a védelmi szférában is széleskörűen elismert elemzési módszertan, a PEST⁴⁷ módosított változatát, a PESTEM elemzési rendszert használták elméleti és módszertani keretrendszerként (NÉMETH 2014, 129.). A PESTEM-rendszer a PEST-hez képest két további, a honvédelem szempontjából releváns – környezeti (E) és katonai (M) – tényezőcsoport vizsgálatával egészül ki.

⁴⁷ Politikai, gazdasági, társadalmi és technológiai tényezők vizsgálata (Political, Economic, Societal and Technological factors).

	Globális	Európai	Szomszédos országok	Magyarország
Politikai				
Gazdasági				
Társadalmi				
Technológiai				
Környezeti				
Katonai				

11. ábra: Az elemzési keretrendszer

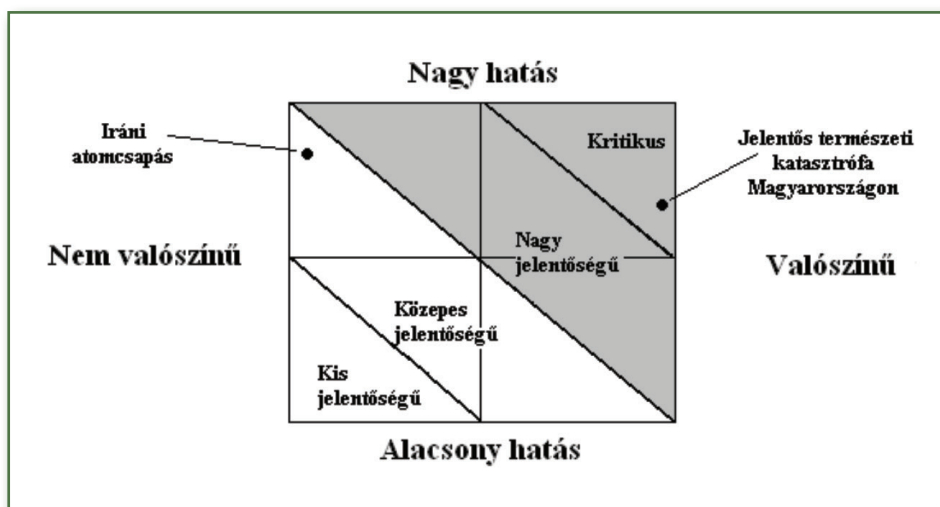
Forrás: NÉMETH 2014, 131.

Az elemzés során a szakemberek feladata az volt, hogy drivereket és trendeket határozzanak meg. Németh Bence Kuosa Tuomo nyomán a következő definícióját adja a drivernek: „az a faktor, mely a változást segíti”, illetve a trendnek: „olyan változás, amelyet nem lehet könnyen megváltoztatni”. Releváns drivereknek azokat a drivereket tűzték ki, amelyek hatással lesznek/lehetnek a honvédelemre az elkövetkezendő 10-15 évben. (Ilyen driver lehet például a lakosság fogyasztási függőségének növekedése, az ebből [is] következő trend pedig a kritikus infrastruktúrák egyre növekvő fontossága, illetve ebből következő stratégiai cél a kritikus infrastruktúrák elégséges védelme külső támadások vagy természeti katasztrófák pusztítása ellen.)

Az elemzés során a drivereket és trendeket ezek után hatásuk szerint geográfiai szintekre osztják. A következő szintekre készült a felosztás: globális, európai, szomszédos országok (regionális) és hazai. A biztonsági környezet változásának szempontjából globális trend például Ázsia szerepének felértékelődés a világrendben, európai szinten meghatározó probléma az Egyesült Államok Ázsia felé fordulása (Pacific Pivot/rebalancing) (WHITE HOUSE OFFICE FOR PRESS SECRETARY 2015) stratégiája, amely az európai tagállamok nagyobb önállóságát és szerepvállalását okozza a közös védelemben. Szintén regionális biztonsági környezetet változtató tényező Oroszország nagyhatalmi törekvése, amely az elkövetkezendő 10-15 évben kihívások elé fogja állítani az európai, köztük a magyar döntéshozókat. Regionális trend és kihívás egyben a Balkán bizonytalansága, amely egyrészt magában foglalja az instabil államok kialakulásának lehetőségét (Koszovó kérdése), másrészt pedig az etnikai konfliktusok újabb kirobbanásának esélyét. Ezen a tengelyen továbbhaladva a hazai biztonsági környezetet befolyásoló tényezőkhöz jutunk, erre jó példa az illegális migráció kérdése.

A drivereket és trendeket ezek után hatás és valószínűség alapján osztályozzák (NÉMETH 2014, 132.). Az összes azonosított tényező két mérőszámot kap: az első a honvédelemre előreláthatólag gyakorolt hatása az elkövetkezendő 10-15 évben egy egytől tízig terjedő skálán, a második pedig a bekövetkezésének valószínűsége egy szintén egytől tízig terjedő skálán. Ezek alapján a drivereket és trendeket koordináta-rendszerbe helyezik, amely négy kategóriát különböztet meg:

- kis jelentőségű (alacsony hatás, kis valószínűség)
- közepes jelentőségű (közepes hatás, közepes valószínűség az alacsony felé hajolva)
- nagy jelentőségű (közepes hatás, közepes valószínűség a magas felé hajolva)
- kritikus (nagy hatás, nagy valószínűség)

12. ábra: A driverek osztályozása (a jelzett tényezők fiktív szemléltető példák)

Forrás: NÉMETH 2014, 134.

A továbbiakban a nagy jelentőségű és kritikus azonosítású drivereket vizsgálják (NÉMETH 2014, 135.). A végső lépés során ezeket a hatásokat fa relációdiaagram segítségével problémacsoportokra osztották, és e problémacsoportok képezték a külső környezetértékelés alfejezeteit (NÉMETH 2016, 330–331.).

A belső környezet értékelése során a stratégiai környezet értékelésével szemben nem az újonnan kidolgozott PESTEM-keretrendszert használták, hanem egy egyszerű erősségek-gyengeségek vizsgálatot végeztek a védelmi szférán belül. Ennek oka, hogy az értékelést koordináló HM Védelmi Tervezési Főosztály úgy vélte, hogy bár az elemzők elsajátították a PESTEM-rendszert, nem biztos, hogy a teljes védelmi szféra rendelkezik a különböző elemzési keretrendszerek olyan szintű ismeretével és magabiztos alkalmazási képességével, hogy az elemzést megfelelően el tudják végezni (NÉMETH 2016, 330.). A csoportok így saját maguk végezték el saját erősségeik és gyengeségeik vizsgálatát, amit átadtak a koordinációs csoportnak. A Védelmi Tervezési Főosztály ezek után összegezte az ismereteket, és az eredményeket egy minősített jelentésben prezentálta (NÉMETH 2016, 330.).

A folyamat harmadik eleme a stratégiai kihívások azonosítása (NÉMETH 2016, 330.). E folyamat célja az volt, hogy az előző két elemzés alapján azonosítsák a védelmi szektor stratégiai kihívásait. Ehhez a belső és külső környezet tulajdonságait és relációit vizsgálták, és ezt hálózatelemzés útján vizualizálták. Az előző három folyamat tanulságai alapján készült el a honvédelmi miniszter számára prezentált beszámoló, a *Védelmi helyzetjelentés*.⁴⁸

⁴⁸ Konzultáció a Honvédelmi Minisztérium munkatársával 2018. 03. 20-án

Politikai iránymutatás és a hosszú távú stratégiai célok kialakítása

A következő fázisban a honvédelmi miniszter a Védelmi Tervezési Főosztállyal együttműködve, a Stratégiai helyzetértékelés alapján a következő hosszú távú stratégiai célokat fogalmazta meg a védelmi szektor számára:⁴⁹

- A forráshiányos helyzet kezelése, a működőképesség fenntartása mellett a fejlesztési források megőrzése és növelése.
- A haderő emberi erőforrásainak fejlesztése.
- A haderő technikai fejlesztése.
- A szövetségi érdekérvényesítő képességünk megtartása és megerősítése.
- A honvédelem és a katonaság kapcsolatának fejlesztése.
- A különleges jogrendi időszakra történő átállás és működtetés feltételeinek javítása.
- Az informatikai rendszerek fejlesztése.

Stratégiai célok és beavatkozási pontok azonosítása

A Stratégiai értékelő rendszer utolsó fázisa a specifikus stratégiai célok és beavatkozási pontok azonosítása (NÉMETH 2016, 330–332.). A stratégia megkülönböztet hosszú távú stratégiai célokat és specifikus stratégiai célokat. A specifikus stratégiai célok ebben az esetben mint „mérőkövek” és cselekvési tervek értelmezhetők. Az előző folyamat (célok kialakítása) során meghatározott hosszú távú célok alapján elemezték a már létező tervezési dokumentumokban szereplő folyamatokat és feladatokat. Az elemzés során megkülönböztettek célokat támogató, célok teljesülésétől független és hiányzó folyamatokat. Miután a miniszter elfogadta a stratégiai célok teljesülését szolgáló cselekvési tervet, a célokat 2014-ben belefoglalták a Minisztériumi Programba (NÉMETH 2014, 24.).

A STRATÉGIAI ÉRTÉKELÉSI ÉS IRÁNYMUTATÁSI RENDSZER ÉS AZ „ÁTFOGÓ STRATÉGIAI ÉRTÉKELÉS” MÓDSZERTANA

A következőkben a két módszertani rendszer összehasonlítását hajtjuk végre. Elemzési módszertanok értékelése során számos nehézséget kell kiküszöbölni az objektív értékelés elérésének érdekében. Át kell gondolni, hogy a két elemzési rendszer összehasonlítható-e egyáltalán. Véleményünk szerint annak ellenére, hogy a két vizsgált módszertani megközelítés két különböző céllal, földrajzi és történelmi kontextusokkal bír, a net assessment és a stratégiai előrejelzési elemzés összehasonlítható, és tanulságok fogalmazhatók meg a folyamat során. Ugyancsak érdemes átgondolni, hogy érdemes-e összehasonlítást végezni. Erre a kérdésre is igenlő választ tudunk adni, mivel – mint ahogy a következőkben látni fogjuk – talán épp a különbözőségeik okán számos olyan előnnyel bírhat az egyik módszertan, amelyeket a másikba építve növelni lehetne a végtermék értékét.

⁴⁹ Uo.

Az összehasonlító elemzést a stratégiák kontextusba helyezésével kezdjük, ezek után kerül sor a hasonlóságok bemutatására. Folytatjuk a különbségek ismertetésével, majd javaslatokat fogalmazunk meg a stratégiai előrejelzési elemzési rendszer kiegészítésére, módosítására.

A két módszertan két, szinte teljesen eltérő kor terméke, azonban létrehozásukat hasonló motivációk segítették. A net assessment a hatvanas években jött létre a hidegháború közepén, amikor a Szovjetunió ellen folytatott versenyben a jobb pozíció megtartása az Egyesült Államok számára prioritás volt. A stratégiai nukleáris eszközök felhalmozásának és a proxyháborúk vívásának korai szakaszában a védelmi szektor radikálisan más megítélés alá esett, mint napjaink Európájában. A Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszert ezzel szemben egy olyan korban dolgozták ki, amelyben a katonai fenyegetéseket tekintve a hidegháborús időkkel összehasonlítva minimális fenyegetettséget tapasztalhatunk. A védelmi szektor gyakran sokadik szemponttá degradálódik az állami erőforrás-allokáció és döntéshozatal során, és a biztonság egyéb dimenziói, főleg a gazdasági és a politikai dominálnak. A hagyományos katonai fenyegetések esélye alacsony, a háború természete átalakulóban van. A nagyban különböző történeti hátterek ellenére azonban elmondható, hogy mindkét elméleti rendszer hiánypótló céllal jött létre, és kidolgozóit az motiválta, hogy a védelmi szektor vezetőinek döntéshozatalát segítsék jobb inputok kidolgozásával. A hatvanas évek Amerikájában ez a hiány a kvalitatív, nemzeti különbségeket figyelembe vevő deskriptív stratégiai módszertan, míg Magyarországon a Honvédelmi Miniszter döntéshozatalát segítő általános környezetértékelés volt.

A Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer és a net assessment számos hasonlósággal bír. Mindkét módszertan stratégiai értékelő rendszer, amelyet a védelmi szektorban való alkalmazásra terveztek. Ebből is adódik, hogy fókuszukban a tágran értelmezett védelmi szektor kihívásai és fenyegetései állnak, amelyben megjelenhetnek egyéb területek, például gazdasági kérdések, amennyiben a védelmi szektor és az állam jövőjére jelentősebb befolyást gyakorolnak. Mindkettőre jellemző, hogy megjelenik a komplex biztonságfelfogás. A Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer esetében ez expliciten kimondatik, a net assessment esetében pedig az elemzési felfogás széles látóköre kényszeríti az elemzőt a komplex biztonságfelfogásban megjelenő egyéb szektorok vizsgálatára. Jellemzi őket, hogy az adott állam környezetét elemzik, tág földrajzi (1: 1 elleni konfliktus, helyi, regionális vagy globális szinteken is) és időbeli (legtöbb esetben stratégiai, 10-20 éves kitekintésű) síkon. A Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer és a net assessment is a legfelsőbb döntéshozók számára elkészített termék, amelynek célja, hogy a döntéshozó figyelmét felhívja azokra a kérdésekre, amelyeket az elemzők arra érdemesnek találnak, és ezeket a kérdéseket kontextusukban elhelyezve prezentálják. Habár a Stratégiai elemző és értékelő rendszer (az egész folyamat, amely magában foglalja a külső és belső környezet elemzését, stratégiai célok, majd beavatkozási pontok megfogalmazását) alapvetően a net assessmenttel szemben preskriptív jellegű elemzés, a stratégiai környezetértékelő rendszer a net assessmenthez hasonlóan egy deskriptív folyamat.

Hasonlóságok:	Stratégiai értékelés
	A védelmi szektorra fókuszál
	Komplex biztonságfelfogás jellemzi
	Az állam környezetét vizsgálja
	tág földrajzi sík
	tág időbeliség
	Döntéshozók számára készül
	Leíró jelleg

13. ábra: A Stratégiai elemző és értékelő rendszer és a net assessment hasonlóságai

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Azonban számos kritikus ponton különbözik is a két módszertan. Az egyik legfontosabb különbség a strukturáltság kérdése. A Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer kidolgozásakor a cél a vonatkozó tanulmányok elolvasása után egy olyan módszertan megalkotása lehetett, amely stabil elméleti háttérként szolgálhat a jövőben. A net assessmentet készítő ONA-nak más elképzelései lehettek a rugalmasságról, Marshall nem alkotott stabil kereteket, csupán (szűk értelemben vett) elméleti és módszertani alapokat rakott le, így a net assessment inkább egy tág, széles látókörű szemlélet, mintsem előre lefektetett keretrendszer. Bali ezredes azonban az elemzés elolvasása után tájékoztatott, hogy céljuk az volt, hogy az addig csak szerényebb formában létező elemzői kereteket felállítsák és a módszertant finomabbra hangolják: „Véleményem szerint a szándékát tekintve az elemzési rendszerünk közelebb áll Marshall felfogásához, mint a tanulmányban nekünk tulajdonítottak.”⁵⁰

A másik nagy különbség a „világnézet aktivitása”: a net assessment alapvetően egy stratégiai versenyt vizsgál, amelynek végső célja az ellenfél legyőzése. A leíró, deskriptív jelleg nem öncélú, a net assessment ugyanis arra mutat rá, hogy hogyan állunk az ellenféllel szemben. A dokumentumokban az államok aktív aktorok, amelyek döntései jelentősen befolyásolják a környezetüket. Ezzel szemben a Stratégiai környezetértékelő rendszer (SKR) egy passzív környezetértékelés, amelyben nem az aktorok közötti interakción van a hangsúly, hanem a stratégiai környezet változását eredményező folyamatok vizsgálatán. A stratégiai környezetértékelés a net assessmenttel szemben egy átfogó dokumentum, amely a kihívások és lehetőségek széles körét elemzi. A dokumentumban Magyarország nem jelenik meg mint cselekvő aktor, tovább erősítve a leíró passzivitást.⁵¹

⁵⁰ Konzultáció a Honvédelmi Minisztérium munkatársával 2018. 03. 20-án.

⁵¹ Passzivitás: mint az aktív cselekvési változatok és lehetőségek leírásának hiánya.

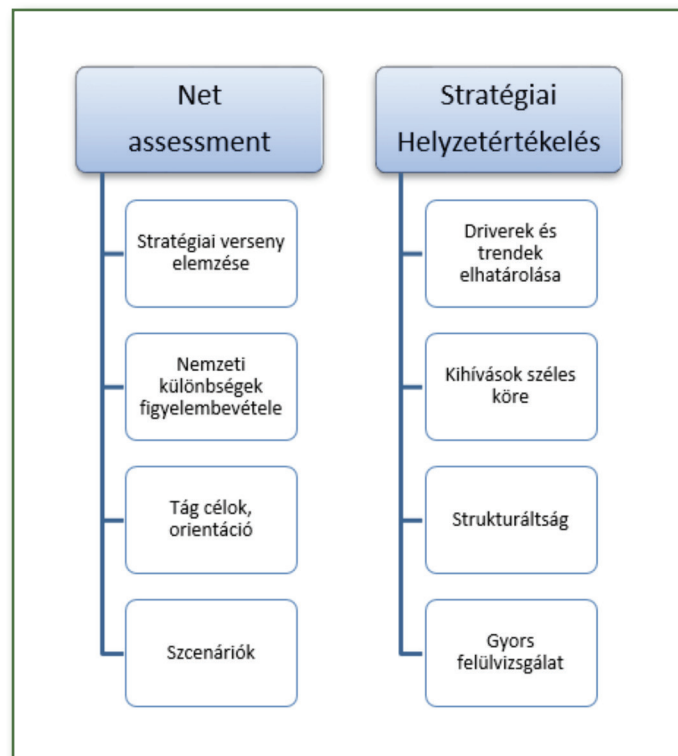
Strukturáltság	NA: elméleti alap
	SH: stabil módszertani keretek
Világnézet aktivitása	NA: aktív szereplők
	SH: passzív szereplők, driverek és trendek dominanciája

14. ábra: A net assessment (NA) és a stratégiai helyzetértékelés (SH) általános összevetése

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A net assessment négy olyan fő elemzési módszert alkalmaz, amely a stratégiai helyzetértékelésben nem jelenik meg: a stratégiai verseny elemzése, a nemzeti különbségek figyelembevétele, tág célok megfogalmazása, szenárióábrázolás. Ezek mindegyikét teljes terjedelmükben bemutattuk korábban.

A stratégiai helyzetértékelés fontos újítása a net assessmenttel szemben, hogy egy bizonyos esemény vagy folyamat előremozdítását végező tényezőket kettéválasztja. A net assessment egyik sarokköve a trendelemzés, azonban a stratégiai helyzetértékelés trendek mellett megkülönböztet drivereket is, sőt, az értékelés outputjának nagyobb részét a driverek csoportosítása teszi ki. Németh Bence a két kategória azonosítására az alábbi meghatározásokat kínálja: driver például az amerikai űrkutatási program, amely számos technológiai áttörést eredményezett (direkt vagy indirekt módon), és trend a nyugati társadalmak előregedése.

15. ábra: A net assessment (NA) és a stratégiai helyzetértékelés (SH) alkalmazási lehetőségei és az egyes módszertanok ezt alátámasztó főbb előnyei

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Az előzőekben leírtak alapján véleményünk szerint több módszertani elemmel lehet kiegészíteni a Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszert, és ezen belül a Stratégiai helyzetértékelést. Az első észrevételünk, hogy a Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszerben nem jelenik meg a stratégiai verseny és az ebben a versenyben részt vevő entitások releváns szempontok szerinti elemzése. Az orosz megerősödés, az ukrán háború kérdése és a Balkán instabilitása mind megjelennek a Miniszteri Programban mint lehetséges kihívások, azonban elemzésre nem kerülnek, és nem jelennek meg opciók a döntéshozók számára, hogy e kihívásokat kezelni lehessen. Az orosz megerősödést a net assessment módszertan alapján és a stratégiai orientációnk alapján versenyként (strategic competition) lehetne leírni a nyugati integrációs intézmények (NATO, EU, amelyeknek Magyarország is a tagja) és Oroszország között. Ez magával hozza, hogy a két fél folyamatos interakcióban áll egymással (ukrán háború, erre válaszul a szankciók). Ekkor kerülhetne sor a nemzeti különbségek figyelembevételével a felek erőinek, doktrínáinak elemzésére, a verseny kritikus pontjainak azonosítására, majd pedig a különböző inputok alapján a scenárióváizolásokra. Az előbbiek után lehetne meghatározni, hogy Magyarország hogyan tudná a saját és ezáltal a nyugati fél pozíciójának javítását elérni.

A második javaslat a stratégiai aszimmetriák és feladatok azonosítása. A Nemzeti Biztonsági Stratégiában, a Nemzeti Katonai Stratégiában és a Miniszteri Programban sem jelennek meg specifikus stratégiai célok és ahhoz kapcsolódó feladatok Magyarország számára – gondoljunk például arra, hogy a Miniszteri Programban megjelenik a nyugati intézmények súlyának csökkenése mint trend, azonban cél formájában nincs hozzárendelve Magyarország számára, hogy ezt a súlycsökkenést megpróbálja enyhíteni vagy ellensúlyozni. Ugyancsak stratégiai feladat a déli határok védelme egy esetleges balkáni konfliktus kitörése esetén, azonban ez sem jelenik meg a stratégiai dokumentumok rendszerében. A stratégiai aszimmetriák olyan előnyök és lehetőségek, amelyekkel Magyarország természeténél fogva rendelkezik, vagy olyan hozzáadott értékek, amelyeket jelentősen kevesebb erőforrás felhasználásával tud előállítani, mint egyéb szereplők. A stratégiai aszimmetriák szerves részét kell hogy képezzék a stratégiaiakészítésnek, ugyanis olyan területet jelentenek, ahol az ország előnyre tud szert tenni a nemzetközi térben.

A harmadik javaslat pedig a PESTEM-elemzés módosítását célozza. Mint ahogy az előző alfejezetekben is kifejtettem, a Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszerben a trendeket két tulajdonságuk, hatásuk és valószínűségük alapján csoportosítják, majd az elemzők pontszámainak veszik a statisztikai átlagát, és így prioritizálják azokat a legfontosabbtól (legmagasabb pontértékek) a legkevésbé fontosig (legalacsonyabb pontértékek). Ez az elemzési struktúra véleményem szerint egyrészt túlságosan kvantitatív fókuszú, másrészt számos tényező elferdítheti az eredményt. Szükség lenne arra, hogy a magas hatású, de alacsony valószínűségű és az alacsony hatású, de magas valószínűségű driverek megjelenjenek a stratégiai tervezési folyamatban (az első javaslatban említett scenáriótervezés során többek között), illetve a driverek elemzésének outputja ne csak két szám legyen, hanem egy külön erre a célra létrehozott rendszerben kerüljenek értékelésre. A másik észrevételem a PESTEM-mel kapcsolatban, hogy a rendszerben előfordulhat számos olyan helyzet, amely egy driver fontosságát jelentősen eltorzítja az átlagolás miatt. A nemzetbiztonsági szolgálatok és Külügyminisztérium jó eséllyel teljesen más prioritásként kezel egy olyan kérdést, amely egyik szervezetnek sem képezi fő profilját. Tételezzük fel, hogy két elemző inputja a mérvadó, és a téma a bioterrorizmus fenyegetése. Ez egyik elemző (2;8)-as (valószínűség, hatás) inputot ad az elemzésbe, a másik (8;4)-es inputot. Ez az átlagolás alapján (5;6)-os eredményt ad, amivel egyrészt könnyen lehet, hogy nem kerül be az elemzendő driverek közé, másrészt pedig mindkét elemző véleményével ellentétes eredmény került be az elemzői rendszerbe. Természetesen a statisztika több elemzés esetén pontosabb képet tud adni, azonban érdemes előre tervezni azzal az eshetőséggel, hogy nem minden esetben fog rendelkezésre állni megfelelő humán

erőforrás, és a rendszerben legyenek ellenőrző pontok. Több eszköz létezik ennek vizsgálatára, a legegyszerűbb talán az átlagos szórás, amely az átlagtól való átlagos eltérést nézi az adatsorban. Minél nagyobb a szórás, annál kisebb az egyetértés az elemzők között a kérdésben. (A fenti esetben a szórás a valószínűség esetében 3, a hatás esetében pedig 2 lenne.)

A net assessment inputok beépítését kétféleképpen tudjuk elképzelni a Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszerbe. Egyrészt ha a Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer módszertanát a jelenlegi struktúra alapján, változatlanul futtatnák le, és ezután építenék be a net assessment kiegészítéseit. Ez több szempontból előnyös lehetne, ugyanis egyszerűbb lenne átalakítani a rendszert, illetve módszertanilag is előnyös lehet egy olyan megközelítés, amely során először elemzik Magyarország környezetét, a Magyar Honvédség helyzetét, és ezek után lenne meghatározva a stratégiai verseny jellege, a nemzetközi szinten folyó interakciók és scenáriók. A másik megközelítés az lenne, hogy a net assessment módszertanát beépítik a Stratégiai helyzetértékelés alrendszerbe, és a stratégiai célok alakításánál már a net assessment inputjai is megjelenének. Ez a megközelítés egy kompaktabb elemzési rendszert eredményezne, amely már a folyamat elején pontosabban meg tudná határozni a lehetőségeket és kihívásokat.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elemzés tág értelemben azt a fontos következtetést vonja le, hogy érdemes lehet más, külső rendszerek alkalmazhatóságát vizsgálni egy „belső” folyamat kialakítása során. Következtetéseink szűk értelemben a következők:

- Az ONA rendkívül nagy hatással volt az amerikai stratégiai tervezésre, ezért a fő módszertanukkal, a net assessmenttel érdemes foglalkozni.
- A stratégiai tervezést kvalitatív alapokra kell helyezni.
- A stratégiai tervezés során széles látókörrel és megfelelő nyitottsággal kell eljárni, legtisztább formájában is egy multidiszciplináris folyamatról van szó.
- A net assessment számos új módszertani elemmel bír egyéb stratégiai rendszerekkel szemben.
- A magyar Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer hiánypótló alkotás a magyar stratégiaalkotásban.
- A net assessment számos módszertani elemét be lehet emelni a Stratégiai értékelési és iránymutatási rendszer és a Stratégiai helyzetértékelési rendszer folyamatába, ami javíthatja az így készülő elemzések és értékelések minőségét.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- 1963 report of the Net Evaluation Subcommittee [to the] National Security Council (1963., Forrás: (<https://nsarchive2.gwu.edu//nukevault/special/doc08.pdf>) (A letöltés időpontja: 2018. 03. 29.)
207. National Security Council Directive (1955). Forrás: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950-55In-tel/d207> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 29)
- ABLESON, Donald E. (2006): *Capitol Idea: Think Tanks and U. S. Foreign Policy*. Montreal, McGill-Queen's Press.
- ALLISON, Graham T. – HALPERIN, Morthon (1972): *Bureaucratic Politics: A Paradigm and Some Policy Implications*. Cambridge, Cambridge University Press.
- AMADAE, S. M. (2003): *Rationalizing Capitalist Democracy: The Cold War Origins of Rational Choice Liberalism*. Chicago, University of Chicago Press.
- AXE, David (2013): *Your Aircraft Carrier Is a Piece of Crap*. Forrás: <https://medium.com/war-is-boring/your-aircraft-carrier-is-a-piece-of-crap-f3f52d299588> (A letöltés időpontja: 2016. 03. 13.)
- BALI József (2013): Nemzeti katonai stratégia 2012 – új jövőkép kérdőjelekkel. *Hadtudomány*, 23. évf., 3-4. sz. 5–13.
- BALOGH István (2013): A 2012-es magyar nemzeti katonai stratégia értékelése. *Külügyi Szemle*, 12. évf., 3. sz. 3–24.
- BALZACQ, Thierry (2010): *Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve*. Milton Park, Abingdon, Routledge.
- BRACKEN, Paul (2006): *Commentary & Reply*. Forrás: <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/Articles/06summer/c&r.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 13.)
- BURR, William (2014): *Studies by Once Top Secret Government Entity Portrayed Terrible Costs of Nuclear War*. Forrás: <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb480/> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 29.)
- BUZAN, Barry – WAEVER, Ole – DE WILDE, Jaap (1997): *Security: A New Framework for Analysis*, London, Lynne Rienner Publishers Inc.
- CIA (2008): *A Look Back ... The Landmark Schlesinger Report, 1971*. Forrás: <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2008-featured-story-archive/schlesinger-report.html> (A letöltés időpontja: 2018. 04. 03.)
- COLLINS, John (1980): *U.S Soviet Military Balance: Concepts and Capabilities 1960-1980*. New York, McGraw-Hill Book Co.
- COHEN, Eliot A. (1990): Net Assessment: An American Approach. *JCSS Memorandum No. 29*.
- CSIKI Tamás (2014): Az új Nemzeti Katonai Stratégiai a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf., 2. sz., 45–61.
- CSIKI Tamás (2015): *A magyar stratégiai kultúra vizsgálatának eredményei*. Forrás: <http://biztonsagpolitika.hu/wp-content/uploads/2015/04/Csiki-Tamas-A-magyar-strategiai-kultura-vizsgalatanak-eredmenyei.pdf> (A letöltés időpontja: 2015. 04. 07.)
- DIGBY, James (1989): *Operations Research and Systems Analysis at RAND*. Forrás: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2007/N2936.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 30.)
- DONVITO, P. A. (1969): *The Essentials of a Planning–Programming–Budgeting System*. Forrás: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2008/P4124.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 30.)
- FERSON, Scott (é.n.): *Bayesian methods in risk assessment*. Forrás: <https://pdfs.semanticscholar.org/819b/d4d-ef87a0b7b9fb918e39d5a4d7cf5cd103b.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 04. 03.)
- FISHER, Gene H. – WALKER, Warren E. (é.n.): *Operations, research and the RAND Corporation*. Forrás: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/papers/2016/P7857.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 06. 06.)

- FREIER, Nathan (2012): *The Emerging Anti-Access/Area-Denial Challenge*. Forrás: <https://www.csis.org/analysis/emerging-anti-accessarea-denial-challenge> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 19.)
- KELLY, Terrence K. – ATLER, Anthony (2013): *Employing Land-Based Anti-Ship Missiles in the Western Pacific*. Forrás: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/TR1300/TR1321/RAND_TR1321.pdf (A letöltés időpontja: 2018. 03. 19.)
- KONECNY, Anthony (1988): *Net Assessment: An Examination of the process*. Monterrey, CA, Naval Postgraduate School.
- KREPINEVICH, Andrew F (2002): *The Military–Technical Revolution: A Preliminary Assessment*. Forrás: <https://csbaonline.org/uploads/documents/2002.10.02-Military-Technical-Revolution.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 06. 01.)
- KREPINEVICH, Andrew F. – WATTS, Barry D. (2015): *The Last Warrior: Andrew Marshall and the Shaping of Modern American Defense Strategy*. New York, Basic Books.
- LAY, James S. (1953): *Note by the Executive Secretary to the National Security Council on Directive for a Special Evaluation Subcommittee*. Forrás: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v02p1/d41> (Letöltés dátuma: 2018. 06. 01.)
- LYNN, William J. (2009): Number 5111.11 Department of Defense Directive. Forrás: <https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodd/511111p.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 06. 01.)
- MADDRELL, Debra O. (2003): *Quiet Transformation: The role of the office of net assessment*. Forrás: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a441633.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 06. 06.)
- MARCH, James – SIMON, Herbert (1958): *Organizations*. New York, Sage Publications,
- MARSHALL, Andrew (1972): *Long-Term Competition with the Soviets: A Framework for Strategic Analysis*. Forrás: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2014/R862.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 04. 03.)
- MARSHALL, Andrew (1973): *National Net Assessment memorandum*. Washington D.C., Digital National Security Archive.
- MARSHALL, Andrew (1976): *Net Assessment in the Department of Defense. ONA memorandum*. Washington D.C., Digital National Security Archive.
- MCNAMARA, Robert (1964): *Memorandum for the President*. Washington D.C., National Security Digital Archive.
- MindTools (é. n.): *SWOT Analysis*. Forrás: https://www.mindtools.com/pages/article/newTMC_05.htm (A letöltés időpontja: 2018. 03. 19.)
- NÉMETH Bence (2014): A PESTEM és PMESII stratégiai elemzőrendszerek összehasonlítása. *Felderítő szemle*, 13. évf., 1. sz. 126–141.
- NÉMETH Bence (2016): Making Defense Planning Meaningful: Evolution of Strategic Guidance in the Hungarian Ministry of Defense. *Defense and Security Analysis* 32. évf., 4. sz., 321–335.
- NEUMANN, John – MORGENSTERN, Oskar (1944): *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Presidential Directive NSC-59* (1980): Forrás: <https://fas.org/irp/offdocs/pd/pd59.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 06. 05.)
- RAJGOPAL, Jayant (2001): Principles and Applications of Operations Research. In Maynard's Industrial Engineering Handbook. 5th ed. New York, McGraw-Hill Education. 27–44.
- RAND (2018a): Charles Johnston Hitch Forrás: https://www.rand.org/pubs/authors/h/hitch_charles_johnston.html (A letöltés időpontja: 2018. 06. 05.)

- RAND (2018b): Hans Speier. Forrás: https://www.rand.org/pubs/authors/s/speier_hans.html (A letöltés időpontja: 2018. 06. 05.)
- US DEPARTMENT OF STATE (1953): REPORT TO THE NATIONAL SECURITY COUNCIL BY THE SPECIAL EVALUATION SUBCOMMITTEE OF THE NATIONAL SECURITY COUNCIL. WASHINGTON D.C.
- ROSEN, STEPHEN (1991): Net Assessment as an Analytical Concept. In MARSHALL, Andrew – J.J. MARTIN: *On Not Confusing Ourselves*. Boulder, Westview Press.
- ROSEN, STEPHEN (1991): *Winning the Next War: Innovation and the Modern Military*. Ithaca, NY, Cornell University Press.
- SCHUTTE, JOHN M. (2015): *CASTING NET ASSESSMENT*. Forrás: https://media.defense.gov/2017/Nov/21/2001847253/-1/-1/0/DP_0016_SCHUTTE_CASTING_NET_ASSESSMENT.PDF (A letöltés időpontja: 2018. 06. 05.)
- SIPRI: Military Expenditure Database (2014). Forrás: <https://www.sipri.org/databases/milex> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 16.)
- SKYPEK, THOMAS M. (2010): Evaluating Military Balances Through the Lens of Net Assessment. *Journal of Military and Strategic Studies*, 12. évf. 2. sz. 2–25.
- SOCIAL RESEARCH METHODS KNOWLEDGE BASE (2018): *Deduction & Induction*. Forrás: <http://www.socialresearchmethods.net/kb/dedind.php> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 13.)
- SOKOLSKI, HENRY D. (2004): *Getting MAD: Nuclear Mutual Assured Destruction, its Origins and Practice*. Forrás: <https://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB585.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 06. 04.)
- SWAINE, MICHAEL D. – MOCHIZUKI, MIKE M. – BROWN, MICHAEL L. (2013): *China's Military & the U.S. – Japan Alliance in 2030 – A Strategic Net Assessment*. Washington D.C., Carnegie Endowment.
- TÁLAS, PÉTER (2013): A nemzeti katonai stratégia és a magyar stratégiai kultúra. *Hadtudomány*, 23. évf. 3-4. sz. 14–28.
- U.S. MARINE CORPS (1998): *Commander's Tactical Handbook*. Washington D.C. Department of the Navy.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE (1960): *U-2 Overflights and the Capture of Francis Gary Powers, 1960*. Forrás: <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/u2-incident> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 30.)
- VESSLER, DALE (1992): *FY 94-99 Defense Planning Guidance – Sections for Comment*. Forrás: <https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 03. 30.)
- WEINER, TIM (2009): *Robert S. McNamara, Architect of a Futile War, Dies at 93*. Forrás: https://www.nytimes.com/2009/07/07/us/07mcnamara.html?_r=4 (A letöltés időpontja: 2016. 03. 07.)
- WHITE HOUSE OFFICE FOR PRESS SECRETARY (2015): *Fact Sheet: Advancing the Rebalance to Asia and the Pacific*. Forrás: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/11/16/fact-sheet-advancing-rebalance-asia-and-pacific> (A letöltés időpontja: 2018. 04. 02.)
- WINTER, SIDNEY G. (1963): Economic Viability After Thermonuclear War: The Limits of Feasible Production. *RAND Memorandum*. Washington D.C. Rand Corporation
- WOLK, HERMAN (2010): *Planning and Organizing the Postwar Air Force 1943-1947*. Forrás: https://media.defense.gov/2010/Sep/28/2001329803/-1/-1/0/planning_and_organizing_the_postwar_af.pdf (A letöltés időpontja: 2016. 04. 02.)
- WRIGHT, Richard (2012): When Systems Thinking Ruled the Pentagon: A Personal Reflection. *Systems Thinking World Journal: Reflection in Action*. [Online journal] Vol. 1. No. 1. Forrás: https://www.academia.edu/11658258/When_Systems_Thinking_Ruled_the_Pentagon_A_Personal_Reflection (A letöltés időpontja: 2018. 03. 07.)

Csiki Varga Tamás

A NATO ACT STRATEGIC FORESIGHT ANALYSIS – 2017 CÍMŰ ELŐREJELZÉSE

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) Transzformációs Parancsnoksága (*Allied Command Transformation – ACT*) 2013-ban készített először olyan előrejelzést, amely a szövetség hosszú távú stratégiai célkitűzéseinek megvalósítását, a közös cselekvés alapjának megteremtését szolgálja. A NATO hosszú távú katonai transzformációs folyamatának (*Long-term Military Transformation*) részeként a szövetség és a tagállamok elemzői, független szakértőkkel kiegészülve, négyéves ciklusokban készítik el ezt a stratégiai előrejelzést – így legutóbb 2017-ben került erre sor –, amelynek eredményét nyílt formában *Strategic Foresight Analysis – 2017* címen hozták nyilvánosságra.

A négyéves ciklusnak azonban csak a kezdete az SFA-folyamat, amelynek következő eleme a stratégiai környezetértékelés eredményei nyomán a katonai dimenzióban felmerülő kihívásokat azonosító hadművelleti jövőkép (*Framework for Future Alliance Operations – FFAO*). A katonai stratégiai tervezés ennek nyomán azonosítja az egyes műveleti forgatókönyvek képességekvetelményeit a következő 20 évre, és beilleszti ezeket a NATO gördülő védelmi tervezési folyamatába (*NATO Defense Planning Process – NDPP*), amelynek következő ciklusa 2019-ben kezdődik. Így a 2017-es SFA nyomán 2018-ban megjelent az aktuális FFAO-dokumentum is. A következő fejezet a *Strategic Foresight Analysis – 2017* jelentést mutatja be, külön hangsúlyt helyezve módszertanára, valamint az eredmények felhasználására. Ily módon esettanulmányként értékelhetők e megközelítés erősségei és gyengéi.

AZ SFA CÉLJA

Az SFA 2017 jelentés célja, hogy azonosítsa azokat a trendeket, amelyek döntő módon alakítják majd a NATO biztonsági környezetét 2035-ig és azon túl, és amelyek alapján meghatározható azoknak a hatásmechanizmusoknak egy része, amelyekre a szövetséges államoknak külön-külön és a szövetség egészének együttvéve is reagálnia kell annak érdekében, hogy fenn tudják tartani a békét, a biztonságot és a prosperitást az észak-atlanti térségben. Az SFA-nak nem célja egy elvont, konkrét jövőkép alkotása, mert a dokumentumban foglaltak szerint a jövő se nem előre jelezhető, se nem eleve elrendelt – azonban készítői arra törekedtek, hogy visszatérő gyakorlatként, rendszeres időközönként útmutatót készítsenek a jövő komplex és dinamikus változó várható jellemzőiről és azok hatásairól.

A stratégiai előrejelzés elkészítésének kiindulópontja az az „intézményi célkitűzés”, amely a NATO létjogosultságát adja, tehát amelynek megvalósítására a politikai-katonai szövetség 1949-ben létrejött: a tagállamok területének és lakosságának védelme, amit a washingtoni szerződés 5., kollektív védelmi cikkelye is kifejez. Az SFA 2017 segíti a szövetség vezetőit abban, hogy eldöntsék, hogyan valósítsák meg azokat az alapfeladatokat, amelyeket a NATO az elmúlt közel 70 évben magáévá tett. Ezek közé tartozik egy közös jövőkép kialakítása és megszilárdítása valamennyi tagállam körében; az alapfeladatok – kollektív védelem, válságkezelés, kooperatív biztonság – el-

látásához szükséges adaptáció és transzformáció végrehajtása; a széles körben értelmezett – katonai és nem katonai – biztonsági kihívásokkal kapcsolatos fellépés; valamint egy olyan koncepcionális keret kialakítása, amely lehetővé teszi a szövetséges államoknak, hogy a fenti feladatok megvalósításához szükséges haderőfejlesztésük a középtávú tervezésnél hosszabb távlatokban is összehangolt maradjon a védelmi és elrettentési képesség terén.

Így összességében konkrétan az alábbiakhoz ad támpontokat:

- azoknak a lépéseknek az azonosítása, amelyek által a szövetséges államok alakítani tudják biztonsági környezetüket, illetve alkalmazkodni tudnak a változó világhoz;
- azoknak a szerződéseknek, szakpolitikai és intézményi döntéseknek a megalapozása, amelyeket a szövetségnek meg kell hoznia ebben a várhatóan kialakuló biztonsági környezetben;
- a szükségessé váló képességfejlesztési és védelmi tervezési lépések;
- azoknak az újonnan felmerülő jogi, etikai és humanitárius aspektusoknak a feltérképezése, amelyekkel a szövetség biztonságának megteremtésével kapcsolatban számolni kell majd.

AZ ÉRTÉKELÉS MÓDSZERTANA ÉS FELÉPÍTÉSE

Az előrejelzés a NATO hatályos, 2010-ben elfogadott Stratégiai Koncepcióját (NATO 2010) és az azt követő csúcstalálkozók zárónyilatkozatait tekinti koncepcionális kiindulópontjának a szövetség világméretűre, feladataira és aktuális biztonságpercepciójára vonatkozóan. Készítői – akiknek munkáját a Transzformációs Parancsnokság fogja össze és koordinálja – nemzeti és nemzetközi stratégiai előrejelzések, illetve a hosszú távú (2030–2050-ig szóló) trendekkel foglalkozó tanulmányok alapján kezdik meg munkájukat, feldolgozva a közös elemeket. Az így azonosított tényezőket nemzetközi workshopokon vitatják meg különböző országok és szakterületek szakértőivel, és öt tényezőcsoportba (ún. „témába”) rendezik azokat politikai, humán, technológiai, gazdasági és környezeti területen.

Az SFA így tulajdonképpen a jelenleg tapasztalható és előre jelezhető folyamatok és trendek extrapolációját, előrevetítését teszi módszertanának alapjává. Olyan rendszerszintű jellemzők, folyamatok kerülhetnek be a vizsgált trendek közé, amelyek nem csupán aktuális események nyomán tűnnek jelentősnek, vagy csak rövid távon fejtik ki hatásukat, hanem a következő két évtizedben is várhatóan aktív hatást fejtenek ki, mégpedig nemcsak helyi, hanem globális, a fejlett és a fejlődő régiókra is kiterjedő nemzetközi jelentőséggel. A szerzők arra törekszenek, hogy egy transzparens folyamat végén a kihívások mellett a lehetőségeket is azonosítsák a felvázolható trendek kapcsán, így kiegyensúlyozott képet alkossanak. Az így elkészülő jelentés azonban nem tartalmaz forgatókönyvet (scenáriókat) vagy alternatív jövőképeket, csak a változások irányát és várható hatásait jelzi.

Az előrejelzés három kulcsfogalom köré épül fel: a „trendek” megfigyelhető, leírható mintákat, a változás egy bizonyos irányát jelentik; a „témák” a hasonló vagy összekapcsolódó trendek csoportját jelölik összefoglaló néven; míg a „hatások” egy vagy több NATO-tagállam biztonságára és védelmi képességeire gyakorolt jelentős hatást jelölik, egy vagy akár több trendből kiindulva.

Az így elkészített jelentés tehát öt tényezőcsoportot, „témát” vizsgált és értékelt, amelyek az alábbi tényezőket foglalják magukban:

- *Politikai:* a geostratégiai hatalom átrendeződése; kormányzati kihívások és a nem állami szereplők befolyása nemzetközi és nemzeti szinten; erőpolitika; társadalmi elégedetlenség és érdektelenség; kölcsönös kapcsolódások; policentrikus (többpólusú) világ.
- *Humán:* aszimmetrikus demográfiai változások; fokozódó urbanizáció; széttöredezett/polarizált társadalmak; gender normák és kapcsolatok; egyre jobban összekapcsolódó humán hálózatok.
- *Technológiai:* a technológiai fejlődés üteme; hozzáférés a technológiához; a globális hálózatok fejlődése; a magánszektor dominanciája a technológiai fejlesztések terén; technológiai függőség.
- *Gazdasági:* a pénzügyi források globalizációja; a nyersanyagok és erőforrások (ritkaföldfémek, víz, élelmiszer, energiahordozók) geopolitikai szerepe; a védelmi kiadások aszimmetrikus változása; fokozódó globális egyenlőtlenség.
- *Környezeti:* éghajlatváltozás; az éghajlatváltozás hatásainak mérséklése és adaptáció; ivóvíz- és élelmiszerhiány; természeti és technológiai katasztrófák.

AZ SFA VILÁGKÉPE: A JÖVŐ NEMZETKÖZI KÖRNYEZETÉNEK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Mielőtt a konkrét trendeket azonosítanák és értékelnék, a nemzetközi szakértők azokat az általános jellemzőket írták le, amelyek a jövő nemzetközi környezetét meghatározzák, és amelyek egyúttal a jövő biztonsági kihívásainak azonosítását, előrejelzését és kezelését nehezebbé teszik. Ezekre nem önálló trendekként tekintenek, hanem olyan katalizátorként, amelyek felerősíthetik egy-egy trend hatását, vagy elősegíthetik azok összekapcsolódását, avagy megszakíthatnak egy trendet. A továbbiakban ezeket a rendszerszintű jellemzőket foglaljuk össze.

Az elmúlt közel három évtizedben a világ jelentős politikai, társadalmi, gazdasági és környezeti változásokon ment keresztül, amelyeket a technológia fejlődése is gyorsított. E változások összefonódó hatásai új biztonsági környezetet teremtettek, amelyben a komplexitás, a rend hiánya és a kiszámíthatatlanság jelentik az új normát.

Az 1990-es évek óta a *fokozatos globális átalakulás korszakában* élünk. Bár a 2. világháború után kialakított nemzetközi rend(szer) intézményei továbbra is keretet biztosítanak a nemzetközi kapcsolatok alakításához, szerepüket és jelentőségüket egyre gyakrabban kérdőjelezi meg felemelkedő országok és az általuk vezetett új nemzetközi intézmények. Az ún. BRICS-országok (Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika), az őket követő ún. MIST-országok (Mexikó, Indonézia, Dél-Korea, Törökország) és olyan regionális szervezetek, mint a Délkelet-Ázsiai Országok Szövetsége (*Association of Southeast Asian Nations – ASEAN*) egyre több „globális közjavat” termelnek, és gazdasági erejük növekedésével egyre inkább elvárják, hogy a nemzetközi politikába is fajsúlyosan bele tudjanak szólni.

Ezzel egy időben a nyugati hatalmak, beleértve az Egyesült Államokat is, amelyek a második világháború után domináns pozícióban rögzítették a nemzetközi rendszer alapvető normáit és kialakították a napjainkig működő intézményi kereteket, kezdik felismerni a nemzetközi átalakulásból következő hatásokat. Ezek szövetségi rendszerekre, a NATO-ra és az Európai Unióra is hatással vannak, és összefoglalóan „a Nyugat” relatív hatalomvesztésének nevezhetjük. Az instabilitás a következő két évtizedben fokozódhat, ha a jelentős szereplők nem értik meg a kiváltó okokat, nem alkalmazkodnak a változásokhoz és nem hajtják végre a szükséges változtatásokat a problémák gyökeres megoldása érdekében (a tüneti kezelések helyett). Az ezredforduló domináns álláspontja szerint a felelős

szereplőknek közösen kell adaptálódni a megváltozott környezethez, amennyiben a jelenleg működő intézményi keretek között, azok alapértékeit megtartva kívánnak cselekedni. (Érdemes megjegyezni, hogy napjainkban, különösen Donald Trump elnöksége óta már a nyugati országok közös, értékalapú fellépési szándéka – vagy képessége – is kétségessé vált. Ehhez képest Oroszország és Kína nyíltan megkérdőjelezi a fennálló nemzetközi rendet annak egyes normáival és intézményeivel egyetemben, nagyobb szerepet követelve maguknak.)

Az *egyre gyorsuló változás* minden társadalmi dimenzióban megjelenik, ezáltal növelve a folyamatok komplexitását és kiszámíthatatlanságát, egyben új kockázatokat és lehetőségeket is teremtve. Elsősorban a technológiai fejlődés gyorsasága, úgymint a számítási kapacitások bővülése, a mesterséges intelligencia és az autonóm rendszerek fokozatos térnyerése, valamint a biotechnológia fejlődésével az ember-gép interfészek megjelenése gyökeres változást idézhetnek elő. Másrészt azonban ezek a technológiai változások negatív következményekkel is járnak: az automatizálással munkahelyek szűnhetnek meg, és megváltozhatnak a posztmodern társadalompszichológia egyes jellemzői. Ezen kívül a morális, etikai és jogi következmények és ma még eldöntetlen dilemmák is megoldásra várnak.

A meghatározó társadalmi-gazdasági mutatókat vizsgálva az adatok azt igazolják, hogy *exponenciális növekedést tapasztalhatunk* a népesedés, a nemzeti össztermék (GDP), az urbanizáció, az elsődleges energiafogyasztás, a közvetlen külföldi tőkebefektetés, a műtrágya-felhasználás, a vízfelhasználás, a szállítás és telekommunikáció terén. Az elmúlt évtizedek gazdasági növekedése a városok, a közlekedés, a mezőgazdaság és a technológia jelentős bővülését eredményezte. A növekedés alacsonyabb ütemű volt a legfejlettebb ipari (OECD) országokban, így a növekedést a BRICS és nem OECD országok hajtották előre – ami jelentős környezeti hatásokkal is járt.

A *komplexitás*, azaz a releváns nemzetközi szereplők körének bővülése, a nemzetközi rendszer összekapcsolódásai, a változás gyorsasága és a trendek összekapcsolódása a világpolitika minden területén megnöveli a kiszámíthatatlanságot. Ezáltal az összetett nemzetközi környezet komplexé vált, ugyanakkor a szereplők viselkedésének elemzése a különböző helyzetekben még mindig eredményezhet reális következtetéseket, amikkel a kormányzatok és nemzetközi szervezetek döntéseit támogatni lehet. Ez a komplexitás a nemzeti érdekek és a kockázatok, fenyegetések percepciójának fokozódó eltéréseihez vezethet. A nem állami szereplők is megkísérelhetik befolyásolni a döntéseket, miközben a döntéshozóknak egyre nehezebb konszenzust kialakítani a szövetséges és partnerállamok között a közös cselekvés érdekében, ha országukban a választók a saját, rövid távú érdekeiknek a képviselőt várják, és nem fordítanak figyelmet a nemzetközi eseményekre és biztonságra. Ez az olyan válságkezelő műveletek esetében, mint amilyeneket az elmúlt két évtizedben Afganisztánban, Irakban és Szíriában láttunk, azt eredményezi, hogy nehezebbé válik az átfogó, rugalmas és adaptív együttműködési keretek és a konkrét műveleti döntések meghozatala, a siker és a kudarc, a győzelem és a vereség elhatárolása a különböző területeken és a különböző szereplők számára.

A globális gazdaság fejlődése, a fokozódó polarizációval, regionalizációval és fragmentációval párosulva elbizonytalanította a nyugati társadalmakat, amelyek nem lépnek fel egységesen a regionális és globális kihívások kezelése érdekében. Az Egyesült Királyság kilépése az Európai Unióból (Brexit) és az EU potenciális további gyengülése, esetleges felbomlása főként abból ered, hogy a tagállamok lakossága úgy érzi, elvesztették a nemzeti szuverenitásuk feletti ellenőrzést, elégedetlenek a kormányok válságkezelő politikájával, és így bizonytalan a jövőjük. Ez várhatóan továbbra is bizonytalanságot szül az Unió jövőjével kapcsolatban, és amennyiben intézményi reformot kényszerít ki, az átalakulás hosszú távra állandósítja a *bizonytalanságot*.

A *folytatódó globalizáció* olyan gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai, technológiai tevékenységeket és folyamatokat jelöl, amelyek határokon átnyúlók. A gazdasági globalizáció elsősorban a nagyon gazdagok, a nemzeti

és nemzetközi jövedelmi hierarchia legtetjén állók számára volt előnyös; de a fejlődő országok, különösképpen Kína, India és Brazília középosztálya is profitált belőle. A globális középosztály 200 millió kínaival, 90 millió indiaival és 30 millió indonézzal és brazillal bővült, és Afrika fejlődő országai is a globalizáció potenciális nyertesei közé kerültek. Ugyanakkor a „globális felső középosztályt” – benne az európai államok stagnáló jövedelmű lakosait – a globalizáció vesztesei között láthatjuk, akiknek körében a növekszik az egyenlőtlenség.

A trendek összekapcsolódása a hatásmechanizmusok multiplikátor jellegét idézheti elő, ezeket pedig nehéz mind előre jelezni, mind kezelni. Ezeket az összekapcsolódásokat a technológiai fejlődés is elősegíti, mivel az minden területet érint a politikai, humán, társadalmi és gazdaságitól egészen a környezetig. Az összekapcsolódó hatások egyben magát a technológiai innovációt is ösztönözhetik, megoldásokat keresve a felmerülő kihívásokra. A technológia fejlődése, ezen belül is kiemelten az internethasználat terjedése alapvetően változtatta meg a globális kapcsolatokat, fokozta azok hálózatosodását, a kapcsolatok intenzitását és az információáramlás valós idejűségét.

A trendek összekapcsolódása, a jelentős bizonytalanság és kiszámíthatatlanság megnöveli a sebezhetőségek kihasználásának esélyét és *stratégiai sokkokat* idézhet elő. A stratégiai sokk olyan gyors, váratlan, előre nem jelzett esemény, amely alapvető változást idéz elő a NATO tagállamok biztonságában – mint például a 2001. szeptember 11-i New York és Washington elleni terrortámadások. Az is előidézhethet ilyen sokkot, ha egy valamelyest előre jelezhető esemény, jelenség a trendvonalakat megtörve a vártnál jóval korábban vagy váratlan formában következik be. A hatásukban és komplexitásukban jelentős, már ma is létező, előre jelezhető kihívások – mint az éghajlatváltozás és a tömeges migráció – is előidézhethetnek ilyen sokkokat, amennyiben a rövidlátás és az érintett szereplők együttműködésének hiánya megakadályozza a felkészülést és a hatékony válságkezelést.

Európa az elmúlt évtizedben sorozatos stratégiai sokkokat élt át – amennyiben elfogadjuk, hogy a 2008-as pénzügyi és gazdasági válságnak, a 2010-es „arab tavasz” eseményeinek, a 2014-es orosz–ukrán konfliktusnak és a 2015-ös migrációs és menekültválságnak nem voltak érdemi előjelei, amelyeket látva az európai intézmények és kormányok képesek lettek volna megelőzni, vagy legalább eredményesen kezelni ezeket a válságokat. A tapasztalat azt mutatja, hogy nem voltak képesek rá: a pénzügyi válság alapjaiban rengette meg az eurozónát, a gazdasági következmények pedig recesszióhoz vezettek a legtöbb európai államban, a déli országok körében 20% fölé emelve a fiatalok munkanélküliségi rátáját. A gazdasági válságnak meghatározó politikai következményei voltak: nemzeti szinten a válságkezelést végző kormányokkal szemben megerősödtek a populista politikai erők, amelyek a választók elégedetlenségére építették politikai ígéreteiket, uniós szinten pedig a tehermegosztás kérdése feszegette az integráció kereteit. Az „arab tavasz” esetében – európai szemszögből – látszólag a semmiből törtek ki az első megmozdulások Tunéziában és terjedtek tovább Észak-Afrikában, majd a Közel-Keleten, bár az elnyomó politikai rendszereken belüli és a növekvő élelmiszerárak által okozott társadalmi-politikai-gazdasági feszültséget érzékelt lehetett (volna). Azon túl, hogy az európai államok nem tudták előre jelezni a készülő válságot és nem készültek fel annak hatásaira, a megmozdulások közepette sem rendelkeztek közös stratégiai vízióval és eszközökkel a válság kezelésére. A 2014-es orosz–ukrán konfliktus az európai államok fenyegetettségpercepciójának inkoherenciájára mutatott rá, ami azóta is megnehezíti a közös fellépést az EU és a NATO berkein belül egyaránt. Végül a 2015-ös migrációs és menekültválság az európai tehermegosztás és szolidaritás próbája volt, ami mind a bevándorlókkal szembesülő „frontországok”, mind a menekülteket és migránsokat elhelyező, befogadó célországok esetében kudarcot vallott, a közös fellépés pedig csak eseti volt. E legutóbbi stratégiai sokk olyan komoly társadalmi-politikai hatást váltott ki, hogy a 2019-es európai parlamenti választások előtt a bevándorlásellenesség az egyik olyan hívószó és célkitűzés, ami köré az egyik európai politikai pólus kikristályosodni látszik.

A sebezhetőségek kihasználása és a stratégiai sokkok érzékelése az összekapcsolódó trendek másod- és harmadlagos hatásai nyomán is kialakulhatnak, amennyiben azok egymást erősítik. Ilyen terület lehet a technológiai fejlődés – és sebezhetőségek – nyomán a logisztikai és egészségügyi ellátórendszerek összeomlása.

Végül, de nem utolsósorban azt is tapasztalhattuk már a gyakorlatban, hogy jelentős erőforrásokra, befolyásra, hatalomra szert tevő nem állami szereplők és speciális helyzetbe kerülő egyének is képesek ilyen töréseket előidézni: Julian Assange a Wikileaks-kiszivárogtatással, Edward Snowden a titkos CIA-információk nyilvánosságra hozásával idézett elő nemzetközi diplomáciai-politikai feszültséget és bizalomvesztést; az al-Káida és az ún. „Iszlám Állam” pedig stratégiai terrortámadásaival tudta megváltoztatni államok, szövetségi rendszerek belbiztonsági és külpolitikáját.

Az SFA következő két évtizedre vonatkozó világgépének alapvető jellemzői tehát:

- a fokozatos globális átalakulás;
- a változás, átalakulás fokozódó gyorsasága;
- az exponenciális növekedés;
- a komplexitás;
- a bizonytalanság;
- a folytatódó globalizáció;
- az összekapcsolódások;
- a stratégiai sokkok lehetősége.

AZ SFA 2017 ÁLTAL AZONOSÍTOTT TRENDK ÉS HATÁSMECHANIZMUSOK

Az előrejelzés összességében 5 témakörhöz kapcsolódóan 20 trendet és 59 hatásmechanizmust azonosított a következő 20 évre előretételezve, az alábbiak szerint:

Téma	Trend	Hatás
POLITIKAI	1. A geostratégiai hatalmi képességek átrendeződése. A NATO és a nyugati országok elsőségét egyre inkább megkérdőjelezzik a felemelkedő és újra megerősödő nagyhatalmak.	A) Megkérdőjeleződnek a nemzetközi rendszer szabályai. B) Kihívások érik az euroatlanti kapcsolatokat és a NATO kohézióját. C) Erősödik az együttműködés szükségessége más szereplőkkel, beleértve a felemelkedő hatalmakat is.
	2. Az erőpolitika előtérbe kerülése. A NATO jelentősége megnő annak következtében, hogy továbbra is a politikai-katonai szövetség képes biztosítani az euroatlanti térségben a nukleáris és hagyományos katonai képességek megfelelő, hiteles elegyét.	A) A konfrontációk és konfliktusok nagyobb kockázata. B) A nacionalizmus erősödése, a szövetségesek eltérő fenyegetettségpercepciója. C) Erősödik a hiteles elrettentés és védelem iránti igény.
	3. A nem állami szereplők növekvő befolyása a nemzeti és nemzetközi ügyekben. A nem állami szereplők egyre több területen is nagyobb hatást képesek gyakorolni a nemzeti kormányokra és a nemzetközi szervezetekre.	A) A nem állami szereplők számának növekedése nyomán egyre összetettebb hatások. B) Erősödik az együttműködés szükségessége a nem állami szereplőkkel. C) Megnő a magánszereplők szerepvállalása a biztonság terén. D) Nehezebbé válik a civilek védelme.
	4. Erősödő kihívások a kormányzati struktúrákkal szemben. A felemelkedő hatalmak egyre inkább megkérdőjelezzik a globális kormányzásban szerepet vállaló nemzetközi intézményeket, és nagyobb szerepet követelnek. Egyes nemzeti kormányzatok, különösen a gyenge, törékeny államokban nem képesek megfelelő válaszokat adni a lakosság igényeire.	A.) A globális kormányzási intézmények duplikációja. B.) Erősödik a partnerkapcsolatok és az inkluzív kormányzás iránti igény. C.) Szükségessé válik a stabilitás kiterjesztése az euroatlanti térségen túl is.
	5. Erősödő társadalmi elégedetlenség, a közvélemény polarizációja. Növekvő kockázatot jelent a nyugati országokban a kormányzatok legitimitásának aláásása, a politikai holtponatok, a szükséges reformok végrehajtásának nehézsége és a társadalmi polarizáció.	A) A kormányzatokba és intézményekbe vetett bizalom gyengülése. B) A politikai polarizáció erősödése a nyugati és a fejlődő országokban.

Téma	Trend	Hatás
HUMÁN	6. Aszimmetrikus demográfiai folyamatok. A világszerte előregedő lakosság jelentős kihívások elé állítja számos ország gazdaságát és költségvetését. A nemek közti egyenlőtlenségek tovább súlyosbítják a demográfiai nyomást. Ugyanakkor a magas termékenységi rátával bíró országok lakossága relatíve fiatal marad, mint például Afrikában, ami migrációs potenciált teremt.	A) Az előregedő társadalmakban szűkössé válnak az erőforrások. B) A nagyszámú fiatal instabilitást és migrációt generálhat. C) A bevándorlók integrációja sikertelen lehet.
	7. Fokozódó urbanizáció. Az urbanizáció eltérő mértékben erősödik globálisan, legnagyobb mértékben a legkevésbé fejlett országokban, ami az alapvető infrastruktúra, közszolgáltatások és minimális életminőség biztosítása terén jelent kihívást a kormányoknak.	A) Az erősödő urbanizáció fokozza az erőforrásokért folytatott versengést. B) A kritikus infrastruktúra tulajdonviszonyait és működtetését kihívások érik. C) Az ellenőrizetlen urbanizáció kihívásokat teremt a kormányzati hatalommal szemben. D) A partmenti nagyvárosok a tengeri szállítási útvonalaktól függenek. E) Az erősödő urbanizáció szükségessé teheti, hogy a NATO erői városi környezetben is szerepet vállaljanak.
	8. Széttöredezett/polarizált társadalmak. A társadalmi polarizáció világszerte általánossá válik; a nyugati fejlett társadalmak különösen sebezhetővé válnak az egyének nagyobb fokú szabadsága következtében. A polarizáció egyes országok között is kialakulhat.	A) A társadalmi polarizáció instabilitást és polgárháborút szül. B) Az instabilitás a NATO határai mentén nagyarányú migrációs hullámokat eredményez. C) A társadalmi törések alááshatják a bizalmat és legitimitást.
	9. Egyre bővülő humán hálózatok. A humán hálózatok egyre nagyobb mértékben decentralizálttá válnak, ami előre nem látható kihívásokat szül.	A) A humán hálózatok egyre nagyobb mértékben decentralizáltak és egyre sokszínűbbek. B) Egyre nagyobb szükség van a humán hálózatok megértésére. C) Egyre nagyobb szükség van arra, hogy a humán hálózatokat hatékony és pontosan célzott stratégiai kommunikációval befolyásolni lehessen.
TECHNOLÓGIAI	10. A technológiai fejlődés mértéke. A technológia fejlődés és innováció felgyorsul, mert a számítástechnikai háttérkapacitás és mesterséges intelligencia exponenciálisan fejlődnek.	A) A gyors technológiai fejlődés megnehezíti az interoperabilitás fenntartását. B) A jogi és etikai problémák gyarapodnak. C) A technológiai fejlődés üteme megnehezíti a beszerzési folyamatokat és a teljes életciklus-menedzsmentet.
	11. Hozzáférés a modern technológiához. Jelentősen könnyebbé válik az egyének, a nem állami és az állami szereplők számára a hozzáférés a modern technológiához.	A) A fejlett technológiához való hozzáférés lehetővé teszi a kártékony akciókat. B) A fejlett technológiához való ellenőrizetlen hozzáférés bomlasztja a fennálló kereteket.
	12. A globális hálózatok fejlődése. A globális hálózatok egyre jobb hozzáférést biztosítanak a javakhoz és a tőkéhez. A hálózatokon keresztül egyre inkább terjed a posztigazság jellegű információtartalom.	A) A szenzorok növekvő száma, az adatokhoz és globális rendszerekhez való könnyebb hozzáférés műveleti sebezhetőségeket teremt. B) Lehetőség nyílik a szenzorok, az adatok és a globális rendszerek kihasználására. C) Az ellenfelek a globális hálózatokat arra használják fel, hogy hamis vagy félrevezető információt terjesszenek.
	13. A technológiai fejlődésben a privát kereskedelmi szektor dominál. A védelmi technológiák fejlesztésében és kereskedelmében, valamint az új feltárásában és felhasználásában a privát cégek veszik át a vezető szerepet, megtörve a kormányok korábbi monopóliumát.	A) Az állami szerepvállalás nem képes lépést tartani a privát szektorral. B) A NATO elveszíthet bizonyos képességeket, amelyeket nehéz pótolni.
14. Technológiai függőségek. Mind maguk a társadalmak, mind biztonságuk és védelmük egyre nagyobb mértékben függenek olyan technológiáktól, amelyek a mindennapokban is használatossá váltak.	A) A függőség bizonyos technológiáktól sebezhetőségeket teremt. B) Fokozódik a kritikus infrastruktúrák védelmének szükségessége. C) Túlzó elvárások a technológiai megoldásoktól.	

Téma	Trend	Hatás
GAZDASÁGI	15. A pénzügyi erőforrások globalizálódása. Az egyre inkább összekapcsolódó globális pénzügyi rendszer sebezhetővé válik mind az állami, mind a nem állami szereplőkkel szemben.	A) Az egyre sebezhetőbbé váló pénzügyi intézményekbe fektetett bizalom csökkenése. B) A bűnözői és terrorista tevékenységeket támogató pénzügyi tranzakciók követhetlensége. C) A fokozódó kölcsönös függőség csökkentheti az államok közötti konfliktusok esélyét.
	16. A nyersanyagok geopolitikai jelentősége. Az új technológiák és az éghajlatváltozás következtében megváltozó klimatikus viszonyok megkönnyíthetik egyes nyersanyagok kitermelését olyan – akár vitatott hovatartozású – helyeken is, ahol korábban az nem volt lehetséges, így az Északi-sark térségében.	A) A nyersanyagok szerepe meg fog nőni az erőpolitikában. B) Állandósulnak az erőforrásokért folyó konfliktusok. C) Az éghajlatváltozás hatásai megszakíthatják az élelmeszer-termelés hagyományos módjait, míg új lehetőségeket is teremthetnek.
	17. Növekvő egyenlőtlenség. A világ középosztályának jelentős része, különösen a nyugati államokban, érzi a megszorítások hatását, mivel stagnál a reáljövedelme és veszít a jóléti rendszerek támogatásaiból, mivel a magánszektor a kiadásainak csökkentése érdekében a termelés kihelyezésével és rész munkaidős foglalkoztatás bevezetésével reagált.	A) Nőnek a különbségek „a tulajdonosok és a nincstelenek” között. B) A globális egyenlőtlenség migrációt generál.
	18. Problémát jelenthet a védelmi kiadások biztosítása a nyugati államok körében. A NATO-tagállamok többsége képes volt megfordítani védelmi kiadásainak csökkenését, és 2016-ra növelni kezdték azt – de a nemzeti politikai akarat továbbra is kérdéses, mert a nemzeti költségvetések más tételeivel kell versengeni a korlátozott forrásokért.	A) Növelni szükséges a védelmi kiadásokat a fokozódó regionális feszültségek miatt és az arányos tehermegosztás érdekében. B) A védelmi kiadásokkal kapcsolatos elvárások átrendezése a nemzeti prioritások mentén.
KÖRNYEZETI	19. Éghajlatváltozás, környezeti változások. Az éghajlati viszonyok változása kihívásokat és lehetőségeket is teremt. Az éghajlat változása veszélyezteti jelenlegi életmódunkat, megnehezíti az egyéni fennmaradást és a kormányzatok feladatát, hogy biztosítani tudják lakosságuk igényeit.	A) A jobb hozzáférhetőség következtében fokozódó tevékenységek az Északi-sarkkörön túl. B) A klimatikus hatások kihívásai a kormányzatok számára. C) Megnő a környezettudatosság jelentősége. D) Az éghajlatváltozás hatásaihoz történő alkalmazkodás, a hatások csökkentéséhez szükséges intézkedések.
	20. Természeti katasztrófák. Az egyre gyakrabban és súlyosabb formában, új helyeken és időszakokban is megjelenő természeti katasztrófák egyre nagyobb hatást gyakorolnak.	A) Megnő a humanitárius segítségnyújtás iránti igény. B) A nemzeti katonai képességek és eszközök korlátozott rendelkezésre állása a természeti csapások következtében. C) Az ellenállóképesség (resilience) erősítésének fokozódó szükségessége.

1. táblázat: Az SFA 2017 által azonosított trendek és hatásmechanizmusok

Forrás: NATO 2017, 76–77.

A STRATÉGIAI ELŐREJELZÉS EREDMÉNYEINEK FELHASZNÁLÁSA: A HADMŰVELETI JÖVŐKÉP

A 2017-es SFA alapján immár második alkalommal elkészített hadműveleti jövőkép (FFAO) azokat a haderőjellemzőket és katonai képességeket igyekszik azonosítani, amelyekre a 2035-ig előre jelzett, valószínűsíthető műveleti alkalmazások során a szövetség tagállamai támaszkodni tudnak. A NATO Katonai Bizottsága szerint az útmutatás alkalmas arra, hogy a szövetség védelmi tervezési folyamatának egyik hosszú távra szóló koncepcionális információforrása legyen, szélesebb értelemben pedig hasznosítható:

- a szakpolitikai viták során és döntések előkészítésekor;
- a jövő biztonsági és hadműveleti környezetének értékelésekor;
- a nemzeti biztonsági és más stratégiai dokumentumok készítésekor;
- a katonai képességfejlesztés és koncepciófejlesztés háttéréként;
- a védelmi tervezéshez és tervezési forgatókönyvek készítéséhez;
- a katonai oktatásban, képzésben, kiképzésben, gyakorlatokon és értékelések során.

Az FFAO-jelentés egyedi, mert miközben összhaderőnemi katonai szakértői értékelés, mégis a stratégiai szinttől a harcászati szintig magában foglal elemeket a jövő hadszínterével, hadműveleteivel, a fegyveres harc megvívásának módjával és a fegyveres harcot kiegészítő más, nem katonai hadviselési módokkal kapcsolatban. Igyekszik körülírni azokat a képességeket, amelyekkel a szövetségnek rendelkezni kell a jövőben ahhoz, hogy végre tudják hajtani a katonai műveletek teljes spektrumát, biztosítani tudják a NATO katonai eszközeinek hatékony használatát, valamint a tagállamok cselekvési szabadságát. A képességek azonosításán túlmenően azonban nem rangsorol – ez a szövetséges tervezési folyamat (NDPP) részét képezi és titkosított információ. Mivel az előrejelzés készítése – csakúgy, mint a stratégiai környezetértékelés esetében – bizonytalanságot is magában hordoz, készítői tisztában vannak azzal, hogy az időközben tapasztalt fejlemények tükrében szükséges a folyamatos felülvizsgálat és a ciklikus újraértékelés.

A hadműveleti jövőképet a NATO két stratégiai parancsnoksága, a Transzformációs (*Allied Command Transformation* – ACT) és a Műveleti Parancsnokság (*Allied Command Operation* – ACO) közösen dolgozta ki, aminek során civil szakértőkkel, fókuszcsoportokkal, szakterületi specialistákkal dolgoztak. A folyamat magában foglalt számos interjút, modellezést, véleményezési szakaszokat és négy átfogó workshopot (Svájcban a képességhiányok elemzésével, Lengyelországban a jövő biztonsági környezetével, Olaszországban e környezet katonai vonatkozásaival, Norvégiában pedig a képességigényekkel), amikben a NATO civil és katonai szervezetének, parancsnoki struktúrájának tagjai, Kiválósági Központjainak és Ügynökségeinek munkatársai, a tagállamok képviselői, az EU és nem kormányzati szervezetek, kutatóintézetek szakértői, valamint a védelmi ipar képviselői osztották meg és ütköztették véleményüket.

Az FFAO-jelentés alapvetése (*central idea*) az, hogy a NATO erőinek a jövő műveleteiben is meg kell tartaniuk katonai elsőségüket, ennek érdekében folyamatosan kell fejlődniük, alkalmazkodniuk, és az innovációkon keresztül hiteles, hálózatban összekapcsolt, készenlétben álló, agilis és ellenállóképes erőnek kell lenniük. Ezt segíthetik elő olyan támogató elemek, mint az erős politikai és társadalmi támogatottság, az előre tekintő politikai vízió, a szükséges legitimitás és a megfelelő jogi felhatalmazások biztosítása, a pontos jogszabályi keretek, az erős, határozott vezetés és a hatékony döntéshozatal – melyek többsége a kormányok megfelelő működésén múlik. Mivel nemcsak katonai, hanem számos civil kötődésű válsághelyzet kezelésére is fel kell készülni, a megfelelő társadalmi felkészültség kialakítását is elő kell segíteni, beleértve a lakosság tájékoztatását, felkészítését és tudatosságának növelését. Ez a komplex szemlélet visszatükrözi a stratégiai előrejelzés készítése során látottakat.

A második lépésben a biztonsági környezet jellemzői alapján a tervezéshez azonosították a katonai erő potenciális alkalmazását szükségessé tevő kritikus hatású eseményeket, az ún. „instabil szituációkat”, amelyek nem teljes körű listája a következő:

- tömegpusztító fegyverek terjedése/használata/használatával való fenyegetés;
- hagyományos háború;
- fegyveres eszkaláció;
- hibrid háború;
- irreguláris háború;
- terrorizmus;
- a globális közös javakhoz (tengerek, légtér, űr, kibertér) való hozzáférés megzavarása, akadályozása;
- kritikus infrastruktúra elleni támadás;
- információs hadviselés;
- kibertámadás;
- a kormányzati hatalom ellen intézett kihívás;
- a civil lakosság fenyegetettsége;
- tömeges migráció;
- járványos megbetegedések;
- természeti/ipari katasztrófa.

Jól látható, hogy az FFAO-jelentésnek, csakúgy, mint az SFA-nak, átfogó, a biztonság minden dimenziójára kiterjedő szemlélettel kell rendelkeznie, és közel sem kizárólag a katonai fenyegetésekre. A 2018-as dokumentum egyik újdonsága, hogy ezen túlmenően kiemelt figyelmet szentel néhány olyan kritikus területnek, amelyek (elsősorban technológiai) alapelemei az SFA trendjei vagy azok hatásai között már közvetlenül vagy közvetve megjelentek: a nukleáris kérdéseknek, a terrorizmusnak, a humán tőke fejlesztésének, a hadműveleti vezetés-irányítás biztosításának, a több műveleti közegen átnyúló (ún. *cross-domain*) műveleteknek, valamint a kibertérben és az űrben zajló műveleteknek, illetve az olyan technológiai áttörések szerepének, mint a mesterséges intelligencia alkalmazása.

A harmadik lépés azoknak a főbb működési jellemzőknek az azonosítása és körülírása, amelyek a fenti útmutatás nyomán a jövő haderejét fogják meghatározni. Ez az öt kulcsfontosságú jellemző szerepel a jelentés alapvetésében is: hiteles, hálózatban összekapcsolt, készenlétben álló, agilis és ellenállóképes erőt kívánnak fejleszteni a jövő kihívásaira. A hitelességnek a potenciális ellenfelek, ellenségek elrettentésében és így a konfliktusok megelőzésében van szerepe. Ennek demonstrálását elsődlegesen a hadgyakorlatok, válságkezelési gyakorlatok, különböző tervezési forgatókönyvek és ezek gyakorlatai szolgálják. Az erők összekapcsolását a szövetségesek és a partnerállamok fegyveres erőinek interoperabilitása képes biztosítani, ami a közös tervezés, cselekvés, műveleti együttműködés képességét jelenti. Ezt a felek magas szintű politikai bizalma és intézményi, katonai együttműködése képes megteremteni, aminek nyomán a tag- és partnerállamok az érzékeny, védett, titkos információkat, hírszerzési forrásokat is megosztják egymással, illetve a műveletek tervezése és irányítása során a partnereket is bevonják a döntéshozatalba. Ezek a kapcsolatok jelentősen megnövelik a szövetségesek tevékenységéhez rendelkezésre álló erőforrásokat, mind anyagi, mind humán és technológiai értelemben, sőt – szélesebb bázisra helyezve a közös cselekvést – a politikai legitimitást is erősítik. Bizonyos (nagy költségigényű) stratégiai képességeket csak együttesen tudnak beszerezni és működtetni az államok, ilyenek a stratégiai légi szállítás vagy a hírszerzést, felderítést, megfigyelést és célmegjelölést

biztosítani képes műholdas és más szenzor eszközök, vezetési és irányítási rendszerek, amelyek rendszerbe állítási és működtetési költsége meghaladja az egyes kisebb államok pénzügyi lehetőségeit. A készenlét teszi lehetővé a gyors, hatékony döntéshozatalt, amelynek az alapja a helyzetismeret (*situational awareness*), a szükséges információk rendelkezésre állása és elemzési képessége, amiben ugyancsak a technológiai fejlődés hozhat áttörést. Az ellenállóképesség pedig a stratégiai sokkokkal és a műveleti akadályokkal szembeni eredményes szembenézést jelenti, aminek nyomán a fegyveres erők fenn tudják tartani cselekvőképességüket, és elérik a kitűzött célt.

ÉRTÉKELÉS

Az ACT stratégiai előrejelzése pontosan meghatározott célkitűzés alapján készül, ugyanakkor „a műfaj sajátosságából adódóan” jól látható korlátok között mozog. A 2013-ban készített első előrejelzés után olyan – egyébként csak felületesen előre jelzett vagy „váratlanul” megjelenő – nemzetközi változások történtek és kihívások jelentek meg az észak-atlanti térség közvetlen biztonsági környezetében, amelyek stratégiai sokként érték a transzatlanti közösséget. Ezért 2015-ben, a négyéves ciklus közepén új, időközi értékelés és jelentés készült a változások lekövetése érdekében. Maga a 2017-es SFA-jelentés is rámutat, hogy négy konkrét esetben a kialakult válságok átrendezték a szövetség politikai-katonai napirendjét (NATO 2017, 12.). Ezek:

- az újból nagyhatalmi szerepre törő Oroszország és a globális nagyhatalmi szerepre törő Kína kemény és puha hatalmi eszközöket alkalmazott, előbbi Kelet-Európában (Ukrajnával szemben a Krím annexiója és Kelet-Ukrajna destabilizálása), utóbbi a Dél-kínai-tengeren (mesterséges szigetek építése és militarizálása);
- a szomszédos térségekben a rossz gazdasági és politikai döntések a gyenge és törékeny államokban hozzájárultak a szélsőséges és terrorista tevékenységek terjedéséhez és az instabilitás terjedéséhez;
- a súlyosbodó regionális konfliktusok Szíriában, Irakban, a Száhel-övezetben és Afrika szarván a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztető hatásokat szültek;
- a tömeges migráció jelentős társadalmi, gazdasági és geopolitikai hatásokat váltott ki Európában és a szomszédos térségekben.

Ennek ellenére az ACT stratégiai előrejelzésének módszertana követi a jól bevált gyakorlatokat: környezetelemzése átfogó megközelítést követ, a nem katonai tényezők vezető szerepet kapnak, és a globálistól a regionális és nemzeti szintekig vizsgálják az öt témába csoportosított trendeket és azok hatásait. Az elemző-értékelő munkába az intézmények széles körét vonják be, katonai és civil szakértői, politikai, különböző szakpolitikai, társadalmi oldalról, valamint a kiemelten fontos technológiai fejlesztés és ipari-gazdasági szereplők köréből, ami biztosítja a koncepcionális kereteken belüli rugalmasságot, innovatív és előre tekintő gondolkodást.

Erre építve az FFAO eredményesen tudja továbbvinni a katonai-biztonsági relevanciájú elemeket, és azokat is széles spektrumon értelmezve meghatározza a NATO tevékenységi körébe eső feladatokat. Ugyancsak pozitívum, hogy az alapfeladatok ellátását támogató politikai-társadalmi tényezőket is figyelembe veszi az elemzésnél.

Az SFA abban tulajdonképpen egyedi, hogy a trendelemzést követően alternatív jövőképeket, forgatókönyveket nem alakít ki, ami részben a rugalmas folyamatértékelést biztosítja, részben pedig a védelmi tervezési folyamat (NDPP) számára biztosítja a megfelelő hangsúlyok kialakításának lehetőségét a szükségleteknek, műveleti forgatókönyveknek megfelelően anélkül, hogy azok a külvilág számára egyes esetekhez kötné.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- NATO (2010): *Strategic Concept – 2010*. Elérhető: https://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)
- NATO (2017): *Strategic Foresight Analysis – 2017 Report*. Elérhető: http://www.act.nato.int/images/stories/media/doclibrary/171004_sfa_2017_report_hr.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)
- NATO (2018): *Framework for Future Alliance Operations – 2018 Report*. Elérhető: http://www.act.nato.int/images/stories/media/doclibrary/180514_ffao18.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)
- NATO ACT (2018): *Futures work*. Elérhető: <https://www.act.nato.int/futures-work> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)

Csiki Varga Tamás

A NATO MULTIPLE FUTURES PROJECT – NAVIGATING TOWARDS 2030 CÍMŰ ELŐREJELZÉSE

A NATO a modern történelem legsikeresebb politikai-katonai szövetsége, amely 1949-es alapítása óta közel 70 éven át biztosítani tudta tagállamai számára a békét, a biztonságot és a stabilitást, miközben tagjainak száma (2018-ig) 12-ről 29-re bővült. A szövetség a hidegháborút követően a nemzetközi rendszer átalakulását követve 1990-ben fogadta el első „nem hidegháborús” stratégiai koncepcióját (Londonban), majd a biztonsági környezet változása nyomán 1999-ben (Washingtonban) a következőt; a legutolsót pedig 2010-ben (Lisszabonban). A stratégiai koncepció célja, hogy középtávú, 10-12 évre szóló iránymutatást adjon a szövetség számára biztonságpercepcióját, valamint ehhez kapcsolódó védelempolitikai és haderőfejlesztési céljait illetően. Ehhez egyrészt a hosszú távú folyamatok megismerése, megértése, másrészt a tagállamok közti egyetértés kialakítása szükséges – azaz az eltérő percepciók, nemzeti nézőpontok, érdekek és vélemények összehangolása és konszenzus kialakítása.

Ebben a politikai, szakmai, társadalmi egyeztetési folyamatban a 2010-es lisszaboni csúcstalálkozót megelőzően a koncepció megalapozását a NATO Transzformációs Parancsnoksága (*Allied Command Transformation* – ACT) végezte a *Multiple Futures Project* (MFP) keretében (NATO 2008). Akkor ez a jelentős nyilvános elemeket is felsorakoztató „gyakorlat” újdonságot jelentett, korábban ilyenre ebben a formában nem került sor. A következő fejezet az előrejelzési munka módszertanát, valamint az elkészült zárótanulmány eredményeit mutatja be és értékeli.

A MULTIPLE FUTURES PROJECT CÉLJA, MÓDSZERTANA ÉS FELÉPÍTÉSE

A 2008-ban kezdeményezett folyamat az ACT fennhatósága alatt, egy kifejezetten e projekt vezetésére kinevezett igazgató (*Implementation Director*) vezetésével zajlott. Az MFP olyan stratégiai dialógust kívánt kialakítani a releváns szereplők között, amelynek eredményeképpen választ kapnak a következő kérdésre: „Melyek lesznek 2030-ban azok a kihívások és fenyegetések, amelyek a legnagyobb kockázatot jelentik majd a szövetség érdekeire, értekeire, tagállamaira és azok lakosságára nézve?” (NATO, 2009, 11.) A folyamat 21 workshopot és stratégiai szintű találkozót foglalt magában, amelyek során 45 ország és 60 intézmény, kormányzati és nem kormányzati szervezet több mint 500 képviselője vett részt közvetlenül a közös munkában, megosztva politikai, katonai, gazdasági és számos civil területen megszerzett szakértelmét.

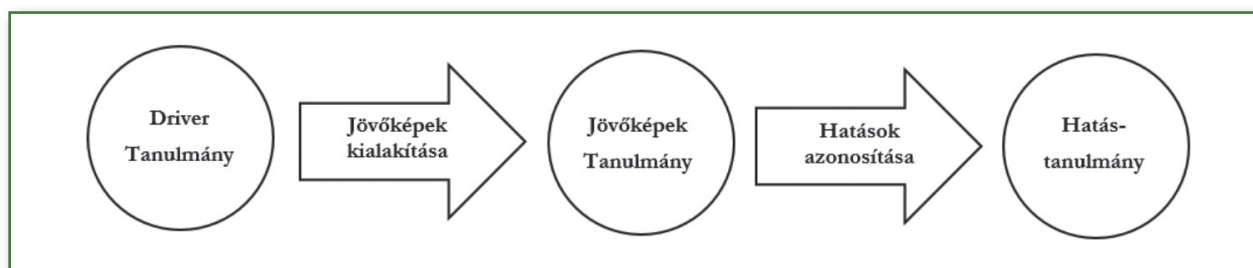
A nemzeti, nemzetközi és NATO-szakértők az MFP-folyamathoz olyan Intellektuális Keretet (*Intellectual Framework*) alakítottak ki, amelynek az alábbi három gyakorlati célt kellett megvalósítani:

1. Az új Stratégiai Koncepció kidolgozási folyamatának támogatása, szakértői vélemények és stratégiai információk biztosítása e folyamathoz.
2. A szakpolitikai döntések kialakításának támogatása – amely pontos cselekvési javaslatokban és a NATO szervezeten belüli interakcióinak erősítésében kellett hogy tetten öltson.
3. A transzformációs folyamatok összehangolása az ACT tevékenységi fókuszában és a tagállamok transzformációs igényei és céljai tekintetében.

A folyamat 9 olyan drivernek az azonosításával kezdődött, amelyek várhatóan nagy hatást gyakorolnak a szövetségre, egyúttal meghatározzák a 2030-ig várt jövőbeli folyamatokat. Ezek a driverek képezik az MFP-folyamat alap-elemeit, amelyekből a további lépések építkeznek.

Különböző kombinációikkal folytatott modellezés eredményeképpen született négy alternatív jövőkép. A jövőképek meghatározásának kifejezett célja az volt, hogy minél konkrétabb forgatókönyvekből vezessék le az egyes valószínűsíthető biztonsági és katonai hatásokat, amelyek így viszonyítási pontként szolgálhatnak minden tagállam számára. A négy jövőképet az alapján határozták meg, hogy milyen kockázatokat és fenyegetéseket foglalnak magukban. Ezek egy, vagy akár minden jövőkép esetében megjelenhetnek. Emellett olyan „stratégiai sokkokat/meglepetéseket” is igyekeztek azonosítani, amelyek megtörhetik a látható lineáris trendeket és várt folyamatokat, így önmagukban is rendszerszintű, (gyors/radikális) nagy hatású eseményekké válhatnak. Két ilyen sokkot – a „Tömegpusztító fegyverek alkalmazását” és a „Globális járványt” – szisztematikusan mind a négy jövőképre is alkalmaztak. A jövőképekben várható hatásokat 40 kockázattal és fenyegetéssel jellemezték, amelyek között szerepeltek például a „bukott államok”, a „kritikus erőforrásokhoz és nyersanyagokhoz való hozzáférés korlátozása”, vagy a „fokozódó etnikai feszültségek” és az „értékek és világnézetek megkérdőjelezése” – tehát igen összetett biztonsági környezetet tártak elének.

A potenciális kockázatok és fenyegetések nyomán pedig 33 biztonsági és 26 katonai hatást azonosítottak, amelyeket szakértői workshopokon tovább finomítottak, részleteztek és értékelték – végül pedig ezek alapján fogalmazták meg a koncepcionális és doktrinális, valamint a képességfejlesztési javaslatokat (lásd a 3. táblázatot).

1. ábra: Az MFP folyamat intellektuális kerete

Forrás: NATO 2009, 12.

AZ MFP JÖVŐKÉPE

A jövő rövid és középtávú előrejelzése során az MFP-ben részt vevő szakértők számos jellemzőt rögzítettek kiindulópontként. Bár a Közel-Kelet, a Kaukázus, Kelet- és Dél-Ázsia országai esetében elképzelhetők államközi konfliktusok, a nagyarányú hagyományos fegyveres konfliktusok kitörése nem valószínű, a NATO-nak sokkal inkább olyan kihívásokra kell választ adnia, amelyek a destabilizációnak vagy a kormányhatalom elégtelenségének a következménye egy adott térségben. Ezek a jelenségek származhatnak az elharapódzó szélsőséges mozgalmakból, az ellenőrizetlen migrációból és az erőforrás-szűkösség által előidézett sűrűlódásokból.

A fejlett technológia terjedése is növelheti a szövetség sebezhetőségét, mind a szélesebb támadási felület, mind a társadalmak működésének megzavarhatósága tekintetében. Ezért különösen nagy figyelmet kell szentelni a tömegpusztító fegyvereknek, valamint a nagy hatást kiváltó potenciális támadási lehetőségeknek (mint a kritikus infrastruktúrák elleni támadás vagy egy jelentős kibertámadás), amelyekkel szemben az ellenőrzés és a partnerekkel kialakított szorosabb együttműködés és a technológiai előny megőrzése jelenthetik a legjobb eszközöket.

Várhatóan az ellenfelek kevésbé helyeznek hangsúlyt a közvetlen katonai támadásokra, sokkal inkább felforgató tevékenységekkel a szövetséget egységbe kovácsoló alapelveket célozzák. Így kifejezetten a szövetséges kormányok közötti együttműködés alapját képező szolidaritást és értékeket – az élet értékét, az egyén szabadságjogait, a liberális demokráciát és a jog uralmát – támadhatják akár fizikai, akár pszichológiai eszközökkel. Alapértékeinket hibrid támadások fogják érni, amelyek összekapcsolódnak, és előre nem jelezhető módokon, a hagyományos és irreguláris hadviselést, a terrorizmus és a szervezett bűnözés eszközeit kombinálva zajlanak. Pszichológiai téren az ellenfelek kihasználják a tömegkommunikációban és az azonnali kapcsolatteremtésben rejlő lehetőségeket, és megkérdőjelezzik vagy elutasítják azokat a liberális alapelveket és értékeket, a szabadpiacot, amelyen a szövetség nyugszik. Éppen saját értékeinek és életmódunk jellemzőit – a szólásszabadságot, a szabad médiát – igyekeznek ellenünk fordítani, illetve kihasználni, hogy manipulálják társadalmainkat. Támadások érhetik a NATO-tagállamok társadalmát, kereskedelmi központjait, azt az integrált globális kereskedelmet és a közösségi hálózatokat, valamint a sebezhető globális közös tereket, amelyek ezeket életben tartják. Az ellenfelek támadásai a fizikai térben – tengeren, szárazföldön, levegőben és az űrben –, valamint a kibertérben is zajlanak majd.

Az ellenfelekkel szembeni fellépés egyik hatékony eszköze azoknak az értékeknek és eszméknek a terjesztése lehet, amelyeken a NATO alapul, és ezen a téren kell megnyerni „a narratívák harcát”. Optimistább olvasatban a jövő komoly lehetőségeket is tartogat a tekintetben, hogy a szövetség kommunikáción, nyilvános diplomácián és a kapcsolatok fejlesztésén keresztül befolyásolni tudja a környező világot.

2030-ra előretételezve elengedhetetlen, hogy a kihívások tükrében a NATO demonstrálni tudja erejét és elszántságát, ami a tagállamok szolidaritásában gyökerezik. Újra kell értékelni a kollektív védelmi garanciát jelentő 5. cikkely tartalmát (azaz hogy milyen jellegű támadások esetére érvényes), és egyértelműen demonstrálni szükséges az elrettentés képességét az ellenfelek számára, hogy belássák: minden támadásra adható lépés mögött valódi erő van, legyen szó akár területvédelemről, akár más biztonsági és védelmi kérdésről.

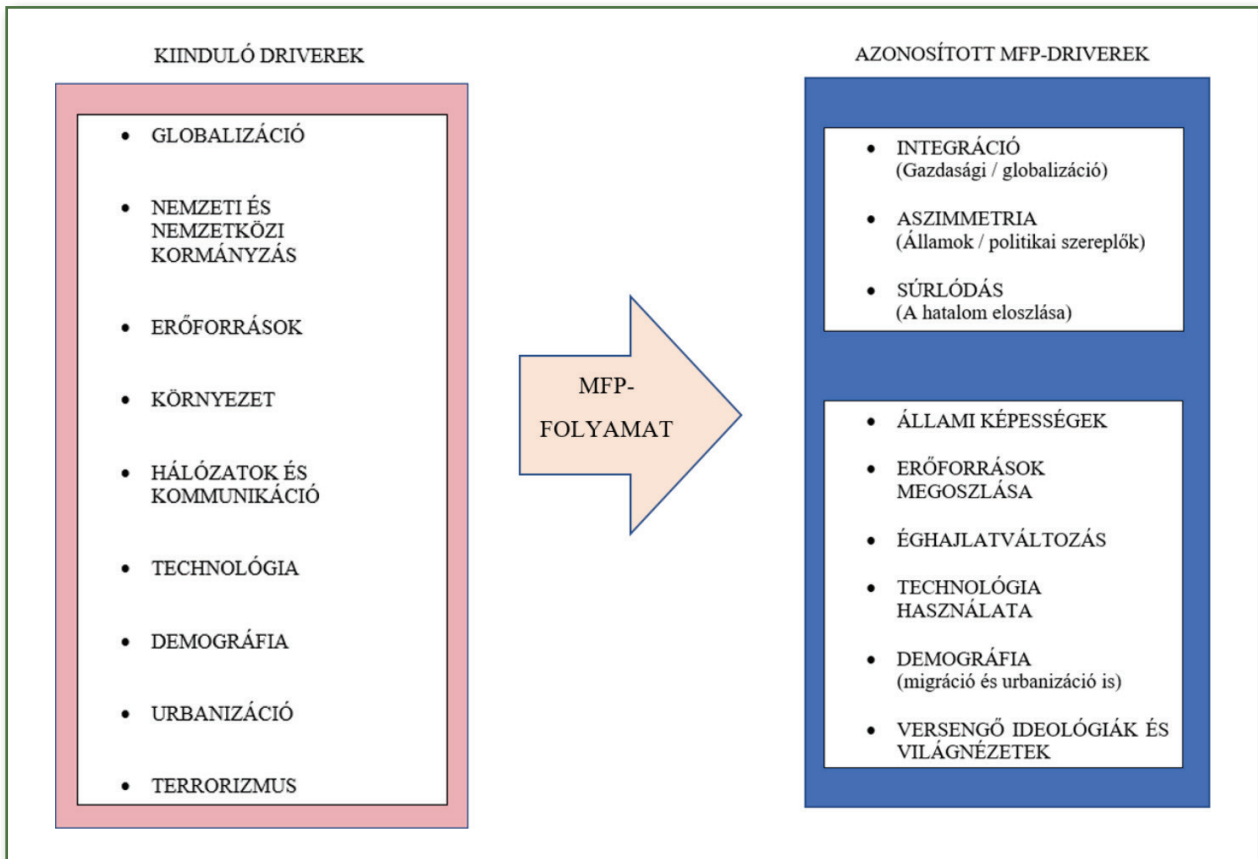
A NATO széles értelemben vett biztonságát az az átfogó megközelítés (*comprehensive approach*) képes biztosítani, amelyet a tagállamok más nemzetközi szervezetekkel, így az Európai Unióval és az ENSZ-szel együttműködve fejlesztenek. Ugyanakkor minél szélesebb körre terjeszti ki a szövetség a tevékenységét, annál jobban fogják érinteni a környezetéből kiinduló hatások. Annak érdekében, hogy e környezetben hatékonyan tudjon működni, a NATO-nak jól funkcionáló partnerkapcsolatokat kell kialakítania és azokat előnyösen felhasználnia, valamint a többi

nemzetközi szervezettel javítani az információmegosztást és a döntéshozatal transzparenciáját. A siker azon fog múlni, hogy a NATO képes-e megfelelően kezelni a felforgató és destabilizáló tevékenységből kialakuló konfliktusokat és azok következményeit, hatásait.

Ehhez a NATO erőinek a következő években is rugalmasnak, alkalmazkodóképesnek, megfelelően kiképzettnek, felszereltnek, telepíthetőnek és fenntarthatónak kell lenniük, parancsnoki szerveinek pedig képesnek kell lenniük az együttműködésre más szereplőkkel a lehetséges konfliktusok teljes spektrumában, a hibrid hadviseléstől a tömegpusztító fegyverekkel vívott háborúig; a mentesítő és újjáépítést segítő, mentoráló, tanácsadó és kiképző műveleteken át egészen a hosszú távú stabilizációig és intézményfejlesztésig. Az akár egyidejűleg is végrehajtandó feladatok között megjelenhetnek a kollektív védelmi műveletek, a stabilizáció és újjáépítés, a biztonsági szektor reformja és a nagyméretű, magas intenzitású harci műveletek. A szövetséges erőknél képesnek kell lenniük olyan környezetben is működni, amelyet tömegpusztító fegyverek vagy más nagy hatású támadások értek, miközben biztosítják a hozzáférést a tengerekhez, a légtérhez, az űrhez és a kibertérhez, hogy ott korlátlanul tevékenykedhessenek.

AZ MFP-TRENDEK AZONOSÍTÁSA ÉS TARTALMA

A stratégiai előrejelzés előfeltétele volt azoknak a releváns drivereknek az azonosítása, amelyek meg fogják határozni a jövőbe mutató folyamatokat. Ezért első lépésként ezeknek a NATO-tagállamok által kialakított közös percepciójára helyezték a hangsúlyt, amelynek során 19 nemzeti tanulmányt és három, az ACT által korábban készített stratégiai előrejelzést értékelték és hasonlítottak össze. A közös elemeket („kiinduló driverek”) 21 workshopon bontották részekre és vitatták meg a nemzetközi szakértők, és a leginkább releváns jellemzők és hatásmechanizmusok közül kilencet határoztak meg a stratégiai előrejelzés alapjaként (lásd a 2. ábrát). A kilenc MFP-driver közül három olyan történelmi, nem csupán éveken, évtizedeken, hanem évszázadokon átnyúló folyamatot jelöl, amelyeket így „strukturális driverként” azonosítottak – súrlódás, integráció, aszimmetria –, míg további hat ezek egymásra hatásból eredően meghatározó lesz a következő évtizedek biztonsági környezetében: az állami képességek változása; az erőforrások megoszlása; az éghajlatváltozás; a technológia használata; a demográfia; valamint a versengő ideológiák és világnézetek.

2. ábra: Az MFP drivereinek azonosítása és kiválasztása

Forrás: NATO 2009, 14.

Az azonosított MFP strukturális driverek közül az „integráció” jelöli a nemzeti és regionális kereskedelmi kapcsolatok funkcionális összekapcsolódásának fokát. Az „aszimmetria” az egyes politikai szereplők (klasszikusan az államok) közötti hatalmi egyenlőtlenséget, különbségeket jelöli mind a jólét, mind a befolyásolási képesség tekintetében a biztonság és fejlesztés terén. A „súrlódás” pedig a nemzetközi döntéshozatalt jellemzi, amelyben a szereplők a kooperáció–konfrontáció spektrumon mozognak, és hatalmi érdekeik alapján vagy együttműködnek, vagy akadályozzák egymást.

A következő évtizedek fejlődését meghatározó hat („determinisztikus”) driver közül az „állami képességek” a hatalom egyes államokon belüli megoszlását és alkalmazását jelenti; az „erőforrások megoszlása” az alapvető erőforrások, nyersanyagok rendelkezésre állását jelenti, beleértve az energiához, a vízhez, az élelmiszerhez és más nélkülözhetetlen javakhoz való hozzáférést. Az „éghajlatváltozás” driver az átlagos időjárási viszonyok hosszú távú, tartós megváltozásának a nemzetközi kapcsolatokra gyakorolt hatását, a „technológia használata” a technológiai fejlődést és a technológiához való hozzáférést jelöli. A „demográfia” a népesedési (születési, halálozási, életkori, jövedelmi stb. mutatók, beleértve a migrációs és urbanizációs jellemzőket) foglalja magában; míg a „versengő ideológiák és világnézetek” az eltérő értékekből, vallási különbségekből, történeti és geopolitikai perspektívákból eredő elidegenedést és konfrontációt jelöli.

NÉGY JÖVŐKÉP

A projektben kialakított négy jövőkép – mint arra már utaltunk és a következőkben látni fogjuk – nem az előrejelzési folyamat végeredményét jelentette, hanem az egyik eszközt, amely segítette a szakértőknek megérteni a hatásmechanizmusokat és feltérképezni a várható hatásokat. Az azonosított trendek különböző variációja alapján kialakított jövőképek a koncepcionális elemzés négy viszonyítási pontját képezték, amelyek mindegyike esetében értékelni tudták a potenciális kockázatokat, fenyegetéseket, stratégiai meglepetéseket, hatásokat és kínálkozó lehetőségeket. A kockázatok értékelések minden esetben a szövetséges államok területi integritását, lakosságát és értékrendjét érintő hatásokat igyekeztek azonosítani, hiszen ezek azok az alapelemek és jellemzők, amelyek védelme minden állam alapvető feladata kell hogy legyen.

1. jövőkép: A kivételezettség sötét oldala

Az első jövőképet az éghajlatváltozás, az erőforrások megoszlása, a gazdasági integráció és a versengő ideológiák drivereinek kombinációja alapján alakították ki, és azt írja le, hogy a globalizáció, az éghajlatváltozás és az erőforrások nem megfelelő elosztása milyen mértékben korlátozhatja az államok azon képességét, hogy fenntartsák szuverén működésüket. A gyenge és bukott államok instabilitást teremtenek, és a fejlett országokat is stratégiai döntések meghozatalára készítetik azzal kapcsolatban, hogy hogyan reagáljanak erre. Ez a jövőkép a fejlett és a fejlődő államok közötti súrlódásra koncentrál, amelyet tovább bonyolít az erősödő nacionalizmus, az erőforrások nem megfelelő megoszlása, a szegénység, a lakosság frusztrációja, a demográfiai nyomás és a romló környezeti viszonyok. Mindezek eredményeképpen ilyen viszonyok között az alábbi kockázatokkal kell számolni:

- elégtelen kormányzás;
- a radikális ideológiák terjedése;
- az etnikai, vallási és ideológiai konfliktusok terjedése;
- a stratégiai csomópontok és az infrastruktúra sebezhetősége;
- viták kialakulása a korábban lakatlan, de erőforrásokban gazdag területek fennhatóságával kapcsolatban;
- a környezeti változások és katasztrófák hatásai;
- a tömegpusztító és nagy hatású fegyverek terjedése;
- az államhatalom megkérdőjelezése és meggyengülése;
- ellenőrizetlen migráció;
- a lakosság összetételének megváltozása.

2. jövőkép: Megtévesztő stabilitás

A második jövőképet az aszimmetria, a demográfia, az erőforrások eloszlása, valamint a versengő ideológiák drive-rei alapján alakították ki, és az előregedő társadalmak és velük szemben a fiatal migránsok tömege által jelentett demográfiai nyomás problémáján alapszik. Bár e forgatókönyv szerint az erőforrások elosztása globálisan hatékonyra válik, mivel új, erőforrásokban, nyersanyagokban gazdag területeket aknázhathatunk ki és kapcsolhatunk

be a világgazdaságba, mégis a fejletlen és nyersanyagokban szegény országokban számos probléma alakul ki. Ez a kettősség a fejlett, jól ellátott, de elöregedő, valamint a fejletlen, hiánnyal küszködő fiatal népesség és országai között komoly ellentéteket szül, és a liberális demokráciák e forгатókönyv szerint nem avatkoznak be a válságok kezelésébe, mert a saját belső problémáik kezelése köti le őket. Esetükben a fennmaradó feszültség, amit a bevándorlók sikertelen gazdasági és kulturális integrációja szül, súlyosbítja a már korábban is létező szervezett bűnözés és terrorizmus jelentette fenyegetéseket. Ebben a jövőképben az alábbi kockázatokkal kell számolni:

- a külső biztonsági környezet változásainak sikertelen előrejelzése, megértése és alakítása;
- transznacionális bűnözői tevékenység;
- a stratégiai figyelem befelé fordulása, a külső problémák elhanyagolása;
- az etnikai, vallási és ideológiai konfliktusok potenciális továbbterjedése;
- a külső hatásokra adandó válaszok rendszerszintű hiánya és kudarca;
- ellenőrizetlen migráció.

3. jövőkép: A modernitások összecsapása

Ennek a jövőképnek a versengő ideológiák, a demográfia és a technológia használata képezi az alapját a vizsgált driverek közül. Az erősödő nacionalizmus, amely technológiai innovációval párosul, lehetővé teszi a fejlett, hálózatosodott társadalmaknak, hogy globális kapcsolatokat alakítsanak ki; a globalizáció pedig lehetővé teszi a fejlett államok nagyvárosi központjainak, hogy a kultúra és a jólét befolyásos központjaivá váljanak. Ezek a kiterjedt központi térségek számos szinten szerveződő, hálózatcentrikus kormányzás alatt állnak, ahol a problémákat valós időben virtuális hálózatok teremtik és oldják meg. A lazán kapcsolódó, szegregált, leszakadó határterületek szenvednek a legnagyobb nyomástól, és ezeket a térségeket tovább destabilizálják azok a bűnöző szervezetek, amelyek csempészettel, intellektuális jogok megsértésével, ipari kémkedéssel és illegális fegyverkereskedelemmel foglalkoznak. A fejlett országok rendvédelmi szervei ezeket az ártó szereplőket és káros folyamatokat igyekeznek ellenőrzés alatt tartani azáltal, hogy fokozzák a kereskedelem, az információáramlás, az erőforrások és munkaerő áramlásának ellenőrzését a városi központok és a peremvidékek között. A harmadik jövőkép várható kockázatait a következők:

- komplex, kölcsönösen függő számítógépes hálózatok;
- a technológiai hatékonyság és a polgári szabadságjogok közti ellentmondások kiéleződése;
- magas fokú függőség a nélkülözhetetlen nyersanyagok folyamatos ellátásától;
- a marginalizált csoportok szélsőségesessé válása;
- területi és határviták;
- a technológia ártó szándékú személyek és bűnöző szervezetek általi kizsákmányolása;
- az összetett, kölcsönösen függő rendszerek és infrastruktúra-elemek sebezhetősége;
- az össze nem egyeztethető hitrendszerek konfliktusa;
- változó lojalitás az állami és nem állami szereplők esetében;
- az autoriter államok szövetsége;
- az etnikai, vallási és ideológiai konfliktusok potenciális továbbterjedése.

4. jövőkép: A hatalmi politika újjáéledése

A negyedik jövőkép meghatározó driverei a sűrlődés, a versengő ideológiák és világképek, az erőforrásokért vívott konfliktusok és a gazdasági integráció hiánya. A hatalmi politika újjáéledésének alapja egy valóban többpólusú világ, ahol regionális hatalmak versengenek egymással, és amit néhány szereplőnél a növekvő abszolút gazdagság és a tömegpusztító, illetve a nagy hatású fegyverek terjedése jellemez. A hatalmak között törekény egyensúly alakul ki, amelyben az erőforrásokért és a befolyásért folytatott versengés megkérdőjelezi a globalizációt, a nemzetközi normákat és szabályokat. Ezek a befolyásos szereplők ugyan nem tesznek szert globális hatalomra, de saját térségükben kompetitív előnyeik nyomán hatékonyan tudják képviselni érdekeiket. A hatalomért és az erőforrásokért folytatott versengés zavartalanul folytatódik, különösképpen az ellenőrizetlen térségekben, miközben a legerősebb államok igyekeznek fejleszteni gazdaságukat és erősíteni lakosságaik védelmét. A negyedik jövőkép szerint a következő kockázatokkal kell számolni:

- az érdekszférák átalakulása;
- az ideológiai felsőbbrendűségért folytatott verseny;
- az erőforrásokért folytatott verseny;
- a nukleáris és más nagy hatású fegyverek terjedése;
- ellenőrizetlen térségek;
- államközi rivalizálás;
- a nemzetközi rendszer nem képes kezelni a jelentős hatalmi változásokat;
- változó szövetségi rendszerek.

Az így kialakított jövőképekben rejlő kockázatokat és fenyegetéseket azok forrásának és konkrét mibenlétének azonosítása köti össze a biztonsági, majd szűkebb értelemben a katonai hatásokkal. A következőkben ezeket tekintjük át.

A KOCKÁZATOK ÉS FENYEGETÉSEK FORRÁSÁNAK ÉS MIBENLÉTÉNEK AZONOSÍTÁSA

A négy bemutatott jövőképből eredő kockázatok akkor válnak igazán relevánssá, ha azok forrását is meg tudjuk nevezni, majd azonosítjuk, mindez milyen gyakorlati jelenségekben fog testet ölteni, amelyeknek már vannak (lesznek) biztonsági vonatkozásai, azaz biztonságunkat érintő hatásai. Az MFP a kockázatok hat potenciális forrását azonosította:

1. Nagy hatalmú egyének: olyan személyek, akik áthágnak a korlátokat, konvenciókat és szabályokat annak érdekében, hogy egyedi politikai, gazdasági, intellektuális vagy kulturális befolyást gyakoroljanak az emberekre vagy bizonyos eseményekre. (Ilyenek tekinthetjük a titkos információkat kiszivárogtató Edward Snowden és Julian Assange-t, illetve a magányos farkas szélsőjobboldali terroristát, Anders Behring Breiviket stb.)
2. Szélsőséges nem állami szereplők: állami szuverenitással nem rendelkező szereplők (például csoportok, szervezetek), amelyek szélsőséges eszméket követnek, és jelentős gazdasági, politikai vagy társadalmi befolyással, hatalommal rendelkeznek nemzeti, bizonyos esetekben akár nemzetközi szinten is. (Ilyenek az al-Káida és az Iszlám Állam terrorszervezetek.)

3. Szervezett bűnözői csoportok: olyan, három vagy több személyből álló, szervezeten működő csoport, amely bűncselekményeket követ el annak érdekében, hogy közvetlen vagy közvetett módon anyagi haszonra tegyen szert. (Ilyen szervezetek a latin-amerikai drokartellek)
4. Lator államok (*rogue states*): olyan államok, amelyek nem veszik figyelembe a nemzetközi normákat, szabályokat, és nincsenek tekintettel más államokra nemzetközi politikájukban. (Ide sorolja az Egyesült Államok Iránt és Észak-Koreát.)
5. Konfrontatív hatalmak: olyan országok, amelyek a vitákat nem békés eszközökkel, tárgyalással, hanem aránytalan erőszak alkalmazásával vagy az azzal való fenyegetéssel próbálják intézni.
6. Természet: a fizikai világ jellemzői, működése és annak változásai, így például az időjárás jelenségek, éghajlati viszonyok és azok a fizikai erők, amelyek formálják a világot.

Ebből a hat forrásból számos olyan fenyegetést teremtő tevékenységet, jelenséget levezethetünk, amelyek a szövetséges államok területi integritását, lakosságát és értékrendjét, azaz a stratégiai előrejelzés referenciapontjait fenyegetik a 2030-ig terjedő időszakban (NATO 2009, 30.):

- a kritikus fontosságú nyersanyagokhoz való hozzáférés akadályozása;
- a létfontosságú nyersanyagok ellátásának akadályozása;
- embercsempészet;
- a humán biztonság veszélyeztetése, etnikai tisztogatás, népiirtás;
- a személyi szabadságjogok megsértése;
- a számítógépes hálózatok elleni támadások;
- valamely állam(ok) lakossága és infrastruktúrája elleni támadás;
- felforgató tevékenységek;
- terrorizmus;
- valamely állam(ok) területi integritásának megsértése;
- természeti katasztrófák;
- a természetes környezet pusztulása;
- tömegpusztító/nagy hatású fegyverekkel elkövetett támadás;
- zavargások;
- a politikai legitimitás megkérdőjelezése;
- a társadalmi struktúrákra és a jog uralmára nehezedő nyomás;
- etnikai feszültség;
- tömeges jóléti és egészségügyi válság;
- az értékrend és világnézet megkérdőjelezése;
- kábítószer-csempészet;
- váratlan humanitárius katasztrófák és regionális háborúk hatásainak továbbterjedése;
- új, ismeretlen ellenfelek, ellenségek megjelenése;
- a védelmi készenlét aláásása, meggyengítése;
- váratlan nagyarányú terrortámadás;
- kalózkodás;
- visszaélés a megfigyelési képességekkel;

- kémkedés;
- a szabadság- és emberi jogokat védő csoportok támadása;
- az eltérő hitrendszerek által motivált feszültség és instabilitás különböző politikai rendszerek között;
- információs műveletek végrehajtása erős nem állami identitással rendelkező szervezetek által;
- erősödő függőség a katonai magánvállalatok alkalmazásától;
- globális és regionális biztonsági instabilitás;
- nemzetállamok szövetségváltása.

Ha ezeket a fenyegetéseket a négy jövőképre vetítjük, eltérő súllyal és valószínűséggel megjelenő biztonsági hatásokat (fejleményeket) azonosíthatunk. Ezeket ismételten workshopokon és szakértői kerekasztal-beszélgetéseken vitatták meg a projekt résztvevői azzal a céllal, hogy minden egyes biztonsági hatást a bekövetkezés valószínűsége és hatása alapján 1–4-ig terjedő skálán besoroljanak (4 a legnagyobb valószínűség és a legnagyobb hatás) – az egyes hatások pedig a két ismérv értékének szorzataként kaptak egy értéket. Ezt követően a szakértők harmadik ismérvként a transzformációs nehézséget minősítették, azaz a fenyegetés összetettségét, és ezzel együtt alakították ki a végső fontossági sorrendet.

Az első öt legfontosabb biztonsági kockázat, amellyel valamennyi tényezőt és jövőképet figyelembe véve számolni kell: (1) az aszimmetrikus biztonsági környezet, (2) a nélkülözhetetlen nyersanyagok ellátásának megszakítása; (3) a káros gazdasági hatások; (4) a kommunikációs rendszerek rossz szándékú kihasználása; (5) a beavatkozás joga/kötelezettsége. Az egyes jövőképre vonatkozóan pedig a következő biztonsági hatások várhatóak:

1. A kivételezettség sötét oldala	2. Megtévesztő stabilitás
<ul style="list-style-type: none"> • Káros gazdasági hatások • Illegális bevándorlás • Emberi kizsákmányolás • A beavatkozás joga/kötelezettsége • Az állampolgárok fenyegetettsége • Az államok területi integritásának megsértése • A liberális demokrácia értékeinek veszélyeztetése • A kritikus infrastruktúra károsítása • A nemzeti identitás gyengítése • Korábban stabil kormányzatok destabilizálása • A potenciálisan ellenséges államok növekvő száma • A domináns értékrend megkérdőjelezése • A nemzeti és nemzetközi jog aláásása • Társadalmi zavargás • Belpolitikai instabilitás • A nemzetközi gazdasági szereplők döntései megkérdőjelezzik a fennálló nemzetközi rendet • Aszimmetrikus biztonsági környezet 	<ul style="list-style-type: none"> • Káros gazdasági hatások • Az állampolgárok fenyegetettsége • Szociális zavargás • Emberi kizsákmányolás • Szervezett bűnözés • Az államok területi integritásának megsértése • A liberális demokrácia értékeinek veszélyeztetése • A beavatkozás joga/kötelezettsége • Illegális bevándorlás • A kritikus infrastruktúra károsítása • Csökkenő hajlandóság a katonai erő használatára • Csökkenő katonai önvédelmi képesség

3. A modernitások összecsapása	4. A hatalmi politika újjáéledése
<ul style="list-style-type: none"> • A kritikus infrastruktúra károsítása • A biztonság túlzott hangsúlya a személyes szabadságjogokkal szemben • Az állampolgárok fenyegetettsége • Káros gazdasági hatások • A liberális demokrácia értékeinek veszélyeztetése • A vállalati és állami titkok megsértése, kiszivárogtatása • Az állam erőszakmonopóliumának megkérdőjelezése (katonai magánvállalatok alkalmazása által) • Az állam és társadalom kohéziójának gyengülése • A kommunikációs rendszerek rossz szándékú kihasználása • A kommunikációs rendszerek pusztulása • A nemzetközi gazdasági szereplők döntései megkérdőjelezzik a fennálló nemzetközi rendet • A nélkülözhetetlen nyersanyagok ellátásának megszakítása • A katonai magánvállalatok bizonytalan hűsége 	<ul style="list-style-type: none"> • Nagyméretű háborús konfliktus • Káros gazdasági hatások • A kritikus infrastruktúra károsítása • Az állampolgárok fenyegetettsége • Az államok területi integritásának megsértése • A liberális demokrácia értékeinek veszélyeztetése • Illegális bevándorlás • Emberi kizsákmányolás • A beavatkozás joga/kötelezettsége • Tömegpusztító/nagy hatású fegyverek által okozott pusztítás • Az egyes államok vagy nemzetközi szervezetek csökkenő válságkezelő képessége • Aszimmetrikus biztonsági környezet • A nélkülözhetetlen nyersanyagok ellátásának megszakítása • A már létező szövetségek kohéziójának gyengülése

1. táblázat: Az MFP-folyamatban azonosított, a négy jövőképhez köthető biztonsági hatások

Forrás: NATO 2009, 31.

A stratégiai előrejelzés utolsó eleme a NATO szempontjából a legfontosabb: a 2030-ig várható katonai hatások megismerése, amelyek kezelésére azután javaslatokat tud megfogalmazni a szövetség. A fent bemutatott biztonsági hatásoknál szűkebb körű katonai hatásokat 26 esetre vonatkozóan azonosítottak, amelyeket az „öt hadműveleti funkció” – vezetés-irányítás, érzékelés, cselekvés, védelem és fenntartható működés – szempontjából értékelték a már említett 21 szakértői workshopon, ahol a biztonsági hatásokhoz hasonlóan 3 ismérv (bekövetkezés valószínűsége, hatása, a fenyegetés összetettsége) mentén súlyozták is azokat. Az első öt legfontosabb katonai kockázat mind a négy jövőképet figyelembe véve: (1) az aszimmetrikus fenyegetések elleni védelem; (2) a nem állami szereplők ellen végrehajtandó katonai műveletek; (3) a vezetés-irányítási, számítógépes és kommunikációs rendszerek és katonai hálózatok védelme; (4) a nélkülözhetetlen nyersanyagok ellátásának biztosítása; (5) a civil-katonai kapcsolatok fejlesztése. Tekintettel a szerteágazó katonai hatásokra az egyes jövőképre vonatkozóan, itt csak néhány példával szemléltetjük ezeket:

A kivételezetség sötét oldala	Megtévesztő stabilitás
<ul style="list-style-type: none"> • Az elrettentést szolgáló műveletek végrehajtása • A kommunikációs és kereskedelmi útvonalakat védő expedíciós műveletek végrehajtása • A nélkülözhetetlen nyersanyagok ellátásának biztosítása • A kritikus infrastruktúra védelme • Teljes spektrumú kollektív védelmi műveletek végrehajtása • ... 	<ul style="list-style-type: none"> • Új külföldi katonai fenyegetések azonosítása • A civil hatóságok támogatása • Expedíciós műveletek végrehajtása a humanitárius erőfeszítések támogatására • A többnemzeti katasztrófavédelmi erőfeszítések támogatása és több szereplővel való együttműködés • Katonai logisztikai támogatás biztosítása a humanitárius tevékenységekhez • ...

A modernitások összecsapása	A hatalmi politika újjáéledése
<ul style="list-style-type: none"> • A vezetés-irányítási, számítógépes és kommunikációs rendszerek és katonai hálózatok védelme • A kommunikációs és kereskedelmi útvonalakat védő expedíciós műveletek • A nélkülözhetetlen nyersanyagok ellátásának biztosítása • Teljes spektrumú kollektív védelmi műveletek végrehajtása • ... 	<ul style="list-style-type: none"> • A vezetés-irányítási, számítógépes és kommunikációs rendszerek és katonai hálózatok védelme • A kommunikációs és kereskedelmi útvonalakat védő expedíciós műveletek • Teljes spektrumú kollektív védelmi műveletek végrehajtása • Helyi erők kiképzése • Katonai beavatkozás az eskaláció megakadályozására (erőkivétel) • ...

2. táblázat: Az MFP-folyamatban azonosított, a négy jövőképhez köthető katonai hatások néhány példája

Forrás: NATO 2009, 43.

A MULTIPLE FUTURES PROJECT ÁLTAL AZONOSÍTOTT VÁRHATÓ FEJLEMÉNYEK ÉS A MEGFOGALMAZOTT JAVASLATOK

Mint láthattuk, a potenciális kockázatok és fenyegetések nyomán a szakértők 33 biztonsági és 26 katonai hatást azonosítottak. Az eddig bemutatott folyamat záróelemeként a biztonság területén négy átfogó „várható fejleményt” írtak körül. Az első arra mutat rá, hogy a kibontakozó kihívások megváltoztathatják az egyes tagállamok percepcióját, és megnehezíthetik a konszenzus elérését, így a közös döntéshozatalt az 5. cikkely szerinti – kollektív védelmi – esetekben. A második fejlemény szerint a NATO-nak fel kell mérnie, hogy hagyományos működési területén, az euroatlanti térség határain túl is proaktív szerepet kell vállalnia a nemzetközi biztonság szavatolásában összehangolt, átfogó megközelítést alkalmazó eszközökkel. A harmadik fejlemény azzal számol, hogy a technológia fejlődése és terjedése nyomán egyes ellenfelek képesek lehetnek a szövetség bizonyos sebezhetőségeinek kihasználására, ami arra készítheti a NATO-t, hogy ennek megfelelően módosítsa műveleti koncepcióit, haderőstruktúráját és képességeit. Végül a negyedik fejlemény arra mutat rá, hogy a kommunikáció megnövekedett szerepe miatt szükségessé válik, hogy a szövetség megpróbálja aktívan alakítani a nemzetközi narratívákat, és pozitív üzenetekkel, értékekkel és ötletekkel befolyásoljon más szereplőket, társadalmakat.

Katonai téren pedig hét „fókuszpont” köré csoportosították a várható hatásokat, amelyek közül az első öt kifejezetten a katonai feladatokhoz és képességekhez kapcsolódik – (1) alkalmazkodás a hibrid kihívások követelményeihez; (2) együttműködés és intézményfejlesztés; (3) konfliktusmegelőzés, -kezelés és a következmények kezelése; (4) proliferáció elleni fellépés; (5) expedíciós és harcoló képességek ellenséges környezetben –; az utolsó kettő – (6) stratégiai kommunikáció és a narratívák küzdelmének megnyerése; (7) intézmény- és haderőfejlesztési kérdések – pedig olyan kiegészítő képességekhez, amelyekkel a tagállamok fel kívánják ruházni a NATO-t annak érdekében, hogy a jövő biztonsági környezetében sikeresen tudjon működni.

E fejlemények és fókuszpontok alapján fogalmazták meg a konkrét koncepcionális és doktrinális, valamint képességfejlesztési javaslatokat a jövőre nézve. A 2010-es Stratégiai Koncepció kidolgozására tekintettel jól látható, hogy mind a biztonsági környezetre, mind a konkrét kihívásokra adandó válaszokra tekintettel beépültek az MFP-ben megfogalmazott észrevételek és javaslatok az új, várhatóan 2020 körüli időpontig hatályban lévő koncepcióba.

Várható fejlemény	Fókuszpont	Koncepcionális és doktrinális javaslatok	Képességfejlesztési javaslatok
<p>1. Fejlemény: Az alapvető érdekeinket fenyegető kockázatok és kihívások kikezdi a NATO-tagállamok stratégiai egységét és szolidaritását, és aláássák azt a közmegegyezést, hogy mi képezhet egy 5. cikkely hatály alá eső támadást.</p>	<p>Alkalmazkodás a hibrid kihívások követelményeihez.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Olyan támadó és védelmi koncepciók, stratégiák, és jogi keretek kidolgozása, amelyek érzékeny és nem ellenőrzött művelési területeken is biztosítani tudják az elrettenés, védelem és ellentámadás képességét. A különböző hírszerzési forrásokból származó információk gyűjtési, megosztási, értékelési képességének újraértékelése. Az ipai szereplőkkel fenntartott kapcsolat erősítését és az új technológiák beszerzését meggyorsító átfogó koncepció/stratégia kidolgozása. 	<ul style="list-style-type: none"> A hibrid kihívásokkal szembenézni képes intézményi kultúra kialakítása. A hagyományos és nukleáris képességek fenntartása. A konfliktusok teljes spektrumában részt venni képes erők fejlesztése. Minden hadszíntéren hiteles elrettenést biztosító erők fejlesztése. A technológiai előny megtartása és gyors hozzáférés biztosítása az újonnan fejlődő technológiákhoz. A kibertérben támadók érzékelési, azonosítási, és az ellenük való fellépési képesség biztosítása. A vezetés-irányítási rendszerek agilitásának, igényekhez alakíthatóságának biztosítása, a lehető legalacsonyabb szinten is megtartva a hatékony döntéshozatalt. Fejlett összhaderőnemi hírszerzési, megfigyelési és felderítési képességek fejlesztése. A NATO hálózatos képességeinek (NATO Networked Enabled Capabilities) fejlesztése.
<p>2. Fejlemény: A nem NATO-tagállamokkal és más nemzetközi szereplőkkel kialakított, élénkülő kapcsolatok lehetőségeket teremtenek a szövetségnek, hogy kiterjessze szerepvállalását a hagyományos működési környezetén túlra a biztonság és stabilitás erősítése terén.</p>	<p>Együttműködés és intézmény-fejlesztés.</p>	<ul style="list-style-type: none"> A partnerállamokkal az együttműködési lehetőségek, formák és összekötő tisztek cseréjének megvizsgálása. A NATO Átfogó Megközelítés (Comprehensive Approach) teljes körű érvényre juttatása. A partnereknek nyújtott támogatás erősítése a jó kormányzás, a mentorálás és tanácsadás terén. A művelési tervezésben a partnerek részvételének biztosítása. Az ENSZ–NATO Közös Nyilatkozatban foglaltak teljes körű megvalósítása. A partnerállamok helyi erőinek mentorálásáról és támogatásáról szóló döntések teljes körű megvalósítása. A biztonsági feladatok kiszervezési lehetőségeinek megértése és értékelése. 	<ul style="list-style-type: none"> Standardok kidolgozása a támogató műveletek és a biztonsági szektor reformját végrehajtó programok számára, valamint a saját erők kulturális tudatosságának erősítésére. A nem NATO-tagállam partnerekkel a kapcsolatépítési képességek fejlesztése. A NATO, az EU és az ENSZ közötti stratégiai kapcsolat erősítése. Az ellenfelek technológia-használatának gyors értékelése. Az új technológiai fejlesztéseket gyorsan alkalmazott megoldásokká alakító szemlélet és képesség fejlesztése.

Várható fejlemény	Fókuszpont	Koncepcionális és doktrinális javaslatok	Képességfejlesztési javaslatok
<p>3. Fejlemény: Elszánt ellenfelek, akik rendelkeznek az elérhető fejlett technológiával, váratlan módokon használnák ki a szövetség sebezhetőségeit, ami miatt lehet, hogy változtatni kell a hadviselés és katonai műveletek jellemzőin.</p>	<p>Konfliktus-megelőzés, kezelés, és a következmények kezelése.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Az intézményi struktúrák, jogkörök és döntéshozatali folyamatok adaptációja. Doktrínafejlesztés és a jogi keretek kialakítása a nem halálos erő alkalmazásához. A NATO–EU partnerkapcsolatban rejlő lehetőségek teljes körű kiaknázása. A NATO–EU partnerkapcsolat fejlesztése a non-prolifерáció és következménykezelés terén. A közös NATO–EU átfogó tervezés és tanácsadás keretrendszerének kialakítása. 	<ul style="list-style-type: none"> A parancsnokságok vezetés-irányítási struktúrájának adaptálása az Átfogó Megközelítés alkalmazásához, beleértve a kormányzati és nemzetközi szervezetek integrációját. A haderőstruktúra és a műveleti tervezés adaptálása az új típusú műveletekhez és a katasztrófavédelmi feladatokhoz.
<p>4. Fejlemény: A nemzetközi szereplőkkel kialakított élénk kapcsolatok lehetőséget teremtenek a NATO-nak arra, hogy eszmékkel és értékekkel pozitívan alakítsa és befolyásolja környezetét.</p>	<p>Prolifерáció elleni fellépés.</p>	<ul style="list-style-type: none"> A nemzeti civil hatóságokat támogató erők felkészültségének javítása. A vezetés-irányítási és informatikai rendszerek harmonizálása. 	<ul style="list-style-type: none"> Kormányzati és nemzetközi szervezetekkel azoknak a képességeknek a fejlesztése, amelyekkel felismerhetők, nyomon követhetők, azonosíthatók a tömegpusztító fegyvereket birtokló szereplők és fel lehet lépni ellenük. Robosztus következménykezelő képességek kialakítása a kormányzati és nemzetközi szervezetekkel együttműködve. Az első reagálókat és a helyreállítási munkát támogató, és a tömegpusztító fegyverekkel vívott konfliktus túlélését lehetővé tevő képességek kialakítása.
	<p>Expedíciós és harcoló képességek ellenséges környezetben.</p>	<ul style="list-style-type: none"> A védelempolitika és a hadműveleti tervezés közötti koordináció fejlesztése. A védelmi tervezési rendszerek és a kialakuló politikai-katonai követelmények jobb összehangolása. Olyan átfogó tengeri stratégia kialakítása, amely képes kezelni a népesedési egyenlőtlenségekből, a korlátozott erőforrásokból, a szervezett bűnözésből, a magas technológiai hozzáértéssel bíró ellenfelekből, a terrorizmusból és a tömegpusztító fegyverek proliferációjából eredő fenyegetéseket. 	<ul style="list-style-type: none"> Azoknak a képességeknek a fenntartása, amelyek lehetővé teszik egyidejű műveletek és hadműveletek végrehajtását a műveletek teljes spektrumán. A műveletek vezető és támogató szerepei közötti zökkenőmentes váltás biztosítása. A műveleti tervezés fejlesztése a műveleti szabályok növekvő komplexitásának figyelembevételével. Mozgékony, hiteles, interoperábilis és fenntartható erők telepítési képességének biztosítása távoli helyekre és rövid felkészülési idővel is. Modern, cselekvőképes légi szállítási képességek, valamint gyorsreagáló és szállítási képességek biztosítása városi környezetben.
	<p>Stratégiai kommunikáció és a narratívák küzdelmének megnyerése.</p>	<p>Olyan koherens üzenetek és szerepvállalás kialakítása, amelyek tükrözik a NATO stratégiai céljait, alapértékeit, elveit és műveleteit.</p>	<p>A szövetség mondanivalóját célba juttató együttműködések szélesítése.</p> <p>A NATO rendeltetésének és műveleti céljainak kommunikációja belföldön és nemzetközileg is.</p> <p>A műveletek kommunikációs támogatásának fejlesztése.</p>

Várható fejlemény	Fókuszpont	Koncepcionális és doktrinális javaslatok	Képességfejlesztési javaslatok
	Intézmény- és haderőfejlesztési kérdések.	<ul style="list-style-type: none"> Annak biztosítása, hogy a koncepciók és doktrínák megfelelnek a rugalmas vezetés és a kiegyensúlyozott haderőstruktúra követelményeinek, így képesek a szövetség alapvető érdekeit fenyegető kihívások kezelésére. 	<ul style="list-style-type: none"> A kiképzési, modellezési és szimulációs képességek fejlesztése. A vezetés-irányítási rendszerek adaptálása a jobb reagálási képesség és nagyobb rugalmasság követelményeihez. A haderőstruktúra adaptálása a biztonsági támogató műveletek követelményeihez. A toborzási folyamatok adaptálása és a legjobb módszerek megosztása. Oktatási és kiképzési standardok kialakítása, hogy biztosítsák, hogy a haderő magasan képzett és kulturálisan felkészült.

3. táblázat: Az MFP-folyamatban azonosított, katonai relevanciájú hatások csoportosítása és az ezekhez kapcsolódó fejlesztési javaslatok

Forrás: NATO 2009, 69.

ÉRTÉKELÉS

A fejezetben bemutatott Multiple Future Project a NATO Transzformációs Parancsnokságának nyilvánosságra hozott stratégiai előrejelzési „termékei” közül a leginkább összetett és szakszerű munka. Az MFP koncepcionális alapjai (az „intellektuális keret”), amely széles forrás- és ismeretfeldolgozásra helyezi már a jövőbe mutató folyamatokat meghatározó driverek azonosítását is, majd két lépésben alakít ki jövőképeket és azonosít tágabban értelmezett biztonsági és szűkebben értelmezett katonai hatásokat, kiválóan szolgálja az eredeti célkitűzést, azaz a 2010-ben kidolgozott stratégiai koncepció szakmai, szakpolitikai hátterének megerősítését. Összevetve például az először 2013-ban elvégzett, majd 2017-ben megismételt Strategic Foresight Analysis folyamattal (NATO SFA, lásd kötetünk előző fejezetét), a négy jövőkép hozzáadott értéket jelent, mert sokkal konkrétabbá teszi az előrejelzés hatásmechanizmusait és jól körülírja azokat a biztonsági és katonai hatásokat, amelyekre a szövetségnek reagálnia szükséges. Mindezt az SFA kevésbé kötött, csak a folyamatokat felrajzoló folyamata nem biztosítja, abban kevesebb „fix pont” áll az értékelést végzők rendelkezésére (legalább is a nyilvánosságra hozott verzióban).

Az MFP lépcsőzetes felépítése, a folyamatot végigkísérő szakértői kontroll és tesztelés (workshopok) véleményünk szerint biztosítani tudta mind a megfelelő kritikai hozzáállást, mind a tagállamok véleményének konszenzusos képviselését az igen szerteágazó kérdésekben is. Az előrejelzési folyamatban résztvevők széles köre és sokszínű szakmai háttere azt is biztosíthatta, hogy a széles értelemben vett biztonsági vonatkozások megalapozottan kerüljenek bele az értékelésbe.

Végül, de nem utolsósorban, mint láthattuk, a deduktív folyamat végén konkrét katonai relevanciával bíró ajánlásokat fogalmaztak meg a jelentés készítői, ami jó alapot teremt a gyakorlati felhasználásra mind a tagállamok, mind a NATO központi szervezete és parancsnokságai részére, ezáltal a Multiple Futures Project követendő példát jelenthet a jövő stratégiai előrejelzési feladatainak elvégzése során is.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- NATO (2008): *Multiple Futures Homepage*. Elérhető: <https://www.act.nato.int/multiplefutures> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)
- NATO (2009): *Multiple Futures Project – Navigating towards 2030. Final Report*. Elérhető: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)
- NATO (2010): *Strategic Concept – 2010*. Elérhető: https://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)

Bauer Kristóf

A RAND ALTERNATIVE FUTURES AND ARMY FORCE PLANNING CÍMŰ ELEMZÉSE

Az amerikai RAND Corporation⁵² elemző cég 2005-ben az amerikai szárazföldi haderő (U.S. Army) megbízásából készítette el jelentését arról (NICHIPORUK 2005), hogy milyen jövőképek a legvalószínűbbek 20 év távlatában (2025-ben), és ennek megfelelően milyen átalakításokat javasolnak a hadsereg részére. A téma aktualitását a stratégiai előrejelzéssel kapcsolatban számunkra az adja, hogy a RAND Corporation mindig is a stratégiai előrejelzés úttörőjének számított, számos ma már széleskörűen elterjedt módszertant és elemzési eszközt a cég berkein belül dolgoztak ki, és a futurológia több prominens szakértője a RAND-nél kezdte karrierjét. A következő fejezet betekintést ad a scenárióvázolási módszertanukba és a kidolgozott scenáriókba (azaz fogatókönyvekbe). Mivel a fókuszunk a stratégiai előrejelzés minél szélesebb körű bemutatása, a módszertani alapokat tekintjük át részletesen, ezen kívül hangsúlyos szerepet kap a trendelemzés (pozitív/negatív kimenetelek) és a scenárióvázolás (amelyek itt alternatív jövőképekként szerepelnek), míg az Egyesült Államok Hadserege számára kidolgozott képességfejlesztési alfejezetet – mint számunkra módszertani szempontból kevésbé fontos elemet – kihagyjuk.

ELEMZÉSMÓDSZERTAN

A RAND a scenárióvázolási folyamatban az első feladatának azon trendek megállapítását tekintette, amelyek a következő 25 évben (az Army tervezésében a „Future Force” [ODIERNO 2015] időszak) meg fogják határozni a nemzetközi rendszer alakulását. Ehhez egy korábbi armys tervet, a TAP-et használták fel, és ez alapján gyakorlatilag egy PESTE keretrendszer nyomán a politikai (Political), gazdasági (Economic), demográfiai (Societal), technológiai (Technological) és környezeti (Environmental) alrendszereket vették figyelembe. (UNDERSTANDING PEST ANALYSIS WITH DEFINITIONS AND EXAMPLES 2018) Ezután az úgynevezett „fejlődési változókat” (development variables) trendvonalakká alakították, és az amerikai nemzeti érdekeknek megfelelően három lehetséges kimenetelt vázoltak fel mindegyikhez: egy kedvezőt, egy semlegeset és egy kedvezőtlent. Ezekből a trendvariációkból egy ötször hármas mátrixot alakítottak ki, a függőleges tengelyen a változókat, a vízszintes pedig a kimeneteleket ábrázolva, mint a következő példában:

⁵² A RAND Corporation független elemző cég, amely elemzéseivel és kutatásaival a szakpolitikai döntéshozók munkáját segíti. Eredetileg az Amerikai Légierő kutatási részlegeként hozták létre, majd idővel önálló szervezetté vált. ABOUT THE RAND CORPORATION (2018).

	Kedvező	Semleges	Kedvezőtlen
Demográfia	Stabil népességszám	Regionális túlnépesedés	Rendszerszintű demográfiai nyomás
Geopolitika	Hegemón stabilitás vagy békés multipolaritás	Verseny vagy multipolaritás	Nemzeti összeomlás
Gazdaság	Stabil növekedés/ alacsony infláció	Lassulás	Stagnálás
Környezet	Az erőforrások fenntartható kezelése	Vízszükösség, talajerózió	Klíímaváltozás, éhínségek
Technológia	Információs technológiai robbanás, biotechnológiai növekedés	Információs technológiai lassulás	Romboló jellegű alkalmazások

1. ábra: A RAND lehetséges trendvariánsainak szemléltetése

Forrás: NICHIPORUK 2005, 7.

Ennek a mátrixnak a felhasználásával került sor hat fő forgatókönyv kidolgozására, és mivel a trendeket is kedvező, illetve kedvezőtlen formában rendszerezték, a forgatókönyveket is hasonló logika alapján alakították ki. Elméletileg 243 permutációja lenne az összes változónak, azonban két indok miatt csak hatot választottak ki: az első, hogy a RAND-nél feltételezték, hogy egy negatív trend magával húzza a többit is, ezért olyan eshetőségekkel nem számoltak, hogy egy kedvezőtlen trendet négy nagyon kedvező egészít ki. Másrészt a kapott feladatuk az volt, hogy a legjobb helyzettől (az Egyesült Államok unipolaritása) a legrosszabbig (teljes anarchia a nemzetközi rendszerben) vizsgálják az eshetőséget, és ebből a spektrumból választották ki a számukra legvalószínűbbnek tűnőket.

A harmadik lépés „útjelző táblák” (signposts)⁵³ készítése volt a hadsereg tisztjei számára, hogy a jövőben meg tudják ítélni, hogy közelednek-e vagy távolodnak-e egy bizonyos jövőképtől. Ezek közé tartoznak a gazdasági növekedés szintje bizonyos országokban és régiókban, illetve a demokratikusan megválasztott kormányok száma.

A RAND leírja, hogy a trendalapú előrejelzés egyik hátránya, hogy nem tud figyelembe venni hirtelen változásokat (ún. „fekete hattyú” eseményeket). Az ilyen stratégiai meglepetések drasztikusan meg tudják változtatni a világpolitikát komolyabb figyelmeztetés nélkül. Ebben az alternatív jövőket bemutató anyagban ezt az útjelző táblákkal próbálják meg kezelni (például egy szövetséges az Egyesült Államok ellen fordul, egy súlyos globális járvány alakul ki).

A negyedik lépés a jövőképekhez leginkább megfelelő hadsereg-kompozíció összeállítása volt. Ebben a lépésben az első feladat mindegyik scenárióhoz egy kihívás hozzárendelése volt, amely az elképzelhető legnehezebben megoldható a hadsereg számára (nehéz ellenfelek, kedvezőtlen környezeti viszonyok, hosszú bevetések, nagy földrajzi távolság a kontinentális Egyesült Államoktól), és reálisan merül fel az adott forgatókönyvben. A második a feladatspecifikus képességek megállapítása volt, amelyekkel a hadseregnek rendelkeznie kell az adott forgató-

⁵³ A stratégiai tervezés kontextusában gyakran mérföldköveknek nevezzük azokat az alcélokat, amelyek közvetlenül a cél eléréshez vezetnek.

könyvben, amit egy úgynevezett „stratégiától a feladatig” módszer alapján végeztek el, amelyhez a Védelmi Minisztériumnak készített korábbi tanulmányokat használták fel. Megneveztek mind kritikus, mind hasznos képességeket, melynek során azokat vették kritikusnak, amelyek a hadjárat teljesítése szempontjából szükségszerűek, hasznosnak pedig azokat, amelyek gyorsítják a győzelmet, vagy pedig csökkentik a veszteségeket. A képességeken túl meghatározták a küldetés elvégzéséhez az adott scenárióban szükséges haderő nagyságát is, figyelembe véve a küldetés követelményeit, a hadszínteret és a technológiai kihívásokat.

TRENDEK

Geopolitikai trendek

A geopolitikai trendek nagy részben a nemzetközi rendszer fejlődő struktúrájával vannak összefüggésben, és főleg a hatalom eloszlásának dinamikáját mutatják. Hagyományosan a nemzetközi kapcsolatok realista szakértői a nemzetállamok közötti hatalom eloszlásával foglalkoztak, azonban 2025-re figyelembe kell vennünk a lehetőségét annak, hogy nem állami szereplők, állam alatti és transznacionális formában egyaránt nagyobb hatalommal bírhatnak, mint számos nemzeti szereplő. A RAND megemlíti, hogy a jelentés írásakor az al-Káida, a Hezbollah vagy a FARC (Kolumbia Forradalmi Fegyveres Erői) nagyobb hatással bírt az Egyesült Államok külpolitikájára, mint számos kisebb nemzetállam.

A geopolitikai előtekintésnek a képességeken túl figyelembe kell vennie a szándékot is. Egy olyan állam kialakulása, amelynek az Egyesült Államokhoz hasonló katonai és gazdasági képességei vannak, sokkal nagyobb fenyegetést jelent, amennyiben deklarált céljai direkt ellentétei az Egyesült Államokénak. Például amennyiben az európai integráció tovább fejlődik, és kialakul az „Európai Egyesült Államok”, akkor az valószínűleg nem jelentene közvetlen veszélyt az Egyesült Államokra politikai és katonai értelemben, azonban gazdaságilag és kereskedelmileg igen. Ezzel szemben Kína felemelkedése mint egy gyorsan növekvő gazdasági és katonai hatalom, minimum közvetett politikai-katonai fenyegetést jelent az amerikai érdekekre több kulcstérségben.

Amennyiben a trendek az Egyesült Államok számára kedvezően alakulnak, akkor az a szuperhatalmi pozíciójának megőrzését jelenti, és a liberális, nyílt nemzetközi rendszer fennmaradását, amit Washington a hidegháború vége óta támogatott. Ennek a bekövetkezéséhez szükséges a katonai fölény fenntartása a többi nagyhatalommal szemben, politikai elköteleződés a világ legtöbb régiójában, és a legerősebb gazdasági pozíció megtartása. Ezen túl az Egyesült Államoknak fenn kell tartania elég puha hatalmi (soft power) képességet is, mint például a kulturális befolyás vagy a belföldi politikai legitimizáció mértéke, amely modellértékű lehet a fejlődő demokráciák számára.

Az átlagos geopolitikai trendek érvényesülését egy relatív hatalmi átrendeződés jelentené a nemzetközi rendszerben, olyan mértékben, hogy egy vagy több állam megkérdőjelezhetné az Egyesült Államok mint egyedüli szuperhatalom vezető szerepét. Ez kétféleképpen történhet meg: vagy egy hirtelen hatalmi növekedés hatására egy (vagy több) nemzetállam esetében, vagy pedig az amerikai hatalom gyengülésével a riválisokéval szemben. A következő negyed évszázadban a legvalószínűbb potenciális rivális a Kínai Népköztársaság. Nem szabad elfelejteni, hogy nem csupán egy nemzetállam felől érkezet a kihívás, hanem nemzetállamok csoportjától is (kínai–orosz tengely), amelyet az Amerika-ellenesség köthet össze. Egy ilyen versenytárs számos könnyen azonosítható tulajdonsággal bír: az első, hogy a GNP-je⁵⁴ (GNP-jük) legalább az Egyesült Államok GNP-jének fele legyen, legalább

⁵⁴ GNP – Gross National Product, bruttó nemzeti össztermék, az adott állam polgárai által megtermelt javak összessége akár bel-, akár külföldön. (WHAT IS THE FUNCTIONAL DIFFERENCE BETWEEN GDP AND GNP? 2018)

százmillió lakossággal rendelkezzen, és legyen olyan jelentős ipari és tudományos bázis, amely képes innovatív katonai és polgári felhasználású termékek kifejlesztésére. Katonai szempontból rendelkezzen hagyományos erőketvitési képességgel legalább a közvetlen környezetében, megfelelő nukleáris arzenállal, hogy másodcsapási képessége elrettentse az Egyesült Államokat az atomfegyverek használatától, és képes legyen egységeket küldeni a világűrbe. Elemzők szerint 2020-2025 előtt nem várható ilyen konkurencia megjelenése, és az első világháború előtthöz hasonlóan megfelelő figyelmeztetések lesznek a veszélyre.

A kedvezőtlen trendek érvényesülése azt jelentené, hogy nemcsak a hatalom koncentrációja változna meg a nemzetközi rendszerben, hanem a hatalom természete is. Különösképpen a transznacionális vagy szubnacionális szereplők nagymértékű megerősödésének leküzdése jelentene nagyobb kihívást a jól definiálható fenyegetéseknél a fenyegetések aszimmetrikus jellegénél fogva. Valamilyen mértékben ez a folyamat jelenleg is zajlik, de még nem akkora mértékű, hogy fenyegetse a nemzetállamok elsőségét. A trendek kedvezőtlen alakulása aláásná a nemzetállamok hatalmát számos régióban, és az Egyesült Államok nagyon turbulens és kiszámíthatatlan biztonsági környezetben találná magát.

Demográfiai trendek

A többi négy trenddel szemben a következő huszonöt év demográfiai trendjei kvantitatív módon egyszerűbben előrejelezhetők. A kihívás abban rejlik, hogy a különböző régiós népességnövekedés hatásait megfelelően elemezzék. Az ENSZ 2050-re 9,4 milliárdos népességet jelez előre,⁵⁵ ami az 1990-es évek 5,9 milliárdjához képest igen jelentős növekedés, azonban figyelembe kell venni, hogy az előrejelzések szerint a növekedés üteme egyre lassulni fog hosszú távon. (UNITED NATIONS 2017) A legnagyobb növekedést előreláthatóan Nigéria, Pakisztán és a Kongói Demokratikus Köztársaság fogja átélni. Ezzel szemben a fejlett világ krónikusan alacsony termékenységi rátával rendelkezik, és ez számos országban, mint például Japánban vagy Oroszországban, jelentős népességfogyást fog eredményezni. Az Egyesült Államok a kettő között helyezkedik el, ugyanis az átlag 2,1-es termékenységi ráta⁵⁶ és a folyamatos bevándorlás következtében fokozatos folyamatos növekedésnek néz elébe (WORLD BANK 2018).

A legjobb trend az Egyesült Államok számára az lenne, ha egyensúlyi állapot alakulna ki a népességnövekedés és az erőforrások elosztása között a fejlődő országokban. Ekkor azt látnánk, hogy a fejlődő országok próbálják irányítani és ellenőrizni a demográfiai folyamatokat, és ebben segítséget kapnának a fejlett országoktól és az ENSZ különböző szakosított szerveitől. A politikai instabilitást minimális szinten lehetne tartani, a tömeges migrációt és az éhínségeket vissza lehetne szorítani, és az erőforrásokért folytatott versengés sem lenne annyira heves a földreformok és a jobb erőforrás-menedzsment következtében. Ez elősegítené a demokratikus választások elterjedését is.

Az átlagos trend azt jelenti, hogy számos kulcsrégióban nem alakul ki az előbb említett egyensúly a népességnövekedés és az erőforrások elérhetősége között. Ilyen országokban a rengeteg fiatal túlterheli az ellátórendszerek képességeit, és nem válik lehetővé az erőforrások megfelelő elosztása, az infrastruktúrához való hozzáférés, és a biz-

⁵⁵ 2017-es adatok szerint 9,8 milliárd fő várható 2050-re.

⁵⁶ Ez a szám 2016-ra 1,8-ra csökkent.

tos megélhetés gazdasági lehetőségei sem adottak az átlagpolgár számára. Ennek eredménye a radikális ideológiák megjelenése, az etnikai és osztálykülönbségek kiéleződése az erőforrásokért vívott harcban, és a rendszer megváltoztatásáért folytatott küzdelem. Az ilyen típusú erőszak veszélyeztethet amerikai érdekeket számos kulcsrégióban, és ezáltal katonai intervenciót eredményezhet, ugyanis sok esetben a forradalmi államok regionális konfliktusok színterévé válnak. Számos ilyen régiót lehet azonosítani, ahol fennállhat az instabilitás veszélye, amennyiben ezek az átlagos trendek érvényesülnek, például Afganisztánban, Pakisztánban, Dél-Ázsiában és az észak-afrikai régióban.

A kedvezőtlen demográfiai trendek érvényesülése az Egyesült Államok szempontjából azt jelentené, hogy az előbbiekben leírt instabilitás globálisan jelenne meg, és többek között Latin-Amerikában, a szubszaharai Afrikában és a Közel-Keleten is konfliktusokhoz vezetne. Ez a rendszerszintű bomlás a fejlődő országok nagyrészének összeomlásával, hadurak megjelenésével és anarchiával járna. Menekülttömegek jelennének meg Európában és Észak-Amerikában, és a tömegek elég nagyok lennének ahhoz, hogy jelentős biztonsági kihívásokat jelentsenek a befogadó országoknak. Egy ilyen válság 2025-ben a demográfiai probléma mindkét oldaláról (kereslet és kínálat) komoly nyomást eredményezne, azaz a születésszámok nem csökkennének a várt módon a fejlődő országokban, és ezzel együtt hiányoznának a szükséges politikai, gazdasági és társadalmi reformok ezekben az államokban.

Gazdasági trendek

A 21. században a vizsgált területek közül a gazdaságot nehéz leginkább előrejelezni, ugyanis az egy olyan komplex mechanizmus, amely bár folyamatosan változik (főleg az értékpapír- és pénzpiacok), de ez nem ássa alá az Egyesült Államok és Európa prosperitását. Számos fejlődő ország előretörése és bukása nem gazdasági alapokon nyugszik, hanem befektetői percepciókon és piaci pszichológián. Ennek eredményeképpen a RAND elemzése nem egy kimerítő technikai elemzés, hanem a fő problémákat figyelembe vevő írás.

A kedvező trendek érvényesülése esetén a fejlett világban a következő 25 évben folyamatos, átlagos évi 3-5%-os növekedéssel lehet számolni, alacsony munkanélküliséggel, alacsony államháztartási hiánnyal, emelkedő piacokkal, folyamatos technológiai innovációkkal, és az egészségügyi rendszer/nyugdíjrendszer fenntarthatóságával. A nyugdíjrendszer fenntartása különösen fontossá válik Európában, Japánban és Észak-Amerikában az elöregedő társadalmak miatt. Pénzügyminiszterek és a központ bankok képesek az üzleti ciklusok kicsapongásait csökkenteni a recessziók elkerülésének és a pénzügyi és értékpapírpiacok stabilitásának megőrzése érdekében. Az IMF és a Világbank (és a hozzájuk hasonló intézmények) működése elengedhetetlen ennek a jövőképnek az eléréséhez.

Az átlagos trendek érvényesülése azt jelentené, hogy a gazdaságok sebezhetővé válnak az üzleti ciklusok szélsőséges kilengéseivel szemben, és ennek eredményeként a fejlett világ gazdasági teljesítményének előrejelzése nehezzé válik. Súlyos recesszióra kerül sor nagyjából ötévente, a gazdasági növekedés visszafogott (évi 2-3 százalékkal), és esetenként kereskedelmi feszültségek kerülnek felszínre az Egyesült Államok, az EU és Japán között mezőgazdasági és szoftvertermékek miatt. Az értékpapírpiacok nem nőnek olyan mértékben, mint 1995 és 2000 között, és főbb visszaesésekre kerül sor nagyjából 18 havonta. Strukturális munkanélküliség jellemzi Európa nagyobb gazdaságait, a munkabérek stagnálnak és a technológiai forradalom üteme is lelassul. A fejlődő világ is megérzi a Nyugat gazdaságainak visszaesését, és számos esetben a felvett hiteleiket nem képesek visszafizetni. A kiépülő középosztály fogyni kezd, a növekvő bizonytalanság következtében a növekedés ingadozóvá válik, és ez általános politikai instabilitáshoz vezet.

A kedvezőtlen trendek érvényesülése esetén a fejlett világ az 1970-es évekhez hasonló stagnáláshoz és inflációhoz tér vissza. A magas inflációt nagymértékű (akár 10 százalék feletti) munkanélküliség követi, nő az általános árszínvonal és a hitelezés is nehezkessé válik. Számos gyártó a fejlődő országokba telepíti a gyártósorait, hogy kihasználhassák az alacsony munkabéreket, és ez kereskedelmi deficithez vezet. A recessziós időszakok hosszabbak lesznek, míg a felívelő szakaszok egyre rövidebbek. Az általános életszínvonal csökken az egész világban, és a vásárlói költségek jelentősen csökkennek. A fejlődő világban egyedül a kőolajtermelő országok járnak rövid távon jól az olajár-növekedéssel, a nem olajexportőr országok kilátásai nagyon borúsak, ugyanis alig van lehetőségük gazdasági fejlődésre külföldi tőke nélkül.

TECHNOLÓGIAI TRENDK

A technológia esetében a jó trendek érvényesülése a produktivitás növekedését és az általános életszínvonal növekedését vonja maga után az egész világban. Ebben a jövőképben három elkülöníthető technológiai fejlődési hullámot látunk: az információs technológiai forradalom befejeződését, a biotechnológiai forradalom kezdetét és az alternatívenergia-forradalom megvalósulását. Az információs forradalom magával hozza az internet további terjedését, jobb eléréssel; gyorsabb processzorokat; fejlettebb vezeték nélküli kommunikációt; az interaktív, személyre szabott médiaipar létrehozását; az online kereskedelem terjedését és hálózatosított szervezetek létrehozását a versenyszférában, amelyek gyorsabban és hatékonyabban működnek, mint a régi hierarchikus cégstruktúrák.

A RAND 2010 környékére teszi a biotechnológiai forradalom kezdetét. Az exponenciális fejlődés a genetika és a szerves kémia megértésében olyan génterápiák megjelenését eredményezi, amelyek emberek millióinak egészségén és életminőségén javítanak. Számos genetikai betegséget és születési rendellenességet sikerül kiszűrni, és több veszélyes fertőző betegséget (mint például az ebola) sikerül megállítani új típusú kezelésekkel. A mezőgazdasági termelékenység számos kulcstermény esetén növekszik, mint például a búza vagy a rizs.

A biotechnológiai forradalom mellett számolni kell az alternatív energiaforrások megjelenésével, amik a közlekedés és gazdaság korlátozása nélkül képesek visszaszorítani a fosszilis energiahordozók használatát. A folyamatot elektromos autók és kamionok indítják el, és hidrogéncellákkal üzemeltetett gépjárművek jelentik a vizsgált időtartamban a végét. Ezek a változások magukkal hozzák az elektromos közművek megváltoztatását is, tisztábbá téve azokat.

Az átlagos trendek érvényesülése a technológiai növekedés lelassulását jelenti. Az információs technológiai szektorban a költségcsökkentés, fogyasztói érdektelenség és nem várt fejlesztési nehézségek miatt lassul le a növekedés, és a biotechnológiai forradalom eltolódik egy évtizeddel. Ez a típusú lassulás valószínűleg egy általános gazdasági recesszió miatt következik be. Ebben a jövőképben az internethez való hozzáférés sok alacsony jövedelmű személy számára korlátozott a fejlődő és a fejlett világban egyaránt, és ez társadalmi törésekhez vezet.

A lepusztítóbb technológiai jövőkép a RAND elemzői szerint egy olyan jövő, melyben mind az információs technológiai, mind a biotechnológiai fejlődés nagymértékű, azonban ezek pusztító alkalmazása a legjelentősebb. Például, ha az információs technológiát a versenyszféra olyan eszközök kifejlesztésére használja, amelyek észrevétlenül képesek megfigyelni a fogyasztókat, az alááshatná a demokratikus politikai rendszereket. Ugyancsak ha a biotechnológiai eredményeket biológiai fegyverek, génspecifikus fegyverek és addiktív kábítószer fejlesztésére használják, akkor ezek nagyobb politikai instabilitást okoznának, mint gazdasági prosperitást. A háború pusztítóbbá válik, a terrorizmus nagyobb méreteket ölt, és a városokon belüli erőszak mértéke is megnő. Ezek a trendek

valószínűleg negatívan befolyásolnák a hatalom természetét a nemzetközi rendszerben. Mind a transznacionális (multinacionális vállalatok, nemzetközi bűnszervezetek), mind a szubnacionális szereplők (hadurak, etnikai szeparatisták, ideológiai terroristák) hatalma megnő a nemzetállamok kárára.

Környezeti trendek

A kedvező trendek érvényesülése azt jelenti, hogy a négy legfőbb környezeti kihívás nem lesz jelentős hatással a nemzetközi rendszerre. A globális felmelegedés hatására kialakuló klímaváltozás nem befolyásolja a mezőgazdasági kulcsrégiókat, a tengerszint nem emelkedik olyan mértékben, hogy nagymértékű népességáttelepítésekre kerüljön sor, az édesvízhez való korlátozott hozzáférés problémákat okoz többek között Közép-Ázsiában, azonban ezt sótalánítási technikákkal és vízkészletekkel kezelni lehet. A művelhető földterületek csökkenését az ENSZ, illetve mezőgazdasági segélyszervezetek hibrid termények bevetésével kezelni tudják, és ez összességében a városi migráció csökkentését eredményezi Brazíliában, Indiában és Törökországban. Az erdőirtás kérdését politikai eszközökkel, mint például a föld megtartásához való jog, kezelni lehet. Ennek a kimenetelnek az eredményeképpen az amerikai külpolitikának kevesebb menekültválsággal és belső felkeléssel kell számolnia.

Átlagos trendek megvalósulásának esetén az éghajlatváltozásra nem kerül sor, azonban az édesvízhiány, a művelhető földterületek csökkenése és az erdőirtás nincs megoldva, és jelentős belső és külső problémaforrásként jelennek meg. Az ívóvízért az Eufrátesz vidékén, Közép-Ázsiában és a Nílus völgyében is fegyveres konfliktusok törnek ki. Az erdőirtás és a művelhető földterületek hiánya megnőtt migrációhoz, belső politikai instabilitáshoz és radikális forradalmi mozgalmak kialakulásához vezet (El Salvadorban, Peruban, Mexikóban). Ez a belső feszültség nem döntené meg az Egyesült Államok által kialakított nemzetközi rendszert, de a geopolitikai riválisok befolyásra tehetnek szert több kulcsrégióban. Ugyancsak nő a feszültség egyes regionális kulcsállamok között (Irak és Szíria, Egyiptom és Szudán), ezáltal nő a regionális háborúk kialakulásának veszélye, amelyek potenciálisan behúzhatnak külső hatalmakat.

A legrosszabb kimenetel esetén jelentős éghajlatváltozást tapasztalunk, tömeges és ellenőrizetlen migrációs hullámokat, a mezőgazdasági termelés megváltozását nagy területeken és számos tengerparti terület eltűnését a sarkvidéki jégtakaró elolvadásának következtében. A hatalom természetének alapvető megváltozását okozhatja egy ekkora mértékű változás. Például az éghajlatváltozás következtében a mezőgazdasági termelés lehetővé válik Szibéria területének nagy részén, és lehetetlenné válik India déli részén. Banglades tengerparti területeinek nagy része víz alá kerülhet, ami migrációs hullámot indíthat el az amúgy is zsúfolt városok felé. Mint bármilyen probléma esetén, az idő kritikus tényező. Amennyiben a változás gyorsan következik be, akkor az amerikai döntéshozóknak nem lesz idejük reagálni rá; ha azonban a változás folyamatos, akkor a kimenetel nem biztos, hogy apokaliptikus lesz. Összességében azonban feltételezhető, hogy egy ekkora mértékű éghajlatváltozás jelentős politikai instabilitást okozna, és ezért a kialakulását mutató útjelzőket érdemes figyelemmel kísérni.

ALTERNATÍV JÖVŐKÉPEK

A következőkben a korábban már említett hat, részletesen kidolgozott jövőképet mutatjuk be. Minden alternatív jövőkép esetében egy általános leírást tartalmaz, kiemelve azokat a részleteket, amelyek a hadsereg fejlesztése szempontjából a legfontosabbnak bizonyulhatnak a 2025-ös időtávlatban. Ezeket túl a RAND a különböző trendek alapján mindegyik scenárióhoz útjelzőket rendelt, amelyek megvalósulása közelebb visz az adott leírt jövőképhez.

Az Egyesült Államok unipolaritása

Az Egyesült Államok unipolaritása egy olyan jövő, amelyben az USA marad a világ domináns hatalma minden tekintetben, katonailag, gazdaságilag, politikailag és kulturálisan. Fegyveres ereje nagy létszámú, kiegyensúlyozott, technológiai előnnyel rendelkezik a szárazföldön, a levegőben, a tengeren és a világűrben is. Ezt a technológiai képességet megfelelő minőségű kiképzés és humán tőke támogatja, sok esetben számítógépes (virtuális valóság) szimulációkkal kiegészítve. A védelmi költségvetés nagyjából 300 milliárd dollár környékén van (1999 évi dollár árfolyamon számolva), és a Kongresszuson belül kétpárti támogatást élvez a védelmi költségvetés hosszú távú szinten tartása. Az amerikai erőketelési képességeknek nincs kihívója, és az 1990-es évek óta számos területen további előrelépések történtek, mint például a stratégiai légiszállítás terén. Ezen túl számos áttörés történt a hadszíntéri rakétavédelmi rendszerek (theater missile defense) esetében. A Védelmi Minisztérium C4ISR⁵⁷ rendszerei jelentős fejlődésen mentek keresztül, lehetővé téve az összhaderőnemi egységek közötti folyamatos kommunikációt, a valós idejű célpontazonosítást és a harci veszteségek gyors értékelését. Washington előretolt jelenléttel rendelkezik Közép-Európában, a Távol-Keleten és Délnyugat-Ázsiában.

Gazdaságilag az Egyesült Államok nemzeti összjövedelme (GNP) minimum a többi nagyhatalom (mint például Kína) kétszerese, a dollár a világ de facto pénzneme, az amerikai pénzügyi piacok megőrizték világvezető szerepüket, és a gazdaság folyamatosan évi 2-3 százalékkal nő. A munkanélküliség és az infláció alacsony.

Politikailag az amerikai diplomácia az emberi jogok tiszteletben tartásáról és a korrektségéről ismert. Amerikai politikai intervenció gyakran történik a világ körül Közép-Amerikától Kelet-Közép-Európaig.

Kulturálisan az amerikai soft power megőrizte vezető szerepét, az EU megpróbálkozott az európai kultúra elterjesztésével, azonban az amerikai zene, filmek és TV-sorozatok sokkal elterjedtebbek.

Az unipolaritás feltételezi, hogy a többi nagyhatalom (Kína, Oroszország, EU, India) nem képesek, és nem is akarják megkérdőjelezni az Egyesült Államok által vezetett nemzetközi rendet. Nem képesek az Egyesült Államok hadserege és robusztus gazdasága miatt, és nem akarják, mert a nemzetközi rend stabilitásából fakadó előnyöket ők is élvezik. Ugyanakkor nem zárható ki, hogy ezek a hatalmak segílyt és támogatást nyújtanának lator vagy revizionista államoknak, amelyek az Egyesült Államok érdekei ellen dolgoznak. Ez a jövőkép jelentős általános instabilitást jelent a fejlődő világ szegényebb államai számára éhínségek, természeti katasztrófák, etnikai konfliktusok és

⁵⁷ Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, Reconnaissance (vezetés-irányítási, kommunikációs, számítógépes, hírszerzési, megfigyelő és felderítő rendszerek). (LOCKHEED MARTIN 2018)

hadurak képében. Ebben a világban, ahol a lator államok jelentős veszélyt jelentenek az Egyesült Államokra nézve, két régió jelent nagy kihívást: Délnyugat-Ázsia (Irán ballisztikus rakétái, vegyi és biológiai fegyverei) és Délkelet-Ázsia (Indonézia radikális szalafista fordulata miatt).

Mind a hat scenárió mellé a RAND elemzői beillesztettek útjelzőket, amelyek segítségével időnként ellenőrizni lehet, hogy melyik jövőkép felé mozdul inkább a jelen. Az unipolaritáshoz a következőket választották ki:

- az Egyesült Államok GNP-je világszerte marad;
- az Egyesült Államok egyértelmű előnnyel rendelkezik az információs technológia és a biotechnológia területén;
- az amerikai védelmi költségvetés folyamatosan növekszik;
- a potenciális kihívók keveset fektetnek be erőfeszítési képességek fejlesztésébe;
- a kínai gazdasági növekedés lelassult, Oroszország reformokkal küszködik;
- az USA vezeti a cselekvőképes és kibővített NATO-t;
- lator regionális hatalmak nem képesek tömegpusztító fegyverek felhalmozására.

Demokratikus béke

A Demokratikus béke jövőkép a jövő idealizált változata, amely feltételezi, hogy a liberális demokrácia és a szabadpiac annyira elterjedtek, hogy a nagyhatalmak mindegyikében (EU, India, Kína, Japán, Oroszország, Brazília) ezek a politikát és gazdaságot meghatározó, intézményesített rendszerek, és a legtöbb középhatalmat is ez jellemzi. Államok közötti hagyományos háborúk nem jelennek meg valós lehetőségként, drasztikus hagyományos és nukleáris fegyverzetkorlátozó szerződések léptek életbe, és ez nehezíti egy meglepő csapás kivitelezését. A stratégiai nukleáris erőket olyan mértékig leszerelték, hogy már csak az elrettentéshez szükséges minimum csapásmérő képesség maradt meg. Ezen túl a robbanófejeket elkülönítették a célba juttató eszközöktől, és ezért a meglepetésszerű nukleáris csapás esélye minimálisra csökkent. A terjedő demokrácia szinte teljesen megszüntette a lator regionális államok koncepcióját ebben a 2025-ös jövőképben, és ezért a tömegpusztító fegyverek elterjedése nem az egyik fő biztonsági probléma az Egyesült Államok számára. A legtöbb regionális hatalom jelentősen csökkentette a konvencionális fegyverzetét és az erőfeszítő képességeit.

A Demokratikus békében az Egyesült Államok nem élvezzi ugyanazt az előnyt, mint az unipolaritás scenáriójában, ugyanis a szabad piacok kialakulásának következtében a többi nagyhatalom is versenyképesé válik Amerikával szemben. Az orosz és a kínai gazdaság nagyobb mértékben nő, és az EU is egy olyan gazdasági blokká válik, amely az USA riválisa a pénzügyi piacokon. Összességében a katonai fenyegetés alacsony, azonban a gazdasági kihívások annál valószínűsőbbek.

A nemzetközi politikai és diplomáciai együttműködés elmélyült a nagyhatalmak között, és az ENSZ mint erőszervezet egyre fontosabb szereppel bír a transznacionális kérdések megoldásában. A többnemzeti katonai missziók egyre gyakoribbak.

A fő konfliktuszónák ebben az alternatív jövőképben Latin-Amerika, a szubszaharai Afrika és Dél-Ázsia. Latin-Amerikában a legnagyobb kihívás a kábítószer-csempészek politikai korrupciós tevékenysége Kolumbiában, Bolíviában és Peruban. A szubszaharai Afrikában az etnikai konfliktusok és a hadurak tevékenysége Libériában, Sierra Leonében és Elefántcsontparton jelentenek biztonsági problémákat. Mind a két probléma menekülthullámo-

kat generálhat, amint az erőszak szintje átlép egy bizonyos határvonalat. Dél-Ázsiában azt feltételezi a scenárió, hogy India sikeres demokráciává épült ki, azonban Pakisztánt és Bangladeszt a szabályozatlan népességnövekedés és elszabaduló vallási és etnikai konfliktusok következtében politikai és gazdasági felfordulás jellemzi.

A Demokratikus béke scenárióban az alábbi útjelzőket azonosították:

- hatékony szabadpiaci mechanizmusok működnek és szabad választások vannak Kínában és Oroszországban;
- a kereskedelmi korlátokat folyamatosan lebontják az iparosodott régiókban;
- a nehéz szárazföldi egységek és a légiereő számának folyamatos csökkenése;
- széles körű politikai együttműködés a Nyugat, Oroszország és Kína között;
- az Iszlám fundamentalizmus visszaszorulása;
- a kilencvenes évek lator államai együttműködővé válnak a nyugati államokkal.

Fő versenytárs felemelkedőben

Ez a scenárió egy közel azonos képességű nemzetállam felemelkedését mutatja be, amely jelentős hagyományos és nukleáris fegyverzettel rendelkezik, képes erőkitetésre és jelen van a világűrben. Katonai stratégiai szempontból képes olyan szervezeti és hadműveleti koncepciókat bevezetni, amely kihasználja a hadügyi forradalom vívmányait. Fontos megjegyezni, hogy nem feltétlen egy szereplőről van szó, elképzelhető, hogy egy két államból álló tömb osztja meg az erőforrásait. A jövőkép szerint a legvalószínűbb egy kínai–orosz tengely, amelynek kialakulását a RAND 2015–2018-ra teszi. Mindkét nemzet gazdasági felemelkedési szakaszban van, és el kívánja foglalni a szerinte őt megillető helyet a nemzetközi rendszerben. A szövetség rendelkezik szárazföldi internkontinentális ballisztikus rakétákkal az Egyesült Államok elrettentésére, valamint korai figyelmeztető rendszerekkel (Sunrise szatellitok). Kína a konvencionális haderő-modernizációs programjára fókuszál, amellyel tengeri befolyási övezetet kíván kialakítani Okinavától Szingapúrig, ezt a csökkentett amerikai tengeri jelenlét is lehetővé teszi. Oroszország a szárazföldi és légierejének fejlesztésére koncentrál, és a haditengerészetet teljesen mellőzi. Az orosz szárazföldi haderő gerincét modernizált T-72-es és T-80-as harckocsiból álló páncélozott hadosztályok teszik ki, amiket világűrbeli irányított C4ISR-rendszer köt össze. A légiereő magja Szu-27-es, Szu-30-as és MiG-31-es vadászgép-kötélkékből áll, többi része régebbi repülőgépekből, és a stratégiai bombázó képességet is elhanyagolják.

A 2020–2025-ös időszakban a fő konfliktusos zónák Dél- és Délkelet-Európa, mivel az orosz–kínai tengely itt talál kihasználható lehetőségeket az Egyesült Államok pozíciójának gyengítésére.

Ebben a scenárióban az alábbi útjelzőket azonosították:

- egy nemzet vagy egy szövetségi rendszer megközelíti az Egyesült Államokat védelmi költségvetésében;
- egy nemzet vagy egy szövetségi rendszer az amerikai hírszerzési, megfigyelési, felderítő (ISR) technológiához hasonló minőségű képességeket épít ki;
- egy nemzet vagy egy szövetségi rendszer hadszíntereken átívelő erőkitető képességet alakít ki;
- a stratégiai nukleáris ellenőrző rezsimek meggyengülnek;
- a bipolaritás jellemzőinek megjelenése;
- az Egyesült Államok bizonyos régiókat katonai szempontból elérhetetlennek értékel („off limit”).

Versenyző multipolaritás

A Versenyző multipolaritás scenárióban két olyan, szinte azonos képességű ellenfél emelkedik fel a következő időszakban, akik egyenként is képesek kihívóként fellépni az Egyesült Államok vezető szerepével szemben. Mind a három rivális próbál a másik kettő kárára szövetségi rendszereket kialakítani. Kulcshadszíntereken kialakuló konvencionális háborúk helyett folyamatos rivalizálást látunk a védelmi jellegű szövetségi rendszerek között, és kritikus jelentőségű kisebb hatalmak folyamatos győzködését, hogy csatlakozzanak a szövetségi rendszerhez annak előnyei miatt. Összességében a scenárió szabályai nagyban megegyeznek a bismarcki hatalmi politika időszakához a 19. századi Európában.

A scenárió három fő szövetségi rendszert tart számon, az első a „Peremvidéki Szövetség” az Egyesült Államok vezetésével és az Egyesült Királyság és Japán tagságával. A NATO megszűnt, azonban a Szövetséget támogatja a legtöbb nyugat-európai állam (Németország), több közép-európai (Lengyelország), Ázsián belül az egyesült Korea, valamint Pakisztán. A második szövetségi rendszer a „Központi Hatalmak” Oroszország vezetésével, ebben a rendszerben még India és Líbia szenior partnerek. A Központi hatalmak az erejüket a közép-európai és szub-szaharai terjeszkedésre fókuszálták, így szövetséges Ukrajna, Fehéroroszország, Románia, a Kongói Demokratikus Köztársaság. A harmadik szövetségi rendszer a kínai vezetésű „Új Szolidaritási Szövetség” iráni és szaúd-arábiai partnerséggel. Szaúd-Arábia átélte egy fundamentalista forradalmat, ennek eredményeként hatalomra került egy szunnita teokrata csoport, amely vonakodva békét kötött Iránnal, amit további öböl menti forradalmak követtek, és a Szövetség az iszlám világban találja meg a háttérbázisát.

A Versenyző multipolaritás scenárióban az alábbi útjelzőket azonosították:

- amerika a többi nagyhatalom mögé szorult GNP-növekedésben;
- több állam önállóan ISR technológiát és erőketítő képességeket fejleszt;
- a nehéz szárazföldi egységek és a légierő folyamatos növekedése;
- a tömegpusztító fegyverek proliferációja;
- számos kulcsfontosságú amerikai szövetséges Washington ellen fordul (Szaúd-Arábia, India).

Transznacionális háló

A transznacionális háló egy olyan unortodox jövőkép, amelyben a nemzetállamok jelentős mennyiségű befolyást vesztek a transznacionális szereplőkkel szemben, amelyek az internet használatával világszerte sokkal gyorsabban tudnak koordinálni, mint akármelyik nemzeti kormányzati bürokrácia. A RAND azt feltételezi ebben a forgatókönyvben, hogy a nemzetállami hatalmat transznacionális, globális elhelyezkedésű szereplők ragadták magukhoz, mint például különböző transznacionális vállalatok, transznacionális bűnözői szervezetek, terrorista csoportok, békét és társadalmi igazságszolgáltatást követelő csoportok és etnikai diaszpórák. Sok szereplőnek békés céljai vannak, nem jelentenek veszélyt az Egyesült Államok biztonságára, azonban feltételezhető, hogy számos új csoportosulás ellenséges az USA-val és a nyugati nemzetállamokkal szemben, ezért az általuk jelentett veszélyt elhárítani képes katonai stratégia kialakítása szükséges.

Ebben a jövőképben 2025-re drámaian megnő a fenyegetés mértéke a radikális „békét és társadalmi igazságszolgáltatást” követelő csoportok részéről az Egyesült Államok irányában. Egy igazságos globális polgári társadalom

lobogóját lengetve kampányolnak a környezet fenntartásáért, a nukleáris leszerelésért és harmadik világbeli föld-reformért. Szinte az összes ilyen csoport az Egyesült Államokat azonosítja a problémák forrásaként és az egyetlen dologként, ami köztük és a világ megváltoztatása között áll. A RAND által a jövőképbbe képzelt Globális Környezeti Liga az egyik legnagyobb fenyegetést nyújtó csoport, ugyanis céljuk az ENSZ Közgyűléssel elfogadtatni egy olyan határozatot, amely visszafogná a fosszilis energiahordozókból származó károsanyag-kibocsájtást, és ezáltal egy-részt számos amerikai és nyugat-európai iparágak okozna hatalmas kárt, másrészt globális válságot indítana el.

A Transznacionális háló scenárióban az alábbi útjelzőket azonosították:

- az internetalapú gazdaság növekedése nem lassul le;
- egyre több nemzetállam leginkább a transznacionális szereplőket azonosítja fenyegetésként;
- a globális problémák megoldására főleg transznacionális szereplők tesznek javaslatokat;
- a globális top 500 cég közel fele tartózkodik bármiféle nemzeti identitástól.

Káosz/anarchia

Az utolsó scenárió a legrosszabb kimenetel az Egyesült Államok szempontjából: ebben a világban a nemzetállam elvesztette hatalmának nagy részét, miközben a hatalom szubnacionális szereplőkhöz csorog át. A Káosz/anarchia jövőkép alapja az, hogy a túlnépesedés, környezeti pusztulás és etnikai konfliktusok következtében a nemzetállamok összeomlottak a fejlődő világ nagy részén. A vákuumot hadurak töltötték be, akik alávetett adózók híján terrorizmusra és kábítószerek, tömegpusztító fegyverek csempészetére építve szilárdítják meg hatalmukat. Masszív instabilitás jellemzi ezt a kimenetelt, amelyben gyakoriak a tömeges migrációs hullámok, járványok és a harc a fegyverekért. A nyugati államok ellen elkövetett terrorista támadások nyugtalanítóan gyakoriak lesznek, egyértelmű, hogy az Egyesült Államokat veszélyeztető fenyegetések a diverzitásuknál, nagyságuknál és sokszor „árnyjellegüknel” fogva nagyobb kihívást jelentenek, mint az előző öt scenárió esetében. Három fő instabilitási zóna van a Káosz/anarchia scenárióban: Oroszország, Észak-Afrika és Líbia.

Hét fő útjelző tábla jellemzi a jövőképet:

- folyamatosan növekvő vagyoni olló a fejlett és szegény országok között;
- egyre több fejlődő országbeli hadsereg fejlődik vissza milíciává, amelyet profit vagy etnikai konfliktus motivál;
- egyre több véletlenszerűen kialakuló erőszak a fejlődő világban;
- egyre több nyugati katonai beavatkozás olyan területeken, ahol nincs működő kormányzat;
- a fejlődő világ nagy részét ENSZ-megbízottak irányítják;
- a tömegpusztító fegyverek és kábítószerek csempészete addig nem látott mértékben növekszik;

A globális járványok gyakoriságának és súlyosságának növekedése és a növekvő terrorista tevékenységek következtében a nyugati országok a bevándorlás és a beutazás további korlátozására kényszerülnek.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

About the RAND Corporation (2018). Forrás: <https://www.rand.org/about.html> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 07.)

LOCKHEED MARTIN (2018): *C4ISR is the foundation of every mission*. Forrás: <https://www.lockheedmartin.com/en-us/capabilities/c4isr.html> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 07.)

NICHIPORUK, Brian (2005): *Alternative Futures and Army Force Planning: Implications for the Future Force Era*. Washington D.C., Rand Corporation. Forrás: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2005/RAND_MG219.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)

ODIERNO, Raymond T. (2015): *Force 2025 and Beyond: How the Army Is Preparing for Its Future*. Forrás: <https://www.defenseone.com/ideas/2015/07/force-2025-beyond-how-army-preparing-for-its-future/118723/> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 06.)

Understanding Pest Analysis with Definitions and Examples(2018) Forrás: <http://pestleanalysis.com/pest-analysis/> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 04.)

United Nations (2017): *World population projected to reach 9.8 billion in 2050, and 11.2 billion in 2100*. Forrás: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2017.html> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 07.)

What is the functional difference between GDP and GNP? (2018) Forrás: <https://www.investopedia.com/ask/answers/030415/what-functional-difference-between-gdp-and-gnp.asp> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 05.)

World Bank (2018): *Fertility rate – Total*. Forrás: https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=US&name_desc=true (A letöltés dátuma: 2018. 06. 07.)

Etl Alex

A NIC GLOBAL TRENDS 2035: PARADOX OF PROGRESS CÍMŰ ELŐREJELZÉSE

E fejezet az Egyesült Államok Nemzeti Hírszerzési Tanácsa (National Intelligence Council – NIC) által közzétett *Global Trends* (GT – Globális Trendek) című stratégiai előrejelzést vizsgálja. Szervezeti szempontból az 1979-ben alapított NIC a Nemzeti Hírszerzés Igazgatójának alárendeltségében végzi feladatát, és mindenekelőtt elemzői eszközöket és hosszú távú stratégiai előrejelző képességet biztosít a hírszerző közösség számára (OFFICE OF THE DIRECTOR OF NATIONAL INTELLIGENCE 2018a). Elemzéseinek túlnyomó többsége – a Global Trends program kivételével – nem nyilvános terjesztésű (Office of the Director of National Intelligence 2018b).

Az NIC 1997 óta működteti a GT programot annak érdekében, hogy elősegítse az Egyesült Államokban zajló stratégiai diskurzus formálását. (Office of the Director of National Intelligence 2018c) A program kézzelfogható eredménye az a négyévente – az elnökválasztásokat követően – publikált jelentés, amely a legfontosabb trendeket, drivereket és foratókönyveket vázolja. *A következőkben a Global Trends – Paradox of Progress* (GT PP) című, 2035-ig szóló stratégiai előrejelzéssel foglalkozunk, amelyet Donald Trump elnökké választását követően, 2017. január 9-én publikáltak.

A GT PP MÓDSZERTANI ALAPJAI

A *Global Trends – Paradox of Progress* központi eleme egy paradoxonra épül, amely alapján a jövőt beárnyékoló és számos problémát előidéző globális trendek egyúttal sok lehetőséget és egy biztonságosabb jövőképet is magukban hordoznak (National Intelligence Council 2017, 3.). Módszertani szempontból a dokumentum több különböző elemre épül, és az elkészítése mintegy két évet vett igénybe. A stratégiai előrejelzés elkészítése érdekében először a regionális trendeket elemezték, majd ezekből építkezve következtek a globális folyamatokra (National Intelligence Council 2017, 70.). Az előrejelzés időtartamát tekintve a GT PP különbséget tesz rövid távú – a hivatalba lépő adminisztrációt közvetlenül érintő, 5 éves kitekintés – és hosszú távú – 20 éves tendenciákat vázoló – stratégiai előrejelzés között (National Intelligence Council 2017, 70.). Fontos újítás a korábbi kiadványokhoz képest, hogy a NIC kutatói új koncepciót dolgoztak ki a *geopolitikai hatalom* mérése érdekében, amely a korábbi, államközpontú, materiális mérőszámok helyett már a nem materiális hatalmi tényezőket (például az eszméket, a kapcsolatrendszert, a társadalmi mozgalmakat, egyéneket stb.) is figyelembe veszi (National Intelligence Council 2017, 70.). Az egyes térségekre, a nemzetközi rendszerre, a biztonsági környezetre, valamint a globális gazdaságra vonatkozó trendek felvázolása érdekében számos különböző szimulációt alkalmaztak, amelyek során szakértők képviselték az egyes kulcsfontosságú nemzetközi szereplőket (National Intelligence Council 2017, 70.). A régiók elemzése során pedig megpróbálták figyelembe venni azokat az előre nem látható – általában kis valószínűségű, ám jelentős hatást generáló – úgynevezett „fekete hattyú” jellegű eseményeket, amelyek az adott térségre vonatkozó trendeket gyökeresen megváltoztathatják (National Intelligence Council 2017, 70.).

A kutatási fókusz behatárolása és az egyes témák, valamint térségek rangsorolása érdekében a szakértők felülvizsgálták az 1945 óta tartóan meglévő, a demokrata és a republikánus képviselők által egyaránt elfogadott stratégiai tervezési feltevéseket, majd ezekből következtettek a várható konfliktusokra és a stratégiai környezet alakulására (National Intelligence Council 2017, 70.). A kutatási folyamat során az NIC munkatársai 35 különböző országban mintegy 2500 alkalommal konzultáltak (National Intelligence Council 2017, VII.). E konzultációkon részt vettek a kormányzati szféra képviselői, kutatók, természet- és társadalomtudósok, vallási vezetők, fejlesztési szakértők, diplomáták, valamint a magán és a civil szféra képviselői (National Intelligence Council 2017, 71.). A GT PP publikálását megelőzően számos workshopot és konferenciát rendeztek a már meglévő kutatási eredmények ellenőrzése és felülvizsgálata érdekében.

A korábbi elemzésekhez hasonlóan a GT PP is több különböző forgatókönyvet vázol az egyes térségekre vonatkozóan, tekintve, hogy a stratégiai trendek változása, valamint a bizonytalansági tényező több, alternatív jövőkép lehetőségét is megteremti. A forgatókönyvek egyik legfontosabb célja, hogy rámutassanak azokra a kulcsfontosságú döntési pontokra, amelyekkel az egyes kormányzatok, szervezetek és egyének szembenéznek majd a kirajzolódó trendek tükrében (National Intelligence Council 2017, 71.), ezáltal a dokumentum lehetőséget teremt a folyamatok pozitív irányba történő befolyásolására is. Összességében véve pedig az előrejelzés fő célkitűzése, hogy egyfajta keretrendszert biztosítson a világban zajló komplex folyamatok megértéséhez, és rávilágítson a jövő legfontosabb veszélyeire és lehetőségeire. Strukturális szinten a GT PP először a regionális és globális trendek felvázolásával kezd, majd ezt követően tér rá a rövid távon (körülbelül 5 év) várható folyamatok elemzésére. Ezután a hosszú távú előrejelzést (körülbelül 20 év) illetően három különböző forgatókönyvet vázol, végül pedig az ezekből levonható következtetéseket és lehetőségeket vizsgálja.

GLOBÁLIS TRENDKÉK ÉS DRIVEREK

A GT PP hét különböző fő trendet azonosít globális viszonylatban, úgymint: demográfiai változások; a globális gazdaság súlypontjának eltolódása; a technológiai fejlődésből fakadó változások; a társadalmon belüli polarizáció erősödése; a központi kormányzás nehézségei; a konfliktusok természetének változása; és végül a klímaváltozás; valamint az egészségügyi kockázatok fokozódása (National Intelligence Council 2017, 6.).

- Demográfiai téren megállapítható, hogy a gazdaságilag aktív korú lakosság számaránya csökken a fejlett országokban, valamint Oroszországban és Kínában is, míg a fejlődő országokban – elsősorban Afrikában, azon belül pedig a szubszaharai Afrikában jelentős demográfiai növekedéssel számolhatunk. Mindez több gazdasági és munkaerőpiaci problémát okoz, fokozza az urbanizáció folyamatát, jelentős terhet ró a szociális ellátórendszerekre, és növeli a migrációt is. Az, hogy mindezek végül milyen mértékű kihívássá válnak, nagyban függ az oktatási és képzési rendszerek működésétől.
- A globális gazdaság alakulása kapcsán a dokumentum továbbra is kismértékű, fokozatos gazdasági növekedést prognosztizál. Számos gazdaság szembesül majd a munkaerőhiánnyal és a csökkenő termelékenységéből fakadó nehézségekkel is, míg a 2008–2009-es pénzügyi és gazdasági válság hatására jelentős mértékben nőtt az adósságállomány, alacsony maradt a kereslet, és számos kétség merült fel a globalizációval szemben. A fejlődő országokban az alacsonyabb növekedési ráta jelentős mértékben megnehezíti a szegénységi mutatók javítását.

- A gyors technológiai fejlődés számos új lehetőséget teremt, ugyanakkor növeli a különbségeket a folyamat nyertesei és vesztesei között is. Félő, hogy az automatizáció és a mesterséges intelligencia gyorsabban alakítja át az egyes szektorokat, mint ahogy a gazdaságok képesek lennének alkalmazkodni, ezáltal pedig tömegek szorulhatnak ki a munkaerőpiacról. Az új biotechnológiák – mint a génmódosítás – forradalmi átalakulásokhoz vezethetnek a gyógyszergyártás terén és más szektorokban, azonban jelentősen felerősíthetik a morális nézetkülönbségeket.
- A globális kapcsolatok sűrűsödése növelheti a társadalmak közti és a társadalmakon belüli konfliktusok számát. A liberális ideológiák szempontjából egyaránt veszélyt jelent, hogy várhatóan a job- és a baloldali populizmus, valamint a nacionalizmus szerepe is növekedni fog. Egyre nagyobb teret nyernek a vallási ideológiák, amelyek gyakran autoriterek lesznek a kormányzatoknál is. A nők helyzete szinte mindenütt javulni fog, ugyanakkor ez nem egyirányú fejlődést, hanem sok esetben előre- és visszalépésekkel teli folyamatot jelent majd.
- Bár a kormányzatokkal szemben támasztott társadalmi elvárások jelentős mértékben növekednek majd, a társadalmon belüli polarizáció és bizalmatlanság, valamint számos szociális kérdés gyengítheti a kormányzatok teljesítőképességét. Ráadásul a technológiai fejlődés következtében növekszik azoknak a szereplőknek a száma, akik akadályozhatják vagy megkerülhetik a politikai döntéshozatalt. Szintén a szereplők számának növekedése következtében egyre nehezebbé válik a globális problémák kezelése, ami sok esetben ad hoc döntések kialakulásához vezet majd.
- A nagyhatalmak érdeellentétei miatt jelentősen átalakul a konfliktusok természete is. Egyre nagyobb fenyegetést jelenthet a terrorizmus, a gyenge/törékeny államiség és a pusztítóképességet növelő technológiák terjedése. A társadalmak belső kohéziójának gyengítése egyre gyakoribbá válhat, köszönhetően a precíziós és kiberfegyverek terjedésének, amelyek hatékonyan támadják az egyes infrastruktúra-elemeket és egyre hozzáférhetőbbé teszik a tömegpusztító fegyverek elkészítéséhez szükséges technológiákat.
- Egyre növekszik majd a globális problémák száma, amelyek sürgős beavatkozást és együttműködést igényelnének. A szélsőséges időjárási körülmények intenzitása és gyakorisága is növekedni fog, valamint egyre nagyobb problémát jelent majd az erőforrás-szűkösség is. A klímaváltozás, a tengerszint-emelkedés, az óceánok savasodása, a gleccserek olvadása és a környezetszennyezés számos átalakuláshoz vezet a jövőben. A globalizáció, az utazások számának növekedése és bizonyos helyeken a rossz egészségügyi infrastruktúra egyre nehezebbé teszi majd a fertőző betegségek terjedésének megakadályozását.

A fentiek elemzése alapján a dokumentum arra a következtetésre jut, hogy a különböző trendek összjátékosából fakadóan mind a kormányzás, mind pedig az együttműködés várhatóan egyre nehezebbé válik majd a jövőben, ami hozzájárul a hatalom természetének változásához, ezáltal pedig a globális viszonyokat is jelentősen átalakítja. A gazdasági, biztonsági és technológiai folyamatok eredményeképp egyre több állam, szervezet és egyén lesz képes jelentős hatást generálni. Az államokon belül a politikai rendszerek és a politikai stabilitás is illékony marad mindaddig, amíg a társadalmak és a kormányzatok nem tárgyalják újra az egymással szembeni elvárásaikat. Az államközi kapcsolatokban napjainkra már egyértelműen kijelenthető, hogy a hidegháborút követő unipoláris pillanat véget ért, és úgy tűnik, hogy az 1945-öt követően kiépült nemzetközi rendszer is egyre inkább instabillá válik. Várhatóan bizonyos nagyhatalmak és regionális hatalmak egyre többször próbálják majd meg érdekeiket agresszív módon, katonai erővel érvényre juttatni, ugyanakkor az így elért eredményeik sok esetben múlandók maradnak, tekintve, hogy a tradicionális, materiális hatalmi képességek csak korlátozottan alkalmasak saját sikereik fenntartására a multipolárisra váló világban.

RÖVID TÁVÚ ELŐREJELZÉS: A KONFLIKTUSOK SZÁMÁNAK NÖVEKEDÉSE

Az elemzett globális trendek számos különböző konfliktus forrásaként szolgálhatnak rövid távon. Az államokon belül e konfliktusok forrása leginkább az, hogy az állampolgárok egyre inkább megkérdőjelezzik és fokozzák saját elvárásait a központi kormányzattal szemben, miközben a béke és prosperitás egyre inkább a – központi kormányzat által nem kontrollált – külső tényezőktől függ (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017, 31.). E folyamatok viszont egyre inkább növelik az államok közti konfliktusok kirobbanásának veszélyét az elkövetkező évek során. E tekintetben az államok közti agresszió eskalálódásának legfontosabb akadályá továbbra is a gazdasági interdependencia (National Intelligence Council 2017, 31.). Ugyanakkor a globális és regionális nagyhatalmak – a saját gazdasági sebezhetőségük csökkentése érdekében – egyre inkább e kölcsönös függőség leépítésére törekuszenek, ami ezáltal tovább növeli az agresszió lehetőségét a rendszerben (National Intelligence Council 2017, 31.). Mindeközben pedig a nemzetközi terrorizmus jelentette fenyegetés is egyre jelentősebbé válik, az államok, csoportok és egyének képességeinek, illetve lehetőségeinek növekedésével (National Intelligence Council 2017, 31.). Összességében véve a GT PP arra mutat rá, hogy rövid távon a nemzetközi rendszer egyre instabilabbá válik, és alapvető kérdések merülhetnek fel a létező nemzetközi intézmények, szabályok és struktúrák jövője tekintetében.

- Európa (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017, 32.): Az elmúlt évek rávilágítottak arra, hogy a kontinens belső problémáinak jelentős része abból fakad, hogy az EU intézményi struktúrái képtelenek megfelelő válaszokat adni a biztonságpolitikai és gazdasági kihívásokra. A szolidaritás hiánya, a növekvő társadalmi frusztráció, az alacsony növekedési ráta, illetve a migrációs és menekültválság mind hozzájárultak a nacionalizmus újbóli felerősödéséhez. A rövid távú stratégiai előrejelzés várakozásai alapján Európa a közeljövőben is számos kihívással szembesül majd. Ide sorolhatjuk a gazdasági nehézségeket, a migrációból fakadó problémákat, a Brexit által felerősített elszakadási és a helyi szeparatista törekvéseket. Ráadásul Európa előregedő népessége korlátozza a kontinens gazdasági növekedését, a demográfiai átalakulás pedig megváltoztatja a fogyasztási szokásokat, csökkenti az adóbevételeket, és egyre látványosabbá teszi a munkaerőhiányt. Az EU jövője elsősorban attól függ, hogy képes lesz-e megreformálni saját intézményi rendszerét, valamint helyreállítani az európai elitekbe vetett bizalmat, és ezáltal hatékonyan fellépni a gazdasági, politikai és társadalmi kihívásokkal szemben.
- Egyesült Államok (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017, 32.): Az elkövetkező öt év jelentős mértékben az Egyesült Államok ellenálló képességének tesztjeként szolgál majd. Európához hasonlóan ugyanis az Egyesült Államok is jelentős gazdasági kihívásokkal, stagnáló bérekkel, növekvő munkanélküliséggel és növekvő társadalmi egyenlőtlenségekkel szembesül. Az elkövetkező öt évben – fokozatos gazdasági javulás mellett – a létező problémák fennmaradása várható. Feltételezhetően egyre inkább csökken majd az elitekbe és a politikai intézményekbe vetett bizalom, a politikai élet egyre polarizáltabbá válik, a kormányzati bevételeket pedig jelentős mértékben korlátozza az alacsony növekedési ütem. E problémákat fokozhatják a technológiai fejlődésből – mindenekelőtt pedig a robotizációból – fakadó munkaerőpiaci változások. Globális szinten egyre nagyobb bizonytalanság várható Washington vezető szerepével kapcsolatban. Bizakodásra ad ugyanakkor okot, hogy az országot az innovációs képessége, rugalmas pénzügyi rendszere és demográfiai profija sokkal ellenállóbbá teszi más térségeknél.
- Közép- és Dél-Amerika (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017, 33.): Bár az állami struktúrák gyengesége és a kábítószerekkereskedeleme továbbra is meghatározó marad a régióban, Közép- és Dél-Amerika ezzel együtt is jóval stabilabb lesz, mint számos más térség. A növekvő középosztály gazdasági elvárásai ugyanakkor várhatóan

csökkenti a kormányzatok képességeit a mélyszegénység felszámolására, és egyre nagyobb társadalmi elégedetlenséget okozhat az elitek nagyfokú korrupciója. A hatalmukat féltő vezetők több helyen is megkísérelhetik a demokratikus rendszerek részleges leépítését. Mexikóban az erőszak továbbra is meghatározó eleme marad a közéletnek, köszönhetően annak, hogy a szervezett bűnözés és a korrupció aláássa a központi kormányzat képességeit. Összességében véve a régióban egyre gyakoribbá válhatnak a politikai változások, és Mexikó átfogó reformprogramjának sikere vagy kudarca jelentős hatással lehet a térség más országaira is.

- Befelé forduló Nyugat (National Intelligence Council 2017, 33.): Az elkövetkező évek során a nyugati vezetők egyre inkább azon lesznek, hogy helyreállítsák a középosztály jólétét és visszaszorítsák a populista pártokat. Ennek köszönhetően a Nyugat – különösen pedig az EU – sokkal inkább saját belső ügyeire fókuszál majd, és kerülni próbálja a kockázatos külpolitikai vállalkozásokat.
- Kína (National Intelligence Council 2017, 34.): Kína számára az elkövetkező évek több szempontból is egyfajta próbát jelentenek, amelynek tétje végső soron az ország politikai stabilitásának megőrzése. Az elmúlt évtizedek gazdasági csodáját követően Pekingnek lassuló ütemű növekedéssel kell szembenéznie, miközben megpróbálja saját, beruházás- és exportorientált gazdaságát fogyasztáscentrikussá alakítani. A kormányzat számára kiemelt jelentőségű lesz a megerősödő középosztály igényeinek kielégítése a belső stabilitás fenntartása érdekében. Xi elnök hatalmának konszolidálása pedig fenyegetést jelenthet az elmúlt évtizedek során létrehozott, stabil utódlási rendszerre, miközben a kínai nacionalizmus féken tartása is nehezebbé válhat. Mindeközben az állami vállalatok szerepének növelése fokozhatja az esetleges pénzügyi sokkhatások kialakulásának veszélyét, ami társadalmi szinten kétségeket ébreszthet a politikai vezetés alkalmasságát illetően. Ráadásul az automatizáció és az alacsony költséggel termelő afrikai és ázsiai országok közti fokozódó verseny jelentősen ronthatja a képzetlen kínai munkavállalók helyzetét. A gazdaságilag aktív korú népesség relatív csökkenése tovább ronthatja a növekedési kilátásokat.
- Oroszország (National Intelligence Council 2017, 34.): Oroszország központi célja továbbra is saját nagyhatalmi helyzetének helyreállítása a nacionalizmus, a katonai modernizáció, a nukleáris eszközökkel történő fenyegetés, valamint a külföldi beavatkozások segítségével. Mindeközben viszont hazai téren egyre nagyobb a feszültség a stagnáló gazdasági mutatók következtében. Bár az elnök népszerűsége töretlen, ha a Kreml eltaktikázza magát, az könnyen széleskörű elégedetlenség kirobbanásához vezethet, ami tovább fokozhatja Oroszország agresszív magatartását nemzetközi szinten is. Az orosz demográfiai helyzet valamelyest javult az elmúlt évekhez képest, ugyanakkor továbbra is az egyik legjelentősebb problémát jelenti stratégiai szinten. Minél hosszabb időt vesz igénybe az orosz gazdaság diverzifikációja, annál valószínűbb, hogy Moszkva fokozni fogja nacionalista politikáját és az egyéni szabadságjogok korlátozását is.
- Asszertív Kína és Oroszország (National Intelligence Council 2017, 35.): Rövid távon feltételezhető, hogy mind Kína, mind pedig Oroszország fenntartja asszertív magatartását, és megpróbálja tartósítani átmeneti kompetitív előnyeit, még mielőtt a demográfiai és gazdasági trendek, valamint a Nyugat esetleges stabilizálódása ezt megakadályozná. Mindkét állam dominánsnak tekinti magát „saját” földrajzi régióján belül, és ezt megpróbálják az Egyesült Államokkal is elfogadtatni, saját kizárólagos befolyásuk fenntartása érdekében. Miközben az orosz–kínai együttműködés taktikai szinten jól funkcionál, valószínű, hogy e kooperáció versengéssé változik, ha Kína megpróbálja kiterjeszteni közép-ázsiai befolyását, India hatalmi képességeinek növekedése pedig tovább bonyolíthatja a két ország viszonyát. Az asszertív orosz viselkedés jelentős ellenállásra számíthat Európában, különösen pedig a Baltikumban, miközben Moszkva várhatóan folytatja majd a nemzetközi

rendszer alapjainak megkérdőjelezését és az ebben partner államok támogatását. A Nyugat hitelességének aláásása érdekében Oroszország folytatja a NATO és az EU ellenálló képességének, valamint belső kohéziójának tesztelését, miközben megpróbálja kihasználni a két szervezeten belüli törésvonalakat. Ezzel együtt az orosz aktivitás várhatóan a Közel-Keleten is növekedni fog.

- Északkelet-Ázsia (National Intelligence Council 2017, 36–38.): A térségen belül – különösen pedig a Koreai-félsziget tekintetében – a konfliktusok eszkalálódása várható rövid távon, ahogy Kim Dzsong Űn konszolidálja saját hatalmát és fokozza az ország nukleáris- és rakéta-fejlesztési programját. Washington, Peking, Szöul és Tokió közös érdeke a helyzet megoldása, ugyanakkor a kölcsönös bizalmatlanság megnehezíti az együttműködést a felek között. Az esetleges észak-koreai provokációk arra készíthetik a szomszédos államokat, hogy saját biztonságuk fenntartása érdekében unilaterális eszközökhöz folyamodjanak. Mindezt fokozza, hogy Kim eltökéltnek mutatkozik a tekintetben, hogy országát *de facto* nukleáris hatalomként ismertesse el a nemzetközi közösség tagjaival. Pekinget jelentős dilemma elé állítja a koreai helyzet, hiszen Phenjan fékek nélküli viselkedése Kína befolyásának – vagy politikai akaratának – korlátait mutatja, miközben az észak-koreai provokációra válaszul megerősödő amerikai szövetségi rendszer a térségben aláássa Kína regionális céljait.
- Közel-Kelet és Észak-Afrika (National Intelligence Council 2017, 38.): A GT PP elemzői szerint a térségen belül az összes folyamat negatív irányba tart, az állandó konfliktusok és a politikai, valamint a gazdasági reformok elmaradása pedig szegénységi ráta csökkentését is veszélyeztetik, ami pedig a régió egyetlen sikerének számított eddig. A térségre jellemző erőforrás-függőségből és a kőolaj világpiaci árának várhatóan alacsony szintjéből fakadóan a kormányzatoknak korlátozniuk kell majd az állami támogatások és kifizetések mértékét. Mindeközben a közösségi média új eszközt teremtett a társadalmi frusztráció kimutatására és a konzervatív vallási (például Muszlim Testvériség) vagy az etnikai (például a kurd identitás) alapon szerveződő – gyakran közvetlen társadalmi szolgáltatásokat nyújtó – csoportok az első számú alternatívát jelentik a működésképtelen vagy legitimitásukat veszített központi kormányzatokkal szemben. A közeljövőt tekintve a régió belüli fragmentáció felerősödése prognosztizálható. Rövid távon a szélsőséges iszlamista csoportok további térnyerése lehet számítani, ami jelentős kockázatot jelent a helyi kisebbségekre nézve, ezáltal pedig megnöveli a tömeges kényszermigráció esélyét is. Az instabilitás veszélye bizonyos államokban (például Egyiptomban vagy Szaúd-Arábiában) a kormányzat represszív politikájának erősödéséhez vezethet. Ezzel párhuzamosan a demokratikus átmenet jelentős vonzerővel bírhat társadalmi szinten, ha ezáltal a stabilitás növelését eredményezi. Az oktatás, a nők egyenjogúsága, valamint a szegénység visszaszorítása terén elért eredmények jelentős visszhangra találhatnak a nagyszámú fiatal körében. Geopolitikai szempontból nézve az eszkalálódó humanitárius válsághelyzet és a regionális konfliktusok alááshatják a nemzetközi válságkezelés és az emberi jogi normák hitelességét, miközben Washington megítélésének romlása az orosz és a kínai befolyás növekedését eredményezheti a térségben. Várhatóan Izrael, Irán és Törökország hatalmi képességei is növekedni fognak, ugyanakkor e szereplők számos ponton érdekellentétben állnak majd egymással. Izrael és Szaúd-Arábia részéről az egyik legjelentősebb fenyegetés továbbra is az iráni atomprogram marad, miközben a vallási színezetet kapó iráni-szaúdi regionális versengés tovább fokozhatja a térség problémáit.
- Szubszaharai Afrika (National Intelligence Council 2017, 39.): Az elmúlt évek során a szubszaharai Afrikában jelentősen kiterjedtek a demokratikus folyamatok, megnövekedett a civil társadalom szerepe, és nőtték a társadalom igényei is a jobb kormányzás iránt. Ugyanakkor továbbra is számos afrikai ország néz szembe az „erős

emberek” uralmával, a politikai patronázssal, valamint az etnikai alapú kiváltságokkal, miközben sok vezető a saját politikai túlélésére fókuszál a reformok kidolgozása és végrehajtása helyett. A globális gazdaság lassulása jelentősen veszélyeztetheti a térség jövőjét, hiszen a legpozitívabb változásokat felmutató államok is rendkívül törekenyek maradtak. Rövid távon ráadásul várhatóan a keresztény és muszlim csoportok közti konfliktusok száma is fokozódni fog. A rendkívül gyorsan növekvő afrikai lakosság az elkövetkező évek során egyre fiatalabb, városiasodott és tanultabb lesz, ami növeli majd az elitekkel szembeni társadalmi elvárásokat. Mindeközben a robbanásszerű urbanizáció óriási terhet ró a helyi infrastruktúrára, és jobban láthatóvá teszi a nagyfokú korrupciót, ezáltal pedig növeli a társadalmi frusztrációt. Mintegy 75–200 millió afrikai néz szembe masszív vízszűkösséggel, ami növeli a tömeges migráció lehetőségét. Az elmúlt évtizedek eredményei bizakodásra is okot adnak, és várhatóan Afrika továbbra is a kormányzatok, nem kormányzati szervezetek és nemzetközi szervezetek kísérleti terepe marad.

- Dél-Ázsia (National Intelligence Council 2017, 40.): A következő 5 év során India lesz a világ leggyorsabban növekvő gazdasága, miközben jelentősen nőnek az országon belüli vallási ellentétekből és a társadalmi egyenlőtlenségből fakadó feszültségek is. A régió belül a szélsőséges mozgalmak, a fegyveres erőszak és a terrorizmus továbbra is meghatározó maradnak, különösen Afganisztán és Pakisztán vonatkozásában. A terrorizmus kapcsán a legjelentősebb fenyegetést a Lashkar-e-Taiba,⁵⁸ az afganisztáni talibán, az al-Káida és az „Iszlám Államhoz” köthető szervezetek térnyerése jelentheti. Mindeközben a fiatal lakosság körében jelentősen növelheti a szélsőséges ideológiák térnyerését a munkaerőpiaci verseny fokozódása, a kisebbségekkel szembeni diszkrimináció és a régióra jellemző, abnormálisan nagyarányú férfi lakosság. Indai fejlődési pályáját nagyban befolyásolja, hogy az ország mennyire lesz képes fellépni az általános szegénységből, közegészségügyi helyzetből és infrastrukturális hiányosságokból fakadó problémákkal szemben. Mindeközben a populizmust és a szektáriánus politizálást nagyban erősítheti, ha India, Pakisztán és Banglades képtelen lesz az identitásalapú politizálás felszámolására, valamint az oktatási és munkaerőpiaci reformok végrehajtására. A közegészségügyre, az élelmiszerbiztonságra és az infrastruktúrára nézve is jelentős veszélyt jelent az éghajlatváltozás, különösen pedig a változó monszun időszak és a fokozódó gleccserolvadás. Dél-Ázsia nyitottsága a magánszektor, a közösségi csoportok és az NGO-k felé ugyanakkor nagy lehetőséget jelent az egyének helyzetének javítására. India fejlődésére válaszul Pakisztán várhatóan egyre inkább az aszimmetrikus eszközök alkalmazásához folyamodik majd, és növeli stratégiai, valamint taktikai nukleáris képességeit. Mindeközben India – Iszlámábádtól és Pekingtől való félelmétől vezérelve – szorosabbra fűzi partnerségét az Egyesült Államokkal, Japánnal és Európával. A következő évtizedekben az Indiai-óceán – Pakisztán, Kína és India lépéseiből fakadóan – egyre inkább a nukleáris fegyverkezési verseny színterévé válhat, ami növelheti egy esetleges nem szándékos incidens és eszkaláció bekövetkeztének az esélyét is.
- Terrorizmus (National Intelligence Council 2017, 41–43.): Az elkövetkező évek során a terrorizmus jelentette fenyegetés várhatóan növekedni fog, ahogy az államok, szervezetek és egyének eszközeinek és motivációjának köre is kiszélesedik. Ezt segítik elő az elhúzódozó konfliktusok, amelyek jó alapot szolgáltatnak a toborzás fenntartására. Ahogy várhatóan könnyebben hozzáférhetővé válnak e szervezetek számára a nagy tisztító

⁵⁸ A Tiszták Serege: elsősorban Pakisztánból finanszírozott, Kasmír területén működő terrorszervezet.

képességgel rendelkező eszközök, úgy növekszik azok támadópotenciálja is. A terrorizmus egyik fő motivációs tényezője továbbra is a szélsőséges vallási mozgalmak maradnak, míg bizonyos térségekben a gyenge állami keretek lehetővé teszik e szervezetek szabad működését. E tekintetben különösen veszélyeztetett a síita-szunnita törésvonal mentén megosztott Közel-Kelet, de jelentős konfliktusforrást jelenthetnek a keresztény és iszlám szélsőséges mozgalmak Afrikában, a militáns buddhizmus Burmában és a hindu szélsőségesek Indiában is. A terrorizmus terjedésében egyaránt szerepet játszanak majd a vallási, pszichológiai és társadalmi tényezők (például a denacionalizáció és az integráció sikertelensége; az etnikai konfliktusok; a családi és társadalmi háttér; a politikai folyamatokból, valamint a szociokulturális mainstreamből történő kirekesztettség és a gazdasági sikertelenség érzése), valamint a modern technológiai fejlődésből fakadó változások (például a közösségi média terjedése; a kiberfegyverek terjedése; a tömegpusztító eszközök hozzáférhetővé válása). Utóbbi ugyanakkor kétélű fegyver, hiszen a technológiai fejlődés nemcsak a terroristák képességeit fokozza, hanem a hatóságok eszközeit is a terrorizmus elleni harcban. Ebből fakadóan várható, hogy a terrorszervezetek még a jelenleginél is jóval decentralizáltabbá válnak majd.

- A nemzetközi rendszer (National Intelligence Council 2017, 43–44.): A második világháborút követően kiépült nemzetközi rendszer jövője kétséges. A hatalmi változások következtében több állam megpróbálja a saját szája szerint alakítani a szabályokat, és mindez megnehezíti a kiépült intézményi struktúrák reformját, miközben az évtizedek óta általánosan elfogadottnak vélt normák is megkérdőjeleződnek. Az átalakuló nemzetközi rendszer néhány jellemzője már most azonosítható. Az orosz és a kínai befolyás várhatóan növekedni fog azokban a szomszédos régiókban, ahol az Egyesült Államok jelenléte kevésbé érezhető. Az egyének és a nemzeti szint alatti csoportok nyomásából fakadóan az államok egyre kevésbé lesznek képesek a hazai és a nemzetközi politika elválasztására. Ennek következtében bizonyos államok átértékelhetik elkötelezettségüket a már létező biztonságpolitikai rezsimek és az emberi jogok terén. Az autoriter rendszerek egyre inkább megpróbálják átértelmezni az emberi jogokat, ami jelentősen hozzájárulhat e tekintetben a fennálló nemzetközi konszenzus és az ehhez kapcsolódó eszközök (például a védelem felelősége – responsibility to protect) eróziójához. A 21. századi nemzetközi rendszer közös nevezőjét ugyanakkor megteremhetik az éghajlatváltozás témája körül kialakuló normák és gyakorlatok. Összességében rövid távon a nemzetközi versengés fokozódása, valamint a bizonytalanság növekedése várható, miközben egyes nagyhatalmak fenntartják asszertív viselkedésüket regionális szinten, ezáltal hozzájárulva a rendszer eróziójához.

HOSSZÚ TÁVÚ ELŐREJELZÉS: HÁROM FOGATÓKÖNYV

A hosszú távú stratégiai előrejelzés természetéből fakadóan jelentős bizonytalansági tényezővel számol. Éppen ezért a GT PP elemzői három különböző forgatókönyvet vázoltak, amelyek célja nem a jövő pontos behatárolása, hanem sokkal inkább a hosszú távú trendek és folyamatok fő jellegének, valamint irányának ismertetése. Véleményük szerint az előrejelzést három fő bizonytalansági tényező befolyásolja: egyfelől az államokon belüli dinamikák alakulása, és az, hogy a kormányzatok és társadalmak hogyan tudják egymással újra tárgyalni elvárásait; másfelől az, hogy hogyan alakulnak az államok közti versengési és együttműködési folyamatok; harmadrészt pedig az, hogy az államok és más szereplők mennyire tartják szem előtt a hosszú távú és rendkívül komplex globális ügyeket a rövid távú érdekeik tükrében. Mindennek alapján az elemzők három eltérő forgatókönyvet alakítottak ki a jövőre

vonatkozóan, úgymint: „szigetek” (Islands); „orbitális pályák” (Orbits); és „közösségek” (Communities). A három forgatókönyv más-más válaszokat kíván az Egyesült Államoktól mind nemzeti, mind regionális, mind pedig globális szinten. A GT PP ezzel együtt azt is hangsúlyozza, hogy e forgatókönyvek nem egymást kizáró lehetőségek, hanem sokkal valószínűbb, hogy a jövő azok elemeinek keverékéből rajzolódik majd ki.

- Szigetek (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017, 51–53.): E forgatókönyv kiindulási pontjaként a globális gazdaság átalakulása és a növekedés lassulása szolgál. A társadalmakon belüli vagyoni különbségek tovább növekednek, miközben a mesterséges intelligencia és a technológiai változások a vártnál jóval több gazdasági szektor működését megzavarják, ezáltal pedig jelentősen növekszik a munkanélküliség és csökken a kormányok hajlandósága a nemzetközi kereskedelmi egyezmények betartására. Ezzel párhuzamosan a kormányzatok egyre inkább a regionális kereskedelmi tömörüléseket és a bilaterális kereskedelmet kezdik előnyben részesíteni, miközben a globális gazdaság lelassul. Az energetikai szektortól függő gazdaságok az alacsony energiaárak miatt néznek szembe problémákkal, miközben Kína és India nem képes a megfelelő hazai kereslet generálására, ezáltal pedig e két nagy gazdaság is stagnál. Az Egyesült Államok és Európa figyelmét a belpolitikai problémák kötik le, és számos protekcionista jellegű intézkedést vezetnek be. Bár az euró-zóna egyben marad, az EU perifériáján nem sikerül jelentős gazdasági fejlődést beindítani. A globális információáramlást egyre inkább gátolják a kibertámadások megfékezése érdekében és a szellemi tulajdonjogokat sértő bűncselekmények visszaszorítására hozott állami intézkedések. A Közel-Keletet és Afrikát rendkívül súlyosan érinti az éghajlatváltozás, miközben fokozódik az élelmiszer- és vízszűkösség is a térségben. A migrációra kényszerülő tömegek nem tudnak hova menni a nyugati kormányok szigorú bevándorláspolitikája miatt. Egy globális járvány jelentősen csökkenti az utazási hajlandóságot. Mindezek eredményeképp az egyes államok megpróbálják elszigetelni magukat egymástól, a nemzetközi együttműködésektől és a globális problémáktól. A nyugat egyre kevésbé avatkozik be katonailag, az Egyesült Államok szövetségi rendszere pedig erodálódik, miközben a Közel-Kelet, Afrika és Dél-Ázsia is jóval instabilabbá válik. A globális gazdaság lassan regenerálódik a 2008-as válságot követően, de 20 éves távlatban végre nagyobb ütemű növekedés veszi kezdetét. A technológiai fejlődés következtében munkanélkülivé vált emberek egy részét hosszú távon sikerül visszaintegrálni a munkaerőpiacra, és a lassuló globalizáció helyi szinten egy új, kísérletező és innovatív generáció felemelkedéséhez vezethet, különösen, ha ezt a kormányzatok aktívan támogatják. A növekvő élelmiszerárak szintén a helyi termelés fokozódását segítik elő. Az új technológiák azonban bizonyos területeken jelentősen növelik a szervezett bűnözői csoportok képességeit. A biotechnológiai és az egészségügyi fejlesztések új gazdasági szektorokat teremtenek, és szélesebb rétegek számára válik elérhetővé az egészségügyi ellátás is. E forgatókönyv megvalósulása esetében elsősorban azok az államok lehetnek sikeresek, amelyek támogatják a kutatás-fejlesztést és az információmegosztást, magas szintű és élethosszig tartó oktatási rendszert tartanak fenn; képesek bevonni a high-tech képességeket; és biztosítják a munkaerő átképzési lehetőségét.
- Orbitális pályák (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017, 54–57.): A második forgatókönyv elsősorban a nagyhatalmak folytatódó és fokozódó versengésével számol, amelynek során a belpolitikai stabilitás megőrzése mellett megpróbálják saját befolyási övezeteiket kialakítani. Az újra megerősödő nacionalizmus és a katonai erőfitogtatás következtében növekednek a geopolitikai jellegű konfliktusok. A belpolitikai polarizálódó és gazdasági nehézségekkel küzdő Egyesült Államok csökkenti globális szerepvállalását, miközben Kína, Oroszország és Irán kiterjeszti befolyását a szomszédos régiókban. E folyamat során a nemzetközi rendszer sokkal inkább regionális fókuszúvá válik, és az egyes regionális nagyhatalmak igyekeznek kizárólagos befolyást építeni saját

térségükben (ezáltal a kínai és orosz szembenállás is növekszik Közép-Ázsiában). Kína ezen túlmenően számos unilaterális projektbe kezd a környezeti folyamatok módosítása (például az átlaghőmérséklet csökkentése) érdekében, ami heves ellenállást vált ki más államokból. Bár a nagyhatalmak hatékonyan kerülnek ki a közvetlen katonai konfliktusokat, állandósulnak köztük a háborús küszöb alatti diplomáciai, gazdasági, katonai feszültségek, ami a háború és béke közti határvonal elmosódásához vezet. A folyamat legnagyobb vesztese az „igazság”, hiszen az információk folyamatos és tudatos torzítása, valamint a propaganda rendkívül nehéz teszi a valós események megállapítását. Mindezek a szuverenitásról és a viták békés rendezéséről alkotott nemzetközi normák aláásásához vezetnek. Erre válaszul az Egyesült Államok úgy dönt, hogy felerősíti nemzetközi szövetségi rendszerét, és ha szükséges, akkor akár katonai erőt is hajlandó alkalmazni, hogy érvényt szerezzen a nemzetközi normáknak. Kína, Oroszország és Irán is fejleszti hagyományos katonai képességeit, ami egyre inkább egy fegyverkezési verseny kibontakozásához vezet, annál is inkább, mivel saját belső problémáik miatt Peking, Moszkva és Teherán sem engedheti meg, hogy alulmaradjon a külpolitikai küzdelmekben. Számos esetben (például balesetek, kibertámadások) csak kevésen múlik egy nagyobb katonai eskaláció elkerülése. Egy Pakisztán–India közti konfliktus során fellépő hasonló eseménysor kapcsán ugyanakkor nem sikerül az eskaláció megelőzése, annál is inkább, mert a mesterséges intelligencia által támogatott katonai döntéshozatali rendszer félreértelmezi az elrettentési szándékot. A folyamat végül nukleáris csapás formájában jut el a tetőpontjára, és a további eskalálódást csak az Egyesült Államok és Kína gyors közbelépése, valamint együttműködése akadályozza meg. Számos bizalomerosztó intézkedés segít stabilizálni a globális és regionális nagyhatalmak viszonyát, valamint Vlagyimir Putyin utódja jelentősen hozzájárul Európa és Oroszország kapcsolatának helyreállításához. Összességében, bár a geopolitikai versengés megmarad, a nagyhatalmak az önkorlátozás és az együttműködés útjára lépnek.

- **Közösségek (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017, 58–61.):** E forgatókönyv elsősorban arra helyezi a hangsúlyt, hogy a jövő gazdasági és kormányzási nehézségei meghaladják a nemzeti kormányzatok képességeit, ezáltal teret engedve a helyi kormányzási formáknak és a magánszereplőknek. Mindez alapjában változtatja meg a hatalom természetét, jelentős részben az infokommunikációs technológiák fejlődésének köszönhetően. Ahogy a nemzeti kormányok képességei és a beléjük vetett bizalom csökken, úgy egyre több, tradicionálisan állami szolgáltatás privatizálódik. Ez tovább fokozza az állami bevételek csökkenését és végső soron a központi kormányzat erózióját. Miközben a külpolitika, a védelempolitika és a nemzetbiztonság továbbra is állami hatáskörben marad, egyre növekszik a helyi hatóságok, mozgalmak, vallási szervezetek szerepe a különböző szolgáltatások (például oktatás, igazságszolgáltatás stb.) tekintetében. A magánvállalatok is egyre nagyobb befolyáshoz jutnak saját munkavállalóik életében, ahogy növekszik az általuk biztosított szolgáltatások köre. Ennek eredményeképp a multinacionális vállalatok egyre inkább átveszik az államoktól a közjavak szolgáltatásának és a globális kutatások támogatásának feladatát. Az emberek saját identitásuk meghatározásakor rendszerint a nemzeti szint alatti közösségekkel azonosítják magukat, kapcsolatrendszerük fenntartásában pedig kiemelt szerep jut az infokommunikációs technológiáknak. Bizonyos országokban osztályalapú megkülönböztetés jön létre azok között, akik megengedhetik maguknak a biotechnológiák fejlődéséből fakadó mesterséges modifikációk beépítését szervezetükbe és azok között, akik mindezt nem teszik. Az információ ellenőrzése és manipulálása kulcsfontosságú marad a befolyás kiterjesztése szempontjából, és a nemzeti kormányok mellett egyre inkább magánszereplők, csoportok, szervezetek is kiaknázzák az ebben rejlő lehetőségeket. A Közel-Keleten az elégedetlen arab fiatalok „elveszett generációja” egyre inkább hozzá-

járul a központi hatalmi struktúrák megkérdőjelezéséhez. Oroszországban szintén nehezebbé válik a központi kormányzat fenntartása a növekvő társadalmi nyomás miatt. Más országokban a kormányzatok bizonyos hatalommegosztási alkukat kötnek a helyi kormányzatokkal a túlélésük biztosítása érdekében. Lesznek, akik erővel lépnek fel a központi kormányzatot érő kihívásokkal szemben, míg mások a nemzetközi nyomásnak engedve etnikai, vallási és törzsi vonalak mentén fragmentálódnak. A leginkább nyitott országok és liberális demokráciák megpróbálnak adaptálódni az új helyzethez, és növelik a városok, helyi kormányzatok szerepét. Az autoriter rendszerek mindezt kevésbé képesek kivitelezni, ami növeli a társadalmi elégedetlenséget, és szélsőséges esetekben államkudarchoz vezet. A globális és regionális kérdések kezelése csak az állami, városi, civil, vallási és a magánszektor vezetőinek együttműködésén keresztül lehetséges.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS LEHETŐSÉGEK

A bemutatott forgatókönyvek mind arra mutatnak rá, hogy világunk jelentős változások előtt áll (NATIONAL INTELLIGENCE COUNCIL 2017, 65.). Az államok, intézmények és társadalmak egyaránt nyomás alatt lesznek a nemzeti szint alatti és feletti folyamatok következtében (National Intelligence Council 2017, 65.). A hatékony fellépés ugyanakkor nemcsak a képességektől, hanem a politikai akarattól is függ. A GT PP elemzése rámutat arra, hogy ugyanazok a trendek, amelyek negatív jövőképet festenek, egyben számos lehetőséget is tartogatnak, ha az azok alakítására képes szereplők hajlandók az együttműködésre. A rendkívül komplex globális folyamatok arra ösztönözhetik az államokat, hogy növeljék saját ellenálló képességüket. Mindebben azok lehetnek sikeresek, akik helyi szinten is növelik önálló képességeiket; biztosítják a munkaerő számára a folyamatos oktatás és tanulás lehetőségét; megőrzik technológiai előnyüket; fokozzák a transzparenciát, ezáltal pedig az állampolgárok és a kormányzat közti bizalmat; csökkentik a szélsőséges erők szerepét; fenntartják befektetéseiket a kritikus infrastruktúrák, a fenntarthatóság és a környezetvédelem terén; valamint engedik kibontakozni az egyéneken rejlő lehetőségeket a kisebbségek és a nők helyzetének javításán keresztül (National Intelligence Council 2017, 68–69.).

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

National Intelligence Council (2017): *Global Trends – Paradox of Progress*. USA.

Office of the Director of National Intelligence (2018a): *Organization*. Forrás: <https://www.dni.gov/index.php/who-we-are/organizations> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)

Office of the Director of National Intelligence (2018b): *National Intelligence Council – Global Trends*. Forrás: <https://www.dni.gov/index.php/who-we-are/organizations/nic/nic-related-menus/nic-related-content/global-trends> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)

Office of the Director of National Intelligence. (2018c). *National Intelligence Council – Who we are*. Forrás: <https://www.dni.gov/index.php/who-we-are/organizations/nic/nic-who-we-are> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)

Etl Alex

A BRIT VÉDELMI MINISZTERIUM GLOBAL STRATEGIC TRENDS 2045 CÍMŰ ELŐREJELZÉSE

Az Egyesült Királyságban elsősorban a védelmi minisztérium alárendeltségében működő *Development, Concepts and Doctrines Center* (DCDC) elnevezésű kutatóközpont felelős a hosszú távú stratégiai előrejelzés elkészítéséért, valamint számos más doktrínatervezéssel és a haderő jövőbeli tervezésével kapcsolatos feladat elvégzéséért is. A Shrivenhamben működő think tank legfontosabb kiadványai a 2001 óta működő *Strategic Trends Programme* (Stratégiai Trendek Program) keretében megjelenő *Global Strategic Trends* (GST – Globális Stratégiai Trendek) elemzések, amelyek körülbelül harmincéves távlatban vázolják fel a várható stratégiai trendeket és folyamatokat (MINISTRY OF DEFENCE 2016, 3.). Ezek az elemzések szolgálnak a brit stratégiai tervezés kiindulási pontjaként. Erre épülnek a szintén a *Strategic Trends Programme* keretében kiadott *Future Operation Environment* (A jövő műveleti környezete) elnevezésű dokumentumok, amelyek pedig megalapozzák az Egyesült Királyság Nemzeti Biztonsági Stratégiájának (National Security Strategy), valamint a Stratégiai Védelmi és Biztonsági Felülvizsgálatnak (STRATEGIC DEFENCE AND SECURITY REVIEW) a kidolgozását. Az egyes előrejelzéseket általában 3-4 évente frissítik: a GST 1 előrejelzés 2003-ban jelent meg, ezt követte 2005-ben a korlátozott terjesztésű GST 2, majd 2007-ben a GST 3 és 2010-ben a GST 4 (NORMAN 2012, 11.). Jelen tanulmányunkban pedig a 2014-ben kiadott *Global Strategic Trends – Out to 2045* (GST 5 – Globális Stratégiai Trendek 2045-ig) elnevezésű stratégiai előrejelző dokumentum módszertanával és legfontosabb megállapításaival foglalkozunk.

MÓDSZERTANI KERETEK

Módszertani szempontból a GST 5 elkészítése hat fő szakaszra osztható. Az első ezek közül a 2001 óta futó *Strategic Trends Programme* keretében korábban elkészített (GST 1; GST 2 stb.) elemzések és adatok felülvizsgálata (GST – 2045 VII.). Ezt követi a második szakasz, amelynek során ezekből az adatokból, valamint a külső szakértőkkel történő együttműködésekben kiindulva azonosítják a legfontosabb hiányosságokat (GST – 2045 VII.). A harmadik szakaszban e hiányosságok alapján határozzák meg a stratégiai előrejelzés elkészítéséhez szükséges kutatási témákat (GST – 2045 VII.). E tekintetben a GST 5 összeállításához harminc különböző, új vagy jelentős felülvizsgálatra szoruló témát azonosítottak, amelyeket aztán a DCDC munkatársaival, valamint a szélesebb védelmi és egyetemi szektor bevonásával elemeztek – különös figyelmet fordítva az egyes témák biztonság- és védelempolitikai vonatkozásaira. A negyedik szakaszban az így elkészült elemzéseket vizsgálták a DCDC munkatársai annak érdekében, hogy beazonosítsák a legjelentősebb trendeket és drivereket (GST – 2045 VII.). Az így összegzett adatokat ezt követően egy klaszterterképben ábrázolták, amely felvázolta az egyes témák és driverek közti kapcsolatrendszer és azok ok-okozati összefüggéseit, valamint azt is, hogy melyek azok a specifikus területek, amelyek további kutatást igényelnek. Az elemzés elkészítésének ötödik szakaszában a GST 5 készítői a tágabb egyetemi és védelmi szféra

tagjaival folytattak konzultációkat néhány speciális témával, illetve régióval kapcsolatban, mind az Egyesült Királyságban, mind pedig külföldön (például Brazíliában, Kínában, Franciaországban, Szaúd-Arábiában, Dél-Afrikában, Szlovákiában stb.) (GST – 2045 VII.). Végül az utolsó fázisban az adatok letisztázása és a konkrét forgatókönyvek kidolgozása, valamint a különböző szerkesztési munkák következtek (GST – 2045 VII.).

A kiadvány alapvetően egy kettős strukturális keretbe illeszkedik. Első fele a várható legjelentősebb szektorokat/témákat azonosítja és értékeli külön fejezetek szerint. E tekintetben a GST 5 tizenhárom szektort azonosít, úgymint: demográfia; gender; urbanizáció; erőforrások; környezet; egészségügy; szállítás; információ; oktatás; automatizáció és munka; korrupció és pénzügy; identitás és az állam szerepe; védelmi kiadások és képességek.⁵⁹ Az egyes fejezetek belső szerkezetét tekintve a GST 5 az adott téma kapcsán leginkább releváns folyamatokat mutatja be (így például a demográfia kapcsán külön elemzi a globális népességnövekedést; az elöregedést és a nemek közti aránytalanságot; a migrációt; a globális gazdaság központjának földrajzi eltolódását; és a fogyasztói rétegek növekedését).

E folyamatokra és a mögöttes adatokra építve az egyes fejezetek általában konkrét forgatókönyveket is tartalmaznak az adott szektor/téma jövőjére vonatkozóan. Ezen kívül pedig minden egyes fejezet végén külön következtetéseket találhatunk a vizsgált téma jövőbeli biztonság- és védelempolitikai vonatkozásaira vetítve. A fejezetek többségében ezzel együtt külön szövegdobozok találhatóak a „sokkhatásokra” és az „alternatív forgatókönyvekre” vonatkozóan. Míg az előbbiek azt mutatják be, hogy egy-egy előre nem látható nagy hatású esemény (például gyors ütemű, katasztrofális éghajlatváltozás vagy a globális pénzügyi rendszer összeomlása stb.) milyen irányba módosíthatja az előrejelzést, addig az utóbbiak azt vizsgálják, hogy a trendek nem várt ütemű vagy irányú változásai (például a vártnál jobb mutatók a nemek közti egyenjogúság terén) hogyan hathatnak az egyes forgatókönyvekre.

A stratégiai kitekintés második része arra fókuszál, hogy a bemutatott trendek és a különböző folyamatok várhatóan milyen hatásokhoz vezetnek az egyes földrajzi régiókban. Ennek kapcsán a tanulmány nyolc térséget különít el egymástól: Észak-Amerika; Dél-Amerika; Európa; Közel-Kelet és Észak-Afrika; szubszaharai Afrika; Közép-Ázsia; Dél- és Kelet-Ázsia; sarkvidékek; világűr. E fejezetek rendszerint az adott térségre leginkább jellemző demográfiai, gazdasági, környezeti, szociológiai stb. témákat és folyamatokat tekintik át, valamint nemzetközi rendszerben betöltött helyének várható változásait elemzik, azok biztonság- és védelempolitikai következményeivel egyetemben.

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a GST elemzései – bármely más stratégiai előrejelzéshez hasonlóan – jelentős bizonytalansági tényezővel is számolnak, hiszen a jövőt pontosan előre látni lehetetlen feladat. Éppen ezt támasztják alá az egyes fejezetekben feltüntetett „sokkhatásokra” vagy „alternatív forgatókönyvekre” vonatkozó megjegyzések is. Mindez azt is jelenti, hogy a tanulmány célja – a címében feltüntetett évszámtól függetlenül – nem minden esetben a 2045-ben várható helyzet pontos felmérése, hanem sokkal inkább az addig tartó időszak stratégiai jellegű folyamatainak átfogó bemutatása. Az ezekből a folyamatokból leszűrt következtetések pedig sok esetben becsléseken, extrapoláción alapulnak.⁶⁰ Összességében pedig elmondható – ahogy arra egyébként maga a kötet is rámutat –, hogy a bizonytalansági tényező az előrejelezni kívánt időszak hosszúságával

⁵⁹ A GST 5-től eltérően a GST 4 a STEEP (Social, Technological, Economic, Environmental, Political) módszer mentén épült fel, és külön csoportosította a társadalmi, technológiai, gazdasági, környezeti és politikai trendeket, drivereket.

⁶⁰ A GST 4-től eltérően a GST 5 nem rendel valószínűség számítását az egyes előrejelzések mellé.

növekszik, azaz míg 1-2 éves távlatban az egyes folyamatok viszonylag nagy pontossággal behatárolhatók, addig rövid távon (3-5 év), középtávon (5-10 év) és a hosszú távú előrejelzés (10-30 év) szintjein fokozatosan egyre több ismeretlen változóval és nagyobb bizonytalansággal kell számolni (GST – 2045 XXV.).

A GST 5 ÁLTAL BEMUTATOTT LEGFONTOSABB TRENDEK ÉS DRIVEREK

Demográfiai szempontból a GST 5 előrejelzése alapján 2045-ig egyértelműen a bolygó népességének növekedése prognosztizálható, amelynek következtében a Föld lakossága 8,3-10,4 milliárd fő körül alakul majd. Mindez elsősorban a fokozatosan növekvő születéskor várható élettartamnak, a csökkenő gyermekhalálozásnak és a fejlődő országokban továbbra is magas születésszámoknak köszönhető folyamat (GST – 2045 3.). A globális növekedés eloszlása ugyanakkor továbbra is egyenlőtlen marad, és elsősorban a fejlődő országokat érinti majd, míg Európában és Japánban várhatóan népességcsökkenésről beszélhetünk (GST – 2045 3.). A gyors ütemű népességnövekedés következtében bizonyos területeken robbanásszerű urbanizáció várható, az ezáltal túlfeszítetté váló szociális ellátórendszerek pedig széles körű társadalmi elégedetlenséghez vezethetnek – elsősorban a fiatalabb generációk körében (GST – 2045 3.). Mindez a migrációs folyamatok fokozódását eredményezi, amit csak tovább erősítenek az éghajlatváltozáshoz kapcsolódó problémák (GST – 2045 3.). Fontos ugyanakkor azt is látni, hogy ha az adott állam képes tudatosan hasznosítani a növekvő népességet, úgy az jelentős gazdasági növekedést eredményezhet (GST – 2045 3.). A prognosztizálható gazdasági növekedés motorja minden bizonnyal az egyre erősödő globális középosztály lesz, amelynek mérete 2030-ra kétmilliárdról ötmilliárdra nőhet, köszönhetően elsősorban a kínai és indiai társadalmi átalakulásnak (GST – 2045 9.). Ezzel együtt a dokumentum arra is kitér, hogy a fejlett országokban az elöregedő népesség komoly finanszírozási problémák kialakulásához vezethet, amelyet azonban ellensúlyozhat az egészségügyi rendszer, az oktatási rendszer, valamint a munkaerőpiac átalakulása, reformja (GST – 2045 5.).

A dokumentum előrejelzése alapján a nemek közti – gazdasági, társadalmi és politikai – egyenlőtlenség várhatóan továbbra is fennmarad, ám a nők helyzete számos régióban és szektorban javulni fog. Hasonlóan a napjainkban is tapasztalható tendenciákhoz, e tekintetben továbbra is a fejlett országok mutatói lesznek a legjobbak, ám még e térségekben sem várható a teljes egyenlőség kialakulása (GST – 2045 11.). Bizonyos esetekben a nőjogi és feminista szervezetek elleni nyomás is fokozódhat a status quo fenntartásában érdekelt szereplők részéről (GST – 2045 11.). Ha azonban a vártnál gyorsabb ütemben alakulna ki a nemek közti egyenlőség, úgy az jelentős hatást gyakorolna a szegénységi mutatók javítására, valamint a világgazdaság növekedésére, pusztán a nők jogi, oktatási és munkaerőpiaci lehetőségei javításának köszönhetően (GST – 2045 13.).

A fejlődő országokban kiemelt jelentőséggel bír majd a fentiekben már említett urbanizáció folyamata, hiszen 2045-re a becslések alapján a teljes népesség 70%-a városokban él majd (GST – 2045 17.). Bár e tendencia gazdasági és társadalmi szinten is fejlődéshez vezethet, ugyanakkor jelentős környezeti és infrastrukturális problémákat is okoz, aminek következtében belső feszültségek alakulhatnak ki (GST – 2045 17.). Az éghajlatváltozás következtében a sűrűn lakott területek jóval kitettebbek a természeti csapásoknak, különösen azért, mert a kialakuló nagy- és megavárosok többsége a tengerpartokon vagy azok közelében található (GST – 2045 17.). E tekintetben kiemelten veszélyeztetettek lehetnek a trópusi ciklonok által érintett térségek (GST – 2045 31.). Ezen túlmenően mind a szárazságok, mind pedig a hóhullámok gyakorisága és intenzitása is növekedni fog (GST – 2045 31.). A problémát fokozza, hogy a globalizációból fakadó interdependenciák következtében az egyes térségekben jelentkező

természeti csapások jóval távolabbi területeken is érzékeltethetik hatásukat (GST – 2045 31.). Az éghajlatváltozás kapcsán a dokumentum felhívja a figyelmet arra is, hogy ha az a vártnál gyorsabb ütemben megy végbe, úgy könnyen „sokkhatást” eredményezhet, amelynek keretében az üvegházhatás és a globális hőmérsékletemelkedés fokozódása, majd ennek következtében hóhullámok, illetve tartós szárazság, végül pedig mezőgazdasági katasztrófa kialakulása várható (GST – 2045 33.).

A népesség növekedésével az erőforrások iránti kereslet is növekedni fog (GST – 2045 21.). A GST 5 előrejelzése alapján különösen igaz ez az élelmiszerszektorra, aminek a problémáit fokozza, hogy bizonyos térségekben a mezőgazdasági termelékenység csökkenése várható. Ráadásul a klímaváltozás és a népességrobbanás következtében a régiók többségének feltehetőleg vízhiánnyal is szembe kell néznie. A 2045-ig tartó időtávon továbbra is a szén és a különböző szénhidrogének maradnak a legfontosabb energiahordozók, ám a megújuló és a nukleáris energiahordozók részaránya jelentősen növekedni fog (GST – 2045 21.). A stratégiai előrejelzés olyan „alternatív forgatókönyvvel” is számol, amelynek keretében sikerül tudományos áttörést elérni az alternatív energiahordozók terén. Ha erre az eseményre sor kerülne, és az emberiség ipari méretekben, kis szennyezés mellett képes lenne a tartós előállítására, úgy az rövid távon radikálisan csökkenthetné az energiaárakat, valamint számos pozitív gazdasági, társadalmi hatást gyakorolna (GST – 2045 24.).

A technológiai fejlődés következtében jelentős javulás várható az egészségügy terén, különösen bizonyos dagasztos megbetegedések kezelése kapcsán (GST – 2045 41.). A várható élettartamot jelentősen javíthatja a diagnosztikai eljárások fejlődése, a mesterséges szervek és gondolatvezérelt protézisek elterjedése (GST – 2045 41.). Ezzel együtt új egészségügyi kihívások megjelenése is várható, különösen az egyre fokozódó fizikai inaktivitás és egészségtelen táplálkozási formák következtében, aminek eredményeképp a krónikus elhízás és egyéb nem fertőző betegségek terjedése prognosztizálható (GST – 2045 41.). Az antibiotikumoknak ellenálló kórokozók kialakulása miatti műtéti fertőzések kockázata jelentősen növekedhet (GST – 2045 41.). Ezzel együtt a GST 5 számol egy olyan „sokkhatás” lehetőségével, amelynek keretében egy nem várt egészségügyi/gyógyszerészeti áttörés szignifikánsan javítja a születéskor várható élettartamot. Bár feltételezhetően egy ilyen módszer kezdetben csak a leggazdagabb rétegek számára lenne elérhető, ám ha ez szélesebb társadalmi rétegekre is kiterjedne, úgy megfelelő felkészülés nélkül hamar fenntarthatatlan méretű élelmiszer-, víz- és erőforrás-keresletet eredményezne (GST – 2045 45.).

Az új eszközök, gyártási eljárások, energetikai rendszerek és infokommunikációs technológiák megjelenése és elterjedése számos új lehetőséget teremt az automatizált szállítás és a sebesség-, valamint a hatékonyságnövelés terén (GST – 2045 49.). A GST 5 megállapításai szerint a pilóta nélküli közlekedés 2045-re általánossá válhat, és a pilóta nélküli rendszerek kulcsfontosságúak lehetnek az áruszállítás terén is. A szuperszonikus repülési technológiák fejlődésének következtében 30 éven belül létrejöhet a kereskedelmi célú szuborbitális szállítás is (GST – 2045 49.). Emellett az információs forradalom és a további technológiai fejlődés következtében 2045-re számos eseményt (például bűncselekményeket, az éghajlatváltozás hatásait) képesek lehetünk előre jelezni és modellezni (GST – 2045 55.). Ahogy azonban egyre több, a mindennapok során használt eszköz kapcsolódik az internetre, úgy növekszik a hálózat mérete és az adatgyűjtés kiterjedtsége is (GST – 2045 55.).

Az új infokommunikációs eszközök elterjedése, valamint az internethez való hozzáférés általánossá válása jelentősen átalakíthatja az oktatás szerkezetét is (GST – 2045 61.). Miközben az oktatás szintje globálisan növekedni fog, a GST 5 szerzői felhívják a figyelmet arra, hogy az oktatási intézmények várhatóan számos problémával szembesülnek majd (például az oktatásból a munkaerőpiacra történő kilépés ösztönzése vagy az élethosszig tartó tanulás és a munkaerőpiac változásaihoz történő adaptáció elősegítése kapcsán). E kihívások összességében szín-

tén az oktatás struktúrájának átalakulását segíthetik elő a sokkal inkább személyre szabott tanulási, értékelési és nyomon követési formák megjelenésén keresztül (GST – 2045 61.).

A robotizáció és automatizáció jelentős hatással lesz a hagyományos termelési és gyártási folyamatokra. Az emberi operátor nélkül is komplex feladatok elvégzésére alkalmas eszközök elterjedése 2045-re várhatóan teljesen általánossá válik majd (GST – 2045 67.). A robotizált rendszerek egyre inkább átveszik az emberek szerepét a munkahelyeken, ezáltal pedig a hatékonyság és a termelékenység is növekedni fog, míg a munkahelyi balesetek kockázatai csökkennek majd. A munkaerőpiac belső szerkezete is átalakul, és várhatóan egyre nagyobb igény mutatkozik majd a rugalmas jellegű, távolról végzett és tudásalapú munkára, a fizikai jellegű munkákkal szemben (GST – 2045 67.). A folyamat ugyanakkor általános és tömeges munkanélküliséget eredményezhet, amely végső soron társadalmi elégedetlenséget okoz (GST – 2045 67.). Ezt az is fokozza, hogy a munkavállalók jövedelme egyre bizonytalanabbá válik, a fiatalabb generációk számára egyre nehezebb lesz bejutni a munkaerőpiacra (GST – 2045 67.). A fentiek jelentős hatást gyakorolnak a legfejlettebb haderőkre és a háborúk megvívásának módjára is, amelyekben a katonák jelentős részét felválthatják a robotok (GST – 2045 67.).

Amennyiben a korrupció elleni fellépés nem válik általánossá, úgy az várhatóan tovább súlyosbítja a globális egyenlőtlenségeket és konfliktusokat (GST – 2045 75.). Ebből kifolyólag a nemzetállamok, nemzetközi szervezetek és a magánszektor is egyre nagyobb energiát fektet majd a korrupció visszaszorítására (GST – 2045 75.). E folyamatot a technológiai fejlesztések ugyanakkor egyaránt segíthetik és gátolhatják is (GST – 2045 75.). Fontos megjegyezni, hogy a globális pénzügyi rendszer átalakulása tovább folytatódik majd: bár továbbra is az állami valuták lesznek a legjelentősebbek, ezzel együtt egyre nagyobb szerep jut az alternatív valutáknak is (GST – 2045 75.). Ez utóbbiak kapcsán a kormányok ellenőrzése kevésbé kivitelezhető, aminek következtében azok kevésbé lesznek képesek bevételeiket a különböző adózási formákon keresztül növelni (GST – 2045 75.). A GST 5 elemzői szerint 2045-ig nem várható egy közös nemzetközi valuta megjelenése, és az amerikai dollár világszerte elsősége továbbra is megmarad majd, helyzetét ugyanakkor némiképp ronthatja Kína gazdasági megerősödése és a kínai pénzügyi rendszer várható liberalizációja. A globalizáció fokozódásának következtében az egyes pénzügyi válságok és sokkhatások sokkal gyorsabban és szabadabban terjednek majd (GST – 2045 75.). A GST 5 „alternatív forgatókönyvként” számol a globalizáció visszafordulásának esélyével, amely elsősorban a nacionalizmus újbóli előretörésének lenne köszönhető, és minden bizonnyal a gazdasági protekcionizmus megerősödését, valamint a nemzetközi kooperáció csökkenését eredményezné, emellett pedig számos erőforrás-szűkösséghez kapcsolódó konfliktushoz vezethetne (GST – 2045 78.). Ráadásul a nacionalista szemlélet társadalmi szinten csökkentheti a hajlandóságot a globális ügyek/problémák kezelése iránt (GST – 2045 78.). Ezen túlmenően a globális pénzügyi rendszer összeomlását eredményezheti az előrejelzés szerint egy olyan „sokkhatás”, amelynek során egy jelentős gazdasági hatalom belső instabilitás következtében összeomlik (GST – 2045 80.). Egy ilyen eseménysor minden bizonnyal a globális kereskedelem stagnálását és katasztrofális gazdasági következményeket eredményezne (GST – 2045 80.).

A nemzetközi rendszer egészét tekintve az államok központi szerepe minden bizonnyal 2045-ben is megmarad majd (GST – 2045 83.). Bár a magánszektor és a nem kormányzati szervek befolyása növekedni fog, nem valószínű azonban, hogy azok az államhoz hasonló jogi vagy döntéshozatali feladatokat látnának el (GST – 2045 83.). Az egyének önmeghatározása és identitása kapcsán a nacionalizmus szerepe az előrejelzés szerint csökkenni fog, köszönhetően a migrációs trendeknek és a virtuális közösségek létrejöttének (GST – 2045 83.). Ezt erősítheti, hogy az állam által korábban biztosított számos funkció – köztük a biztonság szavatolása – egyre inkább magán és nem állami szereplők ellenőrzése alá kerül majd, köszönhetően a növekvő költségeknek és a technikai komplexitásnak.

A személyes adatvédelem fenntartása várhatóan egyre bonyolultabbá válik majd a következő évek során, aminek következtében egyre nagyobb társadalmi, illetve üzleti nyomás helyeződik majd a kormányokra az adatvédelem kapcsán (GST – 2045 83.). A vallási hovatartozás továbbra is a személyes identitásformálás egyik alapköve marad, és a képviseleti demokrácia következtében lehetőség nyílik bizonyos vallások politikai előretörésére (GST – 2045 83.). A technológiai fejlődés során létrehozott eszközök ugyanakkor hozzájárulhatnak az emberi identitás változásához is, egyfelől a fizikai teljesítmény befolyásolásán, másfelől pedig a félelem és más érzelmi reakciók kontrollálásán keresztül (GST – 2045 83.).

A GST 5 LEGFONTOSABB BIZTONSÁG- ÉS VÉDELEMPOLITIKAI MEGÁLLAPÍTÁSAI

A fentiekben bemutatott különböző trendeknek és drivereknek számos biztonság- és védelempolitikai aspektusa felmerül. Ezek közül a dokumentum az alábbiakat tekinti a legfontosabbnak (GST – 2045 XXI–XXIII):⁶¹

- A technológiai fejlődésnek köszönhetően az egyes külföldön élő diaszpórák jóval szorosabb összeköttetésben maradnak majd szülőhazájukkal, amelynek eredményeképp a különböző hazai problémák jóval intenzívebben jelenhetnek meg a fogadó országok társadalmában is. Amennyiben a migráncsoportok integrációja hiányos marad, úgy jelentős társadalmi feszültségek jelenhetnek meg a célországokon belül.
- A nők feltehetően egyre nagyobb számban vesznek majd részt harci műveletekben. Mindez nemcsak a haderők belső struktúráját, de a különböző terrorszervezetek, milíciák összetételét is érinti majd.
- A szexuális erőszak továbbra is a fegyveres konfliktus szerves része marad, ugyanakkor az államok és azok fegyveres erői várhatóan egyre fokozódó nemzetközi szabályozással néznek majd szembe e tekintetben.
- Az urbanizáció következményeként az úgynevezett „bukott városok” egyre nagyobb biztonsági fenyegetést jelentenek majd, amelyek akár a városok közvetlen területén túlmutató, regionális szintű konfliktusokhoz is vezethetnek. Mivel a globális népesség egyre nagyobb hányada él városokban, így várhatóan e sűrűn lakott területek katonai szerepe is növekedni fog a jövőben. Ezen túlmenően az urbanizáció jelentős kockázatokhoz is vezet, hiszen az egy csoportban, relatív kis területen élő embertömegek jóval sebezhetőbbek a természeti csapásokkal, járványokkal és erőszakos cselekményekkel szemben.
- A nukleáris energia egyre elterjedtebb használata jelentősen növeli annak az esélyét, hogy nem állami szereplők vagy a nemzetközi jogot megkerülő államok is szert tegyenek hasadóanyagokra.
- A szélesőséges időjárási jelenségek (például áradások, aszályok) mind intenzitásukat, mind pedig gyakoriságukat tekintve növekedni fognak. Ezek következményeit ugyanakkor bizonyos mértékig ellensúlyozni tudják majd az egyre kifinomultabbá váló előrejelzési technológiák. Ezzel együtt is számítani kell arra azonban, hogy a fegyveres erőket egyre többször alkalmazzák majd humanitárius katasztrófák esetén (bel- és külföldön egyaránt).
- Az egyes társadalmak fokozódó függősége az automatizált rendszerektől jelentősen megnöveli a kibertérből érkező támadások (például terrormerényletek, bűncselekmények) által okozott kockázatot. Mindez elsősorban az információs és kommunikációs, valamint a szállítási rendszereket érintheti. Mindemellett a szenzorok/szen-

⁶¹ A felsorolásban listázott legfontosabb biztonság- és védelempolitikai trendek nem követnek egymáshoz viszonyított fontossági sorrendet.

zorokkal ellátott eszközök számának növekedése jelentősen növelheti a megfigyelési képességeket, aminek következtében a fedett műveletek végrehajtása is egyre bonyolultabbá válik.

- A technológiai változások eredményeképpen a pilóta nélküli rendszerek szerepe fokozatosan növekedni fog a katonai műveletekben is. Míg maga a döntéshozatal várhatóan továbbra is emberi tevékenység marad, addig a közvetlen harci cselekmények esetében ez már nem feltétlenül igaz. A folyamat eredményeképp e rendszerek előállításának költsége is csökkenni fog, míg az azokhoz szükséges gyártási technológia egyre elterjedtebbé és könnyebben hozzáférhetővé válik. Ezáltal e rendszerek felhasználását egyre kevésbé tudják korlátozni, aminek következtében a szervezett bűnözői csoportok és terrorszervezetek számára is könnyebben elérhetővé válnak.
- Szintén e csoportok tevékenységét segíti elő várhatóan az alternatív valuták népszerűbbé válása, ami hozzájárul az anonim módon bonyolított pénzügyi tranzakciók egyszerűsödéséhez, és ezzel párhuzamosan a bűnözői csoportok pénzügyi tartalékainak befagyasztását is bonyolultabbá teszi.
- A globalizáció folyamatából fakadó egyik legjelentősebb következmény, hogy általában véve az államok hatalmi képességei csökkennek, és az egyes országok egyre kevésbé képesek unilaterálisan cselekedni. Mindez közvetve az államok közti konfliktusok számának csökkenéséhez vezethet, miközben a nem állami és magánszereplők befolyása jelentősen növekszik majd a nemzetközi rendszerben (bár az államok elsődleges pozíciója ezzel együtt is megmarad majd). A katonai szektoron belül is a magánszféra (például katonai magánvállalatok) szerepének fokozódása prognosztizálható, ami hosszú távon azt eredményezheti, hogy bizonyos államok elvesztik a kizárólagos erőszakmonopóliumukat.
- A technológiai fejlődés következtében már a 2045-ös időtávon megjelenhetnek az emberi testbe épített szenzorok és számítástechnikai eszközök, amelyek növelhetik/befolyásolhatják az egyén fizikai és pszichológiai képességeit, valamint valós időben figyelhetik az egészségügyi állapotát. Várhatóan egyre kifinomultabbá válnak a tudat által vezérelt technológiák, valamint feltehetőleg lehetővé válik a két agy közti kommunikáció is.
- Az egyes államok kapcsán a legfontosabb biztonság- és védelempolitikai fejlemény, hogy 2045-re az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság védelmi kiadásai nagyjából azonos szinten állnak majd. Szintén azonos szinten állhatnak India és az Európai Unió (összesített) védelmi kiadásai. Ugyanakkor a védelmi kiadások növekedése hosszú távon nem feltétlenül vezet a haderők méreteinek növekedéséhez, hiszen a magas minőségű, high-tech eszközök költségeinek az emelkedése is prognosztizálható.
- Míg Kína gazdasági képességei alapján túlnő az Egyesült Államokon, addig a katonai képességek szempontjából várhatóan továbbra is Washingtoné marad a vezető szerep. Ezzel együtt számos nemzetközi ügy azonosítható, amelyek az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság katonai konfrontációját eredményezhetik, amelyek beláthatatlan regionális és globális következményei lennének. A közvetlen katonai konfliktusok által leginkább veszélyeztetett térségek között lesz a Dél-kínai-tenger és a Kelet-kínai tenger is. Hasonló – nagyobb államok közti – háború gyújtópontja lehet Kasmír, a Koreai-félsziget és a kínai–indiai határvidék is.
- Összességében feltételezhető, hogy továbbra is a NATO marad a legerősebb biztonsági és katonai szövetség, ám az Egyesült Államok más régiókban fenntartott kötelezettségeiből fakadóan az európai tagállamoknak egyre több feladatot és terhet kell magukra vállalniuk a szövetségen belül. Ezen túlmenően a NATO marad a legjelentősebb katonai válságkezelő szervezet, amelynek kohézióját azonban jelentősen gyengítheti a tagállamok eltérő fenyegetettségpercepciója; az Egyesült Államok Ázsia és a csendes-óceáni térség felé fordulása; valamint a szövetség globális szerepével kapcsolatos nézetkülönbségek. A NATO belső szerkezetét ugyanakkor erősíthetik az Európa közvetlen szomszédságában jelentkező válságok.

A GST 5 REGIONÁLIS SZINTŰ ELŐREJELZÉSEI

2045-re Észak-Amerika lakossága 394–478 millió fő között alakul majd, és jelentősen növekszik etnikai diverzitása (GST – 2045 101.). A klímaváltozás következtében egyfelől a nyári hónapok során északon új hajózási útvonalak nyílhatnak meg, és új területek válhatnak alkalmassá az ásványok és szénhidrogének kitermelésére, másfelől viszont a régiót érintő jelentős hóhullámokkal, aszályokkal és áradásokkal is számolni kell (GST – 2045 101.). A térség kilátásai gazdasági szempontból egyértelműen pozitívnak mondhatók, amit tovább erősítenek az újonnan elérhetővé váló energiahordozók (GST – 2045 101.). A térség biztonsági szempontból is várhatóan stabil marad, és az egyetlen jelentős fenyegetés a terrorizmus lehet (GST – 2045 101.). Észak-Amerika jövője szempontjából kiemelt fontossággal bír az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság közti bilaterális viszony, valamint várhatóan fokozatosan felértékelődik majd az Egyesült Államok és India viszonya is (GST – 2045 101.).

Dél-Amerika esetében a napjainkban is tapasztalható politikai és gazdasági fragmentáció várhatóan 2045-ben is fennmarad majd, és az egyes államok továbbra is a bilaterális együttműködéseket preferálják egy egységes regionális integráció kialakítása helyett (GST – 2045 109.). Gazdasági szempontból Brazília és Mexikó esetében is jelentős növekedés prognosztizálható, aminek következtében mindkét ország globális szinten is meghatározó gazdasággá válhat (GST – 2045 109.). A térség ugyanakkor kitett a globális éghajlatváltozás hatásainak – elsősorban pedig a tengerszint-emelkedésnek – köszönhetően a partmenti nagyvárosoknak (GST – 2045 109.). Társadalmi szempontból a régióra jellemző kormányzati struktúrák általános gyengeségeit javíthatja a gazdasági fejlődés nyomán kiemelkedő középosztály, amely egyre inkább hangot tud adni majd saját érdekeinek (GST – 2045 109.). A regionális szintű stabilitás várhatóan 2045-re is megmarad majd, ugyanakkor feltételezhető, hogy a narkotikumok előállítása és kereskedelme továbbra is meghatározó probléma marad (egy egyre jelentősebbé váló hazai piac kialakulásával együtt) (GST – 2045 109.). A GST 5 elemzői ugyanakkor valószínűtlennek tartják egy pusztán „narkóállam” kialakulását.

Az Európai Unió továbbra is a világgazdaság egyik legjelentősebb szereplője marad, és az előrejelzések alapján a közös piac, valamint a közös valuta 2045-ben is létezni fog (GST – 2045 117.). Bár az Unió tagjainak száma növekedni fog, korántsem valószínű, hogy minden tagságra aspiráló állam felvételt nyer a közösségbe (GST – 2045 117.). A klímaváltozás hatásai összességében kevésbé érintik majd a kontinenst, mint más régiókat, ám Európában is számítani kell a vízszűkösség fokozódására, valamint a mezőgazdasági termelékenység csökkenésére (GST – 2045 117.). A régió energiaigénye – köszönhetően a stagnáló vagy csökkenő népességnek – minden bizonnyal csökkenni fog (GST – 2045 117.). Bár biztonsági szempontból a kontinens várhatóan számos kihívással szembesül majd, az Unión belüli belső megosztottság akadályozhatja az azok ellen történő hatékony fellépést (GST – 2045 117.). A térség egyik legjelentősebb katonai hatalma továbbra is Oroszország marad, az ország belpolitikai rendszere pedig változatlanul erős autoriter jegyeket mutat majd, amelynek politikai céljai között kulcsfontosságú helyet foglal el az orosz érdekek védelme és az orosz befolyás növelése a közvetlen szomszédságban (GST – 2045 121.). A muszlimok arányának növekedése az orosz lakosságon belül ugyanakkor kétségbe vonhatja az ország tradicionális szláv identitását (GST – 2045 122.). Ezzel párhuzamosan kicsi a valószínűsége, hogy Európa és Kína fenyegetésként tekintsen egymásra, ehelyett a gazdasági együttműködés és a válságok kezelésében történő együttműködés kialakulása várható a két fél között (GST – 2045 117.). A dokumentum „sokkhatásként” számol egy esetleges európai nagyhatalom felemelkedésével és megerősödésével, amely alapjaiban alakíthatná át az Unió szerkezetét. Ha az egyik tagállam gazdasági értelemben szignifikánsan túlnőne a többi tagállamon, úgy az könnyen politikai szintű

hatalmi dominanciát is eredményezhetne (GST – 2045 119.). Mindez tovább fokozná az EU belső megosztottságát, hiszen a kiemelkedő nagyhatalomtól jobban függő államok szembehelyezkednének a kevésbé függő államokkal, ez pedig a NATO belső egységét is veszélyeztethetné (GST – 2045 119.). A GST 5 szintén „sokkhatásként” számol egy már létező nagyhatalom esetleges összeomlásával. Mindez abban az esetben következhet be, ha az adott országban egy tartósan elnyomó és autoriter rezsim kormányoz, amely hosszú távon alulfinanszíroz bizonyos társadalmi alrendszereket, ami széles körű társadalmi elégedetlenséghez vezet (GST – 2045 121.). Ha az állam lakossága nem homogén, úgy a folyamat könnyen polgárháború kirobbanásává eszkalálódhat, amely végül a nagyhatalom széthullását és új, kisebb entitások létrejöttét eredményezné, ennek minden gazdasági és regionális hatásával (GST – 2045 121.).

A következő 30 év során a Közel-Kelet és Észak-Afrika térsége továbbra is számos biztonsági problémával és fegyveres konfliktussal küzd majd (GST – 2045 125.). A 2011-es, úgynevezett „arab tavasz” során zajlott megmozdulásokhoz hasonló eseményekre a jövőben is számítani lehet a társadalmi elégedetlenség fokozódásával (GST – 2045 125.). Ezt segíti elő, hogy várhatóan az identitásalapú, illetve szektáriánus politika, valamint a patronázipolitika, az autoriter rendszerek és a vallási feszültségek továbbra is meghatározók maradnak a térségben, így ezek hosszú távon jelentősen gyengíthetik a kormányzati és állami struktúrákat is (GST – 2045 125.). A gazdasági (például erőforrás-szűkösség), a társadalmi (például munkanélküliség a fiatalok körében) és a környezeti (például áradások, aszályok) problémák tovább ronthatják az amúgy is instabil biztonsági helyzetet (GST – 2045 125.). A régió hatalmi egyensúlya kapcsán továbbra is meghatározó szerepet kap az Irán és Szaúd-Arábia közti szembenállás (GST – 2045 130.). Ezen túlmenően a régió továbbra is rendkívül kitett marad a terrorizmus jelentette fenyegetésnek, amely elsősorban az iszlamista fundamentalizmusra építheti ideológiai bázisát (GST – 2045 131.). A térség népessége a mostani 230 millió főről 2045-re 670 millióra nőhet, egyes országok lakossága pedig megkétszereződhet (GST – 2045 126.).

A GST 5 készítői szerint a szubszaharai Afrikában a jövőben is jelentősek maradnak a politikai, gazdasági és társadalmi különbségek, ám általánosságban véve a térség gazdasága gyors ütemben nőhet. Ez a növekedés ugyanakkor nem egyenletesen oszlik majd el a régióon belül, hiszen az egyes országok infrastrukturális fejlettsége és politikai stabilitásának mértéke nagyban befolyásolhatja azt (GST – 2045 133.). A térség várhatóan a legnagyobb ütemű népességrebukkanás színtere is lesz, és a teljes lakosság a jelenleginek a kétszeresére nőhet 30 éven belül (GST – 2045 133.). Általánosságban véve elmozdulás várható a demokratikus kormányzati struktúrák felé, ugyanakkor bizonyos helyeken ez jelentős összeütközéshez vezethet a fennálló autoriter rezsimekkel (GST – 2045 133.). Az államok közti fegyveres konfliktusok esélye csökken, de továbbra is fennmarad, míg az államokon belüli konfliktusok és a terrorizmus jelentősége várhatóan növekedni fog (GST – 2045 133.). Az Afrikai Unió válságkezelési képességei javulnak ugyan, ám a szervezetnek továbbra is szüksége lesz a nemzetközi partnerek támogatására a hatékony fellépés érdekében (GST – 2045 133.). A technológiai fejlődés hozzájárulhat a régió termelékenységének javulásához és belső kapcsolatainak megerősödéséhez, valamint 2045-re várhatóan a térség lakosságának nagy része rendelkezik majd internet-hozzáféréssel is (GST – 2045 133.). A klímaváltozás komoly regionális problémákat eredményezhet, amelyek különösen sebezhetővé tehetik a szubszaharai térség mezőgazdaságát (GST – 2045 133.). Ezt fokozza, hogy a térségben továbbra is jelentős problémát okoznak majd a fertőző betegségek, mint a HIV/AIDS és a malária (GST – 2045 133.).

A Szovjetunió felbomlását követően a közép-ázsiai térség országai jelentősen eltérő fejlődési pályákat jártak be, ám mindannyian továbbra is számos társadalmi és gazdasági problémával néznek szembe (GST – 2045 141.). Ezek elsősorban a belső kihívásokból fakadnak, amelyeket a gyenge intézményrendszer és az infrastrukturális hi-

ányosságok is tovább fokoznak (GST – 2045 141.). Ennek eredményeképp a régióon belül egyaránt kialakulhatnak etnikai konfliktusok, hirtelen és váratlanul végbemenő politikai változások, gazdasági válságok, élelmiszer-szükségek és természeti katasztrófák, amelyek mindegyike a térségen túlmutató stratégiai szintű kihívásokat okozhat (GST – 2045 141.). Az éghajlatváltozásból fakadó hőmérséklet-növekedés hosszú távon növelheti a régió tradicionális vízszükségét is (GST – 2045 142.).

Az előrejelzések alapján 2045-re a dél- és kelet-ázsiai régió két vezető hatalma továbbra is a Kínai Népköztársaság és India maradnak, amelyeket várhatóan napjainkhoz hasonlóan Japán követ majd, míg a csendes-óceáni térségben Ausztrália a jövőben is őrzi majd gazdasági dominanciáját (GST – 2045 147.). A napjainkban tapasztalható helyzethez hasonlóan 2045-ben is a világ népességének több mint 50%-a él majd a kelet- és dél-ázsiai régióban, valamint a csendes-óceáni térségben (GST – 2045 147.). A régió stabilitása szempontjából kulcsfontossággal bír mind Kína, mind pedig India belső politikai rendszere és az, hogy e két ország hogyan kezeli belső társadalmi problémáit és kihívásait (GST – 2045 147.). A világgazdaság súlypontjának eltolódásával Kína is egyre inkább függővé válik a globális gazdasági folyamatoktól (GST – 2045 147.). Az éghajlatváltozás következményei kiemelten sújtják a csendes-óceáni szigeteket, hiszen a tengerszint-emelkedés számos várost veszélyeztet a térségben (GST – 2045 151.). Ezzel együtt a kontinentális területeken is számítani lehet a szélsőséges időjárási események intenzitásának és gyakoriságának növekedésére, amelyek közül elsősorban az áradások jelenthetik a fő problémát (GST – 2045 151.). A különböző határviták miatt az államok közti konfliktusok esélye nem zárható ki a régióon belül a jövőben sem. Emellett pedig a térségben tevékenykedő különböző terrorszervezetek jelenthetik a legnagyobb kihívást a stabilitás megőrzése szempontjából (GST – 2045 152.).

Az Arktisz és az Antarktisz viszonylatában egyaránt a klímaváltozás lesz a legmeghatározóbb folyamat a következő évtizedek során, köszönhetően elsősorban az emelkedő hőmérsékletnek és a növekvő csapadékmennyiségnek (GST – 2045 155.). A sarki jégsapkák olvadásával számos terület válik gazdaságilag hasznosíthatóvá, elsősorban a kőolaj és földgáz kitermelése szempontjából (GST – 2045 155.). Bár az Arktiszon egyre aktívabbá válnak az állami szereplők, a GST 5 előrejelzése alapján a jelenleg is érvényben lévő államközi egyezmények továbbra is fennmaradnak majd (GST – 2045 155.). A közvetlen katonai konfrontációnak relatíve kisebb az esélye a térségben, ám az erőketitési képességek fejlesztése szempontjából a régió kiemelt jelentőséggel bírhat a nagyhatalmak számára (GST – 2045 155.).

A következő évtized során várhatóan jelentősen megnő a világűr kereskedelmi és katonai jelentősége, köszönhetően a technológiai fejlesztéseknek és az ettől való függőség kialakulásának (GST – 2045 165.). Ezzel együtt egyre olcsóbbá és könnyebben hozzáférhetővé válnak a világűr hasznosításához szükséges technológiák, ami az állami szereplők mellett a magánszektor és a szervezett bűnözői csoportok számára is lehetőséget teremt (GST – 2045 165.). Az űrtechnológiák egyre elterjedtebbé válása, valamint a tőlük való egyre nagyobb függés jelentős kockázati tényezővé válik, amelynek következtében a műholdrendszereket érő bármiféle nagyarányú károsodás közvetlenül a villamosenergia-, a kommunikációs, a navigációs, a logisztikai és az időjárás-előrejelzési rendszerek károsodásához vezethet (GST – 2045 165.).

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

Ministry of Defence (2016): Development, Concepts and Doctrine Centre. Published by the Ministry of Defence.

GST – 2045: Ministry of Defence (2014): *Strategic Trends Programme. Global Strategic Trends – Out to 2045*. Fifth Edition. Shrivenham, Ministry of Defence.

Norman, Paul (é. n.): *Global Strategic Trends Programme. Ministry of Defence*. DCDC Futures Team. Presentation. Forrás: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2012/fc_ipr/160920ws5-ukmod-pres.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 20.)

Jó járt Krisztián

AZ IMEMO STRATEGIC GLOBAL OUTLOOK 2030 CÍMŰ ELŐREJELZÉSE

Az IMEMO Oroszország egyik legnagyobb presztízsű, világviszonylatban is tekintélyesnek számító kutatóintézete. Az intézmény mintegy 315, túlnyomó többségében tudományos fokozattal rendelkező kutatót foglalkoztat (IMEMO é. n.). A *Stratégiai globális előrejelzés: 2030* című elemzést az intézet 2011-ben adta ki. A tanulmány érdekes módon nem csak angol, de kínai és koreai fordításban is megjelent. A tanulmány bővített változata orosz nyelven összesen 480 oldalt tesz ki. Jelen összegzés a tanulmány angol nyelvű összefoglalójának ismertetője.

A KIADVÁNY SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE, MÓDSZERTANA

A *Stratégiai globális előrejelzés: 2030* az IMEMO első olyan kiadványa, amely a gazdasági kilátásokon túlmutató, a társadalmi, ideológiai, nemzetközi politikai és biztonsági trendeket is magában foglaló kitekintést nyújt. Kijelenthető azonban, hogy ebben a tanulmányban is domináns szerep jut a gazdasági kilátások elemzésének. Az előrejelzés kibővített változata öt fő részből áll, melyek az alábbiak:

- Ideológia és globális vezetés,
- Világgazdaság,
- Globális társadalmi kihívások,
- A nemzetközi kapcsolatok rendszere és kockázatok a biztonság terén,
- A globális fejlődés központjai és régiói.

A gazdasággal foglalkozó *Világgazdaság* és *A globális fejlődés központjai és régiói* rész együttesen a törzsanyag terjedelmének több mint felét teszi ki. Az előrejelzés fő célja, hogy bemutassa, hogy a globális gazdasági és politikai változások milyen kockázatokat és kihívásokat rejtenek magukban Oroszország számára. Ennek ellenére az ezzel foglalkozó fejezet az eredeti, orosz nyelvű bővített kiadásban mindössze durván tíz oldalt tesz ki a 454 oldalas törzsszövegből (DYNKIN 2011). Ez a rész a teljes mű zárórésze, amely a *Kihívások Oroszország számára. Kockázatok és lehetőségek* alcímet viseli, és az ideológia, a gazdaság, a társadalom és a külpolitika területén veszi sorba az Oroszország előtt álló hosszú távú kihívásokat. Ezen belül egy további alfejezet számba veszi Oroszország jövőbeli együttműködési lehetőségeit az alapvető országokkal és régiókkal. A felsorolás első helyén az Egyesült Államok, második helyén pedig az Európai Unió áll. Fájóan kijózanító összevetni ezt Oroszország 2015-ös Nemzeti Biztonsági Stratégiájával, amelyben valamennyi fontos (és kevésbé fontos) régióval és országgal való kapcsolat a felsorolásban előrébb szerepel, mint az Európai Unió és az Egyesült Államok. [683/2015. (XII. 31.) Elnöki rendelet] A fontos régiókkal és országokkal fenntartott kapcsolatokról szóló alfejezetben harmadik helyen a csendes-óceáni térséggel és Ázsiával fennálló kapcsolatok szerepelnek. Ez indirekt módon arról tanúskodik, hogy az IMEMO szakértői nem kívántak megkülönböztetett szerepet tulajdonítani a Kínával való kapcsolatoknak a kelet-ázsiai régióon belül.

Ami az egyes scenáriókat illeti, a tanulmány nem állít fel a hasonló elemzésekben megszokott sokforgatókönyves előrejelzést. A *Stratégiai globális előrejelzés* alapvető – túlnyomó többségében pozitív – téziseket fogalmaz meg a jövővel kapcsolatban, melyek egy része hét év távlatából visszatekintve egyenesen naivnak tűnhet. Ezeket a pozitív előrejelzéseket helyenként „ellenható tényezők” megfogalmazásával tompítja az elemzés. Valódi pozitív/negatív forgatókönyv felvázolása egyedül a *Kihívások Oroszország számára* fejezetben található. Ez az összefoglaló kiadvány vonatkozó részében, táblázatos formában, „kockázatok és lehetőségek” címszó alatt van megjelölve.

KONFLIKTUS HELYETT KOOPERÁCIÓ

Az előrejelzés alapvetően azzal számol, hogy 2030-ig a nemzetközi rendszert alapvetően a kooperáció jellemzi majd a konfliktus helyett. Ezt a feltevést a tanulmány szerzői egyrészt az ideológiai és gazdasági tényezők ebbe az irányba ható trendjeivel, valamint a globális kihívások által megkövetelt közös fellépés szükségességének józan felismerésével indokolják.

Az IMEMO szakértői szerint a piacgazdaságon és a demokratikus elveken alapuló globalizációnak nem lesz valódi ideológiai kihívója. Kína annak ellenére, hogy tovább növeli majd gazdasági erejét, ideológiai értelemben nem fog kihívást támasztani az uralkodó értékrenddel szemben, történelmi és kulturális értékeit hozzáigazítja majd a globális ideológiai mainstreamhez. A szélsőséges eszmék marginálisak maradnak majd, a szocialista idea pedig továbbra is vonzó politikai ideológia marad, amelynek legelterjedtebb formája a „globalista szocialista demokrácia”⁶² lesz majd. A tanulmány megjegyzi, hogy az ideológiák egyre inkább összefonódnak majd a globális politikai és társadalmi trendekkel, és nem maradnak meg az egyes országok belpolitikai keretén belül. Ebből a fontos észrevételből a szerzők 2011-ben azt a következtetést vonták le, hogy ez a globális kormányzás eljövételének alapja lehet, miközben nem látták előre, hogy ugyanez a jelenség ezzel ellentétes ideológiák elterjedését is elhozhatja. Miközben akkor úgy vélték, hogy terjedőben van a felismerés, hogy a nemzetek biztonságát és fejlődését érintő problémák kezelése globális vagy regionális megközelítést kíván, addig ma nyilvánvalóan egészen más trendek érvényesülnek. A populizmus térnyerése a nemzeti megoldások, az izoláció felé mutat a regionális vagy globális együttműködés helyett. A felemelkedő új politikai generáció az előrejelzés szerint jelentős, pozitív változásokat hoz majd magával, mivel – ahogy a tanulmány fogalmaz – ők már „mentesek a régi gondolkodástól”. Ennek eljövételét hét évvel a tanulmány megjelenése után még nem látni. Vlagyimir Putyin 2018-ban újabb hat évre kapott felhatalmazást, 2017-ben pedig Donald Trump az Egyesült Államok történelmének legöregebben, 70 évesen megválasztott elnökeként tehet le esküjét.

A kooperáció irányába ható másik tényező a tanulmány szerint a transznacionális vállalatok szerepének további erősödése, ami növeli a fő globális szereplők közötti kölcsönös függőséget. Ez pedig a kompromisszum irányába tereli a feleket a globális biztonsági kihívások kezelésekor. A kölcsönös gazdasági függőség ténye azonban nem

⁶² Bár az elemzés nem fejt ki, hogy pontosan mit ért a globális szocialista demokrácia fogalma alatt, a kontextus alapján valószínűsíthetően egy, a Skandináv országokra jellemző, szociálisan érzékeny újraelosztó állami modellt takar. A globális szocialista demokrácia legújabb ágaként a tanulmány a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem ügyét fókuszba helyező ideológiát azonosítja.

volt elég ahhoz, hogy megakadályozza Moszkvát abban, hogy 2014-ben elcsatolja a Krím-félszigetet, és egy elhúzódó háborút kezdeményezzen Kelet-Ukrajnában, ahogy arra sem, hogy erre válaszul a transzatlanti közösség átfogó szankciókat léptessen életbe Oroszországgal szemben. A tanulmány ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy az üzleti és kormányzati érdekek közötti ellentét minden bizonnyal nőni fog. E tétel helyességét éppen a szankciók bevezetését hevesen ellenző német nagyvállalatok vagy brit bankok példája is jól igazolta, csakúgy, mint az Északi Áramlat II. gázvezeték megépítése körül zajló vita.

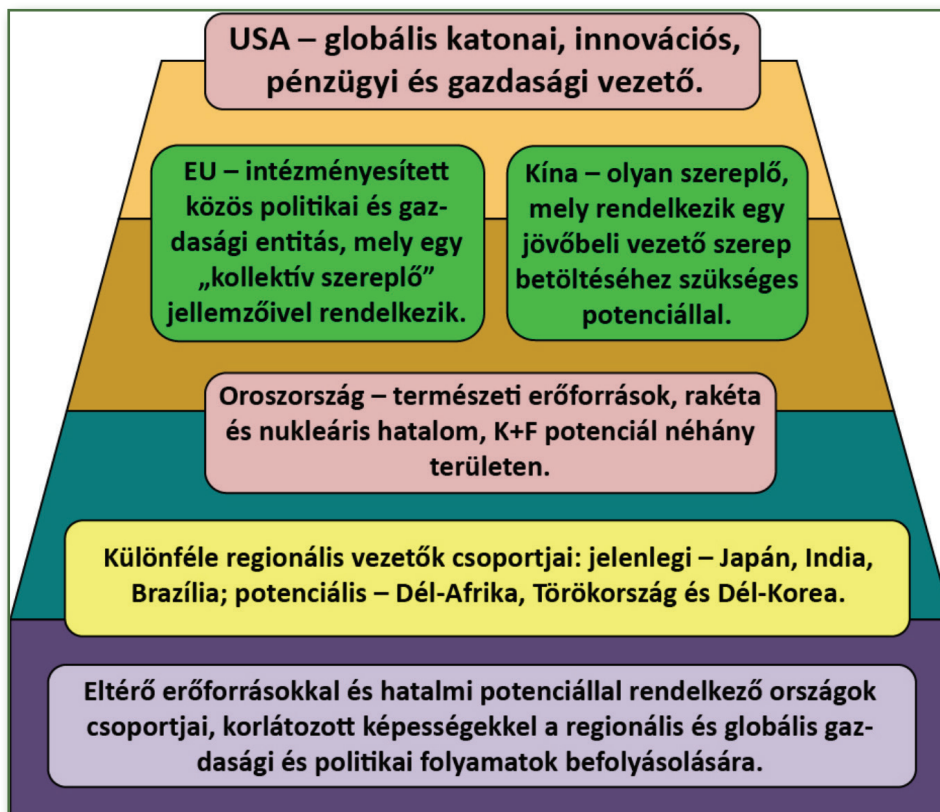
Ami a katonai erő alkalmazását illeti, a tanulmány a fentiekén túl azt feltételezi, hogy noha a fegyverkezés tovább folytatódik majd, a kölcsönös gyanakvást ellensúlyozzák majd a globális biztonság fenntartásának új mechanizmusai, a bizalomépítés és a fegyverrendszerek közös fejlesztése. A fő trend a „soft” és „smart power” kiterjedt alkalmazása felé mutat, miközben a tanulmány lehetséges ellentrendként nevesíti az olyan hatalmi eszközök használatát, mint amilyen a pénzügyi, gazdasági és természeti erőforrások terén meglévő előny és a globális interdependenciából eredő lehetőségek kihasználása, valamint az információ és a média manipulálása a közvélemény befolyásolása érdekében.

OROSZORSZÁG ÉS A NEMZETKÖZI RENDSZER

A tanulmány egészéből egy olyan Oroszország képe rajzolódik ki, amely a nemzetközi rendszer integráns része, és elfogadja az Egyesült Államok vezető szerepét ebben a rendszerben. „Teljesen világos, hogy a nemzeti átalakulás nem érhető el sikeresen a globalizáció fősodrával szemben” – írják a szerzők. Egy sikeres Oroszország kulcsa a nemzetközi trendekhez történő hatékony adaptálódás, a globalizációból adódó lehetőségek kihasználása. Vagyis az IMEMO szakértői Oroszországot egyértelműen inkább a nemzetközi folyamatokat követő (*policy-taker*), semmint azokat alakító (*policy-maker*) szerepben látják az elkövetkező évtizedekben.

Mindezek ellenére beszédes a tanulmány azon ábrája, amely a globális hierarchiát ábrázolja. Ebben a rangsorban az Egyesült Államok után az EU és Kína szerepelnek ugyan, de Oroszország egyedülként képviseli a hierarchia harmadik szintjét, mely olyan regionális vezető hatalmakat utasít maga mögé, mint Japán vagy India. Vagyis annak ellenére, hogy az IMEMO szakértői egy, a fenálló nemzetközi rendszert elfogadó és abba betagozódó Oroszország képét vetítették előre, az orosz stratégiai gondolkodás továbbra is nagyhatalomként tekint Moszkvára. A szerzők szerint a nyersanyagoknak, a rakéta- és nukleáris képességeinek, valamint bizonyos területeken meglévő kutatás-fejlesztési potenciáljának köszönhető Oroszország előkelő pozíciója a többközpontú világrendben. Ezzel szemben azonban a gazdaság méretét tekintve a tanulmány publikálása idején Oroszország Olaszországgal volt, ma (2018) pedig Spanyolországgal van megközelítőleg egy szinten.⁶³

⁶³ Jelenlegi árfolyamon számolva az orosz GDP 2011-ben 2,052 billió, 2017-ben pedig már csak 1,578 billió dollárt tett ki (THE WORLD BANK é. n.).

1. ábra: A policentrikus világ hierarchiája

Forrás: Dynkin 2011, 41., fordította és szerkesztette a szerző

A tanulmány szerzői úgy vélik, hogy jó esély van arra, hogy Oroszország és Kína együttműködjön a NATO-val bizonyos régiókban, mint amilyen Közép-Ázsia és Afganisztán. Egy új csendes-óceáni biztonsági modell kialakulását jelezték előre, amely az Egyesült Államok, Kína, Oroszország és Japán politikai és katonai együttműködésén alapszik. Ezen túl a Moszkva és Washington között fennálló nukleáris erőegyensúly alacsonyabb szinten való megvalósulását valószínűsítik, fenntartva annak lehetőségét is, hogy akár közös ballisztikus rakéta védelmi rendszer kifejlesztése is megtörténhet. A lehetséges negatív forgatókönyvek között említik a szerzők többek között, hogy a vezető nukleáris hatalmak mégis inkább a konfrontáció és a hegemóniára törekvés felé mozdulnak el, ami a nukleáris lefegyverzés befagyasztását, a fegyverkezési verseny világszerte való kiterjesztését eredményezheti, de – mint írják – ez nem valószínű, hogy bekövetkezik.

HOGYAN ÉRTELMEZZÜK A TANULMÁNYBAN LEÍRTAKAT?

A történelmi kontextus fontossága

Hét év távlatából visszatekintve az előrejelzésben felvázolt forgatókönyvek túlzottan optimisták. Az elmúlt évek fejleményeit számba véve nehezen érthető, hogy az IMEMO szakértői hogyan tekinthettek ennyire pozitívan az eljövendő évtizedek elé. A 2009-es „reset”, az Obama-adminisztráció által kezdeményezett és az orosz–amerikai kapcsolatok új alapokra helyezését célzó külpolitika azonban 2011 elején, a tanulmány publikálásának idején még va-

lóban úgy tűnhetett, hogy tartós enyhülést eredményez Washington és Moszkva között. A közép- és kelet-európai országok értelmisége kritikusán szemlélte az amerikai–orosz közeledést attól tartva, hogy az a térség leértékelődéséhez vagy akár a régió feletti nagyhatalmi alkuhoz, a jaltai világrend visszatéréséhez ezethet majd (RFE/RL 2009). Washingtonban azonban kevesen osztották a volt szocialista tömb országainak aggodalmát, és Moszkvában is őszinte várakozásokkal tekintettek az új amerikai–orosz kapcsolatok elébe. Mint ahogy arra Mihail Zigar évekkel később rámutatott, a „reset” valójában kezdettől fogva kudarcra volt ítélve azon okból kifolyólag, hogy a felek nem értették meg egymást (ZYGAR 2016), de ez 2011-ben a szakértők többsége számára még nem volt világos. Így az előrejelzés szerzői sem láthatták előre a tanulmány publikálását követően nem sokkal megkezdődő „arab tavaszt” (illetve annak az orosz politikai és katonai elit általi torz értelmezését),⁶⁴ ahogy az ukrajnai háborút és a nyugati–orosz kapcsolatoknak a hidegháború óta nem látott mélypontra kerülését sem.

A külpolitikán túl érdemes felvázolni ugyanezen időszak orosz belpolitikai helyzetét is. 2011 elején még nem tűnt egyértelműnek, hogy Dmitrij Medvegyev marad-e az elnöki székben, vagy a tényleges vezetést mindvégig a háttérben, miniszterelnökként gyakorló Vlagyimir Putyin formálisan is visszaveszi a hatalmat politikai patronáltjától. A már fentebb idézett „rég gondolkodástól” mentes, új politikusgeneráció emlegetése – amelytől a tanulmány szerzői pozitív változásokat reméltek – óhatatlanul is egybecseng a számítástechnikai eszközök iránt megszállottan rajongó Medvegyev személyével. Vagyis minden bizonnyal a kedvező külpolitikai fordulat mellett volt egyfajta várakozás azt illetően is, hogy megindul az orosz gazdaság és politika érdemi reformja, amire Medvegyev elnöksége alatt számos alkalommal ígéretet tett.

A közvélemény befolyásolásának szándéka

A tanulmány bevezetője felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy a stratégiai előrejelzéseknek sokszor van a közvélemény befolyásolását célzó funkciója is. Ebből kiindulva okkal feltételezhető, hogy az IMEMO publikációja sem képez kivételt ezek alól. Mivel a tanulmány nemcsak orosz, de angol, kínai és koreai fordításban is megjelent, minden bizonnyal az ezeken a nyelveken beszélő döntéshozókra és külföldi szakértőkre is hatást kívántak gyakorolni a szerzők. Ebben a kontextusban vizsgálva a tanulmány szövegét az a megállapítás tehető, hogy a szerzők célja – az előrejelzés mellett – az orosz érdekek és elvárások artikulálása volt a külföldi partnerek felé. A szöveg azonban jól láthatóan nemcsak rájuk kívánt hatást gyakorolni, hanem a saját (orosz) politikai döntéshozókra is. Érdemes tehát a tanulmány minden bizonnyal legérdekesebb, a *Következtetések Oroszország számára, kockázatok és lehetőségek* részét a fentiek figyelembevételével értékelni.

⁶⁴ Az „arab tavaszt” a moszkvai elit kezdettől fogva a CIA felforgató tevékenységeként látta, nem pedig egy váratlan eseménysornak.

KÖVETKEZTETÉSEK OROSZORSZÁG SZÁMÁRA. KOCKÁZATOK ÉS LEHETŐSÉGEK

A tanulmány zárófejezete az előző részeketől eltérően nem állít fel téziseket a jövővel kapcsolatban. Ehelyett táblázatos formában sorolja fel a kockázatokat és lehetőségeket Oroszország számára, illetve azonosítja azokat a fő kihívásokat, amelyekkel az orosz döntéshozóknak szembe kell nézniük. A tanulmány által megfogalmazott különböző kockázatok jelen sorok írója szerint a *kimaradás–lemaradás* szópárral foglalhatók össze.

Kimaradás: A tanulmány szerzői egyértelműen úgy vélik, hogy Oroszország számára a legnagyobb külpolitikai kockázat az, ha kimarad azokból a nemzetközi biztonsági és gazdasági szerveződésekben, amelyek Oroszország határai közelében jelennek meg. Így egy Moszkva részvétele nélkül létrejövő új európai vagy csendes-óceáni biztonsági rendszer egyértelmű kockázatot jelent Oroszország számára. Ezen a ponton érhető tetten a külföldi szakértőknek és döntéshozóknak szánt üzenet; a NATO bővítése vagy egy Oroszország nélkül megalakuló új európai biztonsági architektúra automatikusan a kapcsolatok romlását fogja eredményezni Oroszország és az Európai Unió között.⁶⁵ Szintén az EU-t azonosítja a szöveg potenciális vetélytársként a posztszovjet térségben, ami arról tanúskodik, hogy az orosz elit már ekkor kockázatként tekintett az Európai Unió jelenlétére az általa saját érdekszférájának tartott térségben. Ugyanakkor a hazai politikai elithez szól a tanulmány azzal, hogy „Oroszországnak kitartásra és a taktikai kompromisszumokra való nyitottságra van szüksége a mélyebb orosz–európai integráció érdekében”.

A Pekinggel való kapcsolatokban potenciális feszültségforrásként Közép-Ázsiát, illetve a határvitákat jelöli meg. Kockázatot lát Kína vonatkozásában abban, ha az Európai Unió az ázsiai országgal az orosz érdekek figyelmen kívül hagyásával építi kapcsolatait. Szintén a kockázatok között szerepel az, ha az amerikai–kínai kapcsolatok gyorsabban fejlődnek, mint Moszkva kapcsolata Washingtonnal és Pekinggel. Az orosz társadalmi identitás Európa-centrikusságát jól jelzi, hogy a tanulmány célként jelöli meg annak erősítését az orosz társadalmi tudatban, hogy országuk nem csupán európai, de csendes-óceáni hatalom is. Ezt minden bizonnyal a távol-keleti térséggel folytatott együttműködésben rejlő potenciál nagyobb kiaknázása érdekében tartották fontosnak hangsúlyozni az elemzés szerzői. Ahogy az elemzés másutt kiemeli, Oroszország számára előnyös lenne egy kétvektorú gazdasági stratégia folytatása, mely egy integrációs együttműködést jelentene mind az EU-val, mind pedig a Távol-Kelettel. A Kelet felé fordulás azonban korántsem jelentette volna az Európával való kapcsolatok leértékelődését. Ráadásul az elemzés következetesen a „csendes-óceáni Ázsia” (Pacific Asia) kifejezést használja, tehát nemcsak Kínára tekint fontos partnerként. A lehetőségek között egy orosz forrásokon alapuló távol-keleti szénhidrogénpiac létrehozását ambicionálja, Oroszországot pedig az EU és a Távol-Kelet közötti logisztikai hídként vizionálja. Ezzel szemben Oroszország Kelet felé fordulása a 2014-es ukrajnai háborút követően egyrészt az európai kapcsolatok ellenében, másrészt pedig egyoldalúan, Kína vonatkozásában történt.

⁶⁵ Érdemes megjegyezni, hogy a NATO-bővítés kérdését egyértelműen az Európai Unió felelősségébe utalja a szöveg azzal, hogy nem tesz említést arról, hogy ez egyben az USA (vagy más, nem EU-tag NATO-ország) és Oroszország közötti kapcsolat megromlását is eredményezné.

Ami az Egyesült Államokat illeti, az IMEMO szakértői szinte látnoki képességgel vázolták fel a lehetséges kockázatokat, ezért érdemes azokat tételesen is megemlíteni:

- Az állandó bizalmatlanság és az átfogó párbeszéd hiánya,
- a kapcsolatok hullámzása annak függvényében, hogy ki ül az elnöki székben Washingtonban, illetve Moszkvában,
- Oroszország fontosságának leértékelődése Amerika számára,
- erre válaszul pedig Oroszország Egyesült Államoktól való önkényes elszigetelődése,
- a kétoldalú kapcsolatokat megalapozó szilárd gazdasági együttműködés fejlődésének elmaradása.

A tanulmány fő kihívásként említi, hogy mind Oroszországban, mind pedig az Egyesült Államokban vannak olyan befolyásos körök, amelyek ellenérdekeltek a kétoldalú kapcsolatok jelentős javulásában.

Lemaradás: ami Oroszország gazdasági, politikai és társadalmi fejlődési pályáját illeti, a tanulmányban leírtak egybeesnek Medvegyev elnök modernizációs terveivel, amit többek között a 2009-es *Oroszország, előre!* című cikkében fejtett ki (MEDVEGYEV 2009). Mind Medvegyev cikke, mind a tanulmány a nyersanyagexporton alapuló gazdaságról a tudásalapú gazdaságra történő átállást szorgalmazza. Az előrejelzés szerzői nyíltan kifejtik, hogy ennek legfőbb akadálya az az oligarcha-réteg, amelynek vagyona az energiaiparhoz és a nyersanyag-kitermeléshez kötődik. „Az ő érdekük és az ország hosszú távú gazdasági érdeke közti egyensúly meghatározása politikai feladat” [kiemelés az eredeti szövegben] – fogalmaz a szöveg. Ezzel a szerzők azt hangsúlyozzák, hogy ennek megoldása (vagy elmulasztása) kizárólag a politikai elit felelőssége. Az elemzés emellett olyan általános célokat fogalmaz meg, mint a debürokratizáció, az innováció, a kis- és közepes vállalatok nagyobb szerepvállalása a gazdaságban, az oktatás és az egészségügy fejlesztése. Ez egybecseng azzal a másutt megfogalmazott állítással, miszerint a gazdasági vezető szerep azon országoknál fog maradni, amelyek képesek lesznek fejleszteni kutatási potenciáljukat az akadémiai tudományok legszélesebb körében, és amelyek a legjobb innovációs rendszerrel rendelkeznek. Külön kiemelendő, hogy a tanulmány lehetőségként tekint a fejlett civil társadalom kiépülésére Oroszországban, miközben nem egészen egy évvel az előrejelzés publikálása után a Kreml törvényi erővel lépett fel a civil társadalom működésének ellehetetlenítése érdekében. A fentiekhez hasonlóan a tanulmány szerzői ismét meglehetősen pontosan rajzolták fel annak forgatókönyvét, ha Oroszország nem hajlandó vagy nem képes megreformálni önmagát és a globalizálódó világ részévé válni, kezdve a nyersanyagalapú gazdasági modell konzerválódásától Oroszország marginalizálódásáig a nemzetközi gazdasági együttműködés terén. Ennek gyakorlati következményei ma nem csak Oroszország, de az egész világ számára érzékeltetik hatásukat.

ÖSSZEGZÉS

A Stratégiai globális előrejelzés: 2030 átfogó tanulmány, amely főleg a gazdasági folyamatok elemzésére összpontosít. Talán részben épp ennek tudható be, hogy az elemzés általános hangvétele rendkívül optimista, és már-már idealisztikus jövőképet jósol. Hét év távlatából úgy tűnik, hogy a kölcsönösen előnyös gazdasági haszon alapuló együttműködés nem fogja felülírni a hatalmi rivalizálást és a geopolitikai érdekeket. Nem valószínű például, hogy létrejön az elemzés által jósolt szabadkereskedelmi megállapodás Kína, Japán, Dél-Korea és az ASEAN tagjai között, ahogy az Egyesült Államok és Oroszország közti partneri viszonyra is kevés jel mutatkozik. Kérdés, hogy ez utóbbi tekintetében az elemzés szerzői őszintén úgy vélték, hogy a „reset” az orosz–amerikai viszony tartós jóra fordulását

eredményezi majd, vagy az előrejelzés a túllontúl pozitív következtetéseivel önmagában is a kapcsolatok új alapokra helyezésének politikáját volt hivatott alátámasztani – belföldön és külföldön egyaránt. Miközben a kettő nem zárja ki egymást, valószínűnek tűnik, hogy a szakértők – mivel egyébként pontosan felvázolják azokat a tényezőket, amelyek letéríthetik Oroszországot az Egyesült Államokkal való kapcsolatok normalizálásának útjáról – maguk is aktívan formálni kívánták egyrészt az amerikai, de még inkább az orosz döntéshozók percepcióit. A tanulmány mellett, hogy világos képet ad az orosz érdekekről a külvilág számára, komoly figyelmeztetéseket is megfogalmaz az orosz politikai elit számára. A szerzők sikeres Oroszország-képe egy innovatív, az állampolgárok igényeit magasabb szinten kielégíteni képes, a külvilág felé nyitott és együttműködő, a nemzetközi trendekhez alkalmazkodó államként foglalható össze. A putyini Oroszország valósága aligha állhatna távolabb ettől a képtől...

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- 638/2015. (XII. 31.) Elnöki rendelet az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiájáról: [Указ Президента Российской Федерации от 31.12.2015 г. № 683 О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации](#) [Az Oroszországi Föderáció elnökének 2015.12.31-én kelt 683-as számú rendelete az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról] Forrás: www.kremlin.ru (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- DYNKIN, Alexander. (2011): [Стратегический глобальный прогноз 2030. Расширенный вариант](#) [Stratégiai globális előrejelzés 2030. Bővített változat. (tartalomjegyzék) Forrás: www.imemo.ru (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- DYNKIN, Alexander. (2011): [Strategic Global Outlook: 2030. Short version \(in english\)](#) Forrás: www.imemo.ru (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- IMEMO (é. n.): [History of IMEMO](#). Forrás: www.imemo.ru (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- MEDVEGYEV, Dimitrij (2009): [Rosszija, vperjod! Sztatja Dmitrija Medvegyeva](#). [Oroszország, előre! Dmitrij Medvegyev cikke] Forrás: www.kremlin.ru (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- RFE/RL (2009): [An Open Letter To The Obama Administration From Central And Eastern Europe](#) Forrás: www.rferl.org (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- THE WORLD BANK (é. n.): [GDP \(current US\\$\)](#) Forrás: www.worldbank.org (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- ZYGAR, Mikhail (2016): [The Russian Reset That Never Was](#) Forrás: www.foreignpolicy.com (A letöltés dátuma: 2018.09.19.)

Etl Alex – Zavoianu Dóra

KITEKINTÉS EURÓPÁRA 2038-IG

Elemzésünk célja, hogy az elkövetkező 20 évre vonatkozó stratégiai előrejelzést vázoljon Európa szemszögéből. Ennek érdekében egyfelől arra keressük a választ, hogy melyek azok a kulcsfontosságú trendek és driverek, amelyek 2038-ig várhatóan meghatározzák és alakítják a térség helyzetét. Másfelől e trendekből és driverekből építkezve konkrét forgatókönyveket is vázolunk az olvasó számára, hogy bemutassuk, az egyes folyamatok milyen irányba terelhetik a kontinenst.

Munkánk során hat különböző területen (politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, környezeti, katonai) vizsgáljuk az Európát érintő stratégiai folyamatokat.⁶⁶ Bár hangsúlyoznunk kell, hogy a stratégiai előrejelzés – műfajából fakadóan – mindig jelentős bizonytalansági tényezőt hordoz magában, ugyanakkor igyekeztünk elsősorban azokra a folyamatokra felhívni a figyelmet, amelyek nagy valószínűség szerint hosszú távon is meghatározók maradnak. Ebből kifolyólag politikai téren foglalkozunk az európai integráció változásaival; Európa világpolitikai pozícióival; az európai populizmussal; az uniós intézményrendszer belső eróziójával; valamint Európának a többpólusú világrendben betöltött szerepével. Gazdasági téren elsősorban a csökkenő források és az összeurópai projektek szerepével; Európa csökkenő világgazdasági súlyával; a kontinens csökkenő versenyképességével; és a térség várható energiaigényének alakulásával foglalkozunk. Társadalmi téren a növekvő euroszkepticizusból; az elöregedő népességből és demográfiai kihívásokból; valamint a társadalmi szerkezetváltozásból fakadó folyamatokat elemezzük. Környezeti téren az éghajlatváltozás Európát érintő hatásait; technológiai szempontból pedig a kontinens trendkövető magatartását vizsgáljuk. Katonai téren pedig az átalakuló európai haderők sajátosságait és a globális hatalmi változások szerepét értékeljük.

Az így azonosított és elemzett trendek, illetve driverek alapján három stratégiai scenáriót azonosítottunk Európa jövője szempontjából. Ezek közül az első a „Status quo” nevet viseli és alapvetően a jelenlegi trendek fennmaradásával számol; a második, az „Európa alkonya” forgatókönyv egyfajta negatív jövőképet vizionál, amely a demográfiai folyamatokból fakad és az integráció teljes kiüresedésével zárul; a harmadik, az „Európa ébredése” forgatókönyv pedig a pozitív változásokra helyezi a hangsúlyt, amelyet véleményünk szerint a politikai populizmus visszaszorulása idézhet elő.

⁶⁶ Az elemzés során a stratégiai előrejelzés belső egységének és logikai koherenciájának megőrzése érdekében Európát az Európai Unióval azonosítjuk. Nem tárgyaljuk tehát a földrajzilag Európához tartozó posztszovjet térség, a Balkán, Oroszország és Törökország stratégiai helyzetét, hiszen azok e könyv más fejezeteinek fókuszába esnek.

POLITIKAI TRENDEK ÉS DRIVEREK

Változó integráció: Az Európai Unió integrációja több szempontból is újabb válaszút elé érkezett. Az integrációs folyamat megtorpanása, az eurózóna válsága és a Brexit következtében a többsebességű Európa gondolata ismét a politikai közbeszéd részévé vált.⁶⁷ Véleményünk szerint a Brexit hatására az integráció erősödik majd, de az várhatóan több sebességben fog megvalósulni.

Ennek oka, hogy az Egyesült Királyság kilépése elmozdulást jelent majd az abszolút döntéshozatal felé, ami egyfajta nyugat-európai dominancia kialakulását és a nagy és kisállamok közötti konfliktusok felerősödését eredményezi. E folyamatot elősegítheti az is, hogy az Egyesült Királyság kilépésével nettó befizető esik ki a tagállamok közül, ami a források jelentős csökkenéséhez vezet.⁶⁸ Ezzel párhuzamosan arra számítunk, hogy az Európai Unió semmiképpen nem vállalhat fel egy, az Egyesült Királyság számára kedvező kilépési megállapodást, mert az könnyen széles körű dezintegrációhoz vezethetne. Egy London számára kedvezőtlen Brexit viszont elriaszthatja a tagállamokat és az európai társadalmakat a további kilépési kísérletektől. Ebből kifolyólag nem tartjuk valószínűnek azt, hogy egy, az Egyesült Királysághoz hasonló kilépési döntés más tagállamban is megszületne a következő 20 év során. Elképzelhető ugyanakkor, hogy az integráció már létező dimenzióiból (elsősorban pedig az eurózónából) kiválnak bizonyos tagállamok. E tekintetben nyitott kérdés Görögország jövője, hiszen a görög gazdaság instabil helyzete bizonytalanná teszi az ország jövőbeli eurózónatagságát is.⁶⁹

Ez és a tagállamok közti konfliktusok felerősödése növeli az Európai Unión belüli politikai, társadalmi és gazdasági különbségeket. A folyamat odáig fokozódik, hogy az integráció előremozdításában jobban érdekelt tagállamok az arra hajlandókkal együtt intézményesített formában is elmélyítik együttműködésüket és szuverenitásuk számos aspektusát ruházzák át a közösségi szintre (úgynevezett mag-Európa), míg más – a szuverenitásukat féltő – tagállamok kimaradnak ebből a folyamatból. E probléma alapjaiban osztja majd meg az európai társadalmakat, és jelentős mértékben tematizálja az európai politikai életet. Így például a tagállamok közti és az Európai Unió intézményein (például az Európai Parlamenten) belüli koalícióépítésben is kulcsszerepet játszhat majd az integráció jövőjének megítélése. Úgy véljük ugyanakkor, hogy e folyamat nem két – teljesen monolitikus – blokk létrehozását eredményezi az Unión belül, hanem az integráció számos, különböző fázisú formája jön létre.⁷⁰ Végeredményben tehát az Európai Unió többsebességűvé válik, aminek következtében több, különböző modernizációs és integrációs szakadék alakul ki a tagállamok között.

⁶⁷ A többsebességű Európa alatt egy olyan differenciált integrációs rendszert értünk, amelyben bizonyos célkitűzéseket azon országok teljesítenek, amelyeknek az előrehaladáshoz megvannak a képességeik és az akaratuk is (EUR-LEX: Glosszárium az összefoglalókhoz 2018).

⁶⁸ A becslések alapján az Egyesült Királyság hozzájárulása az EU jelenlegi többéves pénzügyi keretéhez évi nettó 10 milliárd euró körül alakul (DEUTSCHE BANK RESEARCH 2018).

⁶⁹ A görög válság jövőbeli alakulása kapcsán külön forgatókönyv variációkat dolgozott ki a European Academy Berlin. Erről lásd részletesen: EAB (2017): *Greece and the EU in 2035*.

⁷⁰ Azt ugyanakkor nehéz pontosan felmérni, hogy mely tagállamok alkotják majd az egyes integrációs köröket. Így például, bár gyakran esik szó az Európai Unió belüli régi-új tagállamok közti vagy észak-dél szintű megosztottságról, véleményünk szerint ezek a felosztások félrevezetőek lehetnek, hiszen egyik kategória sem egzaktt módon meghatározható. Ráadásul az elmúlt évek tapasztalatai azt is bizonyítják, hogy a pillanatnyi belpolitikai helyzet is alapjaiban befolyásolhatja egy adott tagállam hajlandóságát az integráció elmélyítésére, így hosszú távon nehéz előre jelezni e koalíciók összetételét.

Stagnáló világpolitikai pozíció: Az Európai Unió világpolitikában betöltött szerepét illetően stagnáló trendet azonosíthatunk. Az EU gazdasági súlya továbbra is számottevő, de ahhoz, hogy a globalizációs kihívásokra hatékony válaszokat tudjon kidolgozni, a tagállamok egységes elköteleződésére lenne szükség. A tagállami szerepkörökről, tagállami szuverenitásról folytatott, egyre elmélyülőbbnek tűnő vita a jövőben is fennmarad majd, és ez továbbra is korlátozza az EU egységes fellépését nemzetközi szinten.

Mivel az EU-t jelentős részben saját belső problémái kötik majd le, úgy véljük, hogy a következő húsz évben nem várható nagyobb bővítési hullám, legfeljebb egy-egy nyugat-balkáni ország csatlakozására lehet számítani. Ehelyett a központi fókuszban továbbra is a szomszédságpolitika marad, amely a demokratikus értékek támogatásának legfőbb lehetőségeként szolgálhat. Nagyobb bővítésre azért nem lehet számítani, mert az EU integrációs kérdései, belső megosztottsága, a csatlakozni vágyó országok integrációjához szükséges források hiánya és a Brexit által felvetett problémakör arra készítetik az Uniót, hogy elsősorban e problémáinak megoldását helyezze előtérbe. Ugyanakkor a migrációs válság rávilágított arra, hogy az Európai Unió balkáni bővítése egyrészt hozzájárulhatna Európa stabilitásához, másrészt jól ellensúlyozhatná Kína, Oroszország és Törökország növekvő szerepét a térségben. A bővítéspolitikáról folyó diskurzust az sem segíti elő, hogy Törökország lehetséges csatlakozásával kapcsolatban sem várható konszenzus kialakulása a tagállamok között.

Visszaszoruló populizmus és anti-establishment pártok: A 2008-as gazdasági válság rávilágított arra, hogy az Európai Uniónak a globalizálódó világ kihívásaira való reagálási képessége meggyengült. Az eurózóna válsága egyaránt kétségbe vonta az EU intézményrendszerébe és az Euróba vetett hitet. Az elmúlt években jelentős mértékben erodálódott a belső kohézió, egyre látványosabbá váltak a szolidaritási problémák és az erősödő euroszeptizmus. A 2015-ös migrációs és menekültválságra adott lassú válaszreakció és annak hiányosságai, illetve a párizsi, brüsszeli és nizzai terrorcselekmények megfelelő lehetőséget biztosítottak a különböző populista és anti-establishment pártok megerősödésére, amelyek elsősorban az európai társadalmakban kialakult, a migráció gazdasági és biztonsági vetületeivel kapcsolatos félelmek, előítéletek felerősítésével operáltak (POLICY SOLUTIONS – FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG, 2016).

Másfelől a gyakori retorikai elemként megjelenő, a választópolgárok életszínvonalát érintő gazdasági, pénzügyi megszorító intézkedések elutasítása szintén jól rezonált a gazdasági válság károsultjaiban kialakult frusztrációval. A populista pártoknak e komplex kérdésekre adott leegyszerűsítő válaszai a gyors megoldások illúziójával kecsegtették a társadalmakat. A Brexit jó példaként szolgált arra vonatkozóan, hogy az euroszeptikus, EU-ellenes populista pártok mekkora érdekérvényesítő képességgel rendelkezhetnek anélkül, hogy formális hatalmi pozícióban lennének.⁷¹

Ezzel együtt úgy véljük azonban, hogy a populista pártok térnyerése korlátozott marad az elkövetkező 20 év során. Ennek egyik legfontosabb oka, hogy bizonyos tagállamokban a populista politikusok hatalomra kerülnek ugyan, ám ezt követően képtelenek lesznek a hozzájuk fűzött remények beváltására, és ezáltal jelentős mértékben erodálódik társadalmi támogatottságuk is.⁷² A populizmus tehát jelen lesz Európában a jövőben is, ám hatása korlátozott marad.

⁷¹ A Brexit mellett jól szimbolizálja a populista pártok általános népszerűségének növekedését az Alternative für Deutschland megerősödése Németországban vagy éppen a Svéd Demokraták előretörése Svédországban. Mindkét eset együtt járt ráadásul a tradicionális pártok, pártszövetségek meggyengülésével.

⁷² Ahogy ez történt például a Finnek nevű párttal Finnországban vagy a Haladó Párttal a nem EU-tag Norvégiában, miután azok bekerültek a kormányba.

Az intézményrendszer eróziója: Előrejelzésünk szerint hosszú távon a jelenlegi intézményrendszer további eróziója várható. A megjelenő kihívások, mint például a tagállamokat fenyegető terrorizmus, az úgynevezett „Iszlám Állam” és más radikális szervezetek által terjesztett ideológiák térnyerése, a közel-keleti és észak-afrikai válságövezetekben folyó háborúk, illetve az ezzel összefüggésben onnan kiinduló menekült- és migrációs válság, valamint az orosz–ukrán háború nagy hatással voltak az EU belső kohéziójára, hiszen számos tagállami érdekellentét került felszínre, ami jelentős mértékben gyengítette a tagállamok közti belső szolidaritást. Ráadásul gyakorta és tudatosan használt tagállami eszközzé vált, a saját felelősség elhárítása érdekében, az Európai Unió intézmények hibáztatása és bűnbakká tévése a belpolitikai diskurzusokban. Mindezek együttesen az uniós intézményekbe vetett bizalmat csökkentették az európai társadalmakban (LOSONCZ 2017).

Többpólusú világtrend: A hidegháborút követő úgynevezett unipoláris pillanat napjainkra egyértelműen véget ért, és a nemzetközi rendszer többpólusúvá vált. Úgy véljük, hogy e folyamat a jövőben is fennmarad majd, és az elkövetkező 20 év során a globális és regionális nagyhatalmak versengése egyre látványosabbá válik, köszönhetően egyfelől a Nyugat belső kihívásainak, amelyek elvonják a figyelmét a nemzetközi problémákról; másfelől annak, hogy a globális gazdaság súlypontja Ázsia és a csendes-óceáni térség felé tolódik; harmadrészt pedig a klasszikus nemzetállamok relatív képességcsökkenésének, amely összességében azt eredményezi, hogy teret engednek más szereplők (például nemzetközi szervezetek; NGO-k; vallási csoportok stb.) megerősödésének és fokozzák a többpólusúvá válás folyamatát. E rendszerben ugyanakkor Európa számára továbbra is az Egyesült Államok, az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság lesz a három legmeghatározóbb partner.

Úgy véljük, hogy bár az Egyesült Államok a jövőben is az EU legközelebbi külpolitikai szövetségese marad, ám e szövetségi rendszer bizalmi válságokkal és fokozatos erózióval néz szembe. Napjainkban az Egyesült Államok az EU legjelentősebb kereskedelmi partnere és legfontosabb exportpartnere, a teljes uniós export mintegy 20%-ával (European Commission 2017). E szoros gazdasági kapcsolatokat ugyanakkor alááshatják Washington protekcionista jellegű intézkedései, amelyek hosszú távon jelentős és gazdasági szempontból mindkét félnek káros európai válaszreakciókhoz is vezethetnek. Ráadásul Washingtonnak az Ázsia és a Csendes-óceáni térség felé való fordulása a világgazdaság súlyponteltolódásával a jövőben is folytatódni fog, ami szintén az amerikai-európai kapcsolatrendszer leértékelődését eredményezheti. A transzatlanti kapcsolatok egyik fő töréspontját pedig a NATO-n belüli közös tehermegosztás adhatja a jövőben is.⁷³

Várhatóan az Oroszországi Föderáció és az Európai Unió kapcsolatát a jövőben is a kölcsönös bizalmatlanság jellemzi majd. Moszkva a jövőben is keresni fogja az EU-n belüli törésvonalakat. Az ezek feltérképezésére és mélyítésére rendelkezésre álló eszközrendszer a kiberhadviseléstől kezdve a tudatos dezinformációs kampányokon át, a különböző szélsőséges, anti-establishment politikai mozgalmak támogatásáig terjed. Az Oroszországgal szembeni fellépés tekintetében a tagállamok közti megosztottság jól érzékelhető (míg például a lengyel álláspont ellenségesebb Moszkvával szemben, addig az osztrák-orosz viszony jóval kevésbé feszült). Bár mindeközben a tagállamok elkötelezték magukat az Oroszországgal szembeni szankciók betartása mellett, ám a hagyományosan szankció-párti Egyesült Királyság kiválásával ez az álláspont is meggyengülhet, annál is inkább, mert az európai

⁷³ A transzatlanti védelmi kapcsolatok további vizsgálatával a katonai terület elemzése során foglalkozunk a későbbiekben.

gazdasági érdekek alapvetően a Moszkvával fenntartott kapcsolatok stabilizálását kívánják. Ennek ellenére a két fél kapcsolata számos konfliktusforrással néz szembe a jövőben is – kezdve a nemzetközi intézmények és normák értelmezésétől az EU-tagságra törekvő, ám Moszkva által saját érdekszférájának tekintett területek (például Ukrajna, Grúzia) helyzetéig.

Az Európai Unió és a Kínai Népköztársaság kapcsolatát döntően a kereskedelmi kapcsolatok határozzák meg a jövőben is. Kína az Unió második legnagyobb exportpartner, míg az EU-ba 2017-ben érkező import legnagyobb részét Kína szolgáltatta. (European Commission 2017) Mivel a kínai vállalatok számára az Európai Unió stabil és jogilag biztonságos rendszere kiszámítható befektetési környezetként szolgál, így a két fél közti kereskedelmi volumen a jövőben még tovább növekedhet. Úgy véljük, hogy az együttműködés az EU és Kína közti alapvetően praktikus és pragmatikus jelleget ölt majd, amelynek fő fókuszában a gazdasági kapcsolatok kölcsönös javítása áll majd.

GAZDASÁGI TRENDEK ÉS DRIVEREK

Integrálódó eurózóna: A többsebességes Európa kialakulásának egyik központi eleme lesz az eurózóna tagállamai közti együttműködés elmélyítése. Mindez elsősorban gazdasági kényszerűségből is fakad, hiszen az elmúlt évek válságosorozata (kiemelten pedig a görög adósságválság) bebizonyította, hogy az eurózóna szabályozatlansága jelentős következményekkel jár az egész Unió számára. E fokozódó integráció ugyanakkor továbbra is elsősorban a kis lépések politikájának jegyében zajlik majd. Várhatóan sor kerül az eurózóna közös költségvetésének létrehozására a gazdasági sokkhatások és válságok ellensúlyozása érdekében (Tokarski 2017, 3.). Emellett az Európai Stabilitási Mechanizmus feltehetőleg valamiféle Európai Monetáris Alappá alakul át azért, hogy képes legyen adott esetben akár a fizetésektelen né váló nagyobb tagállamok támogatására is, és fokozódjon a eurózónatagok költségvetési politikái feletti ellenőrzés (Tokarski 2017, 4.). Nem túl valószínű ugyanakkor, hogy az eurózónának „közös pénzügyminisztere” lenne. Sokkal realisztikusabb forgatókönyv, hogy ehhez kapcsolódva több fontos, európai szintű pozíció is létrejön, ugyanakkor a tagállamok tudatosan kerülnek majd a „közös pénzügyminiszter” megnevezést (Tokarski 2017, 5.). Összességében a mag-Európa kialakulásában is kulcsfontosságú szerepe lehet az eurózónának, mivel a tagok közös gazdasági érdekei arra kényszerítik az eurózóna tagjait, hogy félretegyék belső konfliktusaikat, és egységes irányba mozduljanak az integráció mentén.

Felgyorsuló globalizáció: Míg a globalizáció fő mozgatórugói korábban a tőkeáramlás és az árukereskedelem voltak, napjainkban elsősorban a technológiai fejlődés viszi azt előbbre. Úgy véljük, hogy a globalizáció változatlan vagy gyorsuló ütemben fog zajlani. Európa szerepe és súlya globális viszonylatban az elhúzó gazdasági válság miatt várhatóan csökkenni fog. Az Egyesült Államok gazdaságilag meghatározó szerepe megmarad ugyan, de a feltörekvő gazdaságok növekvő képességei jelentős nyomást helyeznek majd rá. Egyelőre nehéz megállapítani, hogy a Trump-adminisztráció által képviselt gazdaságpolitika és a szabadkereskedelmi megállapodások amerikai érdekek mentén történő átalakítása hosszú távú trendnek tekinthető-e. Amennyiben igen, és a tervezett átalakítás nemcsak végbemegy, de fenn is marad, úgy az Európai Unió vesztese lehet ennek a folyamatnak, ha nem alkalmazkodik hozzá. A helyzetet súlyosbíthatja, hogy amennyiben a védővámok nemcsak a nyersanyagokra, hanem az exporttermékekre is kiterjednek, úgy Európa szempontjából egyrészt az érintett ágazatok számára (például az autóipar) profitvesztéssel jár majd a folyamat, másrészt pedig a feltörekvő gazdaságok Amerikában eladhatatlanná vált termékei az európai piacra érkehetnek, ezáltal Európa-szerte növelve a versenyt, ami hatással lesz először az árképzésre, majd a profitra is.

Csökkenő versenyképesség: Az Európai Unió versenyképessége a pénzügyi válság óta csökkenő tendenciát mutat, és ez a folyamat várhatóan a jövőben is folytatódni fog. Ezzel együtt pedig Európa globális nyitottsága csökkenni fog majd a védővámok szerepének növekedése miatt. A versenyképesség csökkenésének két kulcsfontosságú oka a kialakult, kialakulóban lévő politikai törésvonalakhoz és a demográfiai tendenciákhoz kötődik. A belső kihívások növekedése, a politikai törésvonalak mélyülése mind hatással lesznek az Unió versenyképességére. Mivel a térség politikai értelemben megosztott, a különböző érdekek mentén nem tud egységes álláspontot kialakítani a kulcsfontosságú gazdasági kérdésekben, ami hosszú távon versenyképességi hátrányhoz vezet majd. Így például míg bizonyos észak- és nyugat-európai államok továbbra is a világ leginkább versenyképes országai között maradnak, addig Közép- és Dél-Európa hátránya növekedni fog, ezáltal pedig az EU-n belüli versenyképességi különbségek egyre látványosabbá válnak. E tekintetben további problémát jelent, hogy a technológiai innováció terén az Unió egyre inkább trendkövetővé (és nem trenddiktálóvá válik), ami szintén csökkenti a kontinens versenyképességét.⁷⁴ Ráadásul a demográfiai trendek szerint pedig az európai kontinens elöregedik, ami szintén gazdasági kihívásokat hordoz magában. Ez a tendencia egyrészt munkaerőpiaci kihívások elé állítja az Uniót, mert nincs elég keresőképes munkaerő, másrészt hatással lesz az Európa által nyújtott szociális rendszer fenntarthatóságára is. Úgy véljük, hogy az európai országok megpróbálják fenntartani az általuk elért szociális vívmányokat, de az ennek következtében a költségvetési oldalon megjelenő terhek szintén Európa versenyképességi hátrányát fokozhatják. A versenyképességi mutatók javítása hosszú távon csak úgy képzelhető el, ha a tagállamok képesek a kutatás-fejlesztési szektor tudatos és célzott támogatására, az egyes gazdasági szektorok túlszabályozásának elkerülésére és társadalmi nyitottságának fenntartására.

Csökkenő források, innováció és összeurópai projektek: Várakozásunk szerint a következő többéves pénzügyi keretben a támogatások az innováció és kutatás-fejlesztés irányába mozdulhatnak el. A költségek felhasználása tekintetében az EU várhatóan többet költ majd olyan területekre, amelyeken a tagállamok egyedül korlátozottan tudnak érvényesülni, illetve amelyeken a közös fellépés hatékony megoldásokat eredményez (például a kutatás-fejlesztés vagy a migrációs politika). A legfontosabb célterületek közé sorolhatjuk a kutatást és az innovációt, a digitális gazdaságot, az európai ifjúság támogatását, valamint a biztonság- és védelempolitikát. Emellett folytatódni fog a hagyományos szakpolitikák (pl. közös agrárpolitika) támogatása is, de a keret mérsékelt csökkentése és racionalizálása várható. Az elosztás tekintetében fontos kiemelni, hogy a kohéziós források esetén elsődleges szempont továbbra is a relatív egy főre eső bruttó hazai össztermék lesz, illetve, a jövőben a jogállamisági keretek tiszteletben tartása szükséges feltétele lesz az uniós források lehívásának.

Csökkenő energiaigény: Az előrejelzések alapján a globális energiaigény mintegy 28%-kal fog növekedni a következő húsz évben, és a növekedés nagy része az OECD-országokon kívülről érkezik (például Kína, India, Délkelet-Ázsia, Afrika) majd (U.S. Energy Information Administration 2017, 5.). Az Európai Unió ugyanakkor kivétel lesz a globális növekedés tekintetében, hiszen a demográfiai trendek – konkrétan pedig a népesség csökkenése és elöregedése – a térség energiaigényét is várhatóan csökkenteni fogja hosszú távon. Habár a megújuló energiaforrások jelentősége folyamatosan növekszik majd, a földgáz és kőolaj továbbra is meghatározó marad Európa energiaforrásait tekintve. Ebből fakadóan Oroszország 20 éves távlatban is jelentős partner marad a kontinens energiaellátást illetően.

⁷⁴ E jelenséggel a technológiai trendek között foglalkozunk részletesen.

TÁRSADALMI TRENDKÉK ÉS DRIVEREK

Növekvő euroszeptizmus: Az Európai Unió belső stabilitását fenyegető tényezők közül az egyik legjelentősebb a növekvő euroszeptizmus. A jelenség egyfelől összefüggésben állhat a globalizáció „melléktermékeként” megjelenő egyre növekvő jövedelmi és vagyoni különbségekkel, a 2008-as gazdasági válság után alkalmazott megszorító intézkedésekkel (és ezek társadalmi percepciójával), valamint a szuverén adósságválság okozta életszínvonal-csökkenéssel, ezzel együtt pedig a növekvő munkanélküliséggel, a reálbérek és a fogyasztás visszaesésével. Ugyanakkor az euroszeptizmus térnyerésében más kulturális, pszichológiai tényezők is szerepet játszanak (LOSONCZ 2017, 19.). A gazdasági recesszió által előidézett nehézségeken túl, az azokra adott válaszok elutasításával kampányoló pártok sikeresen hiteltelenítik a hagyományos politikai ideológiákat, aminek hatására a politikai elitekkel szembeni általános ellenszenv és az anti-establishment mozgalmak szerepe is növekszik, és jellemzően a válság enyhülését követően sem hagy alább (LOSONCZ 2017, 19.).

Bár jelenleg az euroszeptikus pártok befolyása nem számottevő a kontinens egészét tekintve, mégis képesek saját szempontjaik szerint tematizálni a közéletet, ezáltal pedig nyomást gyakorolni a nemzeti kormányokra és az EU-s intézményekre. A folyamatban rejlő igazi kockázat az, hogy ezek a csoportok a meglévő rendszer tagadásán túl nem járulnak hozzá konstruktívan a lehetséges megoldásokhoz, a felmerülő problémákra pedig nincs előre-mutató válaszuk. Amennyiben a jövőben a tagállamok egy része valóban a mélyebb integráció felé mozdul, úgy az fokozhatja az euroszeptikus pártok ellenállási törekvéseit is.

Demográfiai problémák, társadalmi szerkezetváltozás, növekvő migráció és kulturális dezintegráció: A demográfiai trendek kapcsán megállapítható, hogy az európai kontinens jelentős kihívásokkal néz szembe, amely már 2038-ig is érezheti hatását. Egyfelől a kontinens népessége várhatóan kismértékben növekedni fog a következő évtizedek során. Ez a növekedés ugyanakkor nem egyformán realizálódik majd az Unión belül, hiszen a keleti és a déli tagállamok jelentős népességcsökkenésre számíthatnak hosszú távon, ráadásul az Unió egészének népességnövekedése sem a természetes szaporodásnak, hanem a bevándorlásból származó többletnek köszönhető majd (Eurostat 2016). A termékenységi ráta csökkenése mellett az európai társadalom elöregedése is folytatódni fog. Míg napjainkban az európai népesség csaknem egyötöde 65 éves vagy annál idősebb, addig ez az arány 2050-re a kontinens népességének egyharmada lesz (EUROPEAN COMMISSION 2012, 64.). E folyamat mögött három jelenség azonosítható: egyrészt a tartósan alacsony termékenységi ráta; másrészt a születéskor várható élettartam folyamatos emelkedése; illetve a relatív magas számú baby boomer generáció (1946-64-ig születettek) nyugdíjas korba lépése. A gazdaságilag aktív népesség csökkenő aránya és az egyre több nyugdíjas korú még jobban megterheli a szociális ellátórendszereket, amelyek fenntartása egyre bonyolultabbá válik a tagállamoknak.

Az elöregedés hatással lesz a társadalmi összetétel alakulására is. A gazdaságilag aktív korú népesség folyamatos csökkenése kapcsán megoldásként szolgálhat a nyugdíjkorhatár emelése, vagy a nők foglalkoztatási lehetőségeinek javítása, valamint a bevándorlás ösztönzése. Utóbbi tekintetében érdemes külön értelmezni az Európai Unión belüli migráció és az Európai Unióba érkező migráció következményeit. Az Európai Unión belüli migráción elsősorban a periférikus, félperiférikus területekről a centrum országok felé irányuló migrációt értjük. Ennek eredményeképpen aránytalan munkaerő-eloszlás jön létre, miszerint a magországok elszívják a képzett munkaerőt a fejletlenebb területekről, ami a félperiférikus, periférikus területek további leszakadásához vezet. A periferezálódás folyamata a dezintegráció jele, e folyamatok pedig tovább mélyítik az Európai Unión belüli törésvonalakat és számos további kérdést vetnek fel az integráció jövőjével kapcsolatban.

Másfelől, a népességszám növelésének, és a kialakuló munkaerőhiány enyhítésének egy módja az Unión kívüli országokból érkező bevándorlók befogadása. A migráció miatt Európának számos kihívással kell majd szembenéznie, amelyek a különböző kulturális különbségekből adódnak, és amennyiben ezekre a kihívásokra nem érkezik megfelelő válasz az Európai Unió részéről, úgy a társadalmi dezintegrációs folyamatok továbbra is fokozódni fognak, párhuzamos társadalmak alakulhatnak ki az egyes európai országokon belül. Ha a jelenlegi trendek folytatódnak, Európa társadalmi szerkezete jelentősen átalakulhat a muszlim népesség relatív növekedésével, amely 2050-re a kontinens lakosságának egyötödét teheti majd ki (EUROPEAN COMMISSION 2012 65.). Mindez hosszú távon nemcsak Európa kulturális és társadalmi összetételére lesz hatással, hanem annak nemzetközi szerepét is befolyásolhatja. A migráció kérdése kapcsán érzékelhető gazdasági és politikai törésvonalak pedig az Európai Unió egységes fellépését és reagálási képességét csökkenhetik.

Ráadásul az európai társadalmi feszültségek a társadalmi rétegek között is erősödhetnek, elsősorban a különböző jövedelemviszonyok miatt. Ezt erősíti, hogy az európai fiatalok körében kiugróan nehéz a belépés a munkaerőpiacra, és a 20–24 éves korcsoport mintegy 15%-a munkanélküli, és jelenleg oktatásban sem részesül (EUROPEAN COMMISSION 2012 23.). Amennyiben az ő kirekesztettségük a munkaerőpiacról állandósul, úgy az 20 éves távlatban jelentősen tovább mélyítheti az egyes társadalmi csoportok közti különbségeket. Helyzetüket bizonyos mértékig javíthatja az előregedő népesség, ami a munkaerőpiaci verseny csökkenéséhez vezet, ám az oktatásból kieső és ezáltal a munkavállaláshoz szükséges képességektől eleső fiatalok integrációja így is jelentős kihívás marad.

KÖRNYEZETI TRENDEK ÉS DRIVEREK

Változó éghajlat: Bár feltehetőleg nem Európa lesz az éghajlatváltozás legnagyobb vesztese, ugyanakkor a folyamat következményei térségünket is érinteni fogják. Ennek kapcsán arra számítunk, hogy az időjárás egyre kiszámíthatatlanabbá válik majd a jövőben, és növekedni fog a szélsőséges időjárási események száma, illetve intenzitása is. Ezzel együtt egyre gyakoribbá válnak a folyami áradások, valamint különösen veszélyeztetett helyzetbe kerülnek bizonyos part menti, alacsony fekvő területek (például Hollandia) a tengerszint fokozatos emelkedése következtében (Marchal, Dellink, Van Vuuren 2011, 21.). A magashegységekben várhatóan visszahúzódnak a gleccserek, és csökken a hótakaró is, ami átalakítja a lokális élővilágot, valamint számos negatív gazdasági hatást okoz (például a téli turizmus csökkenése) (Marchal, Dellink, Van Vuuren 2011, 21.). Dél-Európában ezzel szemben a szárazságok, aszályok gyakoriságának növekedése várható, ami a terméshozam csökkenéséhez és számos mezőgazdasági problémához vezet (Marchal, Dellink, Van Vuuren 2011, 21.). A globális szinten általánosan romló környezetbiztonság ugyanakkor jelentős társadalmi elégedetlenséget válthat ki az Unión belül, aminek nyomán egyre nagyobb igény mutatkozik majd a környezetbarát technológiák és eljárások alkalmazására, valamint ez az Európai Unió irányelvek és környezetvédelmi stratégiák kidolgozását is elősegítheti.

TECHNOLÓGIAI TRENDEK ÉS DRIVEREK

Az elmúlt ötven év technológiai fejlődése példa nélküli kihívásokkal szembesítette a modern nemzetállamokat. Az internet demokratizálódása, a számítástechnikai eszközök elérhetősége és a szociális platformok térhódítása rendkívüli lehetőségek mellett számos kihívást jelentenek az európai döntéshozók számára.

Innovációs lemaradás: Ahogy azt már a versenyképességi mutatóknál tárgyaltuk, az Unión belül jelentős innovációs szakadék mutatható ki bizonyos nyugati országok és a kelet-európai, illetve a dél-európai tagállamok között. Mindez globális szinten is érzékelteti hatását. Bár a tudományos kutatásra és fejlesztésre fordított összeg nagyságát tekintve a második világháború óta az Egyesült Államok világelső, ugyanakkor az EU gyengülő pozícióit jól szimbolizálja, hogy a 2016-os adatok alapján már Kína is megelőzte az Uniót e téren. Úgy véljük, hogy az EU innovációs és technológiai lemaradása hosszú távú trendként is megmaradt majd. Ebből kifolyólag a jövőben a technológiai fejlődés terén Európa szerepe elsősorban a trendkövetésre korlátozódik majd. Bár feltehetőleg az Európai Unió növelni fogja kutatás-fejlesztésre fordított kiadásait, nem tudja majd behozni innovációs hátrányát más térségekkel (például a Szilícium-völgygel, Délkelet-Ázsiával) szemben – leszámítva bizonyos részterületeket (így például az előregedő társadalom szükségleteire specializálódott fejlesztések). Az Unió pozícióit jelentősen javíthatná e téren a belső koordináció létrejötte, ám ez csak a rövid távú nemzeti érdekek feladásán keresztül lenne lehetséges.

A sebezhetőségek számának növekedése: A digitalizáció és a hálózatosodás következtében az Európai Unión belül is a sebezhetőségek számának növekedését prognosztizálhatjuk. E probléma egyaránt érinti majd a kritikus infrastruktúra-elemeket és az átlagos háztartásokat is. Ráadásul a technológiai eszközök gyors fejlesztési ciklusa következtében a rendszerekben egyre több kiaknázható biztonsági rés marad. Kiemelt problémát jelent a szektoron belül, hogy az európai döntéshozatal a változásokra rendkívül lassan tud csak reagálni, ezáltal pedig állandó lépéskényszerbe kerül. Jól szimbolizálja ezt például az egységes európai drónszabályozással kapcsolatos egyeztetés, amely már 2016-ban megkezdődött, ugyanakkor valódi eredményt legkorábban 2019-ben érhet el.

Adatvédelem: Ahogy az Unió már napjainkban is élen jár a személyiségi, szerzői és szabadalmi jogok védelmében, úgy várhatóan ez a trend a jövőben is megmarad majd. Az EU kemény fellépését jól szimbolizálja az Általános Adatvédelmi Szabályozás (GDPR) elfogadása is, amely jelentős pénzbüntetéssel sújthatja azokat a szolgáltatókat, akik nem megfelelő módon kezelik az uniós állampolgárok adatait. Bár az Unió globális szinten is élen jár e szabályozások kialakításában, a GDPR és a hasonló szabályozások jelentős kritikával néznek szembe, hiszen rengeteg plusz terhet és kötelezettséget rónak a versenyszférára, miközben nem feltétlenül képesek lekövetni a technológiai fejlődés ütemét.

KATONAI TRENDEK ÉS DRIVEREK

Átalakuló európai haderők: Közép- és hosszú távon az európai haderők lassú átalakulására számítunk a változó globális viszonyok következtében. Ennek egyik eleme, hogy az európai országok védelmi kiadásai általában véve növekedést mutatnak majd (ám a többség várhatóan nem éri el a NATO által elvárt GDP 2%-os arányt). Bár egy, az Európai Unió tagállamait is érintő államközi fegyveres konfliktus kialakulásának lehetősége nem zárható ki teljes bizonyossággal, ennek valós esélye minimálisnak mondható az elkövetkező évtizedeket tekintve. Éppen ezért úgy véljük, hogy a „hagyományos” területvédelmi feladatok mellett az európai haderők szerepe egyre nő majd az új típusú kihívások terén. Így például a belbiztonsági feladatok és a kibervédelmi képességek bővülésére számítunk, valamint úgy véljük, hogy az európai haderőkön belül is egyre nagyobb teret nyernek majd a high-tech eszközök (például a mesterséges intelligencia által vezérelt fegyverrendszerek).

A NATO dominanciája a tagállamok védelempolitikai fókuszát illetően továbbra is fennmarad majd, míg az Európai Unió keretében fejlődő kezdeményezések elsősorban a kollektív védelmi feladatoktól eltérő képességekre (pl. határvédelem, belbiztonsági feladatok, területen kívüli műveletek) fókuszálnak. Nem tartjuk valószínűnek tehát egy európai uniós „közös haderő” kialakulását, amennyiben az egy teljes egészében integrálódott, tagállamok feletti hadsereg megteremtését jelentené. Ehelyett az említett „puha” területek mentén történő kooperáció és integráció elmélyítésére számítunk, a többsebességes Európa mintájára több, különböző integrációs formában.

Hatalmi változások: A globális hatalmi átrendeződés következményeként Európa világpolitikai súlya is csökken majd. Ennek egyik következménye, hogy a kontinens legfőbb szövetségeseinek számító Egyesült Államok egyre inkább más térségekre (elsősorban Ázsiára és a csendes-óceáni térségre) összpontosítja majd figyelmét. Hosszú távon valószínűsíthető, hogy az Egyesült Államok katonai kivonulása Európából folytatódni fog, és az európai tagállamoknak egyre nagyobb felelősséget kell majd vállalniuk saját és közvetlen szomszédságuk katonai biztonságának és stabilitásának szavatolásában. Ennek egyik kulcsfontosságú sarokköve lehet a német hatalmi képességek és a német védelmi kiadások várható növekedése, amely a kontinens egészére nézve is jelentős elmozdulást eredményezne.

Bár nem valószínű direkt katonai konfliktus kirobbanása az Európai Unió tagállamai és az Oroszországi Föderáció között, ugyanakkor Moszkva továbbra is kísérleteket tesz majd az európai biztonsági architektúra destabilizálására, akár katonai eszközökkel is. Ebből kifolyólag továbbra is számítani kell a hibrid hadviseléshez, az ukrainai agresszióhoz, az orosz–grúz háborúhoz vagy az Észtországot ért kibertámadáshoz hasonló eseményekre.

Európa és Kína viszonylatában kicsi a valószínűsége, hogy a két fél direkt katonai fenyegetésként tekintsen egymásra, sokkal inkább egyfajta pragmatikus együttműködés kialakulására számítunk, amely akár a nemzetközi világok kezelésében történő katonai együttműködés létrejöttét is eredményezheti (Ministry of Defence 2014, 117.).

FORGATÓKÖNYVEK EURÓPA ELŐTT

1. „Status quo”

Amennyiben a jelenlegi trendek hosszú távon is fennmaradnak és folytatódnak, azonban nem következik be radikális változás vagy egy előre nem látható, jelentős változásokat generáló esemény, úgy a napjainkban is tapasztalható helyzet változatlanágával számolhatunk. Mindennek egyaránt vannak pozitív és negatív hozadékai is a térség számára.

Egyfelől szinte biztosra vehető, hogy a kontinens népességének lassú csökkenése és fokozatos elöregedése a jövőben is folytatódni fog. Ugyanakkor mindez nem okoz komolyabb társadalmi és belső kohéziós feszültségeket, és Európa képes lesz leküzdeni a folyamatból fakadó problémákat, valamint ellensúlyozni negatív következményeit a technológiai fejlődés adta lehetőségeken keresztül.

Az Egyesült Királyság kilépésének hatása nem okoz dominóeffektust a kontinensen, és az európai integrációs projekt továbbra is fennmarad majd. Valószínűsíthető, hogy az Európai Unió intézményi szinten is többsebességű válik, és az integráció különböző fokozatai jönnek létre. Ennek kialakulása egy lassú folyamat, nem pedig egy hirtelen végbement politikai átalakulás eredménye lesz. Bizonyos kulcsfontosságú szektorokban (elsősorban például az eurózónán belül vagy a biztonság- és védelempolitika területén) a tagállamok általánosan fokozzák

együttműködésüket. Összességében azonban az Európai Unió politikai, gazdasági, társadalmi és katonai ambíciói is stagnálni fognak. Mindez azt eredményezi, hogy bár Európa globális szinten is jelentős marad, ugyanakkor egyik szektorban sem válik domináns szereplővé.

Biztonságpolitikai szempontból a kontinens továbbra is a „béke szigete” marad. Bár a külső és belső kihívások egyaránt jelen lesznek, azok nem válnak oly méretűvé, hogy a stabilitást veszélyeztessék. A társadalmak polarizálódása folytatódni fog és a közvetlen szomszédság továbbra is számos válságjelenség színtere lesz, mindez azonban nem vezet robbanásszerű átalakuláshoz vagy az integráció széthullásához. Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok védelme szempontjából Európa továbbra is az élen jár majd.

II. „Európa alkonya”

A negatív forgatókönyv központjában a demográfiai trendek és a technológiai változások állnak. Ahogy a kontinens lakossága előregedik, úgy növekszik a betöltetlen, nagy fokú specializált tudást igénylő munkahelyek száma. A képzett munkaerőért folytatott általános verseny fokozódik majd, és egyre érzékelhetőbbé válik a centrum országok szívóhatása a félperiféria országaiban. Ezzel együtt az automatizációnak és az általános technológiai fejlődésnek köszönhetően számos területen feleslegessé válik az emberi munkaerő, aminek következtében széles társadalmi rétegek szorulnak ki a munkaerőpiacról. Az ő társadalmi leszakadásuk nagyfokú belső elégedetlenséghez és a politikai populizmus, valamint az anti-establishment mozgalmak egyre fokozódó térnyeréséhez vezet.

E két – egymást erősítő – folyamat jelentősen kielezi az Európai Unión belüli különbségeket. Ennek hatására a többsebességű integráció általánossá válik és hosszú távon is állandósulni fog, ami csak tovább mélyíti a centrum és a leszakadó területek közti feszültséget. Mindemellett fokozatosan növekedni fognak a belső társadalmi különbségek, és a politikai elit egyre inkább képtelen lesz kontrollálni a minél szélesebb körben terjedő elégedetlenséget. A folyamat ellensúlyozása érdekében – a modern technológia vívmányaira építve – létrejön a „megfigyelő állam”, amely a tömeges és széles körű megfigyelésre alapozza belső stabilitását.

Mindez az Unió külpolitikai inaktivitását eredményezi, amelynek köszönhetően Európa csak passzív szemlélője marad a globális és regionális változásoknak. A folyamat közben az integrációs projekt egyre inkább kiüresedik, ahogy a visszahúzó államok az európai intézmények megkerülése érdekében alternatív megoldásokat keresnek a saját, rövid távú érdekeik biztosítása érdekében.

III. „Európa ébredése”

A pozitív forgatókönyv irányába történő elmozdulást elsősorban az Európán belüli politikai változások eredményezhetik. Ennek egyik központi mozzanata a politikai populizmus erejének gyengülése a régió belül, köszönhetően annak, hogy az képtelen lesz gyakorlati válaszokat adni az egyre égetőbbé váló belső problémákra. Minde mellett pedig az Egyesült Királyság kilépése miatt erodálódó brit gazdaság elrettenti a többi tagállamot az Unióból való kiválástól.

Ennek következtében jelentősen növekszik majd az integráció folytatásának és mélyítésének társadalmi támogatottsága a kontinensen, ami gyakorlati lépéseket is eredményez. A tagállamok mind a politikai, gazdasági, mind

pedig a katonai és belbiztonsági kérdések terén is egyre szorosabbra fűzik együttműködésüket, és ennek elősegítése érdekében egy hatékonyabb európai eszköz- és intézményrendszer is létrejön.

A pozitív belső változások hatására Európa globális szinten is trenddiktálónak válik, növekedni fog a kontinens külpolitikai ambíciószintje, csakúgy, mint az Unió „puha” hatalmi és strukturális hatalmi képességei. A gazdasági szektorban és a kutatás-fejlesztésben történő együttműködés fokozása következtében az EU a technológiai fejlődés terén is vezető szereplővé válik, és Európa globális versenyképességének fokozása érdekében létrejön az erőforrások európai szintű koordinációja.

Kül- és biztonságpolitikai szempontból az Európai Unió stabilitása megerősödik, katonai képességei pedig megnövekednek. Az egységesedő Európa továbbra is a „béke szigete” marad, és képes lesz ezt a környező régióba is kivetíteni, valamint saját képességeivel elősegíteni a szomszédság stabilitását.

„Fekete hattyúk”

A stratégiai folyamatokat vizsgálva két olyan, úgynevezett „fekete hattyú” eseményt azonosíthatunk, amelyek csupán kis valószínűséggel bírnak, ám esetleges bekövetkezésük esetén rendkívül nagy hatást generálnának, és ezáltal jelentős mértékben felülírhatják a bemutatott trendeket és drivereket. Az első ezek közül Németország olyan mértékű pénzügyi, politikai és katonai megerősödése, amely az adott államot regionális hegemonná teszi, ezáltal pedig átrajzolja az Európán belüli hatalmi viszonyokat, és új – a hegemon mellett és azzal szemben kialakuló – koalíciók, valamint ezekhez kapcsolódó stratégiai töréspontok létrejöttét eredményezné (Global Strategic Trends – 2045 119). Mindez jelentős hatást gyakorolna az EU intézményi struktúrára, az Oroszországgal és más külső szereplőkkel fenntartott kapcsolatrendszerre, és valószínűleg meggyengítené a NATO belső kohézióját is.

A másik – a fentitől független – „fekete hattyú” jellegű eseménynek az eurózóna szétesését tekinthetjük. Ez a lehetőség elsősorban akkor áll fenn, ha a tagállamok képtelenek lesznek a fentiekben tárgyalt pénzügyi reformok megvalósítására. Amennyiben pedig az eurózóna továbbra is sebezhető marad, úgy egy esetleges jövőbeni gazdasági válság könnyen összeomláshoz vezethet. Ráadásul bár a görög pénzügyi válság menedzselése önmagában is jelentős kihívás az eurózóna számára, ennél jóval nagyobb problémát okozhat egy nagyobb gazdaság esetleges megroppanása, hiszen az eurózóna ilyen esetekre vonatkozóan nem rendelkezik a megfelelő mechanizmusokkal. E tekintetben különösen veszélyeztetett helyzetben van Olaszország és Spanyolország is, amelyek adósságállománya jóval meghaladja a görög adósságállomány mértékét.

Forrás: Ministry of Defence (2014)

ÖSSZEGZÉS

A fentiek alapján úgy véljük, hogy Európa jövője szempontjából elsősorban a társadalmi, illetve a politikai folyamatok bírnak kiemelt jelentőséggel. Ezekben belül is két olyan kulcsfontosságú trendet azonosíthatunk, amelyek meghatározzák a kontinens stratégiai jövőképét. Az első ezek közül a demográfiai folyamatok alakulása. Szinte biztosra

vehető ugyanis, hogy a térség népessége csökkenő és fokozatosan elöregedő tendenciát mutat majd a következő 20 év során. Nagy kérdés ugyanakkor, hogy mindez milyen további hatásokat generál politikai, társadalmi, gazdasági és katonai szinten. Amennyiben ugyanis Európa képtelen hatékonyan fellépni a demográfiai sajátosságokból fakadó kihívásokkal szemben, úgy azok – bizonyos technológiai és politikai folyamatokkal kiegészülve – könnyen jóval szélesebb problémákká eszkalálódhatnak. A második kulcsfontosságú tényező a politikai populizmus szerepe, amelynek térnyerése számos további kihívás fokozódásához, valamint az Európai Unió belső kohéziójának visszafordíthatatlan meggyengüléséhez vezethet, míg a populizmus visszaszorulása esetén akár az integráció mélyülése és Európa világpolitikai súlyának relatív növekedése is prognosztizálható.

Mindezek mellett is valószínűsíthető azonban, hogy Európa számos tekintetben inkább trendkövető marad, és nem válik a globális gazdasági, technológiai folyamatok központi alakítójává. Az egyre inkább többpólusúvá váló világrendben pedig a kontinens gazdasági súlya is fokozatosan csökkenni fog. Ezzel együtt a térség biztonságpolitikai és katonai szempontból stabil marad, bár valószínűleg a külső és belső fenyegetések száma egyaránt növekedni fog.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- Deutsche Bank Research (2018): *Post-Brexit EU budget – the next hot button issue*. Forrás: https://www.dbresearch.com/PROD/RPS_EN-PROD/PROD000000000463628/Post-Brexit_EU_budget_%E2%80%93_the_next_hot_button_issue.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06.10.)
- EAB (2017): *Greece and the EU in 2035. Scenario report on the first European Future Summit 2017 in the European Academy Berlin*, 2017. december. Forrás: http://www.eab-berlin.eu/wp-content/uploads/EAB-Scenario-report-2_171219.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 10.)
- EUR-Lex (2018): *Glosszárium az összefoglalókhoz*. Forrás: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/multispeed_europe.html?locale=hu (A letöltés dátuma: 2018.06.10.)
- European Commission (2012): *Global Europe 2050*. Forrás: https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/global-europe-2050-report_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 11.)
- European Commission (2017): *Client and Supplier Countries of the EU28 in Merchandise Trade. Directorate General for Trade*. Forrás: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.04.2018.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 07. 10.)
- Eurostat (é. n): *Projected natural population change, net migration and total population change, EU-28, 2016-2080 (million)*. Forrás: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Projected_natural_population_change_net_migration_and_total_population_change_EU-28_2016-2080_\(million\)_PITEU17.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Projected_natural_population_change_net_migration_and_total_population_change_EU-28_2016-2080_(million)_PITEU17.png) (A letöltés dátuma: 2018. 07. 01.)
- Losonczi Miklós 2017: *Az Egyesült Királyság kilépése az EU-ból és az európai integráció*. Budapest, BGE. https://uni-bge.hu/Root/Sites/BGF/Kutatasi-tevekenyseg/Folyoiratok_kiadvanyok/Prosperitas-folyoirat/Monografia/dokumentumok/Losonczi-Miklos-Az-Egyesult-Kiralysag-0228.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 11.)
- Marchal, Virginie – Dellink, Rob – van Vuuren, Detlef et al.. (2011): *Climate change. OECD Environmental Outlook to 2050*. OECD Publishing. 71–154.
- Ministry of Defence (2014): *Strategic Trends Programme. Global Strategic Trends – Out to 2045*. Fifth Edition. Shrivenham, Ministry of Defence.
- Policy Solutions – Friedrich-Ebert-Stiftung (2016): *A populizmus helyzete az Európai Unióban*. Forrás: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/12992.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 11.)
- Tokarski, Pawel (2017): *Reforming the Eurozone without a „Grand Bargain”. SWP Comments*. Forrás: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C55_tks.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 07. 01.)
- U.S. ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION (2017): *EIA projects 28% increase in world energy use by 2040*. Forrás: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=32912> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 13)

Csiki Varga Tamás: KITEKINTÉS KÖZÉP-EURÓPÁRA 2038-IG

A fejezet a Közép-Európa⁷⁵ előtt álló húsz évre vonatkozó kitekintés, stratégiai előrejelzés, amely a napjainkban látható trendek és az ezekhez kapcsolódó driverek alapján⁷⁶ egyidejűleg több kérdésre is keresi a választ. Kiindulópontként úgy véljük, hogy a 2038-ig terjedő időszak fő kérdése – napjainkhoz hasonlóan – az lesz, hogy a térség államai felzárkóznak és modernizálódnak, vagy stagnálás, esetleg leszakadás vár rájuk a gazdasági értelemben fejlett, jóléti, társadalmi-politikai értelemben többnyire posztmodern értékeket valló nyugat-európai és észak-európai államokhoz képest, amelyek az 1990-es évektől euroatlanti integrációnk viszonyítási pontját, egyben célját jelentették (CSIKI-TÁLAS-VARGA 2014).

E fő kérdésfelvetésnek számos olyan tényezője van, amelyeknek végkifejlete a dinamikusan változó európai politikai-gazdasági-társadalmi térben éppen vita tárgyát képezi. Sikeres marad-e, esetleg folytatódik és mélyül az európai integráció, vagy ennek keretében, esetleg alternatívájaként a kelet-közép-európai regionalizáció nyer majd teret? Stabilitás vagy destabilizáció jellemzi majd a térséget? Képes lenne-e, lesz-e Közép-Európa politikai-gazdasági-társadalmi téren bármilyen alternatív, életképes, a fejlődést biztosítani tudó modellt kínálni a kontinens többi állama számára – akár önálló politikai blokkként fellépni, mint arra a visegrádi négyek állítólag kísérletet kívánnak tenni? (MÁRKY 2018, 53.)

E részkérdésekre a jelenleg azonosítható trendek nyomán még nem láthatjuk a válaszokat, arra azonban minden bizonnyal számíthatunk, hogy a következő két évtizedben el fog dőlni, hogy a demokrácia-viták terén a liberális vagy az illiberális, a gazdaságpolitikában a liberális vagy az unortodox, a társadalompolitikában a nyitott, befogadó vagy az elzárkózó „modellek” lesznek-e működőképeseek. Az előttünk álló időszakban arra is választ fogunk kapni, hogy Európa pedig – részben vagy egészben – a mélyebb integráció (bizonyos mértékű föderalizáció) és az ezzel járó szuverenitásmegosztás, vagy a renacionalizáció, a nemzetállamok szerepét megerősítő szuverenitásmegetartás felé mozdul-e tovább. Közép-Európa ugyanis elválaszthatatlanul részét képezi Európának, az Európai Unióban zajló

⁷⁵ A fejezet pusztán elemzésmódszertani megfontolásokból „Közép-Európa” alatt az alábbi államokat érti: Ausztria, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia. Azaz a Baltikumot, a visegrádi négyeket, valamint Ausztriát és Romániát, amelyek a skandináv államok, a posztszovjet térség, a Balkán, valamint Nyugat-Európa által (esetünkben ide soroljuk Németországot is) határolt földrajzi térben fekszenek. A balti országokat azért, mert az Európai Unióba és a NATO-ba mélyen integrált államokról van szó, amelyek ma már minden téren jobban kötődnek Európához, mint a posztszovjet térséghez. A visegrádi államok Közép-Európa „magterületét” képezik évszázadok óta; Ausztria pedig erős közép-európai önazonossággal bír. Románia helyzete annyiban megosztott, hogy a Fekete-tenger és a Balkán térségéhez is kötődik, azonban európai és euroatlanti integrációját erősebb kötődésnek véljük.

⁷⁶ *Trend*: olyan múltban kialakult minta, amelyről okunk van feltételezni, hogy folytatódni fog, és statisztikai módszerekkel vagy kollektív megegyezéssel mérhető. *Driver*: az a szereplő vagy tényező, amely változást okoz.

vitáknak; a térség lehetőségei és kihívásai egymással is mind szorosan összefüggenek, egymásra hatnak és erősen függenek magától az európai integráció jövőjétől. A kettő nemcsak földrajzi értelemben alkot „közös halmazt”, hanem gazdaságilag, valamint az információs és kibertérben is. Közép-Európa tehát a kontinens egészétől nem különválasztható – de mint közvetlen biztonsági környezetünk, a kötet előző fejezetében foglaltakra építve önálló értékelést igényel.

Közép-Európa jövőképe tehát önmagában, a tágabb környezettől függetlenül nem értelmezhető, mert magas fokú nyitottság, erős (kölcsonös) függőségek és sebezhetőségek határozzák meg, miközben ezekhez belső, megoldatlan problémák is társulnak. Így a következő húsz évben is szem előtt kell tartanunk, hogy térségünket három stratégiai irányból érik komoly behatások: keletről (elsősorban Oroszország részéről közvetlenül és a posztszovjet térségből közvetetten), nyugatról (elsősorban Németország és az EU intézményei részéről közvetlenül), valamint délről (a Balkán államaiból közvetetten).

Végül, de nem utolsósorban: átfogóan szemlélve biztonságunkat, az elmúlt évek romló biztonsági környezete, az európai biztonsági architektúra gyengülése, a normaalapú liberális nemzetközi rendszer, a nemzetközi jog és normák, szankciós rezsimek, valamint multilaterális intézmények gyengülése negatív hatással vannak a térség kisállamaira⁷⁷ – csakúgy, mint a szomszéd térségek instabilitása (befagyott és új konfliktusok, transznacionális kihívások) (ESPAS 2015). E jelenségek az előrejelzés 20 éves időszakára előrevetítve sem jelentenek jót. Éppen ezért a közép-európai kisállamoknak elemi érdeke lesz az integrációs közösségek és szövetségi rendszerek erősítése, mert érdekeiket csak ezekben tudják hatékonyan képviselni – még akkor is, ha ez kompromisszumokat fog követelni.

A következőkben a térségben a társadalmi, gazdasági, technológiai, környezeti, politikai és katonai téren látható trendeket és drivereket összegezzük és értékeljük – ami nem fontossági sorrendet jelöl. A katonai szektor trendjei nem azért az utolsók, mert legkevésbé fontosak, hanem azért, mert a közép-európai kisállamoknak valós cselekvési képessége csak szövetségeseikkel együtt lesz, és e védelmi törekvéseket évtizedes távlatban leginkább európai szinten lehet értelmezni. Végül három forgatókönyvvel – „Ütközőzóna”, „Kiüresedés”, „Modernizáció” – értékeljük a térség előtt álló negatív, reális és pozitív jövőképeket aszerint, hogy mely tényezőcsoportok kapnak nagyobb súlyt 20 éves távlatban.

TÁRSADALMI TÉNYEZŐK

Közép-Európa államainak lehetőségeit döntő mértékben meg fogják határozni azok a kedvezőtlen társadalmi-népesedési folyamatok, amelyeknek több mint egy évtizede magunk is tanúi vagyunk: a lakosság abszolút számának csökkenése, a népességszaporulat mértékének relatív csökkenése, a fokozódó elöregedés és a jelentős mértékű elvándorlás minimális bevándorlással párosulva. Ezek összességében a térség minden államában jelentősen csökkenő népességet jeleznek előre a következő húsz évre (ENSZ 2015), és jelenleg az ellensúlyozó családpolitikai

⁷⁷ A fejezet „kisállamként” nem a földrajzi terület, hanem a 10 milliónál kisebb lakosság és az ebből eredő viszonylag korlátozott gazdasági, katonai stb. hatalmi képességek és befolyásolási képesség alapján definiál egy országot. Közép-Európában Románia és Lengyelország rendelkezik ennél komolyabb képességekkel és esetleges regionális középhatalmi elképzelésekkel.

intézkedések (több gyermek vállalásának ösztönzése adópolitikai, lakhatási, iskoláztatási támogatásokkal) nem látszanak elégségesnek: a születési ráta növekedésének szinten tartása sem reális cél regionálisan. Az előregedő társadalom, az aktív munkaképes korúak számának csökkenése a szociális ellátórendszer, különösen a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát fogja ellehetetleníteni.

A népességcsökkenést egyes országokban bevándorlással igyekeznek ellensúlyozni (Ausztriában Európán kívülről, Lengyelországban Ukrajnából érkezőkkel), ami bizonyos mértékben a jövőben is folytatódhat, amíg e célországok vonzó lehetőséget jelentenek a bevándorlóknak, azonban azt is láthatjuk, hogy az etnikai alapú betelepülés – mint a határon túli magyarok és a diszpóra áttelepülése Magyarországra – csak korlátozott tartalékokkal bír. (Ráadásul ebben a konkrét esetben a betelepülő magyarok sem bírnak magasabb termékenységi jellemzőkkel, mint a már itt élők.)

A térség lakóinak számát tovább csökkenti az erőteljes elvándorlás, amely kulcsfontosságú társadalmi csoportokat érint (EUROSTAT 2018a): a potenciálisan magasabb termékenységi rátával bíró, gyermekvállalás előtt álló fiatalokat, valamint a gazdasági fejlődés, modernizáció és innováció kulcsát jelentő képzeteket (nyelvismeret, szakképzettség). 20 év távlatában hiányozni fog a térség államaiból az (akkor) 40–50 éves korosztály jelentős része, akik elvándoroltak Európa fejlettebb, több munkalehetőséget, jobb megélhetést kínáló országaiba. E téren várhatóan fennmarad, sőt fokozódik a magasán kvalifikáltak elvándorlása (brain drain) mellett a szakképzettséggel rendelkezők elvándorlása is (skill drain), aminek jelenleg nem látni szakpolitikai ellensúlyát a szabályozott bevándorláson kívül (EUROSTAT 2018b).

A közép-európai társadalmak körében – a gazdasági-társadalompolitikai folyamatok függvényében – változik majd a szegénységben élők száma és a társadalmi egyenlőtlenség. E tekintetben mind az Európai Unió egészére, mind közvetlen térségünkre nézve a pozitív forgatókönyv – felzárkózás, modernizáció – a társadalmi csoportok és rétegek közötti gazdasági polarizáció csökkenését, a mélyszegénység és az azzal járó leszakadás és szegregáció mérséklődését jelentheti. Ellenkező esetben azonban nem csupán a társadalmi különbségek, hanem az ezzel járó feszültségek is növekedhetnek, miközben a létminimum közelében élők, a leszakadók politikai kiszolgáltatottsága és inaktivitása állandósul. Közép-Európában jelenleg két irányba mutató folyamatokat látunk – amelyek fennmaradhatnak a következő évtizedben is –: a középosztály megerősítését (a lecsúszás megakadályozását) célzó gazdaságpolitikai törekvéseket; illetve teret engedve a járadékos kapitalizmus piactorzító hatásainak, oligarchák kiemelkedésén és klienshálózatok megerősödésén keresztül a „felső 10%, illetve 1%” távolodását a társadalom egészétől. A térségen belül a társadalmi polarizáció csökkentésének esélyei a jelenleg látható trendek alapján differenciált: a lengyeleknek és cseheknek jobb esélyei vannak a felzárkózásra, míg a magyarok és szlovákok esetén további polarizációra lehet számítani. A balti államok és Románia esetében az elmúlt évtized alapján egyértelműen arról beszélhetünk, hogy az európai integráció relatív győztesei között vannak és azok is kívánnak maradni, ami gazdasági modellváltással és fejlődéssel párosulva együtt jár a társadalmi különbségek mérséklésével is. Ausztria esetében a bevándorlók sikeres munkaerőpiaci, társadalmi, kulturális integrációja igényel majd plusz erőfeszítést.

A leszakadó és szegregált társadalmi csoportok között különösen sebezhető marad a roma kisebbség helyzete (Csehországban, Szlovákiában, Magyarországon és Romániában egyaránt) gyakorlatilag minden téren, ha az oktatási és szakképzési rendszereken keresztül nem integrálódnak a munkaerőpiac hiányterületeire. Ez potenciális konfliktusforrás is lehet, amennyiben politikai téren erősödik a nacionalizmus, a szélsőjobboldali mozgalmak és az etnikai feszültségek szítása.

A nemzeti kisebbségek tekintetében elsősorban a Baltikumban élő oroszok, a Lengyelországba betelepülő ukránok, valamint a több ország területén élő magyarok számára fontos, hogy a sikeres európai integrációs folya-

matok társadalmi modernizációval, gazdasági fejlődéssel és a magas szintű uniós kisebbségvédelmi normák gyakorlati érvényesítésével párosuljanak a következő évtizedekben is – ellenkező esetben e kisebbségek ismételt konfliktusok céltábláivá válhatnak.

A közép-európai társadalmi fejlődést, sőt fennmaradást két alrendszer, az oktatásügy és az egészségügy kell hogy alátámassza – amelyeknek a társadalmak teherbíró képességével arányos átalakítását, bár stratégiai jelentőségű kérdés, eddig a térség politikai vezetői csak halogatták. A fent leírt folyamatok fényében a jelenlegi trendeket folytatva az várható, hogy egyre inkább szűkülni fognak az oktatásra, de különösen az egészségügyre rendelkezésre álló források – miközben a gazdasági modernizáció és az elöregedő társadalom épp ennek ellenkezőjét igényelné. Így várhatóan állami kézből egyre nagyobb mértékben magánkézbe kerül e két stratégiai alrendszer (piacosítás és a privatizáció), szűkítve a széles társadalmi rétegek hozzáférését és erősítve a társadalmi különbségeket. Ugyancsak tovább nehezíti e rendszerek fenntartható működését a humán erőforrás (orvosok, egészségügyi személyzet, tanárok, szakoktatók) növekvő hiánya.

Az itt röviden áttekintett társadalmi trendek és driverek döntő mértékben meghatározzák a térség államainak mozgásterét gazdasági és politikai téren egyaránt.

GAZDASÁGI TÉNYEZŐK

Gazdasági téren a közép-európai államok nyitottsága, nagymértékű függősége és néhány esetben kifejezett sebezhetősége várhatóan a következő két évtizedben is fennmarad (CEPS 2013). Ezek mérséklésére néhány területen célirányos nemzeti gazdaságpolitikai döntésekkel és a külső (többnyire európai uniós) források felhasználásával lehetőség nyílhat. A gazdasági szektorok függősége a termelési láncokban való (többnyire alacsony-közepes szintű) részvételben, az eurózóna államaihoz (elsősorban Németországhoz) fűződő mély kapcsolódásban érhető tetten (például Szlovákia és Magyarország a gépjárműipar terén). Az energiaszektor (földgázellátás) kifejezett sebezhetőségét Oroszországgal szemben a térség államai egy évtizede célzott intézkedésekkel igyekeznek kezelni, és a függést is a források diverzifikálásával csökkenteni. E törekvésnek – különösen az egységes európai energiapiac létrehozására tekintettel – folytatódnia kell a stabilitás erősítése érdekében (EUROPEAN COMMISSION 2014).

Az uniós csatlakozás óta eltelt időszak gazdasági sikere vagy sikertelensége döntően attól függött, hogy a térség gazdasági ágazatai mennyire voltak képesek sikeresen betagozódni, integrálódni az európai termelési folyamatokba azáltal, hogy akár szükségyszerű szerkezetváltásokkal modernizálódtak. A modernizáció nem csupán (döntően EU-s forrásokból megvalósuló) infrastruktúra-fejlesztést és (ugyancsak külső befektetésekből finanszírozott) technológiai fejlesztést jelent, amire általánosan a térségben mindenhol sor került valamilyen mértékben, hanem a humán erőforrás modernizációját is (oktatás-képzés, innováció, kis- és középvállalkozások, start-upok támogatása). Ugyanis Közép-Európa államai elsősorban a szolgáltató szektorban élveznek versenyelőnyt Európában az alacsonyabb bérszínvonalnak és működési költségeknek köszönhetően. Így a következő két évtizedben is azok az országok lesznek vonzóak a befektetések és termelés szempontjából, amelyek magasan képzett munkaerőjükkal és vállalataikkal képesek megfelelni a digitális gazdaság követelményeinek (lásd Észtországot már napjainkban is), vagy az alacsony hozzáadott értéket jelentő „összeszerelő” iparágakban biztosítanak stabil munkaerő-kínálatot. Egyértelmű, hogy jelentősebb modernizációs potenciállal az előbbi, innovációra épülő megközelítés bír, mint ahogy a nemzetgazdaságok exportképessége is ezáltal lenne növelhető.

Az eddigi tapasztalatok alapján probléma – és az is maradhat –, hogy a fejlődés eredményei sok esetben nem az adott országban csapódnak le, adókedvezmények, külföldi anyavállalatok profitja formájában kiáramlanak. Hasonlóképpen alacsony és sporadikus a technológiatranszfer, részben mert a külföldi befektetők őrzik ezt a tudást, részben mert az oktatásból történő forráskivonás nem biztosítja a magasan képzett szakembereket, akik képesek lennének azt átvenni és továbbfejleszteni. E téren különösen kedvezőtlen a kvalifikált munkaerő kivándorlása a térségből.

Az eddig röviden vázolt tényezők következtében a versenyképességi mutatók trendjei egyelőre nem kedvezők a térségben, és ezen elsősorban az oktatás támogatásával, valamint a pénzügyi-működési környezet kiszámíthatóvá és átláthatóvá tételével (egységes, stabil adórendszer fenntartása, korrupció és fekete gazdaság visszaszorítása) lehet javítani.

További átalakulást várunk az energiaszektorban, amely részben stabilitási (függőség csökkentése), részben versenyképességi (alacsony energiaárak), részben technológiai kérdés (átállás a megújuló energiaforrásokra). A térségben a kőszéntermelés racionalizálása (Lengyelország), a nukleáris energiatermelés bővítése (Magyarország) komoly gazdasági, környezeti, egyben társadalmi-politikai problémákat vet fel, amelyek hosszú távon is meghatározzák versenyképességüket (az átállás költségei, külföldi eladósodottság) (EUROPEAN COMMISSION 2014).

A térség gazdasági fejlődésére nézve alapvető hatással voltak eddig is az európai integrációs folyamatok, hiszen a csatlakozást követően az új tagállamoknak jelentős strukturális és infrastrukturális fejlesztési forrásokat biztosított a közösség (EUROSTAT 2018). 2021 után azonban e források elosztása legalább a következő hétéves költségvetési ciklusra várhatóan új hangsúlyokat kap; könnyen lehet, hogy azok a gazdasági nehézségekkel küzdő és stagnáló vagy lecsúszó „déli” tagállamokat fogják előnyben részesíteni. Amennyiben a „keleti” tagállamok 15 év intenzív fejlesztési támogatás után relatíve kedvezőtlenebb helyzetbe kerülnek, arra előre készülniük kell.

Az integrációs vitákhoz kapcsolódó alapvető kérdés a „négy szabadság” (az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlásának) fenntartása és a schengeni rendszer működtetése, amelyek gazdasági jelentősége felbecsülhetetlen, mivel bármilyen fennakadás a termelési és ellátási láncokat napok alatt kiesésekkel és gazdasági veszteséggel sújtja. Ezért fontos Románia teljes körű schengeni csatlakozása és a négy szabadság megőrzése a következő két évtizedben is.

A térség államainak gazdasági teljesítőképessége, sikeressége fogja meghatározni azt, hogy (életszínvonalban, modernitásban) képesek lesznek-e közeledni, s milyen mértékben a centrumhoz, vagy megmaradnak a periférián. Ez döntő mértékben fogja befolyásolni azt is, hogy politikai értelemben milyen lesz a viszony, az EU intézményi reformjához való hozzáállás a nyugat-európai és a közép-európai államok között. A mélyülő európai integráció (például a térség államainak csatlakozása az eurózónához) ösztönző kényszereket teremtene és bizonyos felzárkóztatási hatással bírhat. A jelenlegi, de facto többsébes EU fenntarthatja a gazdasági fejlődés pályáját, míg ennek jogi intézményesülése elsősorban politikai téren és a stabilizációs gazdasági mechanizmusok hiánya tekintetében érintheti kedvezőtlenül a „kimaradókat”. Azt az optimista olvasatot, hogy Közép-Európa gazdasági motor és egyben hatalmi pólus lesz a következő évtizedekben, a stratégiai folyamatok minden esetre nem támasztják alá.

TECHNOLÓGIAI TÉNYEZŐK

A következő két évtized vélhetően legnagyobb lehetőségét, egyben kihívását a térség gazdaságainak digitális átálása, egészen pontosan a digitális ipar követelményeinek való megfelelés fogja jelenteni. A „negyedik ipari forradalom” („Ipar 4.0”),⁷⁸ amelynek ipari-gyártási téren Németország, a digitalizáció és hálózatfejlesztés terén Észtország az úttörője Európában, olyan összekapcsolt kiber-fizikai rendszerek létrehozását teszi szükségessé, amelyek többnyire félautonóm vagy autonóm módon működő eszközökkel (intelligens, működési mintákat és információkat felismerni, akár tanulni képes robotokkal) minimális emberi beavatkozással lehetővé teszik az optimalizált, akár az egyéni igényekre szabott tömeggyártást is. Ehhez a mesterséges intelligencia fejlesztése és alkalmazása is szükségessé válik egyes iparágakban, a maitól teljesen eltérő igényeket támasztva a befektetők és a működtetők felé.

A digitális ipari termelés bevezetése több tekintetben is választások elé állítja Közép-Európát a következő húsz évben. Egyrészt az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy rendkívüli innovációs és anyagi-technológiai-infrastrukturális befektetési igénye van a fejlesztésnek, ami a tömeggyártás révén hosszú távon térül meg – ugyanakkor az alkalmazott emberi munkaerő jelentős mértékű csökkentésével fokozza a versenyképességet a fejlődő országok alacsony munkabérré építő, „hagyományos” termelési folyamataival szemben. Másrészt humán erőforrás szempontjából éppen azt az alacsonyan képzett munkaerőt teszi „nélkülözhetővé”, amivel a közép-európai térség jelenleg is nagyobb mennyiségben rendelkezik, miközben azokból a magasan képzett, specializált, innovatív szakemberekből lesz intenzív felvevőpiaca, amelyből jelenleg is hiány mutatkozik. Ez az oktatási-képzési prioritásokat több területen egyértelműen meghatározza: kiemelkedő munkaerőigény várható az informatikai rendszereket, infokommunikációs hálózatokat fejlesztő, működtető, karbantartó, kiberbiztonsági területen magas szakértelemmel rendelkezők esetében.

Alapvető jelentőségűvé válik a létfontosságú infrastruktúra-elemek fizikális és kibertérbeli védelme, az adatvédelem, az infokommunikációs rendszerek sebezhetőségének csökkentése, az esemény- és következménykezelés – általános értelemben az „ellenálló képesség” növelése, tartalékkapacitások, alternatív működtetési mechanizmusok biztosítása. Minderre a gazdasági (ipari és szolgáltató szektor), állami (kiberbiztonságban érintett szervezetek), és civil szereplők (kis- és középvállalkozások és maga a társadalom) csak célirányos, közös fellépéssel tud felkészülni, ami a vizsgált stratégiai időtávban is rendkívül nagy feladatnak látszik.

Tekintettel arra, hogy a térség gazdaságai milyen nagy mértékben kapcsolódnak a digitális gazdaságra történő átállásban vezető szerepet játszó német iparhoz (példaképpen a gépjárműgyártáshoz), az alkalmazkodás elkerülhetetlen – ennek elmulasztása ugyanis alááshatja a gazdasági fejlődés meghatározó szektorait. Ha azonban a térség államai képesek termelési tevékenységüket és infrastruktúrájukat, elsősorban pedig munkaerejüket ilyen irányban fejleszteni, az átállás nyerteseivé válhatnak.

Technológiai téren ugyancsak gyökeres változást generálhat a megújuló energiaforrások jelentős térnyerése – részben Közép-Európában, de még nagyobb mértékben például Németországban –, ami szabályozott ener-

⁷⁸ Az emberiség fejlődésében az ipari forradalom következő hullámát nevezzük így, amelyet a hálózatokba szervezett, digitálisan összekapcsolt szereplők kifinomult termelési folyamata és ellátási rendszerei, a mesterséges intelligencia elterjedése és emberi beavatkozás nélküli termelési alkalmazása jellemeznek (az első a gőzgéppel meghajtott ipari termeléshez, a második a gépesített gyártási folyamatok elterjedéséhez, a harmadik a digitalizációhoz és automatizációhoz kapcsolódott).

giakereskedelmi környezetben dömpingszerűen, alacsony áron is biztosítani tudja a villamosenergia-ellátást az összekapcsolt energiahálózatokon keresztül. Ez megkérdőjelezi a nukleáris energia további térnyerését (Magyarországon a paksi atomerőmű bővítése) vagy fenntartását (Németországban az „energiafordulat”, a kőszéntüzelésű és atomerőművek tervezett leállítása). Tekintettel a szénhidrogénalapú gazdasági tevékenységek környezetkárosító hatására és a nukleáris erőművek potenciális környezeti-társadalmi kockázataira, ez a technológiai átállás is lehetőségként kínálkozik a térség államai előtt a következő húsz évben.

KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK

Közép-Európának környezeti téren a kontinens egészéhez hasonlóan elsősorban az éghajlatváltozás hatásaival és a környezetszennyezés mérséklésével kapcsolatos feladatai lesznek a következő húsz évben. Ezt egészítik ki a természetes környezet (édesvízbázis, termőföldek) megóvásával kapcsolatos tevékenységek – ugyanis ezek terén a térség komoly tartalékokkal rendelkezik.

Az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásai kisebb mértékben az emberekre (egészségügyi kitettség szélsőséges viszonyok között), nagyobb mértékben a mezőgazdasági termelésre nézve jelennek meg (gyakoribb és hosszabb aszályos időszakok, erdőtüzek, pusztító szélviharok, jégesők, az egyenlőtlen csapadékeloszlásból eredő áradások és belvizek, nem őshonos fajok megjelenése). Ez különösen érzékenyen érinti majd azokat az országokat, ahol jelentős a mezőgazdasági termelés szerepe a nemzetgazdaságban (Lengyelország, Magyarország), ezért ott a vízfelhasználás (víztárolás, öntözés) hatékonyabb formáira lesz szükség.

A klímaváltozás hatásainak mérséklését célzó uniós vállalások az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése terén teremtenek feladatokat, amelyeket a kényszerű gazdasági szerkezetváltások is elősegíthetnek (például a kőszénfelhasználás befejezése). Lehetősként jelenik meg az energiatermelés – fent röviden vázolt – átállítása, valamint hatékonyabb szabályozás és ellenőrzés által az ipari környezetszennyezés csökkentése. Emellett Közép-Európában is fokozatosan teret nyernek a közlekedés környezetbarát módoszatai, így az elektromos (később önvezető) autók.

POLITIKAI TÉNYEZŐK

Politikai értelemben Közép-Európa jelenleg nem képez önálló egységet, azonban a regionális együttműködésnek komoly gyakorlati tapasztalata és ma már évtizedes háttere van, különböző formációkban. A regionális fókuszú együttműködést elsősorban külső tényezők teszik indokolttá, hiszen Közép-Európa történelmileg mindig is széttagolt volt, és több etnikai-vallási-modernizációs-politikai törésvonal itt húzódott, húzódik keresztül. Ennél is fontosabb a térség „nagy hatalmak közötti vetettsége”, ami történelmi tapasztalatok alapján a Németország és Oroszország között fekvő kisállamokban a nemzeti lét megkérdőjelezését, az érdekszféra-politikát és a nagyhatalmi elnyomást idézi fel a mai napig – ez különösen erősen érezhető a Baltikumban és Lengyelországban. Nem véletlen, hogy a baltiak az euroatlanti (NATO) és európai (EU) integráció elkötelezett támogatói, és a lengyelek (valamint a románok) a NATO mellett a kétoldalú amerikai biztonsági garanciákat is igyekeznek megszerezni.

A visegrádi négyek (V4) együttműködése, amely ugyan nem intézményesített, de több területre kiterjed (kulturpolitika, energetika, infrastrukturális fejlesztés, digitális átállás, védelempolitika, migrációs politika és

belbiztonság), a térség legfejlettebb együttműködési kerete, és várhatóan az is marad. Ahhoz azonban, hogy együttműködésük túllépjen a szakpolitikai érdekek ad hoc összehangolásán és az európai politikai színpadon is közös fellépést tegyen lehetővé, jelentősen mélyíteniük kell a politikai szolidaritást, a nemzetek körében az egymás felé érzett bizalmat, a gazdasági együttműködést, valamint össze kell hangolniuk jövőképüket olyan alapvető kérdésekben, mint az eurózónához fűződő viszony (Ausztria, a baltiak és Szlovákia része, a többiek nem), az Oroszországhoz fűződő viszony (a baltiak és Lengyelország fenyegetésként, Magyarország és Szlovákia partnerként tekint rá) vagy az EU reformja (mélyíteni az integrációt vagy erősíteni a nemzetállamok szerepét). Ezek a kérdések nem jelezhetők előre, de várhatóan a 2019-es európai parlamenti választás, illetve a 2021–2027-es időszakra szóló többéves uniós költségvetés tárgyalása nyomán komolyabb támpontjaink lesznek, majd megkezdődhet az EU intézményi reformjának tárgyalása, amely akár a közép-európai államoknak kedvezőtlen intézményesített többséges EU kialakításával is végződhet. (Ebben az esetben vélhetően kevesebb gazdasági erőforrás és jóval kevesebb politikai beleszólási lehetőség jutna nekik a „mag-Európa” vonatkozásában.) (EUROPEAN COMMISSION 2012)

Közép-Európának azonban a regionális együttműködési törekvések dinamikus fejlődése ellenére önmagában nincs geopolitikai súlya az országok lakosságszámából és gazdasági teljesítőképességéből adódóan: a V4-eknek sem, sőt még szélesebb körben a 12 országot tömörítő „három tenger kezdeményezésnek”⁷⁹ sem (például az Európai Unió Tanácsában minősített többségi szavazás esetén nem rendelkeznek ún. „blokkoló kisebbséggel” – azaz legalább négy, az EU népességének több mint 35%-át kitevő tagállam szavazatával). 20 éves kitekintésben relatív politikai szerepük, amelyet Európában tudnak játszani, elsősorban attól függ, hogy az általános integrációs és EU-reformfolyamatok mely irányban haladnak tovább. Miközben az EU vezető államai nem érdekeltek a térség széttöredezetségben, a geopolitikai súly növekedése sem érdekük, sokkal inkább bilaterális alapon igyekeznek az ügyeket kezelni. Mivel gazdasági értelemben a térség nagy mértékben függ Németországtól, sőt e függés az olcsó munkaerő biztosítása és a kedvező piaci lehetőségek miatt kölcsönös, bármilyen éles törés komoly rövid távú következményekkel járna.

Az Európai Unió jövőjéről szóló vita egyre inkább felerősödő normaversennyé válik „nyugat” és „kelet” között, amit véleményünk szerint „keleten” a gyors és átfogó modernizációs siker elmaradása miatt érzett csalódottság és a hibáztatható „felelősök” külső keresése, „nyugaton” pedig a posztmodern értékrendhez történő közép-európai „felzárkózás” elmaradása és a patronált kisállamok elégedetlen lázongása váltott ki. Ennek azonban mélyebb társadalmi-politikai okai is vannak, így például Nyugat-Európában a több évtizedes integráció gyengíti a modern nemzetállami kereteket, és a távlati posztmodern föderalizáció irányába mutat, míg Közép-Európában az erős állam igénye és a rendpártiság, a nemzetállam megerősítése és a nacionalizmus még ma is erős támogatottsággal rendelkezik. A szuverenitásmegosztási vitát a posztideologikus, pragmatikus néppártok megerősödött populizmusa sem viszi termékenyen előre – sokkal inkább a politikai tömbök építését és a konfrontációt erősíti, elvéve a racionális vita elől a terepet. Ez a térség politikai kultúráját évtizedekre félrevezetheti, megnehezítve az európai szintű, kompromisszumokra épülő együttműködést és felélesztve a régió belül a nacionalista vetélkedést.

Ugyancsak az eltérő normákat emeli ki az elmúlt évek magyar és lengyel „illiberális demokrácia” koncepciója, amelyet azonban nem a liberális demokrácia alternatív modelljének, hanem hatalomtechnikai eszközkészletnek

⁷⁹ Ausztria, Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia.

vélünk, amely ugyan a következő húsz évben is meghatározhatja egyes országok jövőjét a térségben, de nem várható, hogy széles körben átveszi a többi állam. A demokratikus fékek és egyensúlyok rendszerének gyengítése és a média jelentős részének állami ellenőrzés alá vonása, a társadalom civil kezdeményezései elleni állami fellépés, a járadékos kapitalizmus, a rendszerszintű korrupció és az oligarchásodás veszélye ugyanis részben veszélyeztetné a térség gazdasági fejlődését, részben szűkítené a lakosság polgári és politikai jogainak, valamint egyéni szabadságjogainak érvényesülési lehetőségeit. Bár a kiüresedő politikai kommunikáció és a biztonságiasítás terjedő gyakorlata nagyobb teret engedhet a térség kormányainak, csak negatív forgatókönyvek esetén várjuk, hogy a közép-európai államok lakossága visszaforduljon azon a demokratikus úton, amin közel három évtizede halad. Húszéves kitekintésben e politikai berendezkedés szempontjából kulcsfontosságú lesz, hogy fenntartható-e intenzív külső forrásbevonás (uniós fejlesztési források) nélkül, avagy kiválthatók-e ezek a nemzetgazdaságok javuló teljesítményével, melynek feltételeiről már szoltunk.

KATONAI TÉNYEZŐK

Közép-Európa katonai biztonságát és a térség országainak fenyegetettség-percepcióját alapvetően meghatározza Oroszország és a Balkán közelsége. Előbbi a baltiak, Lengyelország és bizonyos mértékig Románia, utóbbi Magyarország és Szlovénia, valamint Románia számára bír nagy jelentőséggel – azonban az érzékelt kihívások eltérők, és várhatóan a következő évtizedben is más dimenziókban fognak mozogni. Így az országok figyelme megoszlik, és más jellegű kihívások kezelését helyezi előtérbe.

Mint arra a fejezet bevezetőjében utaltunk, Oroszországot a grúz–oros és az orosz–ukrán konfliktusok, a provokatív hadgyakorlatok és az átfogó haditechnikai modernizáció nyomán hagyományos katonai és nem hagyományos (tömegpusztító fegyvereken alapuló és a formális háborús küszöböt elmosó aszimmetrikus, ún. hibrid hadviselést alkalmazó) képességekkel rendelkező regionális nagyhatalomként a hidegháború után kialakult európai biztonsági architektúra megbontójaként jelenik meg a térség kisállamai szemében, amely képes és hajlandó katonai erőt alkalmazni a nemzetközi jogi normák megszegése árán is. Bár Oroszország e tevékenységét a NATO és az EU folytatódó keleti bővítési szándékának fényében, klasszikus nagyhatalmi realizmusnak és stratégiai értelemben defenzívnek véljük, amely egy ütközőzóna (Fehéroroszország, Ukrajna, Moldova, a Kaukázus államai) létrehozására és aktív elrettentésre irányul, a közép-európai államok katonai fenyegetésként élik meg és – elsősorban a NATO keretében – ennek megfelelően reagálva területvédelmi képességeiket erősítik. Oroszország részéről a transzatlanti kapcsolat gyengítése, az EU konszenzusos működésének aláásása, egyes államok közvetlen destabilizálása is cél lehet a következő évtizedekben, amely ellen a közép-európai államok haderő-modernizációval és ellenálló képességük fokozásával reagálnak.⁸⁰

A szomszédos Balkán államai ugyanakkor nem hagyományos katonai fenyegetések, hanem instabilitásból eredő válságjelenségek (kiújuló helyi etnikai-vallási konfliktusok) és transznacionális „puha” kihívások (szervezett

⁸⁰ Közép-Európa biztonságára közvetlen hatással lehet Ukrajna destabilizálódása – amelynek esélyeiről a kötet posztsovjjet térséggel foglalkozó fejezete szól.

bűnözés, tömeges ellenőrizetlen migráció) forrása lehet akár még a 2030-as években is, amennyiben az európai integráció jelenleg megakadni látszó folyamata újabb lendületet nem nyer. Ebben a térségben válságkezelő és stabilizációs erőkre lehet szükség, valamint a rendvédelmi, a szervezett bűnözés elleni és a hírszerző szervezetek összehangolt tevékenységére.

Közép-Európa nemcsak a fenyegetettségpercepció, hanem a katonai képességek, védelmi ipari kapacitások tere is megosztott: Lengyelország Európában középhatalom, amely klasszikusan Németországgal és Franciaországgal is igyekszik összehangolni politikáját (az ún. „weimari hármak”), Románia ugyancsak jelentősebb képességekkel rendelkezik, és mindkettő bilaterális amerikai jelenlét biztosítására is törekszik. Számukra és a baltiakra az amerikai és a NATO előretolt jelenlét alapvető fontosságú biztonsági garancia marad. A kisebb államok ugyanakkor korlátozott katonai képességekkel rendelkeznek, amelyeknek érdemi katonai érdekérvényesítési képessége csak szélesebb körű koalíciókban, szövetségi struktúrákban lesz.

Miközben a visegrádi államok 2032-ig szóló együttműködési tervekkel rendelkeznek védelempolitikai téren, és közös haderőelemet (EU Harccsoportot) is létrehozta, amely állandó struktúrává válhat, stratégiai együttműködésük tartalommal való megtöltéséhez több elem hiányzik a már jelzett alapvető kérdések (így például az Oroszországhoz fűződő viszony) tisztázásán túl is. Ilyen a komoly, egyértelmű, átlátható szándékok kommunikálása, az országok stratégiai kultúrájának, így a külpolitikai céljainak közelítése, a bizalom és szolidaritás mélyítése, a haderők összehangolt modernizációja és a védelmi ipari szereplők versenyhelyzetében az egyenlőtlenségek kezelése, valamint a közös tervezés – és lehetőség szerint a képességek csoportosítása és megosztása, a haditechnikai eszközök közös fejlesztése, akár beszerzése felé történő elmozdulás.

A „közös” európai haderőben való részvétel egyértelműen az európai integrációs és reformfolyamatok függvénye. Az állandó struktúrát, közös döntéshozatalt és finanszírozást, műveleti vezetést igénylő mély együttműködést ugyanis, amelyek a nemzeti szuverenitás fontos elemeinek európai szintre történő átadásával járnak, nem minden közép-európai állam kész elfogadni.

HÁROM LEHETSÉGES FORGATÓKÖNYV

2038-ig szóló kitekintésünk három lehetséges forgatókönyvvel – egy pesszimistával, egy realistával és egy optimistával – zárul, amelyek a következők:

1. „Ütközőzóna”

Ebben a negatív jövőképben a politikai, gazdasági, katonai driverek lennének a dominánsak, és kedvezőtlen folyamatok eredőjeként állandósuló válságok jellemeznék a térséget, úgymint: a NATO gyengülése, az amerikai biztonsági garanciák bilaterálissá válása; orosz politikai-gazdasági behatolás és egyes államok destabilizációja; az EU széttöredezése, mély és elhúzódó gazdasági válság; kibertámadásokból eredő válságok (szolgáltatáskimaradások, a pénzügyi és a kommunikációs infrastruktúra összeomlása, ipari létesítmények elleni szabotázsakciók); migrációs válságok sora. A térség államai számára gazdasági fejlődést, politikai érdekérvényesítési közeget és biztonsági garanciákat nyújtó integrációs szervezetek meggyengülésével Közép-Európa újra nagyhatalmi érdekszférák

ütközőzónájába kerülne, mint a 19–20. század túlnyomó részében – annak minden negatív hatásával együtt. Ezzel együtt a fokozódó versengés és az erősödő nacionalizmus felélénkítené a többségi és kisebbségi társadalmak konfliktusait – mind az etnikai csoportok, mind a bevándorlók tekintetében.

II. „Kiüresedés”

Ebben a realista jövőképben a társadalmi, gazdasági és technológiai driverek lennének a dominánsak, és ezek kombinációja a jelenleg látható trendek mentén vinné előre a térség államait. Elsősorban a kedvezőtlen demográfiai folyamatoknak köszönhetően és a gazdasági-technológiai átállás nehézségei következtében a térség mérsékelt sikeres jövőképet jelent a lakosai számára, akiknek körében folytatódik az elvándorlás – míg a helyben maradók a társadalmi ellátórendszereket egyre nehezebben tudják fenntartani. E forgatókönyv legfontosabb drivere az európai gazdasági modernizációs folyamatokhoz (digitális és energetikai átálláshoz) történő sikeres vagy sikertelen csatlakozás, amely döntő hatással lesz arra is, hogy a térség államai maguk is felzárkózó és modernizálódó, vagy stagnáló és periferezálódó pályán mozognak-e majd. Hasonlóképpen a gazdasági siker és a társadalmi modernizáció fogja meghatározni azt is, hogy a közép-európai lakosok milyen fokú és mélységű európai integrációban lesznek érdekelték, avagy ezzel szemben az európai többsebbeséges modellt fogadják el (önszántukból kimaradva vagy kényszerűen kihagyva).

III. „Modernizáció”

A pozitív jövőképben a gazdasági, technológiai és politikai driverek a dominánsak, és kedvező hatásaik egymást erősítik: a gazdasági modernizáció és a technológiai átállás teret nyer, nemcsak a közép-európai államok együttműködése mélyül, hanem az európai integráció is új, konszenzusos alapokra kerül. A versenyképesség fokozása, a termelési modellek optimalizálása és a technológiai, valamint a humán erőforrás tekintetében bekövetkező modernizáció mérsékelni tudja a kedvezőtlen demográfiai folyamatokat, és a közép-európai nemzetek létszámukban „kisebbségek”, azonban sikeresebbek lesznek. Az európai politikai konszenzus lehetővé teszi a közös fellépést igénylő kérdések (intézményi reform, kiegyensúlyozott döntéshozatal, szektorális fejlesztések) megoldását, valamint az EU közös külpolitikai cselekvőképességének megerősítését is. Az Európai Unió megerősítése stratégiai autonómiát teremtene a biztonság és védelem terén olyan esetekre is, amikor a NATO (például az Egyesült Államok eltérő érdekei következtében) politikailag nem tud vagy katonailag nem képes valamely fenyegetésre reagálni.

E három alternatív jövőkép mellett érdemes szem előtt tartani néhány kis eshetőséggel, de rendkívül nagy hatással bíró „stratégiai sokk” lehetőségét is, mint egy mély és elhúzódó német politikai-gazdasági válság; bármely nem tervezett (véletlen incidensből kifejlődő) NATO–oroszkatonai konfliktus; vagy akár pozitív vonatkozásban a közép-európai térség gyors ütemű gazdasági és társadalmi modernizációja.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- CEPS (2013): *The Global Economy in 2030. Trends and Strategies for Europe*. Forrás: https://www.ceps.eu/system/files/Global%20Economy%20in%202030_small_0.pdf(A letöltés dátuma: 2018. 08. 01.)
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter – VARGA GERGELY (2014): KELET-KÖZÉP-EURÓPAI PERSPEKTÍVÁK 2030-IG. *NEMZET ÉS BIZTONSÁG – BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE*, 7. ÉVF., 2. SZ. 36–44.
- ENSZ (2015): *POPULATION 2030*. FORRÁS: <HTTP://WWW.UN.ORG/EN/DEVELOPMENT/DESA/POPULATION/PUBLICATIONS/PDF/TRENDS/POPULATION2030.PDF>(A LETÖLTÉS DÁTUMA: 2018. 08. 01.)
- ESPAS (2015): *Global Trends to 2030: Can the EU meet the challenges ahead?* Forrás: <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/espas%20report%202015.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 01.)
- EUROPEAN COMMISSION (2012): *GLOBAL EUROPE 2050*. FORRÁS: HTTPS://EC.EUROPA.EU/RESEARCH/SOCIAL-SCIENCES/PDF/POLICY_REVIEWS/GLOBAL-EUROPE-2050-REPORT_EN.PDF (A LETÖLTÉS DÁTUMA: 2018. 08. 01.)
- EUROPEAN COMMISSION (2014): *2030 ENERGY STRATEGY*. FORRÁS: <HTTPS://EC.EUROPA.EU/ENERGY/EN/TOPICS/ENERGY-STRATEGY-AND-ENERGY-UNION/2030-ENERGY-STRATEGY> (A LETÖLTÉS DÁTUMA: 2018. 08. 01.)
- Eurostat (2018): *Economic Indicators*. Forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/economy/desktop/index.html> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 01.)
- Eurostat (2018a): *Migration and migrant population statistics*. Forrás: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics (A letöltés dátuma: 2018. 08. 01.)
- Eurostat (2018b): *People in the EU – Statistics on Demographic Changes*. Forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=People_in_the_EU_-_statistics_on_demographic_changes (A letöltés dátuma: 2018. 08. 01.)
- MÁRKY Zoltán (2018): Egyedi-e a V4? Regionális együttműködési minták az EU-ban. In BALASKÓ Angéla szerk.: *A Visegrádi Négyek jelentősége, struktúrája és értékei*. Budapest, KKI. 52–72.

Jó járt Krisztián: KITEKINTÉS A POSZTSZOVJET TÉRSÉGRE 2038-IG

Fejezetünk a két legjelentősebb szovjet utódállam, Oroszország és Ukrajna fejlődési perspektíváit veszi górcső alá húszéves távlatban. Oroszország geopolitikai súlya, asszertív külpolitikája és az ukrajnai háborúban vállalt szerepe miatt közvetlen alakítója Európa, benne Magyarország biztonsági környezetének. Oroszországnak az európai szénhidrogénpiacon betöltött súlya közép- és hosszú távon várhatóan csökken majd, ám a belátható időben továbbra is meghatározó marad. Oroszország *nagyhatalomként* tekint önmagára, és ez várhatóan nem fog változni az előrejelzés által vizsgált húszéves periódusban sem. Ennek következménye, hogy Moszkva valószínűleg továbbra is kizárólagos befolyási övezeteként fogja kezelni a – balti országokat nem számítva – volt Szovjetunió területét, és kész lesz erőszakot is alkalmazni annak érdekében, hogy ez így is maradjon. Ez Magyarországot adott esetben mindenképp érinteni fogja. Egyrészt azért, mert a szóban forgó térség egy része hazánkkal határos, másrészt pedig amiatt, mert Magyarország a NATO és az EU tagjaként egy olyan közösség része, amely értékalapon elutasítja azt az érdekszférákra épülő – és a kisállamok szuverén akaratát figyelmen kívül hagyó – nagyhatalmi politikát, amelyet Moszkva szorgalmaz. Ez a két, egymással nem összeegyeztethető álláspont ütközött össze Ukrajna esetében, ami végső soron arra sarkallta az orosz vezetést, hogy katonai erőszakkal akadályozza meg Kijev eltávolodását az orosz érdekszférától. Az elemzés a PESTEM-szempontrendszer (politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, környezeti és katonai) szerint vizsgálja Oroszország és Ukrajna jövőjének várható alakulását az elkövetkező húsz évben. A szempontrendszeren belül a szerző azokat a területeket elemzi először, melyek szerinte a legfontosabbak és/vagy a többi alrendszerre nézve a legnagyobb jelentőséggel bírnak. Ennek megfelelően először a politikai helyzet várható alakulását veszi górcső alá, majd a külpolitikai, a gazdasági, a társadalmi, a katonai és végül a környezeti dimenzió vizsgálatát elemzi. Az adott alfejezeteken belül az elemzés először Oroszország, majd Ukrajna várható jövőjét taglalja. Az előrejelzés Oroszország vonatkozásában három forgatókönyvet (egy legjobb, egy legrosszabb és egy legvalószínűbb) állít fel, melyek az elemzés végén kerülnek bemutatásra.

A PUTYINIZMUS VÉGE, BIZONYTALANSÁG UKRAJNÁBAN

Vlagyimir Putyin minden bizonnyal utolsó hatéves elnöki ciklusát tölti be 2018-tól 2024-ig, ami nagy valószínűséggel azonban nem jelenti azt, hogy a jelenlegi elnök teljes mértékben távozik majd a hatalomból. Vlagyimir Putyin számára az elkövetkező hat év legfontosabb feladata, hogy olyan utódot és/vagy hatalmi struktúrát találjon, amely az elnöki székből való távozása után is (1) biztosítja számára mindenekelőtt az érinthetetlenségét és (2) valószínűleg diszkrecionális jogkört az ország vezetésének bizonyos stratégiai kérdéseiben (WHITMORE 2018).

A Vlagyimir Putyin utáni időszakban kapcsolatban alapvető fontosságú lenne annak meghatározása, hogy tulajdonképpen milyen mértékben függ a jelenlegi rendszer Putyin személyétől. Ez azonban nem ismert. Nem

tudjuk ugyanis, hogy valójában mekkora hatalommal rendelkezik Vlagyimir Putyin, és mekkora hatalommal az őt körülvevő elit. Más szavakkal, a jelenlegi rendszer az *erős cár kontra gyenge bojárok*, vagy a *gyenge cár kontra erős bojárok* hasonlattal írható-e le leginkább?⁸¹ Az erős cár érvelés mellett szól, hogy annak ellenére, hogy az ukrainai válság, majd az amerikai elnökválasztásba történt beavatkozás miatt életbe léptetett szankciók számos befolyásos oligarchát súlyosan érintettek, Putyin hatalma látszólag szilárd, nincsenek a külvilág számára látható törésvonalak az orosz eliten belül. Ugyanakkor a Nyemcov-gyilkosság, valamint Szergej és Julija Szkripal megmérgezése kapcsán is felmerült, hogy ezek a cselekmények Putyin tudta és jóváhagyása nélkül történtek, ami a gyenge cár kontra erős bojárok érvelést erősíti. Az utódlás kérdése komoly kockázattal járhat nemcsak Putyin, de egész Oroszország számára, ugyanis abban az esetben, ha nem sikerül az utód személyét elfogadtatni az egymással versengő befolyásos elitcsoportokkal, akkor az akár egy elhúzódó politikai válságot is eredményezhet. Egy ilyen esetleges hatalmi harc kimenetele kiszámíthatatlan. Ugyanakkor annak valószínűsége, hogy akár egy sikertelen és kaotikus utódlás, akár egy sima átmenet az autokratikus berendezkedés fellazulásához vezet, csekély. A rendszeren kívüli ellenzék gyenge, míg a rendszeren belüli „liberálisok” pozíciója marginális. Húszéves távlatban nem látható olyan tényező, amely biztosan változást indukálna.

Ukrajna esetében várhatóan tartós belpolitikai széttagoltságra kell felkészülni. Noha az ukrán politikai elit egy része valóban átfogó és sok tekintetben bátor reformok végrehajtása mellett kötelezte el magát, azonban ezek a reformok középtávon valószínűleg nem fogják érdemben javítani az állampolgárok közérzetét és jólétét. Ez a reformer politikai szereplők marginalizálódásához, politikai hatalomból történő kiszorulásához és a populizmus megerősödéséhez vezethet. A reformokkal egy időben zajló nemzetépítés következményeként várhatóan tartósan fennmaradnak a nemzeti homogenizációt célzó törekvések, amelyek kulcseleme az államnyelv használatának kiterjesztése és a kisebbségi nyelvhasználat háttérbe szorítása. Noha az ukrán nemzeti identitás meghatározása elsősorban az orosz nemzetiség relációjában történik, a homogenizációs törekvések valamennyi olyan nemzeti kisebbséget érintik, amely őrzi az anyanyelvét. A kisebbségellenes lépések szintén felerősödhetnek az életszínvonal javulásának elmaradása esetén. A populizmus mellett az ukrán reformok kifulladására miatt előtérbe kerülhet az utcai politizálás, állandósulhatnak a tüntetések, tartós politikai káosz, a „*Majdan intézményesülése*” következhet be.

OROSZORSZÁG TARTÓS ELSZIGETELŐDÉSE, UKRAJNA MAGÁRA MARADÁSA

Középtávon az orosz külpolitika napirendjét minden valószínűség szerint az ukrainai helyzet fogja uralni. Ukrajnára az orosz politikai elit nem mint önálló szuverén országra, hanem az Egyesült Államok bábjaként és az amerikai külpolitika hídfőállásaként tekint. Moszkva számára nem kínálkozik optimális kiút az Ukrajnával való konfliktusból. A kelet-ukrainai helyzet tartós rendezése hosszú távon megnyithatná az utat Kijev NATO-integrációja felé,

⁸¹ Ez a dilemma eredetileg két amerikai történész, Richard Pipes és Edward Keenan nevéhez köthető. Pipes Oroszország Európától eltérő történelmi fejlődését azzal magyarázta, hogy nem tudott kialakulni olyan érdekcsoport, amely képes lett volna korlátozni a cár abszolút hatalmát. Keenan ezzel szemben úgy érvelt, hogy a cár hatalma valójában sosem volt korlátlan, hiszen azt korlátozta az őt körülvevő és egymással rivalizáló bojárok elit csoportja (Pipes 1974; Keenan 1986).

miközben a helyzet rendezetlensége gátját képezi az orosz–nyugati kapcsolatok normalizálódásának. Ezért a kelet-ukrajnai helyzet valószínűleg a posztszovjet térség újabb befagyott konfliktusává fog válni. A két szakadár kvázi államalakulat, a Donyecki és Luganszki Népköztársaság nemcsak állandó pénzügyi terhet fog róni Moszkvára a jövőben is, de tartósan destabilizáló tényező marad, és növeli a vele szomszédos orosz területek bűnügyi kockázatoknak való kitettségét is (Jensen 2017).

Hosszú távon, mivel nem várható az orosz politikai rendszer érdemi átalakulása az előrejelzés időszíkjában, ezért valószínűleg az orosz külpolitika jelenlegi irányvonala sem fog változni. Oroszországban a *rezsimbiztonság* és a nemzetbiztonság kérdése egymástól elválaszthatatlan. Az orosz politikai és katonai elitben mélyen gyökerezik az a paranoid félelem, hogy az Egyesült Államok célja a jelenlegi orosz rendszer megdöntése. Ez a gondolkodás úgy tűnik, intézményesült az orosz hatalmi struktúra fő elemeiben, ezért minden bizonnyal az elit új generációjának gondolkodásában is tovább élnek majd a régi reflexek. Ez pedig ellehetetleníti a kölcsönös és tartós bizalmat. Bár az intézményi memória Washingtonban kevésbé tekinthető tartósnak, mint Moszkvában, a „reset” kudarc után az amerikai szakértők és politikusok többségében kevés bizalom és hajlandóság mutatkozik az Oroszországgal való kiegyezésre. Természetesen nem zárható ki, sőt, joggal feltételezhető, hogy az elkövetkező amerikai elnökök újra és újra megpróbálkoznak majd a kapcsolatok normalizálásával – miként ezt tette valamennyi elnöki adminisztráció a hidegháború vége óta –, de a kezdeti néhány hónapos eufória után az orosz–amerikai kapcsolatok nagy valószínűséggel a békés egymás mellett élés szintjén állandósulnak majd. A két ország stratégiai érdekei és értékei ugyanis látszólag összeegyeztethetetlenek. Az orosz elit (és az orosz népesség nagy része – Levada 2017a) országára továbbra is nagyhatalomként tekint. Ez a birodalmi gondolkodás önmagában nem kérdőjelezi meg ugyan az Egyesült Államok globális elsőségét, de megköveteli, hogy az USA és más nemzetközi szereplők feltétlen tiszteletben tartsák vélt érdekszféráját, mintegy orosz belügyként tekintve arra. Ez a realista külpolitikai gondolkodás azonban szemben áll mind az Egyesült Államok, mind pedig az Európai Unió érték alapú politikájával. Az érdekszférák elhatárolásának gondolata ugyanis az európai nagyhatalmi koncert és a jaltai világtrend időszakát idézi fel. A nagyhatalmi politizálás, a kisállamok akarátának figyelmen kívül hagyása pedig a nyugati elit számára elfogadhatatlan a 21. században.

A közép-ázsiai volt szovjet periférián egyelőre nincs olyan hatalom, amely veszélyeztetné az orosz politikai és katonai befolyást. Kína jelenleg tiszteletben tartja Moszkva érdekszféráját, egyre aktívabb közép-ázsiai jelenléte a gazdasági kapcsolatokra szorítkozik, ez pedig egyelőre úgy tűnik, nem irritálja Moszkvát. Az orosz vezetésnek nincsenek erőforrásai a régió gazdasági fejlesztésére, ezért feltételezhetően úgy kalkulál, hogy még mindig jobb a kínai gazdasági befolyás növekedése, mint az Egyesült Államok vagy az Európai Unió megjelenése a térségben. Kérdés azonban, hogy a folyamatosan erősödő és politikailag is egyre aktívabbá váló Kína meddig lesz hajlandó tiszteletben tartani a gyengülő Oroszország érdekeit Közép-Ázsiában. A régió hosszú távon feszültségforrás lehet a két ország között, ha a Kínával kapcsolatos orosz percepció valamilyen okból kifolyólag megváltozik.

Ukrajna külpolitikáját közép- és hosszú távon is valószínűleg az Oroszországgal való konfliktus és az ukrán belpolitika jobbratolódása fogják meghatározni. Oroszországgal kapcsolatban Ukrajna fő célja, hogy megakadályozza a Krím annektálásának nemzetközi közösség általi elismerését, és fenntartsa az ezzel kapcsolatban bevezetett szankciókat. Ezzel párhuzamosan Kijev igyekszik napirenden tartani a kelet-ukrajnai konfliktus ügyét és megtartani az Egyesült Államok és a NATO tagállamainak elkötelezettségét és támogatását. Ez azonban már rövidtávon is egyre nehezebb feladat lesz, mivel az elhúzódó és alacsony intenzitási szinten stabilizálódó konfliktus lekerülni látszik a média napirendjéről. Az Egyesült Államok és más országok döntéshozóinak figyelmét a világban jelentkező más feszültségforrások vonják el, a kelet-ukrajnai helyzet prioritások között tartása pedig egyre több erőfeszítést követel majd Kijev részéről. Mind-

eközben az „Ukrajna-fáradtság” megmutatkozik az ország nemzetközi hitelezői körében is, azok ugyanis elégedetlenek a reformok bevezetésének ütemével, amelyeket a hitel feltételének szabtak. Emiatt azt a javaslatot, amely a jelenleginél is jóval jelentősebb segélycsomagot utalna ki Ukrajnának az elkövetkező évtizedre, kevés támogatás övezi (Krasnolutska 2018). A politikai jobbratolódás és a kisebbségellenes intézkedések pedig Ukrajna közvetlen szomszédjait is elidegeníthetik. Mindezek együtt Kijev nemzetközi elszigetelődését eredményezhetik középtávon, ami veszélyeztetni fogja a már megkezdett reformok végigvitelét, a politikai, gazdasági és társadalmi stabilitást, ez utóbbi következtében pedig az Oroszország felől érkező hagyományos katonai és aszimmetrikus jellegű fenyegetéseknek való ellenállást.

GAZDASÁGI STAGNÁLÁS, KISZÁMÍTHATATLANSÁG

Az orosz gazdaság közép- és hosszú távú kilátásai a stagnálás, a nemzetközi súlyvesztés irányába mutatnak. Moszkva ez idáig képtelen volt gazdasága diverzifikálására, csökkenteni függőségét a szénhidrogénexporttól, és – amennyiben a jelenlegi rezsim fennmarad – ez nagy valószínűséggel a jövőben sem fog megváltozni. A putyini rendszer elsődleges célja ugyanis nem a gazdasági növekedés, hanem a szuverenitás és az autonómia megőrzése (Deák 2018, 35.). Ezen a ponton érdemes ismételt hangsúlyozni, hogy az ország biztonsága nem elválasztható a rezsim biztonságától. Miközben az ország érdeke egyértelműen a gazdasági felzárkózás lenne, a rendszer fennmaradása szempontjából prioritást élvez a szuverenitás és a belső hatalmi erőegyensúly megőrzése (Deák 2018, 40.). A gazdaság szerkezetének mélyreható átalakítása a jelenlegi elitcsoportok gazdasági erejének gyengülését, illetve új, a rendszeren kívüli tőkés réteg felemelkedését eredményezhetné, ami a hatalom megtartása szempontjából kihívást jelentene a rezsim számára. Ezt figyelembe véve a jelenlegi orosz vezetés a jövőben is valószínűleg folytatja a már elkezdett *dirigista* gazdaságirányítási és modernizációs törekvést, amely alulértékeli a külföldi közvetlen tőkebefektetések szerepét, és bizalmatlan a nem állami orosz vállalatokkal szemben. A fejlesztés és modernizáció nagy állami holdingokra alapozott modellje eddig kevés eredményt hozott (Deák 2018, 37–38.).

Valószínűleg szintén nem fog csökkenni Oroszország függősége a szénhidrogénexporttól, amelyből jelentős többletforrás az elkövetkező tíz évben nem prognosztizálható. Ami az olajipart illeti, a meglévő mezők kimerülése miatt Moszkva kénytelen lesz új, feltehetőleg technológia- és tőkeigényesebb források bekapcsolásával fenntartani a jelenlegi exportvolumen, melynek következtében csökkenni fog az olajeladásokból származó járadék (Deák 2018, 23.). Az elektromos autók iparának fejlődése miatt ráadásul belátható időn belül trendszerűen csökkenő pályára kerülhet az olajpiac (Deák 2018, 24.). A földgáz vonatkozásában az orosz exportvolumen várhatóan tovább nőhet mind Európa, mind pedig Ázsia irányába. A földgáz járadékartalma azonban alacsonyabb köszönhetően annak, hogy infrastruktúraigényes és a piaci is árrugalmasabbak (Deák 2018, 23.). Miközben az utóbbi néhány évben nőtt az európai gázkereslet, azon belül is főként az orosz gáz importja, addig az európai gázpiac egyben sokkal rugalmasabbá, nyitottabbá és átláthatóbbá vált, és a piaci verseny is bővült (Tsafos 2018). Ez pedig hosszú távon minden bizonnyal lefelé fogja nyomni az orosz gáz árát.

Amennyiben lesz gazdasági növekedés, úgy az orosz rezsim azt minden bizonnyal külpolitikai ambíciói alátámasztására fogja felhasználni, nem pedig a lakosság jólétének növelésére. A nyugati szankciókra válaszul bevezetett importhelyettesítő és protekcionista intézkedések valószínűleg a belátható időben érvényben maradnak majd. Ugyanis az ezt támogató neomerkantilista irányvonal már a szankciók bevezetése előtt is népszerű volt a végrehajtó hatalom köreiben (Deák 2018, 36.).

Ukrajna számára összesen mintegy 29 milliárd dollár értékű hitelt hagyott jóvá az IMF, a Világbank, az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank, valamint az Európai Unió. A teljes hitelkeret körülbelül felét fizették ki idáig a hitelezők, amelyek a hitel hátralévő részének kifizetését további reformok teljesítéséhez kötik (Krasnolutska 2018). A reformok egy része azonban politikailag rendkívül kockázatos, mivel azok jelentős anyagi terhet rónának az ukrán lakosságra. Az állami szubvenciók kivezetése a földgázpiacon például már így is a gáz lakossági árának duplájára emelkedését eredményezte 2014 és 2016 között (Antonenko 2018). A további, a lakosság közérzetét drasztikusan érintő reformok bevezetését ezért valószínűleg a 2019-es választások utánra halasztják majd. A reform minden bizonnyal eddigi legsikeresebb eleme az, hogy 2016-ra teljesen megszűnt a 2013-ban még 92%-os orosz gázimportfüggőség (Reanimation Package of Reforms 2018). Ebben az is közrejátszott, hogy a főként a szakadár területeken található hagyományosan energiaigényes nehézipar jó része kikerült az ukrán állam ellenőrzése alól. Mindeközben az Európa egyik legnagyobb villanyáram-fogyasztójának számító Ukrajna oroszoktól való függősége nőtt az áramtermelésben. A szénterőművek, amelyek korábban a Donyec-medencében kitermelt antracitszenet használták, ma kénytelenek importból fedezni a kiesett tüzelőanyag-mennyiséget. Az orosz hányad a teljes antracitszen-importból 2017 első félévében 91%-ot tett ki (Antonenko 2018). A rövid távú cél az, hogy az antracitszenet kiváltsák a gyengébb minőségű, de hazai termelésű bitumenes szénrel. Tízéves viszonylatban Ukrajnának komoly befektetéseket kell eszközölnie mind a villamos áram termelésének, mind pedig hálózatának korszerűsítésében, és csökkentenie kell függőségét az orosz nukleáris fűtőanyagtól (Antonenko 2018).

A rendszerszintű korrupció várhatóan hosszú távon is súlyos probléma marad Ukrajnában, noha ennek felszámolására kétségtelenül komoly szándék mutatkozik a civil társadalom és az ukrán politikai vezetés bizonyos köreiből. A már bevezetett elektronikus vagyonbevallás és elektronikus közbeszerzési rendszer teljes sikerként könyvelhető el.⁸² Az átláthatóság megteremtése azonban csak az első lépés. A korrupció személyek felelősségére vonása, az államigazgatásból és az igazságszolgáltatásból való kiszorításuk sikeressége kérdéses. A jelenlegi állapotot frappánsan összegzi az az ukrán mondás, miszerint jelenleg *„Ukrajna a világ legátláthatóbb korrupció országát”*. Az ország számára komoly fenyegetést jelentene, ha az Északi Áramlat 2 megépítésével adott esetben megszűnne az orosz gáz tranzitországa lenni. Ez gazdasági értelemben mintegy 2 milliárd dolláros bevételkiesést jelentene évente (Antonenko 2018), és ennél is nagyobb politikai veszteséget, hiszen jelentősen leértékelődne Kijev jelentősége az Európai Unió számára.

A lehetőségek között kell említeni Ukrajna óriási mezőgazdasági potenciálját, amely egy sikeres földreform és tulajdonjogi liberalizáció esetén komoly szerephez juthat, illetve az ukrán munkaerő magas humántőke/bér hányadosát, amely akár a közép-európai régióból is elcsábíthat magas hozzáadott értékű beruházásokat. Ha közép- és hosszú távon tovább javul a befektetői környezet Ukrajnában, és feltéve, hogy sikerül a magasan képzett munkaerőt otthon tartani/hazacsábítani, erre komoly esély lehet. Az üzleti környezet deregulációjának köszönhetően az előbbi tekintetében már most is jelentős sikerek mutatkoznak.⁸³

⁸² 2018 júniusáig mintegy 1,93 millió elektronikus vagyonbevallás érkezett be az érintett köztisztviselőktől és politikusoktól (Reanimation Package of Reforms 2018).

⁸³ Az elmúlt négy évben a Világbank üzleti környezetet értékelő rangsorában (World Bank Doing Business) Ukrajna a 112. helyről a 76.-ra lépett elő (Reanimation Package of Reforms 2018).

KIVÁNDORLÁS, ERŐSÖDŐ NACIONALIZMUS, A TÁRSADALOM RADIKALIZÁLÓDÁSA

Az előrejelzés időtávlátában Oroszországnak és Ukrajnának hasonló társadalmi kihívásokkal kell szembenéznie. A kivándorlás minden bizonnyal folytatódni fog mindkét ország esetében, ami a szakképzett munkaerő csökkenését és az értelmiségi réteg további szűkülését fogja jelenteni. Míg az értelmiség további kivándorlása a Kreml hatalmi logikája szempontjából akár még előnyös lehet, az innováció és a képzett munkaerő hiánya komoly problémát fog jelenteni már középtávon is. Becslések szerint az elkövetkező öt évben évente mintegy 800 000 munkaképes korú embert fog elveszíteni Oroszország, tehát már hatéves távlatban is 4,8 millió ember fog hiányozni a munkaerőpiacról (Balmforth 2017). A nyugdíjkorhatár tervezett megemelésével ez a folyamat ugyan lassítható, de nem állítható meg. Másrészt az idősebb korosztály munkában tartása nem járul hozzá az innovációhoz és az új technológiákhoz való alkalmazkodás képességéhez (Balmforth 2017). A kivándorlás problémája Ukrajnában minden bizonnyal még ennél is súlyosabb. Az utolsó népszámlálást az országban 2001-ben tartották, azóta az ügy politikai érzékenysége miatt valamennyi vezetés elodázta azt. Az ukrán kivándorlás fő célországa az Európai Unión belül Lengyelország, amelynek politikai vezetése örül az ukrán bevándorlóknak, hiszen olcsó munkaerőt jelentenek, és a kulturális és nyelvi közelség miatt könnyen integrálódnak a lengyel társadalomba (Pozhyvanov 2018). Becslések szerint öt és nyolc millió közötti azok száma, akik Ukrajnából külföldre mentek munkát vállalni (Pozhyvanov 2018). A már kivándorolt ukránok nagyarányú visszatérésére kevés esély mutatkozik, a hiányzó munkaerő más forrásból való pótlására nem látni perspektívát. Ezzel szemben Oroszország valószínűleg képes lesz a várhatóan stagnáló gazdasági helyzet mellett is vonzó alternatívát nyújtani a FÁK-térség fiatal munkavállalóinak. Közép-Ázsia valószínűleg hosszú távon is képes lesz orvosolni Oroszország munkaerőhiányát, azonban az onnan érkező bevándorlók feszültségeket generálhatnak a nem különösebben befogadó orosz társadalomban. Még a háború miatt a „szláv testvér” Ukrajnából elmenekültekkel szemben is elutasítónak mutatkozott a társadalom egy jelentős része, dacára a „kijevi junta rémtetteiről” szóló, illetve a menekültek elhelyezésének problémamentességét bizonygató propagandának (Mukomel 2017). Míg általánosságban a társadalom körülbelül fele toleráns vagy semleges a bevándorló munkavállalókkal szemben, addig régiós lebontásban jelentős különbségek mutatkoznak. A Közép-Ázsiából, a Kaukázusból és Oroszország észak-kaukázusi tagköztársaságaiból származók elutasíttósága jóval nagyobb, mint azoké, akik Ukrajnából és Belaruszból érkeznek (Levada 2017b). Jelenleg Ukrajna után Üzbegisztán és Tádzsikisztán az oroszországi bevándorlás fő donorja (Gurevics 2017). Amennyiben jelentősen tovább nő a többségi társadalomtól eltérő etnikumú, kultúrájú és vallású bevándorlók száma, az komoly társadalmi feszültségforrás lehet. A muszlim többségű régiók (Dagesztán, Ingusföld, Csecsenföld stb.) népességrobbanása szintén a nacionalizmus megerősödéséhez, a neonáci és más radikális csoportok térnyeréséhez vezethet. Putyin politikája mind ez idáig sikeresen fogta ki a szelet az etnikai alapú orosz nacionalizmus vitorlájából azáltal, hogy a politikai ideológia a *birodalmi nacionalizmust* propagálta. Valós veszély azonban, hogy hosszú távon egy külpolitikai súlyából vesztő, gazdasági és társadalmi problémákkal küzdő Oroszország identitása az inkluzív birodalmi jellegtől eltolódik egy kirekesztő orosz nacionalizmus felé. Az *etnonacionalizmus* a jelenlegi politikai rendszer fennmaradása esetén aligha fog állami ideológiává válni, hiszen az alapvető módon kérdőjelezné meg a soknemzetiségű Oroszországi Föderáció létezését. Bizonyos politikai szereplők azonban kihasználhatják az ebben rejlő szavazatszerzési lehetőséget, ami tovább szíthatja a társadalmi feszültségeket a többségi orosz etnikum és a kisebbségek között. Míg Oroszországban a hatalom korlátot szab az etnonacionalizmusnak, addig nincs meg ez a fékezőerő Ukrajnában. Az orosz kisebbség kiszorulásával ugyanis megszűnt az a szavazóbázis, amely ellensúlyozni tudta volna az ukrán

politika jobbrtolódását. A megkésett ukrán nemzetépítés legfőbb kárvallottjai a nemzeti, és azon belül is különösen a nyelvi kisebbségek lesznek. Az ő helyzetüket súlyosbíthatja, ha az ukrainai reformok nem érik el a kívánt eredményt, és a hatalom megtartása/megszerzése érdekében megindul a bűnbakkeresés.

Középtávon valószínűleg mindkét országban erősödni fog a radikalizmus bázisa, és egyre erőszakosabb megnyilvánulási formái lesznek tapasztalhatók. Oroszországban a kelet-ukrán frontot megjárt önkéntesek különösen nagy veszélyforrást jelentenek. Az orosz titkosszolgálatok örömmel segítették a felforgató elemként számon tartott egyének eljutását Kelet-Ukrajnába. Nem csak azért, hogy a Kreml külpolitikai céljait érvényesítsék, hanem azért is, hogy ezzel megszabaduljanak saját radikálisaitól. A háborút túlélte radikálisok azonban visszatérve fokozott kockázatot jelentenek, hiszen immáron harci tapasztalattal is rendelkeznek.⁸⁴ Hasonló megnövelt kockázatot fog jelenteni a jövőben az „Iszlám Állam” vagy más terrorszervezet soraiból megjárt radikális egyének hazatérése. Sokuk Szíriába jutását szintén az FSZB segítette azzal a céllal, hogy gyengítsék az Oroszországon belüli Kaukázusi Emírátság bázisát (Hauer 2018). Amennyiben azonban a 4000, Oroszországból Szíriába távozott és az „Iszlám Állam” soraiban tapasztalatot szerzett radikális közül sikerül néhányának visszatérnie, azok más, az orosz hatóságok számára új típusú terrorkockázatot fognak jelenteni (Hauer 2018). Ukrajnában a nemzeti radikálisok elleni fellépést bonyolítja, hogy számos szélsőséges csoport aktív és fontos szerepet játszott az országnak az orosz agresszióval szembeni védelmében, ezért a velük szembeni nyílt fellépés politikailag nehezen felvállalható. Számos milícia ráadásul erősen felfegyverzett, a Donyec-medencét megjárt tapasztalt veteránokból áll, akikkel szemben a hatósági fellépés is kockázatos. Szintén súlyos problémát jelent már ma is a háborúból visszatérők visszaintegrálása a társadalomba, melyhez az ukrán állam minimális segítséget nyújt. A poszttraumatikus stressz szindróma a veteránok körülbelül egyharmadát érinti, a hivatalos adatok szerint eddig mintegy 500-an követtek el öngyilkosságot, a valós szám pedig ennél lényegesen magasabb lehet (Losh 2017).

A közegészségügy állapota komoly probléma mindkét országban. Az alkohol és az intravénás kábítószer-használat járványszerű. Ez utóbbi ráadásul komoly forrása a HIV továbbterjedésének, mely tekintetében mind Oroszország, mind pedig Ukrajna növekvő tendenciát mutat. A statisztika Ukrajna esetében 2014 előtt javult, de a trend a háború óta megfordult. Ehhez az is hozzájárult, hogy épp a donyecki és luhanszki régiók voltak a HIV-fertőzéssel leginkább sújtott területek, az onnan megindult népességmozgással pedig a fertőzés szétterjedt szerte az országban (RFE/RL 2018). A jelenleg körülbelül 220 000 fertőzöttel az egy főre jutó arány az egyik legrosszabb Európában. Oroszországban a HIV-fertőzöttek aránya 1 és 2 millió fő között lehet, és az új fertőzések aránya évente 10%-os növekedést mutat (Cohen 2018).

⁸⁴ Az orosz hatóságok a kockázat kezelése érdekében fokozott határvédelmi intézkedéseket vezettek be az ukrán–oros határon, meg nem erősített források szerint pedig számos esetben lőttek is a visszatérni szándékozó harcosokra. Nemcsak a harcosok, de a fegyverek Oroszországba történő (vissza)áramlása is komoly kockázatot jelent (JENSEN 2017, 11.).

A KATONAI ERŐSZAK SZEREPE NEM CSÖKKEN

Az orosz haderő egy minden tekintetben sikeres reformon van túl, az ukrainai és szíriai műveletek legfontosabb tanulságainak levonása megtörtént, azok beépítése a haderőtervezésbe folyamatosan zajlik. Oroszország folyamatosan csökkenő gazdasági ereje és egyre növekvő izoláltsága láthatóan nem teszi lehetővé számára a hatékony érdekérvényesítést. Az érdekérvényesítést szolgáló eszközök szűkössége, valamint az egyre potensebbé váló katonai képességek az orosz vezetést a katonai erőszak alkalmazásának irányába terelik. A fegyveres erőszak alkalmazásának kockázata tehát hosszú távon nem fog csökkenni. A *kinetikus* és *nem-kinetikus* eszközök együttes alkalmazására készülhetünk a „közel-külföldön”, míg a Nyugattal szemben Oroszország várhatóan továbbra is a nem kinetikus módszerekre (információs hadviselés, kiberműveletek, aktív intézkedések) szorítkozik majd. Az új hadosztályok felállítása tovább folytatódik majd a fontos stratégiai irányokban. Az információs műveleti és kiberképességek a magas technológiai színvonalú és nyitott gazdasági és társadalmi berendezkedéssel rendelkező ellenfelekkel (Nyugat) szemben egyre inkább az elrettentés eszközévé válnak, kiegészítve a hagyományos katonai és nukleáris elrettentő képességet. A nukleáris elrettentés szerepe emellett nem csökken, a stratégiai nukleáris fegyverek modernizációja nagy valószínűséggel tovább folytatódik majd. Az atomfegyverek akár elsőként történő alkalmazását Moszkva várhatóan továbbra is fenntartja, nemcsak a Nyugat, hanem a Kína által képviselt egyre jelentősebb katonai kihívás miatt is. A harcászati atomfegyverek ugyanezen ok miatt minden bizonnyal szintén rendszerben maradnak majd az előrejelzés időtárvlatában. Az északi-sarki katonai jelenlét megerősítése tovább folytatódik majd. A nagy jégtörő hajók számában Oroszország valószínűleg hosszú távon is képes lesz megtartani elsőségét (U.S. Coast Guard 2017). A globális felmelegedés hatására megnyíló északi-sarki hajózási útvonalakkal azonban Oroszországnak számos új kihívója akadhat ebben a térségben. Az orosz védelmi költségvetés középtávon tervek szerint megmarad a jelenlegi szinten, hiszen a nemrég elfogadott fegyverkezési program 19 billió rubeles keretösszege nagyjából megegyezik a korábbival. Az orosz vezetés célja a katonai költségvetés 3% alá szorítása a GDP arányában, ám ez a prognosztizált gazdasági növekedés mellett nem fogja érdemben csökkenteni a kiadások abszolút mértékét (Jóhart 2018). Hosszú távon azonban a várható gazdasági szűkülés mellett kérdéses lesz a katonai kiadások szinten tartása.

Ukrajna a háború miatt kénytelen katonai kiadásait a GDP 5%-a közelében tartani, ami nem kis terhet ró az ukrán gazdaságra. A hadiipar ennek következményeként erősödik, fenntartása azonban kérdéses a konfliktus lezárulta után. A nemrég elfogadott hadiipari liberalizációval Ukrajna igyekszik piacot szerezni hadiipari termékeinek és szolgáltatásainak. Ukrajna a 2014 óta tartó háború következményeként mára katonai értelemben regionális hatalommá vált. Az ukrán haderő a nyilvánvaló orosz és szeparatista fenyegetés miatt tartósan *területvédelmi alapú*, tömeghadsereg marad. Eközben a két kelet-ukrainai szakadár kvázi-állammal önálló katonai tényezőként kell számolni a jövőben. Az úgynevezett Donyecki és Luganszki Népköztársaság ugyanis több harckocsival rendelkezik, mint Németország, Franciaország és Csehország együttesen (Euromaidan Press 2015). Az Oroszországgal folytatott háború miatt a NATO-tagsággal kapcsolatos álláspont drámaian megváltozott az ukrán lakosság körében. Egy esetleges referendum a kérdésben ma körülbelül 69%-os támogatást élvezne (DIF 2017). Ukrajna NATO-tagságára azonban hosszú távon sem mutatkozik valós lehetőség. A szövetséghez való közeledés megmarad a tagság perspektívája nélkül.

A hadiipar Oroszország esetében továbbra is az innováció legfőbb hajtóereje marad, annál is inkább, mert a szankciók miatt kiesett fejlett nyugati technológia helyettesítése elengedhetetlen az orosz hadsereg számára. A számítástechnikai ipar mellett a hadiipar bizonyos ágazatai szintén fontos innovációs forrást jelentenek majd Ukrajna esetében. Kijev kiemelt szerepe a rakéatechnológiában várhatóan megmarad.

KÖRNYEZETI KIHÍVÁSOK

Ukrajnában a korrupció, a hatékony állami ellenőrzés és a társadalmi tudatosság hiánya miatt várhatóan továbbra is fennmaradnak olyan akut problémák, mint amilyen az illegális fakitermelés miatti talajerózió és a szemétkérdés. A háború környezeti következményei várhatóan nagyon hosszú ideig éreztetni fogják hatásukat. Az aknák és fel nem robbant bombák eltávolítása és megsemmisítése évtizedes és hatalmas pénzügyi forrásokat felemésztő feladat lesz. Csakúgy, mint a Donyec-medence lerombolt nehéz- és vegyipari üzemének veszélyes anyagoktól való mentesítése és a még a szovjet időszakban felhalmozott, lejárt szavatosságú hadianyagok megsemmisítése.

Oroszország esetében a legfőbb hosszú távú környezeti kihívás forrása minden valószínűség szerint a globális felmelegedés lesz. Az éghajlat átalakulása Oroszországot jóval nagyobb adaptációs kényszer elé állítja, mint a mérsékelt égövzetben található államokat. Ha a permafroszt felolvad, az erre épített közúti, vasúti és energetikai infrastruktúra is használhatatlanná válik majd. Az elavult olajvezeték-hálózat már jelen állapotában is jelentős mértékben károsítja a környezetet. Az infrastruktúra 60%-a számít elöregedettnek, melynek következtében évente kétszer akkora mennyiségű olaj szivárog a természetbe, mint ami a Deepwater Horizon katasztrófájakor a Mexikói-öbölbe ömlött (Luhn 2016). A permafroszt felolvadása nemcsak Oroszországra, de az egész bolygóra nézve óriási fenyegetést jelent. Az ebben a rétegben befagyott szén-dioxid és a felmelegedéshez nálánál potenciálisan 86-szor nagyobb mértékben hozzájáruló metán légkörbe jutása tovább gyorsíthatja a globális felmelegedés folyamatát (Yuen 2017).

FORGATÓKÖNYVEK

Az alábbiakban röviden három – egy legjobb (J), egy legrosszabb (R) és egy legvalószínűbb (V) – forgatókönyvet mutatunk be Oroszország vonatkozásában. A forgatókönyvek mindegyike egy Vlagyimir Putyin utáni időszak egymástól eltérő jövőképeit vázolja.

I. Kooperatív Oroszország

Ez a forgatókönyv azt előfeltételezi, hogy a Putyint követő időszak hatalmi harcaiból az elit Nyugattal szemben nyitottabb csoportja kerül ki győztesen. Ez esetben az orosz–amerikai kapcsolatok visszatérhetnek a 2001–2007, illetve a 2009–2012 közötti időszakot jellemző kooperatív viszonyhoz. A gyanakvás csökkenésével a rezsimbiztonság kérdése háttérbe szorul, a vezetés hajlandó többet feladni az ország szuverenitásából a nyugati tőke és technológia országba csábítása érdekében. Ennek hatására megjelennek a nyersanyagtermelés és hadiipar mellett más gazdasági húzóágazatok is. A javuló politikai és gazdasági klíma következtében a kivándorlás és a népességfogyás lelassul. A katonai dimenzióban a cél az elrettentő képesség minimális szinten történő stabilizálása, ami teret nyit a nukleáris fegyverek további csökkentésének. A Kínával való jó kapcsolat fennmarad, Peking nem kérdőjelezi meg Oroszország politikai és katonai primátusát Közép-Ázsiában, a kínai technológia és tőke fontos szerepet kap az orosz Távol-Kelet fejlesztésében.

A politikai dimenziótól független módon jelentkező klímaváltozás a nemzetközi közösség környezetvédelmi vállalásainak köszönhetően megáll, vagy legalábbis lelassul. Az utóbbi esetén jelentkező esetleges környezeti hatások kezelésére az orosz kormány felkészül.

II. Konfliktuskereső Oroszország

Ezen forgatókönyv alapján a hatalomban a titkosszolgálati és katonai elit képviselői az eddiginél is dominánsabb szerepet kapnak. A gyanakvás a Nyugattal szemben fennmarad és tovább erősödik. A Nyugattal való kapcsolat további leépítése és ezzel párhuzamosan a Kínához fűződő kapcsolat szorosabbra fűzése következik be. A gazdaságot a külpolitikai ambíciók és a fegyverkezés szolgálatába állítják. A kivándorlás tovább erősödik, miközben a romló gazdasági helyzet miatt a társadalmi feszültségek nőnek. A radikális iszlamizmus teret nyer, az etnonacionalizmust a rezsim nem lesz képes koordiában tartani. Driverként jelentkezhet egy csecsenföldi hatalomváltás, amelynek következtében káosz tör ki, vagy újra előtérbe kerül a szeparatizmus. A Kreml folytatja a Nyugat gyengítését és egységének aláásását, és ezt egyre nagyobb rizikót vállalva teszi. Nő annak kockázata, hogy a nem katonai eszközök alkalmazásával Moszkva túl messzire megy, és katonai választ provokál ki valamelyik NATO ország részéről. Előfordulhat, hogy Belarusz vagy a még orosz érdekszférában maradt más államok valamelyike túl messzire megy a Nyugathoz való közeledésben, ami katonai beavatkozásra készíti az orosz vezetést. Egy Ukrajna elleni újabb háború valószínűsége magas. Egy lokális konfliktus regionális háborúvá szélesedhet, a nukleáris elrettentés hitelessége megkérdőjeleződik, ami Oroszországot egyre vakmerőbb viselkedésre bátorítja.

Egy alternatív forgatókönyv alapján Kína területi követeléssel lép fel Dél-Szibériában, vagy a gazdasági tényezés mellett politikailag és katonailag is megjelenik Közép-Ázsiában. Ez egy direkt katonai konfliktusba vagy proxy-háborúba sodorja Moszkvát és Pekinget.

A negatív környezeti forgatókönyv szerint a klímaváltozás a várnál gyorsabban zajlik le, a hatások kezelésére pedig Oroszország nem áll készen. A permafroszt felolvadásával egyes települések lakhatatlanná válnak, az oda vezető infrastruktúra járhatatlanná válik, humanitárius krízis alakul ki. A permafroszt felolvadásával rég elfeledett baktériumok és vírusok jutnak a szabadba, a széndioxid és metán légkörbe jutása pedig tovább gyorsítja a felmelegedést.

III. Asszertív Oroszország

A legvalószínűbb forgatókönyv szerint Oroszország folytatja jelenlegi külpolitikáját. Egyre inkább elszigetelődik a Nyugattól, és Kína felé fordul, miközben saját gazdasági integrációja, az Eurázsiai Gazdasági Unió tartalmilag kiüresedik. A nyugati technológia és tőke hiányában a rezsim képtelen lesz számottevő gazdasági modernizációra. A gazdaság húzóágazatai továbbra is a nyersanyagkitermelés és a hadiipari szektor maradnak. A lakosság jóléti igényeinek a rendszer egyre kevésbé képes megfelelni, ezért megmarad és erősödik a Nyugat-ellenes propaganda. A jólét hiányában a rezsim legitimitását a nagyhatalmi idea adja, ezért a presztízs megtartása érdekében a Kreml magatartása egyre kockázatvállalóbb lesz. Katonai téren nem várható további érdemi fegyverzetkorlátozás, a nukleáris fegyverek száma megmarad a jelenlegi szinten. Az együttműködés tartalma nem bővül a terrorellenes együttműködésen túl új elemmel. A Nyugattal szemben alkalmazott aszimmetrikus műveletek megmaradnak, Oroszország képességei ezen a téren tovább fejlődnek. Ezzel párhuzamosan az orosz vezetés igyekszik technikailag elszigetelni az orosz információs hálózatot a világhálótól annak érdekében, hogy csökkentse kitettségét az ellenséges országok felől érkező kiberjellelű fenyegetésekkel szemben. Moszkva hamarabb folyamodik majd a katonai erő alkalmazásához. Az orosz különleges erők és katonai magánvállalatok megjelenhetnek Oroszországtól

távol eső területeken is. Oroszország számára továbbra is kívánatos cél a Krím-félsziget szárazföldi összeköttetése Oroszországgal. Ez újabb háborúra készítheti Ukrajnával.

A klímaváltozás tekintetében az elemzés időszakában súlyos környezeti hatással járó folyamatok várhatók, amelyek kezelése az alacsony társadalmi tudatosság miatt reagáló jellegű lesz, nem pedig preventív.

ZÁRSZÓ

A fentebb vázoltak alapján kijelenthető, hogy az Oroszországban és Ukrajnában zajló változások nagy valószínűséggel negatív hatással lesznek Európa biztonságára nézve. Oroszország valószínűleg folytatni fogja asszertív külpolitikáját, miközben a folyamatosan csökkenő pénzügyi, gazdasági és diplomáciai érdekérvényesítő képessége okán egyre gyakrabban fog támaszkodni katonai erejére, főként aszimmetrikus (kiber, információs) hadviselési képességeire. Az elemzés időtávlatában nem zárható ki egy hagyományos katonai konfliktus lehetősége Ukrajna és Oroszország között, miközben kifejezetten valószínű az Ukrajna destabilizálását célzó orosz politika fennmaradása.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- ANTONENKO, Anton – NITSOVYCH, Roman – PAVLENKO, Olena – TAKAC, Kristian (2018): *Reforming Ukraine's Energy Sector: Critical Unfinished Business*. Forrás: www.carnegieeurope.eu (A letöltés dátuma: 2018. 09.19.)
- BALMFORTH, Tom (2017): *Another Worrying Sign For Russia's Dire Demographics*. Forrás: www.rferl.org (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- COHEN, Jon (2018): *Russia's HIV/AIDS epidemic is getting worse, not better*. Forrás: www.sciencemag.org (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- DEÁK András (2018): *Van-e orosz modell? Gazdasági útkeresés és modernizáció Oroszországban*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont. Világ gazdasági Intézet (elektronikus kiadvány) Forrás: http://vki.hu/news/news_1240.html
- EUROMAIDAN PRESS (2015): *Separatists in Donbas have more tanks than Germany, France, and Czech Republic combined*. Forrás: www.euromaidanpress.com (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- GUREVICS, V. Sz. – KOLESZNYIKOV, A. V. (2017): *МОНИТОРИНГ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В РОССИИ*. Forrás: www.ranepa.ru (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- HAUER, Neil (2018): *Russia's World Cup Isn't as Safe as It Looks*. Forrás: www.foreignpolicy.com (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- ILKO KUCHERIV DEMOCRATIC INITIATIVES FOUNDATION (2017): *Public opinion of the population of Ukraine on NATO*. Forrás: www.dif.org.ua (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- JENSEN, Donald (2017): *Moscow in the Donbas: Command, Control, Crime and the Minsk Peace Process*. NATO Defense College (elektronikus kiadvány). Forrás: <http://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1029>
- JÓJÁRT Krisztián (2018): *Az orosz haderőreform értékelése IV. – Védelmi kiadások*. Forrás: www.svkk.uni-nke.hu (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- KEENAN, Edward (1986): Muscovite Political Folkways. *The Russian Review*. 45. évf., 2. sz. 115-181.
- KRASNOLUTSKA, Daryna (2018): *The \$15 Billion Ukraine Could Be Using to Perk Up Its Economy*. Forrás: www.bloomberg.com (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- LEVADA (2017a): *Russia as a great power*. Forrás: <https://www.levada.ru/en/2017/01/09/russia-as-a-great-power/> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- LEVADA (2017b): *ОТНОШЕНИЕ К ТРУДОВЫМ МИГРАНТАМ*. Forrás: <https://www.levada.ru/2017/04/28/otnoshe-nie-k-trudovym-migrantam/> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- LOSH, Jack (2017): *Ukrainian veterans' war within*. Forrás: www.politico.eu (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- LUHN, Alec (2016): *The town that reveals how Russia spills two Deepwater Horizons of oil each year*. Forrás: www.theguardian.com (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- MUKOMEL, Vladimir (2017): *Migration of Ukrainians to Russia in 2014–2015*. Forrás: www.e-ir.info (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- PIPES, Richard (1974): *Russia Under the Old Regime*. London, Weidenfeld and Nicolson.
- POZHYVANOV, Mykhailo (2018): *Will emigration undermine Ukraine?* Forrás: www.112.international (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)
- REANIMATION PACKAGE OF REFORMS (2018): *Biggest Achievements of the Ukrainian Reforms*. Forrás: www.rpr.org.ua (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)

RFE/RL (2018): *Ukraine Conflict Has Increased Spread Of HIV In 'Silent Epidemic'*. Forrás: www.rferl.org (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)

TSAFOS, Nikos (2018): *Europe Turns to Russia, and Elsewhere, to Meet Rising Gas Demand in 2017*. Forrás: www.csis.org (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)

U.S. COAST GUARD (2017): *Major Icebreakers of the World*. Forrás: www.dco.uscg.mil (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)

WHITMORE, Brian (2018): *So, What Happens Next?* Forrás: www.rferl.org (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)

YUEN, Stacey (2017): *Mysterious craters blowing out of Russia could mean trouble for the whole planet*. Forrás: www.cnbc.com (A letöltés dátuma: 2018. 09. 19.)

Varga Gergely

KITEKINTÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKRA

2038-IG

Az amerikai régió egyik kitüntetett sajátossága biztonságpolitikai szempontból, hogy a térségben található a legerősebb és egyetlen globális hatalom az Amerikai Egyesült Államok. Ennek egyrészt az a következménye, hogy a térség stratégiai jelenére és jövőjére az USA döntő befolyást gyakorol, egyben rendkívüli stabilitást is biztosítva a térség geopolitikai viszonyaira. Ez különösen az Egyesült Államokkal közvetlenül szomszédos Észak-Amerikára igaz, a latin-amerikai térség egészére nézve már kevésbé, tekintettel a nagyobb földrajzi távolságokra, más regionális középhatalmak szerepére (Brazília) és külső szereplők nagyobb mozgásterére (Kína) az USA-tól távolabb eső dél-amerikai régióban.

A másik tényező, amit figyelembe kell vennünk az az, hogy az Egyesült Államok globális hatalomként minden más régióra jelentős befolyást gyakorol, és előreláthatólag ez a szerepe meg is fog maradni. Ennek jellegét, mértékét és az ezekből következő várható különböző forgatókönyveket e tanulmány még érinteni fogja. Ennek függvényében fontos hangsúlyozni, hogy jelen tanulmány alapvetően az amerikai kontinens stratégiai folyamataira fog koncentrálni, az Egyesült Államok globális szerepvállalására és más régiókban mutatott aktivitására csak szűk mértékben fog kitérni.

Mindemellett az észak-amerikai régió elsődlegesen az Egyesült Államok miatt Európa, és benne Magyarország számára kulcsfontosságú partner marad. Észak-Amerika két állama, az Egyesült Államok és Kanada a NATO keretében továbbra is intézményesített részese marad az európai biztonsági rendszernek, és az Egyesült Államok katonai jelenléte meghatározó jelentőségű marad az európai NATO-tagállamok védelme tekintetében. Az előbbieken mellett a transzatlanti gazdasági kapcsolatok is alapvetőek maradnak mindkét fél számára, globális kérdésekben a biztonsági kérdésektől kezdve a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok szabályozásáig pedig továbbra is egymás legfontosabb partnerei maradnak.

KULCSÁLLAMOK

Az amerikai földrész egyértelmű kulcsállama az Egyesült Államok. A régió egészét nézve méreteiből adódóan leginkább Brazília merülhet még fel dél-amerikai kulcsállamként, ám a hatalmi dimenziókban megmutatkozó korlátozott képességei, szűk relatív előnye más regionális középhatalmakhoz képest (Argentína, Mexikó), az USA befolyásának jelentősége és Brazília kulturális különbözősége Latin-Amerika többi államától (portugál nyelv a spanyol helyett) megfosztja ettől a címtől. Erre tekintettel a kulcsállamok PESTEM-elemzése vonatkozásában az Egyesült Államok jövőjét várhatóan meghatározó trendek és driverek azonosítására és bemutatására szorítkozunk.

Jelen stratégiai előrejelzés abból indul ki, hogy az Egyesült Államok globális hatalmi elsősége összességében megmarad (MILLER 2015, 11.), noha Kína, különösen gazdasági dimenzióban, beérheti az USA-t 2030 körül (Scott–

Sam 2018). Ugyanakkor a nemzeti össztermék mérete önmagában nem mond el mindent az ország gazdasági hatalmáról, ugyanis nem veszi figyelembe többek között a gazdasági fejlettséget, a termelési láncolatban elfoglalt helyet, az innovációs képességet (Beckley 2011, 58.). Ezek tekintetében pedig az USA várhatóan erősebb pozícióban lesz Kínához képest. Emellett ha a gazdasági hatalom mellé a katonai képességeket, a nemzetközi rendszerben betöltött szerepet (például szövetségesi kapcsolatokat), a puha hatalmi képességeket is számításba vesszük, az aggregát hatalmi pozíció tekintetében az Egyesült Államok elsősége valószínűsíthető (Beckley 2011). Az Egyesült Államok vezette unipoláris nemzetközi rend és az amerikai hegemonia azonban 2040-re már végképp a múlté lesz. Noha továbbra is a legerősebb hatalom lesz, Kína és más feltörekvő államok regionális szinten komoly kihívást fognak intézni az Egyesült Államokkal szemben. A fentiek tükrében az amerikai hatalom relatív gyengülése fog bekövetkezni globális szinten (Strategic Horizons 2013a, 10.).

A politikai dimenzióban, külpolitikai vonatkozásban az Egyesült Államok globális aktivitása várhatóan fennmarad, azaz jelentős politikai és katonai tényező marad, különös tekintettel az ún. kulcsrégiókban, Európában, a Közel-Keleten és Ázsiában (Miller 2015, 41–52.). A globális politikai térben megtartja vezető hatalmi helyét, vagyis a nemzetközi folyamatok alakításában a vezető szerepét. Ebbéli pozícióját egyedülállóan szerteágazó szövetségi kapcsolatai, diplomáciai aktivitása, puha hatalmi eszközei, valamint a mindezeket alátámasztó materiális hatalmi tényezők (gazdasági, katonai potenciál) kombinációja révén tudja megtartani.

Ez az aktivitás azonban fókuszáltabb lehet egyrészt Ázsiára nézve, ahol a legfontosabb rivális Kína egyre inkább igyekszik az USA befolyását korlátozni közvetlen környezetében, Kelet- és Délkelet-Ázsiában (MoD 2014, 151.). Másrészt az USA a nemzeti biztonság szempontjából szűkebben értelmezett stratégiai kérdésekre, vagyis a regionális szinten rivális nagy- és középhatalmak ellenséges törekvéseinek korlátozására fog inkább fókuszálni. Európára nézve Oroszország, a Közel-Keletet tekintve Irán, a Távols-Keletre vonatkozólag elsősorban pedig Kína hatalmi ambícióinak feltartóztatását jelenti majd (GPF 2015).

Az USA ugyanakkor jelentősebb mértékben lesz kénytelen a szövetségeseire is támaszkodni regionális érdekeinek érvényesítésében, vagyis Európában a NATO-ra, Kelet-Ázsiában Japánra és Dél-Koreára hárulhatnak nagyobb védelmi terhek (MoD 2014, 104.). Az unilaterális szerepvállalás költségei és kockázatai ugyanis növekedni fognak a rivális hatalmak növekvő erőforrásai, vagyis Washington relatív előnyének szűkülése következtében (Miller 2015, 48–49.). Másrészt az amerikai belpolitikai szempontok is a globális szerepvállalás költségeinek megosztása irányába fog hatni, hiszen az amerikai közvélemény egyre kritikusabb lesz a fejlett szövetséges államok védelmi terheinek átvállalásával kapcsolatban. A fentiekből következőleg nagyméretű unilaterális katonai beavatkozásokra kisebb politikai tér fog nyílni. Ehhez kapcsolódóan az USA vezetésével működő nemzetközi biztonsági szervezetek és bilaterális kapcsolatok mint érdekegyeztető fórumok jelentősége nőni fog. Más széles körű tagsággal bíró nemzetközi multilaterális szervezetek, például az ENSZ, ugyanakkor még kevésbé fogják befolyásolni az amerikai külpolitikát (MoD 2014, 84.). Ezekben a szervezetekben ugyanis egyre inkább megnyilvánulnak majd a feltörekvő hatalmak és harmadik világbeli államok USA-val ellentétes érdekei, és a nagyhatalmi ellentétekkel összefüggésben e szervezetek döntéshozatali bénultsága (Miller 2015, 49.). A multilaterális nemzetközi szervezetek bénultsága hozzájárul ahhoz is, hogy a nem állami szereplőket egyre kevésbé tudja az USA az ellenőrzése alatt tartani.

Az Egyesült Államok belpolitikai dimenziójában is változások várhatóak. A változás egyik legfontosabb mozgatórugója az új infokommunikációs technológiáknak köszönhetően a politikai kommunikáció átalakulása. A közösségi média és más új kommunikációs technológiák alkalmazásával a politikai szereplők közvetlenebbül fognak tudni kommunikálni a választókkal, személyre szabottabb üzeneteket tudnak eljuttatni számunkra (Miller 2015,

36–37.). Ezzel együtt a közvélemény befolyásolásának módja is változik, ugyancsak a kommunikációs technológiáknak köszönhetően erősödik a választói buborékok szerepe, amelyekben egysíkú narratívák uralkodnak termékeny diskurzus nélkül. A fenti folyamatok összefüggenek azzal, hogy a populizmus mint kommunikációs stratégia szerepe megnő. Vagyis az elitellenesség, a politikai harc állandósult fokozása, a leegyszerűsített bináris választási logika (jó–rossz) állandósult jellemzői lesznek az amerikai politikai rendszernek.

A fenti folyamatok eredményeként megjelenő politikai polarizáció a hagyományos pártstruktúrára is kihat. A klasszikus pártok, pártstruktúrák és pártelitek gyengülése várható. Mindez nem jelenti feltétlenül a duális szerkezetű amerikai politikai rendszer, illetve a demokrata és a republikánus pártok megszűnését, de nagyobb befolyást fognak gyakorolni rájuk az előbbi struktúrákon kívül szerveződő mozgalmak, esetlegesen képződő új pártok. Az új technológiáknak köszönhetően átalakulhat az amerikai politikai kampányok finanszírozása is, könnyebb lesz szélesebb támogatói bázist elérni és mozgósítani pénzügyi támogatás megszerzéséhez is.

Gazdasági téren az egyik leginkább meghatározó tényező az energiaellátásban zajló, az ország számára kedvező változás. Az új technológiáknak köszönhetően az Egyesült Államokban kitermelhető hazai palaolaj és palagáz jelentősége az energiatermelés és felhasználás vonatkozásában tovább fog erősödni, ami jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy az amerikai energiatermelés 20%-kal fog növekedni a 2040-es időtávlatban (EIA 2017, 12.). Mindeközben az összenergia-fogyasztásaalig fog 5%-kal emelkedni a 2016-os szinthez képest (EIA 2017, 10., 40–52.).

Ez jelentős előnyökkel fog járni a hazai energiabiztonság szempontjából, hiszen tovább fog csökkenni az energiainport igénye, ami különösen a közel-keleti térségben zajló folyamatokban biztosít nagyobb rugalmasságot az amerikai külpolitika számára (IEA 2017, 55.). Ugyanakkor ez a függőségcsökkenés csak viszonylagos marad, hiszen az amerikai gazdaság is erőteljesen függ a világpiaci energiaáraktól, részben közvetlenül az energiahordozók ármozgását tekintve, részben pedig az energiaárak más termékekbe való begyűrűzése miatt az importált termékek révén (Cordesman 2013, 11.).

Ugyanakkor a relatíve olcsó hazai energia más amerikai szektorok versenyképességét is növeli majd, továbbá a globális energiapiac egyre jelentősebb szereplőjeként külkereskedelmi szempontból is gazdasági haszonnal jár (MoD 2014, 103.). Mindez az energiainportra szoruló térségek, így különösen Európa irányába javítja az Egyesült Államok alkupozícióját.

Az amerikai gazdaság erejének legmeghatározóbb indikátora az innovációs képesség lesz. E tekintetben kitüntetett globális szerepét várhatóan továbbra is meg fogja őrizni, noha Kína jelentősen meg fogja közelíteni e téren. A kereskedelempolitika terén az Egyesült Államok nemzetközi függősége továbbra is fennmarad, különösen az import vonatkozásában (MoD 2014, 104.). Emellett a nemzetközi pénzpiacoktól való kölcsönös függősége is megmarad, különösen az amerikai államadósság külföldi finanszírozását illetően (Miller 2015, 16.). A protekcionista kilengések átmeneti jelenségek lesznek, az USA továbbra is alapvetően liberalizált, intenzív nemzetközi kereskedelmet folytató gazdasági hatalom marad (Miller 2015, 15–15.). Ugyanakkor a kereskedelmi kapcsolatok fragmentáltabbak lesznek, a nagy, egységesen liberalizált szabadkereskedelmi övezetek helyett felértékelődik a bilaterális kereskedelmi kapcsolatok jelentősége. A kereskedelmi kapcsolatok régió szerinti bontását illetően ugyanakkor tovább erősödik Ázsia szerepe Európa relatív gyengülésével.

Továbbra is jelentős előnyt fog jelenteni az USA számára, hogy a nemzetközi pénzügyi rendszerben a dollár vezető szerepe fennmarad, vagyis az amerikai dollár mint elsődleges tartalékvaluta és nemzetközi elszámolási pénz szerepe megmarad (Miller 2015, 15–17.). A dollár kulcsvaluta szerepének megmaradása továbbra is jelentős előnyökkel fog járni az amerikai gazdasági számára, csökkenti az árfolyamkockázatot, versenyelőnyt biztosít az ame-

rikai pénzügyi vállalatok számára, továbbá a dollárt tartalékvalutaként használó országok érdekeltek maradnak az amerikai gazdaság egészséges fejlődésében és a dollár értékállóságában (Beckley 2011, 49.).

Az amerikai gazdaság erejéhez továbbá jelentős mértékben hozzájárul a természeti erőforrások bősége (termőföld, édesvíz, nyersanyagok (NIC 2013). A humán erőforrások tekintetében a kutatás-fejlesztés terén meglévő kapacitások – különösen az egyetemi hálózat és a már kiépült, csúcstechnológiát képviselő klaszterek – továbbra is az amerikai gazdasági hatalom egyik alappillére marad. Ugyanakkor – tekintettel az öregedő népességre és a hozzá kapcsolódó szociális kiadásokra – növekvő problémát jelent az adósságállomány (MoD 2014, 104.).

Az Egyesült Államok más fejlett országokhoz képest kedvezőbb demográfiai kilátásokkal bír, népessége 2040-re várhatóan átlépi a 380 millió főt (Strategic Horizons 2013b, 204.). Az amerikai társadalom átalakulása felgyorsul, vagyis a hagyományos WASP (fehér, angolszász, protestáns) rétegek elvesztik többségüket, és a korábbi kisebbségek kerülnek többségbe (Colby–Ortman 2015, 1–2.). Ugyanakkor a kisebbségek közül – latinok, afroamerikaiak, ázsiaiak – egyik sem kerül domináns helyzetbe, noha az ázsiaiak aránya várhatóan erőteljesebben növekszik majd. A fehér, angolszász kulturális héttérrel bíró társadalmi csoportok relatív súlyának csökkenése az olvasztótégely működőképességének gyengüléséhez vezethet. Az amerikai társadalom hagyományos angolszász kulturális gyökereinek gyengülése a transzatlanti kapcsolatokra is kihatással lehet, az Európához fűződő, közös értékekkel és kulturális hagyományokkal ötvözött különleges kapcsolat gyengülhet. Az amerikai társadalom korfája ugyanakkor kedvezőbb más fejlett országokéhoz képest, vagyis ott kevésbé lesz érezhető az előregedéssel kapcsolatos demográfiai válság (Colby–Ortman 2015, 4.).

Technológiai téren az USA megmarad az információs forradalom középpontjának, ezt biztosítja az, hogy jelenleg a világ kutatás-fejlesztési forrásainak 35%-át az Egyesült Államok fedezi (Strategic Horizons 2013b, 203.). Ez ugyanakkor növeli sebezhetőségét a kibertér kockázataira tekintettel. A védelmi célú kutatás-fejlesztés és a hardtechnika továbbra is fontos szerepet fog játszani az ország technológiai színvonalának megőrzésében is (Miller 2015, 21–30.). Ugyanakkor egyre nagyobb kihívást jelent majd a szellemi termékek, felfedezések védelme, továbbá a polgári szféra technológiai vívmányainak katonai alkalmazása olyan formában, hogy megőrizze technológiai előnyét a rivális hatalmakkal szemben. Az angol nyelvűség és az amerikai nyitott társadalom ugyanakkor továbbra is előnyt jelent majd a K+F tevékenységeket tekintve, különösen a „brain drain” szempontjából.

Katonai téren megmarad az Egyesült Államok globális vezető szerepe, noha előnye különösen Kínával szemben és más riválisaival szemben is csökkenni fog (Military Balance 2013, 32–34.). A katonai költségvetés terén ugyan Kína megközelítheti, de hasonlóan a gazdasági hatalomhoz, ez nem ad teljes képet a katonai erőviszonyokról. Meghatározó az is, hogy a gazdasági kapacitásain keresztül milyen formában tartja fenn, modernizálja és integrálja az egyedi technológiákat egy jól működő katonai rendszerré (Beckley 2011, 74.).

Az egyik legfontosabb előnyét továbbra is az fogja képezni, hogy megmarad az interkontinentális erőketvitő képessége, amelyhez hasonló képességgel várhatóan egyik riválisa sem fog még rendelkezni (Strategic Horizons 2013b, 204–205.). Ebben a tekintetben az egyedülálló nagyságú repülőgép-hordozó kötelékek és a katonai légi szállítási képességei kitüntetett szerepet játszanak. A katonai előny fenntartásához továbbra is a GDP-hez viszonyítva jelentős katonai költségvetéssel fog majd rendelkezni, várhatóan megtartva vezető pozícióját is a védelemre költött összeg abszolút értékét tekintve. Az amerikai katonai technológiai előny – különösen a nem tömegpusztító fegyverek esetében – megmarad majd. Növekvő figyelmet fordítanak majd az aszimmetrikus fenyegetésekkel szembeni felkészülésre a kettős felhasználású technológiák, a hibrid hadviselés és a nem állami szereplők egyre szélesebb penetrációjára tekintettel (US Army 2017, 4–20.). Az előbbiek mellett a katonai magánvállalatok szerepe

is növekedni fog. A robotizáció és a távolról irányított fegyverek egyre jelentősebb szerepet kapnak majd az amerikai hadviselésben, lehetővé téve a korlátozott mértékű, gyors, amerikai részről kis közvetlen kockázattal járó, célzott katonai műveleteket (Miller 2015, 28–30.). A technológiai fejlődés következtében felértékelődik továbbá a világűr katonai célú használata, amelyben az USA meg fogja őrizni vezető szerepét. Az éghajlatváltozás következtében gyakoribbá váló katasztrófák miatt ugyanakkor több feladat hárul majd az amerikai haderőre a nemzetközi humanitárius műveletekben.

Környezeti szempontokból kiemelendő az ország rendelkezésére álló természeti erőforrások gazdagsága (NIC 2017, 68–75.). A környezetvédelem jelentősége növekedni fog, tekintettel a környezetszennyezéssel járó növekvő kihívásokra, ám ezen a téren más nagyhatalmak még nagyobb nehézségekkel fognak szembesülni. A klímaváltozásnak kettős hatása lesz az Egyesült Államok éghajlatára (NIC 2017, 59.): míg a már ma is szárazsággal és vízhiánnyal küzdő déli, délnyugati területeken fokozódnak a negatív hatások, addig az ország északi területein a mezőgazdaság szempontjából is kedvező változások várhatóak (MoD 2014, 103.). Emellett az északi-sarkvidéki területek felmelegedése Alaszkában szintén gazdasági előnyökkel jár az Egyesült Államok számára.

REGIONÁLIS TRENDK

Regionális kitekintéssel Észak-Amerika vonatkozásában hangsúlyozandó a térség rendkívül erős politikai stabilitása, amely komoly előnyt jelent Eurázsia növekvő instabilitásához és hatalmi átalakulásához képest. Ebben meghatározó szerepet játszik majd továbbra is az USA és Kanada szoros politikai, gazdasági és katonai együttműködése. Az Egyesült Államok vonatkozásában a már említetteken kívül Észak-Amerika politikai dimenziójában szólnunk érdemes az északi-sarkvidéki területek felértékelődéséről az új hajózási útvonalak megnyílása, valamint a nyersanyagforrásokért folytatott növekvő verseny miatt (MoD 2014, 106.). Katonai vonatkozásban az extrém hideg körülmények között is alkalmazható fegyverek fejlesztése kap nagyobb hangsúlyt, valamint nagy teljesítményű jégtörő hajók rendelkezésre állása. A sarkvidéki területek ellenőrzéséért folytatott verseny növekvő védelmi kihívások elé állítja a hatalmas kiterjedésű északi területekkel bíró, de gyéren lakott Kanadát.

Latin-Amerika meghatározó politikai jellegzetessége marad, hogy az Egyesült Államokon kívül nem emelkedik ki olyan hatalom, amely kulcsállamként döntő befolyást tudna szerezni a térségben. Ezzel párhuzamosan – noha megmaradnak a regionális integrációs törekvések, sőt bizonyos területeken tovább fejlődhetnek, de az Európai Unióhoz hasonló mélységű integrációra nem lehet számítani (MoD 2014, 109.). Ezzel együtt a külső hatalmak rivalizálása a politikai és gazdasági befolyásért és térfoglalásért tovább éleződik. Ebben a kontextusban az Egyesült Államok relatív teret veszít Kínához képest, különösen Dél-Amerikában és a gazdasági-kereskedelmi dimenziókban. Az amerikai–kínai vetélkedés azonban alapvetően gazdasági jellegű marad a térségben, az USA katonai elsősége ott megkérdőjelezhetetlen marad (MoD 2014, 110.). Meghatározó jellemző marad továbbá a gyenge államiság, különösen Közép-Amerikában és Dél-Amerika Egyenlítőhöz közeli államaiban. Ugyanakkor a latin-amerikai térség más országaiban is általános kihívást jelent majd az államok hatékony működésére és az alapvető állami funkciók ellátására (közbiztonság) nézve a szervezett bűnözés és a korrupció. Mexikó gazdasági fejlődését különösen érzékenyen érinti továbbra is a szervezett bűnözés, a kábítószerkereskedelem és az azzal kapcsolatos erőszak (MoD 2014, 114–116.).

Gazdasági dimenzióban a régióra továbbra is alapvetően nyersanyagexportörként és felvevőpiacként lehet majd tekinteni. Brazília továbbra is csak regionális viszonylatban emelkedik ki gazdasági potenciálja tekintetében,

Mexikó pedig alacsonyabb hozzáadott értékű ipari termékekkel kapcsolódik be a regionális (USA által dominált) termelési láncolatokba. Latin-Amerika összességében gazdaságilag fejlődik, de a gazdaság szerkezete miatt és a nyersanyagexport-függőség miatt továbbra is érzékenyen reagál majd a globális gazdasági folyamatokra, esetleges válságokra (MoD 2014, 109–112.). Gyors gazdasági felzárkózásra továbbra is kevés az esélye a régió országainak. Az energia területén fontos továbbá megemlíteni Brazília és Venezuela tengeri olajtermelésének növekvő jelentőségét.

A gazdasági fejlődéssel párhuzamosan a régió hosszú ideje meglévő szociális feszültségei megmaradnak. Ebben a tekintetben az erős társadalmi vagyoni polarizáció és nagy mértékű mélyszegénység fennmarad. A lassuló ütemű, de továbbra is növekvő népeség-növekedéssel is összefüggésben a migrációt ösztönző tényezők továbbra is jelen lesznek a régióban (Saad 2009, 8.). Így jelentős marad a migrációs nyomás az Egyesült Államok irányában, különös tekintettel Közép-Amerikából; illetve Dél-Amerika gazdasági centrumai felé az Egyenlítőhöz közel eső államokból (Price 2017, 17.). Az erőteljes urbanizáció folytatódik, továbbra is a világ leginkább urbanizált térsége lesz, ám kedvezőtlen szerkezetben és a szociális feszültségeket újratermelve (Price 2017, 18.; IEA 2015, 50.). Dél-Amerika megapoliszai egyre erőteljesebb politikai-gazdasági pólust képeznek majd az adott országokon belül. Mindezek mellett a szervezett bűnözés, különösen a kábítószerkereskedelem, valamint a közbiztonság hiánya továbbra is jelentős negatív hatást fog gyakorolni a dél-amerikai társadalmakra (MoD 2015, 114–115.; Strategic Horizons 2013b, 230.). A régió a gazdasági fejlődése ellenére technológiai vonatkozásban továbbra is lemaradásban lesz.

Az éghajlatváltozással összefüggő környezeti változások rendkívül erőteljesen és többnyire negatívan hatnak majd Latin-Amerika országaira. Az éghajlatváltozással összefüggő kihívások – szélsőséges csapadékeloszlás, mezőgazdasági termelés szélsőségesen változó hozamai – és erőforrás-szűkösség miatt az életkörülmények romlására lehet számítani a régióon belül kiterjedt térségekben (NIC 2013). Közép-Amerika és a Karib-térség gyenge intézményekkel és erőforrásokkal bíró államai különösen erőteljesen kitettek lesznek a szélsőséges időjárási jelenségek negatív hatásainak. Dél-Amerika jelentős területein a növekvő vízhiány jelent majd problémát a mezőgazdaság számára, a jelenleg mezőgazdasági művelés alatt álló területek 50%-át fenyegeti 2050-re az elsivatagosodás veszélye (NIC 2013, 65.). Jelentős problémákat okoz majd a környezetszennyezés, a globális ökoszisztéma szempontjából is jelentős erdőségek (Amazonas-medence) pusztulása, és az intenzív bányászat (Andok) (Strategic Horizons 2013b, 230.). Dél-Amerika déli térségeiben ugyanakkor kedvező hatásai is lesznek az éghajlatváltozásnak.

A latin-amerikai régió országai továbbra is másodvonalbeli haderőkkel fognak rendelkezni. Ennek tükrében létszámukban nagy, de gyengén felszerelt, technikailag elmaradottabb hadseregek állnak majd az államok rendelkezésére. Egyedül Brazília rendelkezik majd más térségeket is érintően korlátozott katonai erőkitérítési képességgel (MoD 2015, 113–114.). A korlátozott logisztikai és erőkitérítő képességeikre tekintettel a jelentősebb latin-amerikai haderők is csak regionális szinten lesznek bevethetőek, globális perspektívában súlytalan katonai képességekkel fognak csak rendelkezni. A latin-amerikai hadseregek elsősorban felkelésellenes műveletekre, illetve belső rendfenntartási műveletekre és azzal összefüggő kiegészítő feladatokra (szervezett bűnözői csoportok elleni fellépés, közrend fenntartása, katasztrófavédelem) lesznek alkalmazhatóak (Strategic Horizons 2013b, 228–229.). Ezzel is összefüggésben nagyméretű államközi fegyveres konfliktus kialakulásának az esélye kicsi, de kisebb konfliktusok – határviták, természeti erőforrások és tengeri területek feletti ellenőrzés – kialakulásával számolni lehet.

MEGHATÁROZÓ DRIVEREK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Nemzetközi viszonylatban a legfontosabb amerikai politikai driver a globális vezető szerep fenntartására vonatkozó törekvés. Az egyéb politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai és katonai törekvések mind alapvetően ezt a célt fogják szolgálni. A globális vezető szerep fenntartásához szorosan kapcsolódik az, hogy az Egyesült Államok az érdekeinek megfelelő nemzetközi rendszer megőrzésére, illetve kialakítására törekszik majd. Ebben a kontextusban meghatározó szerepet kap az a célkitűzés, hogy Kínát minél inkább integrálja a nemzetközi rendszerbe, illetve megakadályozza azokat a kínai törekvéseket, amelyek nemzetközi vagy regionális szinten az Egyesült Államok kizorítására törekszenek.

A belpolitikai térben jelentős driverként szerepelnek majd az amerikai politikai stabilitás fenntartását szolgáló kormányzati politikák. A másik oldalról meghatározó driver lesz a globalizációellenes és a globalizációpárti politikai erők és az őket támogató társadalmi csoportok közötti konfliktus. Ebben a vonatkozásban a társadalmi széthúzás erősítő tényezők, valamint a szélsőségek korlátozása és kezelése központi kérdés lesz a jövőbeni amerikai kormányzatok számára. Ehhez kapcsolódóan az inkább globalizációpárti adminisztráció védelmét szolgáló kormányzati politika is fontos tényező marad.

A gazdasági téren a legjelentősebb célkitűzés az, hogy az Egyesült Államok megőrizze vezető gazdasági pozícióját. Ebben a vonatkozásban kulcsfontosságú driver az innovációs képesség fenntartására irányuló törekvés, szem előtt tartva azt a célkitűzést, hogy az USA megmaradjon a globális innováció központjaként. Ebben a vonatkozásban meghatározó a vállalkozóbarát üzleti környezet, a kutatás-fejlesztésre fordított jelentős források, a jövő stratégiai iparágainak támogatása és védelme (IT, mesterséges intelligencia, nanotechnológia, géntechnológia). A pénzügyi rendszer oldaláról központi driver lesz a dollárnak a nemzetközi pénzügyi rendszerben betöltött szerepét erősítő kormányzati politika. A robotizáció és ezzel kapcsolatban a gyáripari munkahelyek számának csökkenése meghatározza az amerikai gazdaság szerkezetének átalakítását. Ebben a vonatkozásban a foglalkoztatást illetően a szolgáltató szektor további növekedése szintén említésre méltó.

Az amerikai gazdaság globális versenyképességét jelentősen befolyásoló tényező marad az energetikai szektor. E tekintetben az energiahordozók kitermelését támogató kormányzati politika és az energiaexport politikai eszközként való alkalmazása jelentős drivernek lesznek. A kereskedelempolitikában az Egyesült Államok proaktív, kezdeményező szerepe megmarad fontos driverként.

Társadalmi dimenzióban az egyenlőtlenségek kezelését, mérséklését, az „amerikai álom” életben tartását szolgáló kezdeményezések fontos drivernek lesznek. Technológiai téren a „brain drain”, vagyis a „minőségi migráció” meghatározó szempont marad. Megmarad továbbá a kiemelt figyelem a technológiai fejlesztésekre. Ugyanakkor a technológiai fejlődéssel járó kockázatok kezelésére való felkészülés is megemlítendő e körben. A technológiai újítások társadalmi hatásaival kapcsolatos növekvő kockázatok (például a közösségi média negatív hatásai) fontos tényezők lesznek az amerikai társadalom alakításában. A nyílt, demokratikus társadalmak sebezhetősége az új technológiák és kommunikációs eszközök révén egyre jelentősebb problémákat fog okozni.

Katonai téren az erőkivetítő képességek megtartását és fejlesztését szolgáló intézkedések fontos eszközök lesznek annak érdekében, hogy az Egyesült Államok továbbra is biztosíthassa globális katonai jelenlétét. A katonai technológiai fölény megtartásában a védelmi célú K+F jelentősége megmarad. A katonai fejlesztések terén meghatározó driver lesz a rakétavédelem, a robotizáció és az automatizált fegyverrendszerek és a mesterséges intelligencia alkalmazása. A távolról irányított fegyverek (például drónok) fejlődése meghatározó lesz az USA nem-

zetközi katonai műveleteinek alakításában. A tömegpusztító fegyverekre ugyanakkor kisebb hangsúly fog esni, tekintettel a nagyhatalmak már meglévő elrettentési képességére.

Környezeti kérdések vonatkozásában a relatíve megengedő környezetvédelmi szabályok fennmaradnak, ugyanakkor az innovációban a fenntarthatóságra jelentős súlyt helyeznek.

FORGATÓKÖNYVEK

Észak-Amerika és az Egyesült Államok vonatkozásában a jelen tanulmány két scenáriót határoz meg. Mindkettő abból a feltevésekből indul ki, hogy az Egyesült Államok kitüntetett globális pozíciója nem fog érdemben változni, ezért a járulékos változás mértéke is korlátozott lesz. Elemzésünkben kizártuk továbbá egy globális katonai konfliktus lehetőségét, amelynek kimenete értelemszerűen igen nagy bizonytalansági tényezőt hordozna magában. A két scenárió az Egyesült Államok globális aktivitásának lehetséges változataira utal. Míg az első scenárió egy „globálisan aktív USA” képét vetíti előre, addig a második scenárió egy „befelé forduló USA” jellemzőit vázolja fel.

I. Globálisan aktív Egyesült Államok

A globálisan aktív USA legfontosabb jellemzője, hogy az USA vezető hatalomként nem mond le a világpolitika alakításáról, globális amerikai katonai jelenléte fennmarad szövetségi rendszerek, támaszpontok, tengeri és légi jelenlét formájában. A katonai jelenlét továbbá proaktív politikával is párosul, vagyis alakítója marad a nemzetközi hatalmi viszonyoknak, különös tekintettel a kulcsfontosságú régiókra. Ebben a kontextusban tehát az Egyesült Államok vezette szövetségi rendszerek (például a NATO, bilaterális védelmi szerződések) fennmaradnak, és az Egyesült Államok maga is fenntartja a globális cselekvési képességeit. Vagyis ha lehet, a szövetségeseivel koalícióban érvényesíti az érdekeit, ám az unilaterális cselekvés lehetőségét és az ahhoz szükséges katonai képességeket is fenn kívánja tartani magának. A katonai fejlesztések tehát abszolút prioritást fognak élvezni az amerikai költségvetésben. Ebben a forgatókönyvben Kína és Oroszország a legjelentősebb riválisok, ellensúlyozásuk és feltartóztatásukra elsősorú prioritása marad az Egyesült Államok részére. E rivális hatalmak nemzetközi befolyását globális szinten igyekszik majd korlátozni, tehát az Egyesült Államok számára kevésbé fontos régiókban (például Afrikában) is. E vonatkozásban felértékelődnek továbbá az USA számára a Kínával szemben regionális szinten ellensúlyt képező országok, így különösen India. Ez utóbbival a stratégiai partnerség elmélyülésére lehet számítani.

A globálisan aktív Egyesült Államok a globális kormányzás és a nemzetközi intézményrendszer területén is aktív, kezdeményező szerepet vállal majd. E téren Washington kezdeményező lesz új nemzetközi gazdasági szervezetek alakításában, tekintettel az átalakuló kereskedelmi szokásokra. A rivális hatalmak és feltörekvő országok miatt az Egyesült Államok növeli a nemzetközi aktivitást gazdasági-diplomáciai téren. Ebben a vonatkozásban bizonyos nemzetközi szervezetek reformját sürgeti majd, hogy megőrizze bennük befolyását, és azok alkalmasak legyenek a feltörekvő országoknak a meglévő nemzetközi rendszerben tartására. A soft power jelentőségét felismerve és a rivális hatalmak növekvő aktivitását ellensúlyozva a korábbiakhoz képest jobban támogatja majd a számára hasznos NGO-kat.

Belpolitikai téren elképzelhető a közélet további radikalizálódása, de az amerikai politikai rendszer töredezettségét sikerül kordában tartani, tekintettel arra is, hogy az aktív globális szerepvállalás előfeltétele a belső problémák kezelése, és a politikai eliten belüli nézetazonosság az aktív külpolitika előfeltétele.

A gazdasági és technológiai fejlettséggel összefüggésben megmarad az amerikai brain drain mechanizmusa, vagyis a magasan képzett szakemberek elszívása más régiókból és országokból. Az aktív globális szerepvállalás ezzel összefüggésben nyitottabb migrációs politikával is jár, mivel ez a hagyományos politikai és gazdasági elit befolyásának továbbélését is feltételezi, amely hagyományosan nyitottabb migrációs politikát képvisel.

A globális környezeti kérdésekben az USA jobban törekszik az együttműködésre más államokkal annak érdekében, hogy ezen a növekvő jelentőségű területen ne szigetelődjön el, és a nemzetközi környezetvédelmi előírásoknak jobban eleget kíván majd tenni.

A katonai dimenzióban a globálisan aktív jelenlét miatt magas védelmi kiadásokkal kell számolni. Az aktív intervenciós politika és más régiókban való aktív és jelentős állandó katonai jelenlét miatt a szárazföldi haderő technológiai fejlesztése (harckocsik, tüzérség) és általában a támadóképessegek fejlesztése kiemelt figyelmet fog kapni. Az USA a konfliktusok teljes spektrumában képes marad a hadviselésre, és hajlandó lesz a katonai erejét egyedül is alkalmazni.

Az Európához fűződő kapcsolatokat illetően megmarad a politikai-katonai szövetség, noha a gazdasági rivalizálás mindeközben erősödhet is. Az együttműködés legfontosabb mozgatórugója a közös fellépés Oroszország és Kína a nyugati érdekeket veszélyeztető lépéseivel szemben, valamint az instabil régiók és széteső államok biztonsági kockázatainak (terrorizmus, illegális migráció) kezelése. Az előbbi vonatkozásában az Oroszországgal szembeni ellenséges amerikai magatartás továbbra is jelen lesz, míg a puha kihívások kezelésében különösen számít Európa civil képességeire.

II. Befelé forduló Egyesült Államok

A befelé forduló Egyesült Államok globális tekintetben csökkenteni fogja az aktivitását. Ennek tükrében aktív katonai és politikai jelenléte a számára fontos stratégiai régiókra – Kelet-Ázsiára, a Közel-Keletre és Európára – fog koncentrálni. E kulcsrégiókban is alapvetően reaktív magatartást fog tanúsítani, tehát a legfontosabb stratégiai érdekeinek a védelmezése céljából fog csak jelentősebb politikai, katonai és gazdasági erőforrásokat mozgósítani. Ezek vonatkozásában viszont továbbra is határozott, kemény érdekérvényesítésre lehet számítani. Alapvetően tehát e régiók hatalmi egyensúlyára fog koncentrálni, regionális és belpolitikai folyamatokat nem kíván aktívan befolyásolni. Tekintettel arra, hogy a korlátozottabb amerikai aktivitás kisebb állandó tengerentúli amerikai katonai jelenléttel is fog párosulni, a katonai dimenzióban felértékelődik az erőketítő képessége. Az Egyesült Államok stratégiai érdekeit érintő jelentős válság vagy katonai konfliktus esetén ugyanis kulcsfontosságú lesz a megfelelő katonai erő gyors felvonultatása az adott hadszíntéren.

A korlátozottabb amerikai jelenlét és aktivitás miatt több terhet kíván a szövetségesekre – az európai NATO-szövetségesekre, Japánra, Dél-Koreára – hárítani a regionális stabilitás és közös érdekek érvényesítése vonatkozásában. A szövetségesekkel folytatott viták így élesebbek lesznek és állandósulnak, negatívan hatva a politikai gazdasági kapcsolatokra is. India szerepe mint Kína regionális ellensúlya az amerikai stratégiában felértékelődik, ám gazdasági téren egyre több vonatkozásban riválisként is jelentkezik.

A befelé forduló USA egyik meghatározó jellemzője lesz a növekvő protekcionizmus. Ennek függvényében akár több nemzetközi szervezetből is kivonulhat. A protekcionizmus egyik formáját tükrözi a nemzetközi szervezetek irányában tanúsított szűkmarkúság, egyes ENSZ szakosított szervezetekből pénzügyi megfontolások miatt is kivonulhat.

A befelé forduló Egyesült Államok nagyobb nemzetközi passzivitását alapvetően belső tényezők kényszerítik ki. A nagyobb belső polarizáció, erőteljesebb társadalmi konfliktusok, a globalizációban vesztes társadalmi csoportok politikai erősödése kényszeríti ki a belső problémákra való fókuszlást („nation building at home”) és a nemzetközi szerepvállalás korlátozását. Az amerikai belpolitika radikalizálódása következhet be, a két hagyományos nagy párt mellett kisebb radikális pártok és mozgalmak előretörése figyelhető meg. A politikai spektrum tehát töredezettebbé válik, ami nehezítheti a politikai döntéshozatalt. Ebben a kontextusban a védelmi költségvetés csökkentése is napirendre kerülhet.

A bezárkózás gazdasági és társadalmi dimenziókban is érezteti hatását. A migráció vonatkozásában szigorúbb szabályozás felé mozdulhat el, ebben a körben a „minőségi migráció” – a magasan képzett szakemberek bevándorlása – is nehezebbé válhat. A migrációval szembeni fellépés szigorúbb határvédelemmel is párosul. A környezetvédelmi kérdések jelentősége háttérbe szorul a hagyományos amerikai iparágak – olaj- és gázipar, bányászat – lobbierjeje és protekcionizmust támogató választói csoportok gazdaságpolitikai preferenciái miatt.

A katonai dimenzióban az erőketítő képességek megléte és fejlesztése elsődleges prioritást kap. E vonatkozásban tehát a haditengerészet és a légierő kiemelt figyelmet kaphat. A szárazföldi katonai képességek vonatkozásában nagyobb tehervállalást fog elvárni a szövetségesektől, ezáltal minimalizálni is lehet az amerikai emberveszteségeket a fegyveres konfliktusokban. Ez utóbbira ugyanis az amerikai közvélemény egyre érzékenyebbé válik.

Az alapvetően reaktívabbá váló nemzetközi szerepvállalása miatt az aszimmetrikus és hibrid hadviseléssel összefüggő fenyegetések vonatkozásában támogató-kiegészítő szerepet vállal. E tekintetben is a helyi szövetségesek nagyobb szerepvállalását fogja ösztönözni, részükre olyan katonai képességeket fog rendelkezésre bocsátani, amelyek megerősítik, képessé teszik a hagyományos képességek alkalmazását (logisztika, felderítés, infokommunikáció). A fentiekkel összefüggésben humanitárius intervenciókban nem fog részt vállalni.

Washington számára a prioritás az egyes régiókat tekintve általában a stabilitás, illetve a stabilizáció lesz. A helyi és regionális viszonyokat átalakító szerepet annak költségei és kockázatai miatt tehát nem fog vállalni. Ennek mentén más régiókban hajlandó lesz számára kedvezőtlen politikai folyamatok tudomásulvételére addig, ameddig azok nem veszélyeztetik az amerikai stratégiai érdekeket. Európa jelentőségét a befelé forduló Egyesült Államok számára alapvetően Oroszország aktivitása határozza majd meg. Oroszországhoz fűződő viszonya hűvösen távolságtartó lesz. Ugyanakkor az ellentéteket enyhítheti, ha Washington kevésbé folytat aktív intervencionista külpolitikát az Oroszország számára fontos térségekben (Kelet-Európa, Közel-Kelet). Oroszország aktivitása és képességei határozzák majd meg, hogy milyen katonai jelenléttel kíván Európában jelen lenni, és az európai szövetségesekkel milyen mélységben kíván katonai téren együttműködni. Európára ugyanakkor gazdasági riválisként is tekint, a protekcionista amerikai törekvések az Európával folytatott kereskedelmi kapcsolatokat is negatívan érinthetik.

KONKLÚZIÓK

Az amerikai kontinens a térség politikai hatalmi struktúráját tekintve Eurázsia és Afrika régióihoz képest meglehetősen stabil marad az elkövetkezendő évtizedekben. Noha az amerikai kontinens egészének gazdasági és politikai jelentősége növekedni fog, a feltörekvő országok közül kiemelve Brazíliát, a globális hatalmi erőviszonyok és Európa jövője szempontjából az Egyesült Államok marad csupán meghatározó szereplő. Az Egyesült Államok verseny-

képes gazdasági rendszere, technológiai kapacitásai, jelentős természeti erőforrásai – különösen energiahordozókban – jól pozícionálják arra, hogy Kína mellett továbbra is a világ vezető gazdasági hatalma maradjon. Politikai stabilitása, relatív gazdasági ereje és katonai potenciálja révén más feltörekvő államokhoz képest összességében nagyobb aggregát hatalommal bír majd, de relatív hatalma jelentősen gyengülni fog, az egypólusú amerikai világrend már a múlté lesz. Ugyanakkor katonai ereje, szövetségi kapcsolatrendszere és gazdasági interdependencia miatt az európai országok számára továbbra is fontos tényező.

Az Egyesült Államok továbbra is a világ vezető katonai hatalma marad – noha Kína több katonai képesség vonatkozásában megközelíti vagy beéri –, ami Európa biztonsága és védelme szempontjából meghatározó jelentőséggel fog bírni, különösen Oroszország miatt. Az USA relatív gazdasági előnyének csökkenése és Kína vetélytársá válása miatt ugyanakkor Európa relatív súlya az amerikai külpolitikában csökkenni fog. Az előbbieket mellett az amerikai politikai-társadalmi folyamatok is a hagyományos transzatlanti kapcsolatok lazulását és a gazdasági-kereskedelmi jellegű viták kiéleződését eredményezhetik.

A lehetséges scenáriókat tekintve a fő kérdés az, hogy egy továbbra is globálisan aktív vagy egy befelé forduló Egyesült Államok lesz-e majd jelen a nemzetközi porondon. Mindkét esetben meg fogja őrizni katonai elsőségét, de utóbbi esetben alapvetően csak a nagyhatalmi erőversenyre fog koncentrálni, regionális szinten is nagyobb teret engedve a feltörekvő hatalmak érdekérvényesítésének. Ugyanakkor ez utóbbi esetben is megtartja globális erőketívítési képességét.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- Beckley, Michael (2012): China's Century? Why America's Edge Will Endure. *International Security*, Vol. 36, No. 3. 41–78.
- Colby Sandra L. – Ortman, Jennifer M. (2015): *Projections of the Size and Composition of the U.S. Population: 2014 to 2060*. Forrás: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2015/demo/p25-1143.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- Cordesman, Anthony (2013): *American Strategy and US "Energy Independence"*. CSIS Report. Forrás: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/131021_AmericanStrat_EnergyIndependence.pdf (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- EIA (2017): *Annual Energy Outlook 2017*. US Energy Information Agency. Forrás: [https://www.eia.gov/outlooks/aeo/pdf/0383\(2017\).pdf](https://www.eia.gov/outlooks/aeo/pdf/0383(2017).pdf) (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- GPF (2017): *The Road to 2040*. *Geopolitical Futures*. Forrás: <https://geopoliticalfutures.com/forecasts/envisio-ning-2040-2/> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- IEA (2017): *World Energy Outlook*. International Energy Agency. Forrás: https://www.iea.org/media/weoweb-site/2017/Chap1_WEO2017.pdf (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- Military Balance (2013): *The Military Balance*. London, IISS.
- Miller, David T. (2015): *Defense 2045. Assessing the Future Security Environment and Implications for Policy Makers*. Washington D.C. CSIS.
- NIC (2013): *Natural Resources in 2020, 2030, and 2040: Implications for the United States*. *National Intelligence Council Report*. Forrás: <https://www.dni.gov/files/documents/NICR%202013-05%20US%20Nat%20Resources%202020.%202030%202040.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- Price, John (2017): *Latin American Mega Trends, Americas Market Intelligence*. Forrás: <https://amiperspectiva.americasmi.com/wp-content/uploads/2017/07/5-Latin-American-mega-trends-Americas-Market-Intelligence-Analysis2.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- Saad, Paolo M. (2009): *Demographic Trends in Latin America and the Caribbean*. Workshop on Demographic Change and Social Policy organized by the World Bank and held at its Washington, D.C. headquarters, July 14–15, 2009.
- Scott, Malcolm – Sam, Cedrick (2018): *Here's How Fast China's Economy Is Catching Up to the U.S.* Forrás: <https://www.bloomberg.com/graphics/2016-us-vs-china-economy/> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- Strategic Horizons (2013a): *Main Elements*. Forrás: <https://www.defense.gov.fr/english/dgris/strategic-thinking/defense-foresight/en/strategic-horizons> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- Strategic Horizons (2013b): *Regional Approaches*. Forrás: <https://www.defense.gov.fr/english/dgris/strategic-thinking/defense-foresight/en/strategic-horizons> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- US Army (2017): *Multi-Domain Battle: Evolution of Combined Arms for the 21st Century 2025-2040*. Forrás: http://www.armac.army.mil/App_Documents/Multi-Domain-Battle-Evolution-of-Combined-Arms.pdf (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)

Bartók András

KITEKINTÉS A TÁVOL-KELETRE 2038-IG

Ázsia napjainkban és az elkövetkezendő évtizedekben egyre hangsúlyosabban válik a globális folyamatok egyik legfontosabb központjává.

A térség politikai rendszerei viszonylag kiszámítható stabilitást élvezhetnek a belátható jövőben. A régió két nagy kulcsállama India és a Kínai Népköztársaság (KNK), közepes kulcsszereplője Japán. Ezek közül a KNK nagy valószínűséggel kiszámítható hatalmi berendezkedés marad, és a Kínai Kommunista Párt várhatóan továbbra is megőrzi hatalmát.

A régió gazdasági folyamatainak középpontjában a kínai gazdaság további stabil növekedése várható, India lassabb, de szintén magabiztos gazdasági növekedését vetítik előre a szakértők. Az ASEAN országai esetében, habár bizonytalan kérdés a szervezet politikai integrációjának mélyítése, összességében a gazdaság terén növekedés és további integráció várható. Ezen gazdasági növekedést feltételező előrejelzések mentén számíthatunk arra, hogy a régió egyre meghatározóbbá válik a világ gazdasági folyamatokban.

Komoly kihívásként vetül a térség elé azonban a fejlett gazdaságok társadalmainak demográfiai elöregedése és a népességszám csökkenő tendenciája, mely eddig főleg Japán és Dél-Korea esetében volt meghatározó, de a belátható jövőn belül a KNK szintén hasonló problémák elé néz.

Szintén kihívásként merül fel a térségen belül fennálló területviták és szunnyadó katonai konfliktusok kérdésköre. Bár egy komolyabb, hagyományos katonai konfliktus a szoros gazdasági összefonódás mentén berendezkedett régióban feltételezhetően egyik félnek sem áll érdekében, sajnos a fennálló feszültséggócokban váratlanul vagy nem szándékosan fellépő eskaláció lehetőségét nem zárhatjuk ki.

A globális folyamatok szempontjából tehát Ázsia kettős perspektívát hordoz magában. Egyrészt gazdasági szempontból a világ mozgatórugójaként tekinthetünk rá az elkövetkezendő években. Ezzel kapcsolatos kérdés lesz majd a demográfiai kihívások elé néző gazdaságok törekvése ennek orvoslására, amely vagy sikertelen marad, és ezzel lassítja majd a gazdasági prosperitást, vagy sikeres lesz, mely esetben mintaként szolgálhat majd a hasonló problémák elé néző országok számára. Ázsia jövőképeinek másik arca a gazdasági fejlődés és stabilitás mellett a katonai konfliktus alacsony valószínűségű, de nem mellőzhető perspektívája.

Magyarország számára a régió változásai közvetett hatással érződnek majd. Mint az EU 2016-os globális stratégiája is megállapítja, az európai gazdasági prosperitás elképzelhetetlen Ázsia stabilitása nélkül. A régióból érkező import nélkülözhetetlen alapja a legtöbb európai, köztük a magyar gazdaság teljesítőképességének. A szállítási útvonalak akadályoztatása nemcsak a német autóipart veszélyeztetné, de ezzel párhuzamosan a magyar gazdaság húzóágazatait is.

ÁZSIA FOLYAMATAI A KÖVETKEZŐ ÉVTIZEDEKBEN

A világ más térségeihez képest Ázsia jövőbeli folyamatainak meghatározó tényezői között több, viszonylag kiszámítható irányt találunk.

A régió politikai rendszerei várhatóan jelentősebb változások nélkül vészelik majd át az elkövetkező éveket. Annak ellenére, hogy a térség meghatározó szereplőinek politikai berendezkedése eltérő rendszerekre épül, a jelenlegi rezsimek stabilitása mind a demokráciák, mind az autokratikusabb országok esetében stabilnak tűnik. A jelenlegi összkép továbbélését támasztja alá a térségben zajló demokratizációs folyamatok stagnálása, vagy akár adott esetben visszaszorulása. Mind a Kínai Népköztársaságban, mind Észak-Koreában, de hasonlóan a meghatározó többpárti demokráciákban jelenleg egy-egy meghatározó személy körül összpontosul a politikai erő. Xi Jinping pártfőtitkári korszaka a szokásos két ciklusnál hosszabb lesz, az alkotmány módosításával a korábbi két ciklusos korlátozás feloldódott. Kim Jong-un, Észak-Korea vezetője fiatal kora ellenére jelentős külpolitikai sikereket könyvelhetett el, ezzel minden bizonnyal stabilizálta politikai hatalmának legitimitását. A meghatározó többpárti demokráciák közül szintén jelentős személyközpontúság alakult ki, Indiában Narendra Modi elnökhöz, Japánban Abe Shinzo miniszterelnökhöz kötődően.

A régióra jellemző egy, a korábbi viszonyokhoz képest erőteljesebb jobbrtolódás a politikai skálán, amelynek háttérében a kilencvenes évek óta kialakult gazdasági válságok és stagnáló időszakok kezelésének kudarcai állnak. Bár a jelenlegi ázsiai demokráciák jobboldali pártjainak és vezetőinek megerősödése sok esetben szélsőséges jelenségként tűnik fel a nemzetközi sajtóban, ezen politikai erők nemzetközi viszonylatban relatíve kevésbé képviselik a politikai skála szélsőségét, és sok esetben az elaprózódott ellenzékben találjuk meg a szélsőségesebb jobboldali nézeteket valló kispártokat, mint például Japánban a Nippon Ishin no Kai. Jellemző azonban egy jelentős kiábrándultság a gazdasági és politikai elitből és egyfajta populistább hangnem sikeresség (CHACKO–JAYASURIYA 2018, 532–533.).

Ezzel együtt, az egész térséget áthatja az európai vagy amerikai társadalmakhoz képest korábban marginálisabb nacionalista érzelmek erősödése és ezen mozgalmak befolyásának növekedése. Ezek a nacionalista mozgalmak sok esetben fennálló területviták kapcsán követelnek határozottabb fellépést a politikai vezetőkől, így a rendezetlen területvitákkal tarkított régióban bizonyos mértékben a konfliktusok és nemzetközi feszültségek életben tartásához járulnak hozzá. Összességében azonban a politikai folyamatok és feszültségek jóval alacsonyabb intenzitásúaknak tűnnek, mint más régiókban.

Ázsia gazdasági összképét a következő évtizedekben a legtöbb előrejelzés szerint a világátlag feletti gazdasági növekedés határozza majd meg (PwC 2015, 21.). Ebből jelentős súlyt képvisel a kínai gazdasági növekedés eddigi évekhez képest némileg alacsonyabb, de továbbra is stabil, 3-5%-os mértéke. Továbbá egyre nagyobb súlyt képvisel majd várhatóan India, és az ASEAN országok gazdasági mutatói is pozitív jövőkép elé néznek majd. Ezzel a térség várhatóan a mostani viszonyokhoz képest is még inkább a globális gazdasági folyamatok központjaként fejlődik majd (TWB 2018, 4.).

Ázsia azonban hamarosan, a nyugat fejlett országaihoz hasonlóan, egyre komolyabb demográfiai kihívások elé néz. A térségben összességében demográfiai növekedésre számíthatunk a következő évtizedekben. (UN DESA 2015) Azonban a legtöbb fejlett gazdaság számára egyre nagyobb kihívássá válik majd a demográfiai előregedés, a népességcsökkenés és a munkaképes lakosság arányának egyre drasztikusabb csökkenése.

Ennek köszönhetően várhatóan általános tendencia lesz, hogy a már amúgy is kifejezetten a fejlett technológiák gyártására berendezkedett szereplők technológiai innovációs tevékenységét a robotika és más, az emberi mun-

kaerőt kiegészíteni képes fejlesztések előremozdítása határozza majd meg. Kína és Japán már ma is a gazdasági robotizáció élenjáró országai, és várhatóan ez a folyamat tovább mélyül majd az egyre csökkenő munkkerő hatására (IFR 2017, 15–16.).

A gazdasági és technológiai fejlődés egy másik fontos iránya a megújuló energiaforrások felhasználásának növekedése, amellyel kapcsolatban a legtöbb vezető ázsiai gazdaság komolyan elköteleződött. Ez a folyamat azonban a 2030-as évek végéig még valószínűleg nem jelenti a környezetkárosítás és környezetrombolás jelentősebb csökkenését, tekintve, hogy a kínai és indiai gazdasági fejlődés – legalább is a következő évtizedben – a szennyezőanyag-kibocsátás növekedésével jár majd, illetve több délkelet-ázsiai országban is várhatóan tovább folytatódik a környezet pusztítása, mint például az őserdők kiirtása a kókuszpálmaolaj kitermelésének érdekében.

Szintén kevésbé pozitív képet ad a régió jövőbeli kilátásairól az Ázsia egészére jellemző katonai versengés. E folyamat középpontjában a KNK gazdasági fejlődésével párhuzamosan megjelent katonai megerősödése és a környező országok ezzel kapcsolatos aggodalmi állnak. Az elmúlt években Ázsia volt az egyetlen olyan régió, ahol a védelmi költségvetések folyamatosan növekvő tendenciát mutattak, és egyre inkább beszélhetünk egyfajta fegyverkezési versenyről a régió hatalmai között. Ennek központi elemei egyrészt a haditengerészeti képességek fejlesztése, jellemzően a tengeri erőkivetítésre szakosodott eszközök (repülőgép-hordozók, partraszállító hajók) számának jelentős növekedése, másrészt az elrettentés erősítése, például a támadó rakétafegyverzet (nagy hatótávolságú, hajó elleni ballisztikus rakéták) fejlesztése által. Másik fontos komponens a rakétavédelmi rendszerek fejlesztése, különösen Japán és Dél-Korea, illetve a térségben katonai erővel jelen levő Egyesült Államok részéről. Ennek egyrészt érthető motivációs tényezője az észak-koreai rakéta-program, de az egyes eszközfejlesztések kapcsán gyakran elhangzó kínai álláspont is, hogy mindez jelentősen megváltoztatja a regionális erőegyensúlyt. A legtöbb nagy és közepes katonai hatalom esetében fontos katonai beruházások várhatók a következő két évtizedben, így számítanunk kell arra, hogy a mostani óvatossági verseny egyre felfokozottabb tempóban folytatódik majd, és a területviták, illetve a koreai kérdés köré csoportosuló ellentétes érdekek kapcsán számon kell tartanunk a katonai konfrontáció kockázatának lehetőségét. Azonban a stabil gazdasági fejlődés és az egyre inkább összefonódó gazdasági kapcsolatok mellett be kell látnunk, hogy egy komoly katonai konfliktus lényegében egyik szereplőnek sem áll érdekében, így inkább a helyezkedésen és az erőegyensúly változtatásán keresztül igyekeznek majd kedvezőbb pozícióba kerülni a térség katonai hatalmai.

A régió folyamatainak összképén túl érdemes szemügyre vennünk a három legfontosabb kulcsállam, a Kínai Népköztársaság, India és Japán kilátásait, tekintve, hogy ezen országok meghatározó tényezői lesznek a következő évtizedek folyamatainak.

KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG

A Kínai Népköztársaság politikai folyamatait Xi Jinping hatalmi konszolidációja és az egyre inkább központosított hatalmi berendezkedés határozza meg. Xi 2012-es hatalomra kerülése óta fokozatos hatalmi központosítást láthatunk, mely folyamatnak eddigi legfontosabb mérföldköve a 2017-es pártkongresszust követően a pártfőtitkári megbízatás két ötéves ciklusra történő korlátozásának feloldása volt. Ennek fényében várható, hogy Xi 2022 után is hatalmon marad legalább egy ciklusra, és a kommunista párt legfelsőbb vezetésének előregedésével várhatóan a megüresedő helyekre is a Xi Jinpinghez kötődő csoportok képviselői kerülnek, így Xi személye meghatá-

rozza majd a következő két évtized politikai folyamatait. Habár Kína esetében régóta foglalkoztatja a szakértőket a gazdasági nyitás hatására elképzelt demokratizációs folyamatok és a kommunista párt hatalmának kérdése – és az elmúlt években többek között a hongkongi tüntetések rámutattak bizonyos társadalmi feszültségekre –, a KKP egyeduralmát és a politikai rendszer stabilitását várhatóan fenntartja majd a stabil gazdasági fejlődés és a Xi köré összpontosuló politikai erők kapacitása a jelentősebb társadalmi problémák (korrupció, környezetszennyezés) elégséges kezelésére. Így, komolyabb gazdasági válság és ezzel a társadalmi jólét veszélyeztetettsége nélkül a következő húsz évben nem valószínű komolyabb politikai válság a KNK-ban.

Gazdasági téren ugyan az elmúlt években látott mértékhez képest alacsonyabb, 3-4%-os GDP növekedésre számíthatunk Kína esetében, azonban ez várhatóan elég lesz az eddigi fejlődési pálya és vele a politikai, gazdasági és társadalmi stabilitás fenntartására (PwC 2015, 2.). Gazdasági kihívásként merül fel azonban, hogy a szédületes ütemű gazdasági fejlődésen átesett Kína képes lesz-e elkerülni a hasonló utat bejárt gazdaságok kihívásait, mint például a „közepes jövedelem csapda” jelentette veszélyeket (NRG 2018).

Kínának 2030 és 2040 között az egykepolitika feloldása ellenére is egyre égetőbb demográfiai kihívással kell szembenéznie. A hosszú ideig tartó alacsony születésszám hatására a KNK-nak a japán és dél-koreai modellhez hasonló társadalmi elöregedéssel és az aktív munkaerő arányának csökkenésével kell számolnia. Ráadásul elképzelhető, hogy mindez a többi kelet-ázsiai országhoz képest némileg gyorsabb ütemű folyamat lesz, így Kína számára a következő évtizedek egyik legnagyobb kihívása várhatóan demográfiai jellegű lesz.

Ezzel összefüggésben várható a digitalizáció és mesterséges intelligencia fejlesztésével karöltve az automatizált rendszerek és az emberi munkaerőt kiegészítő robotikai fejlesztések növekedése.

Azonban a kínai gazdaság a fejlett technológiák térnyerésének növekedése mellett is továbbra is jelentős környezeti károsító tényező lesz, annak ellenére, hogy jelentős politikai elköteleződést láthatunk a megújuló energiaforrások felhasználásának növelése iránt. Kínában 2025-ig még várhatóan növekedni fog a jelentősebb környezeti károkozással járó energiahordozók felhasználása, csak ezt követően számíthatunk ezek arányának jelentősebb csökkenésére.

A KNK ugyan már most is a régió legerősebb katonai potenciállal rendelkező hatalma, azonban az eddigi fejlesztéseket és a már megkezdett beruházásokat figyelembe véve 2038-ra valóban globális katonai hatalomként kell majd számon tartanunk. A katonai fejlesztések központjában várhatóan az erőkivetítéshez szükséges eszközrendszerek, közülük is a további repülőgép-hordozók hadrendbe állítása áll majd, fokozatosan kiegészítve ezt az egyre fejlettebb logisztikai támogató infrastruktúrával és a korai észlelési képességek fejlesztésével. Kína geopolitikai célja valószínűleg elsősorban a „két szigetláncon” belül saját mozgásterének bővítése és az Egyesült Államok és szövetségesei erőfölényének csökkentése lesz, ám komolyabb katonai konfliktus a globális gazdasági beágyazottságú Kínának nem áll érdekében, így az időnként felizzó konfliktusgócok kapcsán várhatóan ciklikus enyhülést-kiéleződést láthatunk majd. Az ilyen „szürke zónás” feszültséggócok azonban természetesen magukban hordozzák annak kockázatát, hogy az egyik fél elszámolja magát, és akaratlanul is eszkalációhoz vezető lépéseket tesz, így Kína kapcsán továbbra is szem előtt kell tartanunk a katonai konfrontáció kockázatát a Dél-kínai-tenger, illetve a Senkaku/Diaoyu-szigetcsoport kapcsán.

INDIA

Indiában a belátható jövőben várhatóan Narendha Modhi és a hozzá kötődő hindu nacionalizmus politikai köre marad hatalmon. Komolyabb ellenzéki kihívás nélkül a jelenlegi politikai vezetés viszonylag stabil alapokon tudja konszolidálni a hatalmát és kezelni India strukturális, stratégiai kihívásait.

Ehhez stabil alapot ad a várhatóan 5-7% közötti GDP-növekedés, amelynek köszönhetően húsz év távlatában India a világ egyik vezető gazdasági hatalmává válhat. Ez a gazdasági fejlődés azonban még Kínához képest is jóval nagyobb társadalmi egyenlőtlenségek mellett történik majd, az egyes földrajzi térségek és társadalmi rétegek közötti életszínvonal-különbségek továbbra is jelentős feszültségként vetülnek majd India gazdasági-társadalmi összképére, korlátozva ezzel az ország mozgásterét, hogy globális vezetővé váljon.

Ellentétben Kínával és más fejlett kelet-ázsiai gazdaságokkal, Indiának várhatóan nem kell majd szembenéznie a demográfiai elöregedés jelentette kihívásokkal és a munkaerőhiány kérdésével, továbbra is inkább munkaerő-főleg és ennek kiáramlása lesz majd jellemző. A termékenységi ráta ugyan vélhetően csökkenni fog, de még jó ideig a természetes szaporulat növekedéséhez szükséges 2,2 fölötti születés jut majd egy szülőképes nőre. Így India gazdasági és társadalmi fejlődésének meghatározó tényezője lesz a továbbra is nagy számú fiatal munkaerő bősége. Problémákat jelent majd azonban továbbra is a vidéki és városi életszínvonal és életminőség, valamint a gazdasági lehetőségek közötti különbség, amely a környezeti károsodás várható fennmaradásával tovább súlyosbodik majd.

India várhatóan egyre nagyobb előrelépésre lesz majd képes a fejlett technológiák terén, a „*Made in India*” program segítségével egyre nagyobb mértékben lesz majd képes hazai termékekkel ellátni a belső és a nemzetközi piacot. Vezető orszaggá válik az atomenergia felhasználásához kötődő technológiák terén, különösen a tóriumalapú megoldások kapcsán.

India katonai környezetét szintén főként Kína tengeri terjeszkedése és az erre adott válaszok határozzák majd meg. Összességében a következő két évtized Kína részéről a stratégiai erőgyűjtés és helyezkedés, a közvetlen környezetben túli geopolitikai mozgástér eszköztárának kiépítése lesz, a kínai érdekekkel ellentétes álláspontot képviselő hatalmak pedig igyekeznek majd tartani a lépést mindezzel. Ennek fényében nem valószínű sem a fennálló területviták rendezése, mint például az indiai–kínai határvita és az ennek kapcsán időszakosan feléledő konfrontáció enyhülése, sem az, hogy a feszültségcökök kapcsán valamely fél szándékosan vállaljon nyílt, konvencionális katonai konfrontációt. A Kína és India közötti területvita kapcsán az eddigiekhez hasonlóan ciklikus időközönként a határ menti feszültségek feléledése, majd de-eszkalációja lesz várható. India számára a kínai területi fenyegetés az északi határ mentén az ország vízháztartása szempontjából kritikus, hiszen a nagy hozamú folyamok vízgyűjtő területeinek kínai fennhatóság alá kerülése komoly kockázati tényezőt jelentene India számára. Azonban nemcsak szárazföldi irányból, hanem a tengeri útvonalak dominanciája kapcsán is komoly ellentétek feszülnek a két ország között, különösen Kína Dél-kínai-tengeren történő erőkitűzése kapcsán. Ahogy az már eddig is látható volt, a védelmi fejlesztések fő irányvonala India esetében is a haditengerészeti komponens lesz. Bár arányaiban nem összemérhető hatalom Kínával, stratégiai elhelyezkedéséből fakadóan India komoly eleme lehet a kínai geopolitikai terjeszkedés feltartóztatásának, még akkor is, ha haditechnológiai fejlesztései még jó ideig nem lesznek képesek utolérni az élvonalba tartozó hatalmak színvonalát. Bár elhamarkodott lenne bármiféle szövetségi rendszer kialakulásáról beszélni, Kína feltartóztatása kapcsán várhatóan egyre mélyebb védelempolitikai stratégiai együttműködés alakul majd ki India és az Egyesült Államok, valamint a szövetséges országai (Japán, Ausztrália) között, ami a kínai geopolitikai mozgástér szűkítésével jár majd.

JAPÁN

Japán sorsa a következő két évtizedben érdekes kérdés lesz a régió geopolitikai és gazdasági dinamikájának értelmezése szempontjából. A szigetország ugyanis komoly válaszút előtt áll, aminek következtében ereje és regionális befolyása vagy az eddigiekhez képest is drasztikus hanyatlásnak indul, vagy a strukturális változásokon keresztül az egyik meghatározó kulcs hatalma lesz Kína katonai és gazdasági ellensúlyozásának mind a régióban, mind globálisan.

Ehhez várhatóan adott lesz egy viszonylagos politikai stabilitás a Liberális Demokrata Párt (*Jiyuminshuto, Liberal Democratic Party, LDP*) hatalmon maradásával. Ehhez egyrészt adott lesz az amúgy is gyengébb hagyományos ellenzék végleges fragmentációja. Másrészt az esetleges kihívók hiánya mellett úgy tűnik, stabil pozíciót tudott kialakítani Japán miniszterelnöke, Abe Shinzo. Abe várhatóan még legalább további egy cikluson keresztül lesz hatalmon, és utána is vélhetően a saját maga körül kialakított politikai kör kerül majd vezető szerepbe a szigetországban. Az Abe köréhez kötődő politikai erők egyik legfontosabb programja az ország kül-, biztonság- és védelempolitikájának „normalizációja”, vagyis az alkotmányos katonai önkorlátozás csökkentése, vagy legalább is újraszabása a megváltozott geopolitikai kihívásoknak megfelelően. Bár az alkotmánymódosítás lehetősége kapcsán sokakban a 9. cikkely eltörlése is felmerül lehetőségként, valószínűbb, hogy ha sikerül végrehajtani alkotmánymódosítást a védelempolitikai alapvetések kapcsán, ez sokkal óvatosabb változás lesz, mint a „békecikely” elvetése. Inkább várható a Japán Önvédelmi Erők (Jieitai) létjogosultsága körüli vita, Abe ugyanis előszeretettel utal rá, hogy a jogszakértők jelentős része szerint a Jieitai mostani összképe már eleve alkotmányellenesnek tekinthető. Így a legvalószínűbb forgatókönyv, hogy Abe igyekszik majd a „békealkotmány” megtartása mellett a fegyveres erők létjogosultságának alkotmányba foglalását elérni, ami aztán megnyitja majd a lehetőségét az önvédelmi törvények felülvizsgálatának, és várhatóan korlátozott mértékben, de az eddigi csapásmérő, elrettentő és erőkitetési képességek növelését is lehetővé teszi. Abe és a hozzá kötődő politikai kör számára ezen változtatások kérdése lesz a döntő tényező: vagy sikeresen véghez viszik elképzeléseiket, és ezzel együtt hosszú távra bebetonozzák politikai hatalmukat mind a párton, mind a japán politikai erőtérben belül, vagy a próbálkozás Abe és körének bukásához vezet, ami hatalmi vákuum és politikai bizonytalanság irányába mozdítja majd el Japánt.

Szintén a politikai stabilitáshoz kötődő nyitott kérdés Japán gazdasági teljesítménye a következő években. A szigetország ugyanis több olyan kihívással néz szembe, amelyek orvoslásának strukturális reformjai szempontjából meghatározó tényező a kormányzat stabilitása. Egyrészt a komoly energiabehozatalra szoruló és jelentősen exportorientált gazdaság rendkívül kiszolgáltatott helyzetbe kerül, ha a globális gazdasági mozgások liberalizációjának folyamata megtorpan vagy megfordul. A szabadkereskedelmi egyezmények, a külföldi piacokhoz való minél előnyösebb hozzáférés létkérdése a már több évtizede stagnáló, illetve alacsony növekedési pályán álló Japán gazdaságnak.

Ráadásul Japán élen jár a demográfiai előregedés és népességcsökkenés terén. A munkaerő drasztikus csökkenése és az ellátásra szoruló arányának növekedése ugyan más fejlett országok számára is egyre komolyabb kihívást jelent, de Japán ezen országok között is néhány évvel előrébb jár ezen problémák súlyosságában. A nyugdíjkorhatár emelése, a család és a gyermekvállalás támogatása, a női munkaerő integrációjának növelése, valamint a gazdaság átstrukturálása mint megoldások már néhány éve elkezdődtek Japánban, és ezek sikere vagy kudarcai, a tanulságok meghatározó érvényűek lesznek majd nemcsak a szigetország, de az európai országok számára is.

A következő évtizedek egyik legnagyobb kérdése lesz például, hogy mennyiben enyhíthető a demográfiai előregedés jelentette kihívás a robotizáció és automatizáció növelésével, mely téren Japán a világ egyik vezető országa.

A japán gazdaságban ezeknek az emberi munkaerőt kiegészítő eszközöknek az elterjedése vagy rámutat ezen megoldási mód kudarcra ítélt voltára, vagy sikeresnek bizonyul. Utóbbi esetben Japán újra világszínvonalú gazdasági fellendülés és vezető szerep elé néz, akár követendő példává is válva az európai országok számára, így saját „*know-how*” exportjának köszönhetően komoly „*soft power*” befolyásnövekedésnek is elébe nézhet a szigetország.

Japán katonai erejének változásai szintén vízválasztót jelenthetnek a térség és a globális geopolitikai folyamatok szempontjából. Eddig ugyanis javarészt képes volt tartani a lépést Kína katonai erejének növekedésével, már ami Japán közvetlen területeinek, illetve az ország távoli szigeteinek és tengerszorosainak védelmét jelenti. Kína haditengerészeti erejének növekedésével együtt Japán képes volt megtartani és fejleszteni magas színvonalú haditengerészeti képességeit és szorosabbra fűzni katonai szövetségét az Egyesült Államokkal, így jelenleg még megfelelő képességekkel rendelkezik Kína geopolitikai terjeszkedésének fékezésére. Ám jelenlegi alkotmányos korlátozásai mellett kétséges, hogy Kína tengeri erőkivetítési képességeinek további növekedése mellett is képes lesz-e tartani a tempót. Ehhez ugyanis szükség lenne a jelenleg csupán helikopterekkel felszerelt „rombolóosztályok” (főként a nagyobb, Izumo osztály) vertikális leszállásra alkalmas ötödik generációs vadászgépekkel történő felszerelésére. Ezzel kapcsolatban már most napvilágot láttak felvetések, hogy a japán védelmi szféra gondolkodik az F-35 vadászgépek ilyen típusú, F-35B egységeinek beszerzésén, ám kérdéses, hogy a „támadó típusú repülőgép-hordozó” rendszeresítését tiltó védelmi törvények kereteibe egy ilyen beruházás mennyiben férne bele.

Összességében Japán védelmi önkorlátozásának fenntartása mellett nem valószínű, hogy képes lesz tartani a ritmust Kína erejének növekedésével, ám ha ezeken a korlátozásokon képes lesz lazítani – hangsúlyosan nem a 9. cikkely effektív eltörléséről, csupán a korlátozások enyhítéséről lenne szó –, akkor akár továbbra is vezető ellensúlyozója maradhat Kína geopolitikai terjeszkedésének, és ezzel globális geopolitikai szerepe is meghatározó lenne.

LEHETSÉGES FORGATÓKÖNYVEK ÁZSIÁBAN

Ázsia és a csendes-óceáni régió jövőképei egyértelműen Kína és az ország belső folyamatai, valamint regionális szerepvállalása körül forognak. Ezek egyik gócpontja a gazdasági folyamatok, Kína és ezzel a régió gazdasági stabilitása, másik aspektusa a kínai geopolitikai terjeszkedés és az ezzel járó konfrontációk lehetősége.

Amennyiben Kína továbbra is stabil gazdasági fejlődési pályán képes előre haladni, vagy legfeljebb egy krónikus, de kezelhető gazdasági válsággal néz szembe, továbbra is gazdasági szempontból stabil regionális viszonyokkal, a szélesőséges nacionalista politikai hangok marginális szerepével, akkor a gazdasági összefonódásoknak köszönhetően a legtöbb szereplőnek egyes területviták kapcsán nem áll majd érdekében a tényleges katonai konfrontáció. Azonban Kína gazdasági fejlődésének megtorpanása vagy csökkenése egyrészt belső politikai válsághoz is vezethet, másrészt könnyen eredményezheti a belső problémák nacionalista asszertivitással történő elkendőzését, így egy jóval konfrontatívabb Kína és feszültebb régió kialakulásához vezethet.

A geopolitikai terjeszkedés kapcsán fellépő ellentétek egyrészt kötődnek a már vázolt, gazdasági folyamatokra érzékeny nacionalista érzelmek feléledéséhez. Másrészt Kína geopolitikai érdekei – még akkor is, ha a katonai konfrontáció stabil gazdasági folyamatok mellett nem érdeke a feleknek –, óhatatlanul is ütközésekhez vezethetnek az Egyesült Államok, annak szövetséges országai, valamint a Kínával ellenérdekelt felekkel szemben. Kína számára egyértelmű stratégiai érdek és cél, hogy katonai és gazdasági mozgásterét képes legyen kiterjeszteni a két sziget-

lánc területén túlra. Ennek a katonai eszközfejlesztéseken túl fontos eleme a tengeri stratégia szempontjából az erőket támogató bázisok létesítése és fenntartása. Kína tengeri területi követeléseai egyértelműen köthetők ezen törekvéshez, és egy-egy sziget vagy képződmény megszerzése kapcsán az infrastrukturális beruházások látható iránya, vagy a Kínától távoli katonai támaszpontok kiépítése, mint ahogyan azt láthattuk a Dél-kínai-tengeren. Nem elképzelhetetlen tehát, hogy Kína akár szükségét érezze a Senkaku/Diaoyu-szigetcsoport elfoglalásának és a dél-kínai-tengeri katonai létesítményeihez hasonló infrastruktúra kiépítésének. Eddig ezen terület viták javarészt „szürke zónás” konfrontációk keretein belül zajlottak, vagyis kényes számításoknak köszönhetően nem ütötték meg a katonai konfrontáció ingerküszöbét, de ilyen körülmények között magas kockázati tényezőként kell számontartanunk, hogy esetlegesen egyik fél elszámítva magát, akaratlanul is katonai összeütközés szintjére eszkalálja a feszültségeket.

Ennek megfelelően három nagy, vázlatos forgatókönyvet érdemes szem előtt tartanunk a térség jövőjével kapcsolatban. Egyrészt egy olyan jövőképet, amiben Kína és a régió gazdasága viszonylagos stabilitás közepette igyekszik orvosolni strukturális kihívásait. Másrészt figyelembe kell vennünk annak lehetőségét, hogy egy akut gazdasági válság kihat a térségre és a globális folyamatokra, jelentős instabilitást előidézve. Harmadrészt, bár ennek az előző két eshetőséghez képest kisebb a valószínűsége, nem mellőzhetjük a jövőképeink közül egy váratlan, nem szándékos eszkaláció kapcsán a katonai konfliktus lehetőségét sem.

I. Egy „csendes” óceán

Kína gazdasági mutatói, ha nem is a korábbi években látott mértékben, de továbbra is stabil növekedési pályán maradnak. Ennek köszönhetően a kommunista párt hatalma a társadalmi feszültségek mellett is stabil marad, és várhatóan növekszik Kína regionális és globális befolyása.

Az „Egy övezet, egy út” (One Belt, One Road) program átfogó beruházásai és infrastrukturális fejlesztéseinek köszönhetően Kína nemzetközi gazdasági vezető szerepe növekszik, szép lassan kihívóként megjelenve az Egyesült Államokkal és a nyugati országokkal szemben, nem csupán beruházások vagy befektetések terén, de akár a globális gazdasági struktúrák intézményi környezetén belül is. A nemzetközi gazdasági intézmények vagy kénytelenek lesznek elfogadni Kína bizonyos követeléseit – mint például Kína piacgazdaságnak minősítését –, vagy egyre inkább szembe kell nézniük a kínai vezetésű alternatív formációk konkurenciájával. Kína globális pénzügyi vezető szerepe várhatóan a kevésbé demokratikus berendezkedésre épülő politikai struktúrákat erősíti majd, mivel különböző támogatásai kapcsán nem lesznek majd a nyugati mintához hasonló elvárásai a demokratikus normákkal kapcsolatban. Így a stabil kínai gazdaság a populista és antidemokratikus politikai erők megerősödését is segítheti majd.

Kína gazdasági stabilitása azonban szintén segíti majd a globális gazdasági stabilitás fennmaradását. Még akkor is, ha netán esetleges krónikus strukturális problémák leselkednek Kínára (mint például a közepes jövedelem csapda vagy a demográfiai elöregedés jelentette kihívások), ezek várhatóan a kínai vezetés számára kezelhető problémák lesznek, és így elképzelhető, hogy a hasonló kihívások elé néző országok mintaként tekintenek majd a kínai megoldásokra.

Kína stabil fejlődési pályájának köszönhetően geopolitikai pozíciója is fokozatosan javul majd. India ugyan a következő évtizedekben felzárkózik majd gazdasági téren, de társadalmi kihívásainak köszönhetően nem lesz képes olyan globális geopolitikai pozíció kiépítésére, ami önmagában elegendő lehet a kínai befolyás fékezésére.

A Kínai Népköztársaság várhatóan a 2040-es évekre, a „szürke zónás” incidenseket leszámítva, komolyabb katonai konfrontáció nélkül is eléri geostratégiai céljait. Még ha nem is lesz képes újabb támaszpontoknak megfelelő pozíciókat szerezni az első szigetlánc vonalán vagy azon túl, katonai erejének növekedése és az „Egy övezet, egy út” beruházáshoz kötődő befolyásának köszönhetően valódi globális hatalommá válik majd. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Kína 2040-re átvenné az Egyesült Államok vezető globális hatalmi szerepét. Várhatóan regionális szintű dominanciára és globális szinten inkább opportunista módon, kisebb előnyök kialakítására törekszik majd, nem igyekezve magára vállalni a vezető szereppel járó terheket.

II. Akut gazdasági válság

Egy komolyabb gazdasági válság, egy, a lassú lefolyású strukturális problémákhoz képest akutabb krízis kialakulása a kínai gazdaságban komoly destabilizáció tényezővé válhat mind regionális, mind globális szinten. A gazdasági összefonódásnak köszönhetően a kínai gazdaság visszaesése válsághoz vezethet a környező országok (India, Japán, Dél-Korea) fejlődésében, és akár egy újabb gazdasági világválság kialakulásához is vezethet.

Egy válság ráadásul Kínában az eddig stabilan növekvő életszínvonal növekedésének megtorpanásával járna, ami komoly kihívások elé állíthatja a Kommunista Párt hatalmának legitimitását. Ugyan a jelenlegi államhatalmi infrastruktúra (a lakosság megfigyelése, rendvédelmi szervek felszereltsége és létszáma, a párt kontrollja a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg felett) valószínűtlenül teszi a kommunista párt bukását még egy komolyabb válság mellett is, de egy a hongkongi tüntetésekhez hasonló társadalmi elégedetlenségi hullám így is komoly politikai krízishez vezethet.

Kína belső problémái külpolitikai szempontból kettős hatásúak lesznek. Egyrészt egy sokkal inkább befelé figyelő Kína várhatóan globális terjeszkedésének stagnálásához vezethet, az „Egy övezet, egy út” és hasonló beruházások megtorpanásával az ország globális szerepe is csökken majd. Másrészt a belső elégedetlenség orvoslására valószínű, hogy a kínai vezetés igyekszik majd nacionalista hangok támogatásával elterelni a feszültséget saját működésének kritikájáról, így várható, hogy Peking agresszívabb álláspontot fog majd képviselni területvitáival, valamint az Egyesült Államok ázsiai regionális szerepvállalásával kapcsolatban.

Mindez nem marad majd válaszreakció nélkül, várhatóan a környező hatalmak is aszertívabb álláspontot alakítanak majd ki a területviták kapcsán, illetve a kínai gazdasági befolyás csökkenésével párhuzamosan igyekeznek majd eseti szinten alternatív beruházásokat nyújtani. Így egy kínai gazdasági válság ugyan a környező hatalmak fejlődését is visszavetné, de könnyen vezethet majd regionális multipolarizációhoz, ami akár új, a mostanihoz képest aktívabb globális szerepvállalást is vonhat maga után olyan szereplők esetében, mint Japán és India.

Egy válság és az ezzel elhúzódó politikai feszültségek azonban a 2040-es évekre, a kínai és az erre reagáló regionális nacionalista politikai hangok erősödésével és a fegyverkezési verseny kiéleződésével puskaporos hordóvá alakítják majd az ázsiai régiót. Ha nem is tör ki komolyabb katonai konfliktus, két évtized gazdasági stagnálása és a kínai politikai rezsim félelmei mellett Ázsia egy átfogó konfliktus küszöbén áll majd a század közepére.

III. „Csendes-óceáni tűzgyűrű”

Ázsiában átfogó katonai konfliktus – még úgy is, hogy a fontosabb szereplőknek ez nem érdeke –, három komolyabb feszültséggóc körül is kialakulhat, amennyiben az egyik fél elszámolja magát, és ha nem is szándékosan, de a katonai összecsapáshoz vezető szintre eszkalálja a feszültségeket. Ez a három feszültséggóc:

1. a Koreai-félsziget, ahol a pillanatnyi, látszólag konszolidációs folyamatok várhatóan a következő húsz évben sem vezetnek majd a konfliktus feloldásához, így továbbra is számolnunk kell a feszültségek kiújulásával;
2. a Dél-kínai-tenger, ahol ugyan a kínai és a délkelet-ázsiai országok közötti területviták kapcsán van némi remény a feszültségek rendezésére, de az Egyesült Államok és Kína geostratégiai érdekei kibékíthetetlen ellentétként feszülnek a térségben, így könnyen elképzelhető, hogy a kínai és amerikai haditengerészeti egységek közötti „ütésváltások” egy átfogó konfliktushoz vezetnek;
3. a Senkaku/Diaoyu-szigetek egy kínai–japán és ezt követően kínai–japán–amerikai konfrontáció kockázatát hordozzák magukban. Elképzelhető, hogy a szigetek körüli vizeken kínai és japán haditengerészeti egységek közötti érintkezések vezetnek eszkalációhoz, de az sem kizárható, hogy – akár belső nacionalista tényezőinek kielégítése és geopolitikai érdekei miatt – Kína úgy dönt, hogy katonai vagy félkatonai/hibrid erővel elfoglalja a szigeteket, ami válaszlépésre készteti majd Japánt és szövetségeseit.

Bár az eszkalációt megelőző politikai és műveleti közeg eltérő képet mutatna, lényegében mindhárom forgatókönyv esetén hasonló irányú erővonalak mentén bontakozna ki egy komplex katonai konfliktus kiéleződése, ráadásul könnyen elképzelhető, hogy a három feszültséggóc egyikében felforrósuló események átgyűrűznek a másik két szintérré.

Lényegében Kína és/vagy Észak-Korea kerülne szembe az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel.⁸⁵ Egy lokális összetűzés vélhetően egy ideig megmaradna az alacsony intenzitású összeütközés és az óvatosabb, lokális majd regionális spektrumú tengeri blokádok versengésének szintjén. A Dél-kínai-tenger vagy a Senkaku/Diaoyu-szigetek esetében elképzelhető, hogy egy-egy képződmény el- vagy visszafoglalását követően a felek sikeresen de-eszkalálják a feszültségeket, de már egy ilyen ütésváltás is komoly destabilizáció tényezővé válhat mind a régióban, mind globálisan, ráadásul egyáltalán nincs garancia arra, hogy a feszültségek rendezése sikerrel jár majd.

Egy koreai konfliktus esetén várható a leggyorsabb eszkalációs ritmus, tekintve, hogy Szöul városának nagy része beleesik a demilitarizált zóna mentén telepített északi hagyományos tüzérségi eszközök akciórádiuszába.

Egy komolyabb kelet-ázsiai katonai konfliktus, akár egy lokális, tengeri spektrumú, akár széles eszkalációs következményekkel járó összecsapás a Koreai-félszigeten tragikus következményekkel járna a globális gazdasági és politikai folyamatokra, és mint ahogyan azt az EU 2016-os Globális Stratégiája is jelzi, a kelet-ázsiai stabilitás lét-szüksége az európai prosperitásnak, így egy válság katasztrofális következményekkel járna az EU országai számára is. Egy gazdasági válság pedig az EU-n belül további politikai erodációhoz vezethet.

Összességében tehát egy katonai konfliktussal lángba borított csendes-óceáni térség fokozatos destabilizációhoz vezetne lokálisan, regionálisan és lényegében már meglévő törésvonalak mentén előbb-utóbb globálisan is.

⁸⁵ „Hub-and-spokes”, vagyis a kerékagy (Egyesült Államok) és a küllők, a bilaterális védelmi együttműködések vagy szövetségi kapcsolattal kötődő országok (például a Koreai Köztársaság, Japán stb.), vagy más néven „San Francisco System” az Egyesült Államok szövetségi struktúrájára utal, amely Ázsiában eltér a NATO multilaterális keretrendszerétől, de mégis egy logikai egységként fogja össze a különböző országokat.

A JÖVŐ PERSPEKTÍVÁI

Akár a nagy geopolitikai gondolkodók teoretikus perspektívájából nézzük, akár a globális gazdasági folyamatok összefonódó viszonyait vizsgáljuk, vagy a biztonságpolitikai stabilitás regionális komplexumokon átívelő folyamatait, Európa – és benne Magyarország –, valamint Ázsia jövője össze van kötve.

Egy kiszámíthatóan fejlődő, gazdasági és politikai stabilitásnak örvendő Ázsia pozitív hatással lesz az európai és magyarországi folyamatokra is. Az ázsiai régió vezető gazdasági hatalmai sok szempontból hasonló kihívásokkal néznek szembe, illetve hasonló stratégiai változások iránt kötelezték el magukat, mint az európai országok. Sok szempontból ráadásul időrendi logikában előrébb is járnak ezekben a kérdésekben, így nagyon hasznos lehet figyelni és levonni a megfelelő tanulságokat az ázsiai megoldások kapcsán. A demográfiai elöregedésre adott különböző strukturális és szakpolitikai megoldások sikere vagy kudarca kulcskérdés lehet Európa, és köztük kiemelten Magyarország számára is. A megújuló energiafelhasználás és a környezetkárosítás csökkentésének technológiai és szakpolitikai megoldásai szintén hozzájárulhatnak a hasonló európai törekvések tökéletesítéséhez.

Ázsia jövőjére tekintettel a számtalan lehetséges forgatókönyv közül lényegében három fő markáns eseménysort vázolhatunk fel. Vagy egy gazdaságilag stabilan – még ha akár lassabban is – fejlődő régió képét mutatja majd, amelynek mozgatórugója lényegében a kínai gazdaság egészséges fejlődése, illetve egy krónikus válság hatékony kezelésének képessége lesz. Ez az egyre szorosabb gazdasági kapcsolatok mentén Európa és Magyarország számára is kedvezőbb jövőképet jelent. Kína gazdasági növekedésével párhuzamosan azonban egyre komolyabb geopolitikai befolyásra is szert tesz majd, és ehhez a világ minden régiójának alkalmazkodnia kell majd. Fontos azonban megjegyezni, hogy a többi meghatározó és feltörekvő hatalom miatt Ázsia-politikánk a kínai kérdések egyértelmű dominanciája mellett sem célszerű, ha pusztán Kína-politikává válik; a regionális szereplők irányában a nyitott hozzáállás elengedhetetlen része a régiós politika alakításának.

Ázsia gazdasági fejlődése azonban egy Kínából továbbgyűrűző akut válság kapcsán könnyen regionális gazdasági katasztrófába csaphat, és globális gazdasági válságot idézhet elő. Ennek a pénzügyi szektort érintő következményei mellett komoly problémája, hogy az európai országok termelési folyamatainak jelentős részét kritikus módon érintené a Kínából és emellett kis mértékben a régió más országaiból érkező termékek elakadása, a beszerzési folyamatok sérülése. A gazdasági válság Kínában ráadásul könnyen vezethet politikai krízishez, ami ha várhatóan nem is jelenti a rezsim bukását, könnyen eredményezheti, hogy a Kommunista Párt a kínai nacionalizmus további erősítésével igyekszik majd számára kedvezőbb irányba terelni a társadalmi feszültségeket, így áttételesen a gazdasági válság konfliktuszónává változtathatja a régiót.

Egyrészt ennek kapcsán is, de önmagában is szem előtt kell tartanunk harmadik alternatívaként egy átfogó katonai konfliktus lehetőségét Ázsiában. A régióban több olyan rendezetlen konfliktus és területvita akad, melyek kapcsán várhatóan a jövőben is főként „szürke zónás” konfrontációkra kerül sor Kína és a környező országok között. Bár a katonai konfrontáció a legtöbb fél érdekeivel ellenkezik, ebben a közegben nem lehet kizárni annak a lehetőségét, hogy az egyik fél elszámolja magát, és a provokációk tényleges katonai konfliktushoz vezetnek, akár a Koreai-félszigeten, akár tengeri szigetviták kapcsán. Ez az eskaláció mértékétől függően destabilizációhoz vezet a regionális, de akár a globális hatalmi töréspontok mentén.

Az alternatív forgatókönyvek mellett érdemes említést tennünk néhány kiszámíthatatlan, de lehetséges változóról, melyek tovább alakíthatják a regionális és globális geopolitikai folyamatokat.

Ezek egyike lehet egy sikeres újraegyesítési folyamat Észak-Korea és Dél-Korea között. Bár nagyon nehéz lenne elképzelni, hogy a belátható jövőben bármiféle módon megvalósuljon az országegyesítés, egy gazdasági szem-

pontból integrált Korea nem teljesen elképzelhetetlen. Észak-Korea 40 milliós lakosságának munkaerőpiaci integrációjával Dél-Korea fejlett gazdasága komoly kihívójává válhatna globális és regionális középhatalmaknak, de akár olyan vezető gazdasági hatalmaknak is, mint Japán. Az már inkább csak további kérdéseket vet fel, hogy egy ilyen integrált koreai gazdasági szereplő politikai elköteleződésétől függően a kínai geopolitikai befolyás növekedésével, csökkenésével, vagy inkább a két geopolitikai tábor között egyensúlyozó szerepvállalással járna-e.

Szintén ilyen, nem túl valószínű, de elképzelhető változóként kell tekintenünk Japánra, mint egy, a jelenlegi katonai önkorlátozásán túllépő nagyhatalomra. Az alkotmányos keretek feloldása és egy esetleges – a fegyveres erők alkotmányba foglalásán túli – alkotmánymódosítással, valamint a demográfiai kihívások sikeres strukturális orvoslásával és a mesterséges intelligencia és robotika arányának növelésével Japán akár ismét vezető geopolitikai szereplővé válhat, ami nagyban szűkítené Kína mozgásterét. A japán védelmi ipar számára idáig meghatározó tényező volt, hogy kis darabszámban készültek a hazai gyártmányú fegyverrendszerek. A védelempolitikai korlátok újraértelmezésével azonban elképzelhető, hogy Japán akár fegyverexportőrré válik. Ebben az esetben egy olyan NATO-eszközkompatibilis ország technológiai jelennének meg nagyobb számban, amely fejlett technológiával, viszonylag alacsony létszámú kezelőszemélyzetre optimalizált és mozgékony, könnyen telepíthető és szállítható eszközökben gondolkodik. Érdemes lehet tehát figyelni ezen folyamat fejleményeit is.

Összességében a legvalószínűbb azonban, hogy egy lassuló, de stabil gazdasági fejlődést mutató Kínára és ezzel együtt egy stabilan fejlődő régióra kell készülnünk a következő két évtizedben, ahol időnként felélénkülnek majd a feszültségek a rendezetlen ügyek kapcsán, ám várhatóan a legtöbb fél igyekszik majd mindezt a katonai összeütközés ingerküszöbe alatt tartani, megőrizve ezzel a régió stabilitását.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- Chacko, P. – Jayasuriya, K. (2018): Asia's conservative moment: Understanding the rise of the right. *Journal of Contemporary Asia*. Vol. 48, No. 4. 529–540.
- IFR – International Federation of Robotics (2017): *World Robotics 2017*. Forrás: https://ifr.org/downloads/press/Executive_Summary_WR_2017_Industrial_Robots.pdf (A letöltés időpontja: 2018. 07. 05.)
- NRG (2018): *Kína a világtalag kétszeresével fejlődik, de elkerülheti-e a gazdasági csapdákat?* Forrás: <http://nrgreport.com/cikk/2018/04/06/kina-a-vilagatlag-ketszeresevel-fejlodik-de-elkerulheti-e-a-gazdasagi-csapdak> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 05.)
- PricewaterhouseCoopers – PwC (2015): *The World in 2050 – Will the shift in global economic power continue?* Forrás: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 05.)
- UN DESA (2015): *World Population Prospects – Graphs*. Forrás: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Graphs/Probabilistic/POP/TOT/> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 05.)
- World Bank (2018): *Global Economic Prospects – 2018*. Forrás: <http://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 05.)

Egeresi Zoltán – Pénzváltó Nikolett

KITEKINTÉS A KÖZEL-KELETRE 2038-IG

Elemzésünk arra tesz kísérletet, hogy stratégiai előrejelzést adjon a közel-keleti régióban⁸⁶ zajló változásokról a következő húszéves periódusra vonatkozóan. A tanulmány ebből kifolyólag azonosítja a legfontosabb trendeket és drivereket, illetve ezekre alapozva felvázol három forgatókönyvet, amelyek mentén a térség története alakulhat.

Az elemzés a különböző folyamatok feltárása érdekében hat területet vizsgál részletesebben: a politikai, a gazdasági, a társadalmi, a környezeti, a technológiai és a katonai szektort. Ezek megrajzolják azokat a trendeket és drivereket, amelyek alapján felállíthatók a forgatókönyvek.

Mivel a térség jelenlegi problémáit is alapvetően meghatározza az államok együttműködése és konfliktusai, illetve magának az államoknak a stabilitása, s ez a következő húsz évben sem fog jelentős mértékben változni, ezért a felvázolt három forgatókönyv mindegyike alapvetően államközponitú. Ezzel együtt rendszerszintű változás nem várható a Közel-Keleten, rendkívül kevés a valószínűsége annak, hogy egy feltörekvő magállam – noha erre vannak és lesznek is ambiciózus jelentkezők – képes legyen az egész régió belüli hegemóniát kialakítani. A jövőt illetően három lehetséges forgatókönyvet vázolunk fel. Az „Anarchikus Közel-Kelet” a legnegatívabb, a „Reziliens államok” a legpozitívabb, a „Kontrollált káosz” forgatókönyve pedig egy köztes jövőképet mutat be. Az úgynevezett versengő heteropolaritás mint a térség fő jellemzője mindhárom forgatókönyv esetében megmarad; vagyis várakozásaink szerint 2038-ra sem lesz a Közel-Keleten egy egyértelműen domináns, első számú regionális hatalom, valamint folytatódik a nagyszámú állam alatti szereplő aktív jelenléte is. Rendszerszintű strukturális átalakulást tehát nem várunk, köztük a határok újrarajzolását sem.

A felvázolt forgatókönyvek esetén a Közel-Kelet szerepe a jövőben növekedni fog Európa számára. Nemcsak a régóta asztalon lévő energetikai tervek megvalósítása, de az újabban egyre komolyabb kihívást jelentő migráció miatt is. A régió egyszerre kibocsátó és tranzitország. A lokális konfliktusok okozta sokkok (szír menekülthullám) mellett az észak-afrikai térség szerepe marad meghatározó a következő két évtizedben. Az ott található országok már most népes diaszpórával rendelkeznek az EU-n belül, ráadásul a szubszaharai migráció legfontosabb tranzitúvonalait ellenőrzik, ami fokozott együttműködést követel meg. Noha a régió egésze gazdaságilag továbbra is kihívásokkal teli marad, a jelentős népességnövekedésnek is köszönhetően komoly felvevőpiaca lehet az uniós termékeknek, ráadásul néhány pénzügyi központtá váló állam már most befektetőként jelenik meg az uniós piacokon.

⁸⁶ A közel-keleti régió alatt az elemzésben az Atlanti-óceántól az iráni-afgán és iráni-pakisztáni határig, a Kaszpi-tengertől az Arab-félsziget déli részéig, illetve a Földközi-tengertől a Szaharáig terjedő térséget értjük. Napjainkban e szélesen értelmezett térséget az angol nyelvű szakirodalom Közel-Kelet és Észak-Afrika (Middle East and North Africa – MENA) néven azonosítja, így ezt a rövidítést is használjuk a fejezetben.

POLITIKAI TRENDEK ÉS DRIVEREK

A versengő heteropolaritás állandósulása: a következő húsz évben állandósul a régiós hatalmak versengése, kevés az esélye, hogy egy hegemon emelkedjen fel közülük. A vezető pozícióért több állam küzd, így népességszámát és gazdasági erejét tekintve Algéria, Egyiptom, Irán, Törökország, Szaúd-Arábia rendelkezik több kapacitással arra, hogy domináns állammá váljék, azonban ezek messze nem elegendők egy a teljes térséget uralni és irányítani képes hegemonia kialakítására. Noha Izraelnek nincsenek meg a képességei, hogy a régió vezető hatalmává váljon, szövetségi rendszere és katonai kapacitása a különböző középhatalmi törekvések segítője vagy éppen gátlója lehet. Ráadásul a régióban egyes kisállamok (lásd Katar) is képesek lehetnek a nagyobb hatalmak közötti konfliktusokba beleszólni, illetve önmaguk is önálló szereplővé válva alakítani a régió politikai és gazdasági folyamatait.

A hegemon felemelkedését nemcsak a nagyszámú jelölt viszonylag hasonló nagyságú népessége és képességei miatti relatív egyensúlya gátolja, de a régió nagysága, földrajzi elhelyezkedése és politikai megosztottsága/tagoltsága is. A térség három nagy alrégiója (Masrek, Maghreb és a Perzsa/Arab-öböl) különböző dinamikákkal rendelkezik, hatalmi viszonyai is különbözőek, ami korlátozza a középhatalmak „akcióradiuszát” (N. RÓZSA 2016, 87.). Így például Irán kevésbé tud és kíván tevékeny lenni a Maghrebben, ahogy Algéria is kisebb mértékben foglalkozik az Öböl-térség problémáival.

A középhatalmak dominanciája a fentebb említett okok miatt elsősorban közvetlen környezetükben, regionális szövetségek és érdekszférák formájában fog megvalósulni, amely a Közel-Keletet a következő két évtizedben is középhatalmi versengő területté teszi, aminek dinamikáját ráadásul nagyhatalmak lehetséges beavatkozása írhatja felül. A középhatalmak közötti versengés kedvez a régió belüli konfliktusok kirobbanásának, eskalálódásának, összeségében a váratlanul és dinamikus változó politikai viszonyok állandósulásának. Noha van esély a középhatalmak közötti nyílt háború kirobbanására, ennek esélye alacsony. Azonban a nem állami szereplők felhasználásával a proxyháborúk kirobbanásának továbbra is nagyobb a valószínűsége, főleg az érdekszférák metszéspontjában található országok területén.

A nem állami szereplők nagy számának fennmaradása: a Közel-Keleten régóta meghatározó szerepet játszanak a különböző fegyveres és nem fegyveres nem állami szereplők, ami az államhatalom erőszakmonopóliumának hiányára vagy korlátozott voltára vall. Ez a következő két évtizedben is így marad, azonban a régió politikai rendszerének belső dinamikájától függően ezek szerepe visszaszorulhat, vagy egy konfliktusossá váló térségben éppen növekedhet. A dzsihadista terrororganizációk a háborús konfliktusok és bukott államok állandósulása esetén tartósan a régió részét képezik majd, állandó biztonsági fenyegetést jelentve; erre különösen nagy az esély például Líbiában vagy Jemenben. A szeparatista mozgalmak (például a kurdok) szintén meghatározók lesznek a következő két évtizedben. Azonban ezen mozgalmak sikeressége az adott államhatalom (külső vagy belső tényezőktől függő) megrendülésétől függ. A régióban a konfliktusok megmaradásával egyre nagyobb teret fognak kapni a katonai magánvállalatok (private military company – PMC).

Az autoriter államok fennmaradása: a közel-keleti politikai rendszert érő demokratizálódási kísérletek kifulladását követően a fennmaradó rezsimek autoriter vonásainak erősödése, illetve a rezsimbiztonságra való fokozottabb törekvés várható. Az autoriter államok problémakezelési képességét (népességnövekedés, magas munkanélküliség, társadalmi törésvonalak, illetve a negatív környezeti hatások multiplikátor hatásai) a következő két évtized kihívásai tesztelni fogják, ami felértékeli a vezetők szerepét. Ezek a tényezők viszont a politikai bizonytalanság irányába mutatnak, ami növeli a bukott államok kialakulásának kockázatát.

Erősödő nacionalizmus: az autoriter államok a rezsimbiztonság érdekében igyekeznek majd a társadalmi legitimitásukat erősítő ideológiákat állítani a középpontba. Az utóbbi években az iszlamizmus fellendülése és megtorpanása és az iszlamista pártok „arab tavasz” idején elszenvedett veresége miatt a nacionalizmus fellendülése várható a következő években. Ezt erősíti az elszakadási mozgalmak továbbélése (kurdok), másrészt a szektáriánus és etnikai konfliktusok megoldatlansága és elhúzódása. A nemzeti identitásra való ébredés ráadásul kisebb csoportokra is kihat (jazidik). Az erősödő nacionalizmus a vallási és etnikai kisebbségek elűzését és önkéntes elvándorlását segíti elő, így a vizsgált periódusban a keresztény közösségek zsugorodása és kivándorlásuk folytatódása várható.

A Közel-Kelet jelentőségének átalakulása: a közel-keleti régió a múltban is számíthatott nagyhatalmi érdeklődésre, s ez a következő húsz évben is megmarad, azonban a szereplők megváltoznak. Az Egyesült Államok, amely az előző két évtizedben több háború aktív szereplője vagy épp kezdeményezője volt, várhatóan csökkenteni fogja aktivitását a térségben. Ezzel szemben az Európai Unió, főleg az észak-afrikai migrációs útvonalak ellenőrzése és biztonsági megfontolások miatt fenn fogja tartani szoros együttműködését a térség államaival. Törökország uniós csatlakozása nem várható, ugyanakkor a már most, *de facto* létező speciális partnerség meg fog maradni. Az együttműködés és az uniós fellépés nagysága azonban alapvetően az EU-n belüli integrációs és dezintegrációs folyamatok eredőjeként fog megvalósulni.

A régió belüli orosz térnyerés a korszak elején folytatódni fog, azonban az Oroszországi Föderáció korlátozott gazdasági kapacitásai miatt kevés az esélye, hogy néhány kisebb térséget leszámítva, meghatározó hatalommá váljék. Ugyanakkor a bázisainak bővítésével, illetve az energetikai projektekbe történő bekapcsolódásával növekedni fognak helyi érdekeltségei. Az energiahordozók kereskedelme és új piacok szerzésének igénye miatt Kína aktivitása növekedni fog a régióban. A nagyszabású „Egy övezet, egy út” (Belt and Road) kezdeményezés különböző megvalósulási a tengeri útvonal a Hindusztáni-félszigetet megkerülve a Perzsa-öblön, vagy a Vörös-tengeren keresztül vezetne. Ez komoly infrastrukturális fejlesztéseket szülhet középtávon, amelyek fokozni fogják Kína gazdasági, politikai és később katonai érintettségét a régióban, főleg az Öböl és a Masrek térségében. India szerepe, ugyancsak az Öböl-térségben, vélhetően növekedni fog, részben a nyersanyagok, részben az erősödő gazdasági kapcsolatok miatt. Az Öböl és India viszonyában ráadásul továbbra is fontos szerepet fog játszani a munkaerőmigráció.

GAZDASÁGI TRENDEK ÉS DRIVEREK

Az energetikai átmenet folytatódása: a fosszilis energiaforrások szerepe csökken középtávon, ami az ezek exportjára építő gazdaságok átstrukturálását teszi szükségessé. Ezt elősegíti, hogy a kőolaj árának hosszabb távon is megmarad az erős ingadozása, s a komolyabb kilengések kedvezőtlen gazdasági és politikai következményei konfliktusokat generálnak. Ezek a tényezők összességében növelik az energiahordozókra építő országok gazdasági sebezhetőségét. Ugyanakkor a bevételi oldalt erősíti a cseppfolyósított földgáz exportja, amelyből egyelőre úgy tűnik, a térségből főleg Katar és Algéria tud profitálni, de vélhetően a szintén jelentős gázmezőkkel rendelkező Irán is megpróbál bekapcsolódni a jövedelmező üzletbe. A palagáz kitermelése újabb lehetőségeket tartogat egyes országok, főleg Algéria számára. A térség egyik legfontosabb gazdasági együttműködésének, az OPEC-nek a részvétele csökkeni fog a globális energiaellátásban.

A térségben ugyanakkor nagy potenciál van, ami a megújuló energia, különösen a napenergia-kapacitást illeti. Ha ezt az érintett államok ki tudják használni, az nagyban segítené őket a problémák kezelésében, valamint hoz-

zájárulna a társadalom növekvő energiaigényének kielégítéséhez. A jelenlegi trendek is azt mutatják, hogy a régió fenntartható fejlődése az energiaszektorból indulhat ki.⁸⁷

Növekvő élelmiszerimport és válságba kerülő mezőgazdaság: a térség államai már most is jelentős mértékben élelmiszerimportra kényszerülnek a gyorsan növekvő népesség és az éghajlatváltozás miatt is zsugorodó művelhető földek miatt. Ez a folyamat a következő két évtizedben is folytatódni fog, aminek köszönhetően a közel-keleti államok sebezhetősége az emelkedő élelmiszerárak terén növekedni fog. A vízhasználat racionalizálásával és az öntözőrendszerek fejlesztésével ez a nyomás csökkenhet, azonban lényegi változás nem várható az éghajlatváltozás jelentette kedvezőtlen trendek miatt. Az éghajlatváltozás és technológiai fejlődés miatt a primer szektorban dolgozók számának csökkenése folytatódik majd, ami sokak városokba költözését ösztönzi.

Világgazdasági integráció és globalizáció: a közel-keleti országok világgazdasági integrációja növekedni fog a globalizációnak köszönhetően, ami lehetővé teszi, hogy a régió részesüljön a globális konjunkturális időszakokból, illetve szintén komolyabban érezhetővé válnak majd a gazdasági válságok. A következő két évtizedben egyes Öböl-államok a gazdasági struktúraváltás miatt növelni fogják a globális pénzügyi szektorban betöltött szerepüket. A háborús konfliktusok és a belpolitikai bizonytalanság, valamint az éghajlatváltozás környezeti hatásai és társadalmi következményei miatt a régió gazdasági fejlődése a következő két évtizedben is több kihívással fog szembesülni. A régióban továbbra is megfigyelhető lesz a részleges integráció jelensége, vagyis egy adott állam eltérő mélységű beágyazottsága a különböző szektorokban (például az Öböl-országok gazdaságilag integráltak a világgazdaságba, de politikailag-társadalmilag kevésbé). Ez feszültségeket fog szülni a közel-keleti társadalmakban.

Abban az esetben, ha sikerül a régiós konfliktusokat megakadályozni, illetve kezelni, akkor a közel-keleti államok közötti gazdasági integráció is lendületet kaphat, azonban a trendek alapján erre a következő két évtizedben inkább lokális szinten, szűkebb országcsoportok esetében kerülhet sor.

TÁRSADALMI TRENDK ÉS DRIVEREK

Eltérő sebességű népességnövekedés: meglátásunk szerint a Közel-Keleten belül – csatlakozva a világszintű trendhez – alapvetően csökkenni fog a termékenység a következő húsz évben, azonban régióon belül komoly eltérések alakulnak ki. Egyes államokban, így Törökországban vagy Iránban már a vizsgált időtartam elején is mérsékelt termékenységi mutatókat látunk, amelyek alapvetően a lakosság szám szinten tartására elegendőek. Várhatóan a csökkenő trend folytatódni fog, azonban a következő húsz évben még ezen országok esetében is népességnövekedés várható a növekvő élettartam és a bevándorlás miatt (a Törökországba menekült 3,5 millió szíriai mene-

⁸⁷ E tekintetben Marokkó szolgálhat egyfajta modellként. Marokkó ambiciózus célja, hogy 2030-ra 52%-ra növelje energiamixében a megújuló energia arányát. A fő motiváció a külföldi energiainporttól való nagymértékű függés csökkentése. Saját tőke hiányában azonban a folyamat a kulcsszektorok privatizációjával és jelentős külföldi irányú eladósodottsággal jár együtt, nem kevésbé komoly függést eredményezve (EL KARMOUNI 2016).

kült fele 18 év alatti, 2030-ra a szíriai menekültek száma előrejelzések szerint 5 millióra fog emelkedni). Az arab államokban viszont lassabb lesz a csökkenés, s egy ideig még 2,1 fölött marad a termékenységi arányszám, így biztosítva a dinamikus népességnövekedést – ami a régió környezeti adottságait tekintve komoly terhet ró majd az államokra. A népességnövekedést várhatóan tompítani fogják a háborús konfliktusok és az azokat követő menekülthullámok, amelyek alapvetően lokális népességváltozáshoz fognak vezetni, de a trendet nem befolyásolják érdemben. A régió ezzel együtt továbbra is megőrzi kettős, népességkibocsátó- és felvevő jellegét. A gazdagabb államok továbbra is a régió belüli és kívüli gazdasági bevándorlók célpontjai maradnak, így az öböl-menti államok főleg Dél- és Délkelet-Ázsiából számíthatnak munkáskezerekre, míg Törökországnak és Iránnak a Közép-Ázsiából és Afganisztánból, az észak-afrikai országoknak pedig tranzit jellegükből kifolyólag elsősorban a szubszaharai Afrikából érkezők tömegeinek ideiglenes otlletére kell felkészülniük.

A népesség növekedése komoly kockázatokat rejt: tovább súlyosbítja a térségben kialakuló ivóvíz- és élelmi-szerhiányt. A romló vidéki életkörülmények és a visszaeső mezőgazdasági tevékenység következtében megszűnő munkahelyek miatt az emberek tömegesen vándorolnak a városokba, vagy elhagyják a régiót. Az eredendően is instabil politikai környezetben a fokozódó társadalmi elégedetlenség növeli a fegyveres konfliktusok kialakulásának esélyét.

Folytatódó urbanizáció és modernizáció: a régió belül folytatódni fog az urbanizáció, aminek köszönhetően a lakosság még nagyobb arányban fog a nagyvárosokba tömörülni. Ez újabb problémákat fog okozni, mivel a térség városai ritka esetben rendelkeznek a megfelelő infrastruktúrával a megnövekedett népességszám ellátásához. A kihívások ellenére az internetlefedettség növekedni fog a régióban. Ezzel együtt a fejlődő iskolahálózatnak köszönhetően továbbra is csökkeni fog az analfabéták aránya. Az urbanizációval járó társadalmi változások gyengíteni fogják a törzsi szerveződések, továbbá elősegítik a nők munkába állását, illetve elősegíti a közösségi terek fejlődését, ezáltal a civil szféra erősödését.

A munkanélküliség magas szinten maradása: a népességnövekedés régiós kísérőjelensége a fiatalok közötti magas munkanélküliség (elsősorban az arab államokban), ami további társadalmi kihívást jelent. A következő húsz évben a termékenység visszaesése a fiatal korosztályok nagyságának és arányának csökkenését fogja maga után vonni, azonban ez a vizsgált időintervallumban nem fogja még éreztetni a hatását. A munkanélküliség nem feltétlenül vezet társadalmi robbanáshoz, ha a gazdaság (és ezt elősegítendő az állami gazdaságpolitika) képes felszívni a munkaerőt, azonban erre a közel-keleti országok között csak néhány esetben láthatunk példát. Ráadásul az olajtermelő országok a munkaerő-szükségletük jelentős részét a régió kívülről, Délkelet-Ázsiából szerzik be.

TECHNOLÓGIAI TRENDK ÉS DRIVEREK

Technológiakövetés: A következő két évtizedben nem várható, hogy a közel-keleti térség a világ K+F központjává váljon, s alapvetően technológiaimportra fog szorulni. Ez alól egyes területek képezhetnek kivételt, így például a vízfelhasználás (sótalanítás) vagy az energetikai szektor. Az oktatás fejlődése, az egyetemek számának növekedése és az állami K+F támogatás kedvez a technológiai vívmányoknak, azonban a térségre, néhány kivételtől eltekintve továbbra is alacsony marad a szabadalmak száma, így a régió további technológiatranszferre fog szorulni.

Gazdaságosabb energiafelhasználás és fejlődés az energiatermelésben: a fosszilis energiahordozók szerepének háttérbe szorulása új technológiák átvételét teszi szükségessé. A megújuló energiaforrások terjedése mellett az energiahordozók kitermelésének hatékonysága is javulni fog, miközben a gazdaságosabb energiahasználati technológiák is nagyobb szerepet kapnak majd.

A kiberbiztonság felértékelődése, az internetszabadság korlátozása: mivel a következő két évtizedben folytatódni fog az internetlefedettség növekedése, emiatt az online platformok szerepe továbbra is növekedni fog. Az autoriter berendezkedésű államok növelni fogják az internet és az online felületek és közösségek ellenőrzését, megelőzendő a társadalmi elégedetlenség veszélyes politikai megnyilvánulásait. A kiberbiztonság a régiós konfliktusok miatt egyre nagyobb szerepre fog szert tenni, ami a támadó és védekező infrastruktúra fejlesztését fogja megkövetelni a következő két évtizedben.

KATONAI TRENDEK ÉS DRIVEREK

Konfliktusok kialakulásának magas kockázata: a nem állami szereplők meghatározó szerepének tartóssá válása, a nacionalizmus előretörése, illetve a közel-keleti államok közötti hatalmi rivalizálás a következő két évtizedben is megmarad. Ezek a tényezők megnövelik az államokon belüli és államközi konfliktusok kockázatát, ennek köszönhetően a régióban várható, hogy a jelenlegi konfliktusok egy része (ismét) akuttá válik (Irak, Szíria, Jemen, Líbia, fegyveres kurd elszakadási törekvések Iránban és Törökországban), másrészt a jelenleg stabilnak tűnő államok egy részében is harcok robbanhatnak ki etnikai és vallási törésvonalak mentén (Libanon, Egyiptom).

Haderőreform és proliferáció: a régió államai a különböző kihívások miatt folytatják majd a fegyverkezést, illetve a haderők modernizációját, egyes esetekben pedig az önálló hadiipar megteremtését/fejlesztését. Ezzel együtt a védelmi doktrínákban nagyobb szerepet fog kapni kiberbiztonság és a kibervédelmi, vagy éppen a támadó kapacitások fejlesztése. A következő két évtizedben is magas marad a régióban a proliferáció kockázata, elsősorban Irán kapcsán. A különböző regionális hatalmak közötti rivalizálás és fenyegetettség érzése kedvez a nukleáris fegyverkezésnek, noha nem valószínű, hogy Teherán a vizsgált időszakban nukleáris arzenálra tesz szert, ugyanakkor nukleáris programjának folytatása konfliktusokhoz vezethet. A vegyi fegyverek továbbra is jelen lesznek a régióban, s nőhet annak a veszélye, hogy nem állami szereplők szerzik meg őket.

KÖRNYEZETI TRENDEK ÉS DRIVEREK

Az éghajlatváltozás negatív hatásainak folytatódása: az éghajlatváltozás negatív hatásai egyszerre jelentkeznek közvetlen fenyegetésként, valamint felerősítik a más szektorokban megjelenő kockázatokat és fenyegetéseket. Az éghajlatváltozás jelenleg is rendkívül erőteljesen érinti a Közel-Kelet államait, az előrejelzések szerint pedig a helyzet egyre romlani fog. Az alkalmazkodás képessége és gyorsaságának mértéke a változó körülményekhez az államok túlélésének egyik záloga lesz. Bizakodásra ad okot, hogy a 2010-es években a térség legtöbb államának jelent meg valamilyen klímastratégiája, ami jelzi, hogy vannak kezdeményezések, és foglalkoznak a kérdéssel.

A hasonló kihívások ellenére ugyanakkor a jelenlegi trend szerint várhatóan a széttöredezett, megkésett nemzeti válaszok lesznek jellemzők; a regionális összefogás ösztönzője klímaügyben (is) egy komolyabb sokk (háború, természeti katasztrófa) lehet. A technológiai fejlődés (például a tengervíz sóatlanításának megfizethetőbbé válása) a másik fontos driver, ami jelentősen növelheti az államok ellenálló és alkalmazkodó képességét, ezt a folyamatot azonban nem elsősorban a térség államai képesek befolyásolni, így önmagában erre építeni nem lehet.

Növekvő vízhiány: A trendek vizsgálatából az látható, hogy az évi középhőmérséklet várhatóan növekedni fog, a csapadék mennyisége pedig csökken. A MENA a világ leginkább vízhiány sújtotta térsége. Az előrejelzések szerint a csapadék mértéke 20–40%-kal fog csökkenni egy 2°C-kal magasabb átlaghőmérsékletű világban. Mivel jelenleg a térség mezőgazdasági termelésének 70%-át csapadékvíz táplálja, a jelenség a régió kapacitásait erőteljesen tesztelni fogja (World Bank 2018). Legalább ennyire komoly problémát fog jelenteni az egészséges ivóvíz hiánya. A Világbank szerint a kielégítetlen vízigény aránya a MENA-térségben a 2011-es 16%-os szintről 2030-ra 37%-ra nő (World Bank 2011).

Újabb kihívások a mezőgazdaságban: A szélsőséges, egyre gyakoribb és hosszán tartó szárazságok mellett a tengerszint emelkedése is azzal a következménnyel jár, hogy csökken az élhető, illetve a mezőgazdasági termelésre alkalmas területek mennyisége.⁸⁸ A művelhető területek csökkenése következtében élelmiszerhiány alakul ki, ami éhínséghez és/vagy növekvő exportfüggőséghez vezet. Mivel azonban a mezőgazdasági szektor még mindig a legnagyobb foglalkoztató számos arab államban, illetve a nemzetgazdaságok bevételeinek is jelentős hányadát teszik ki a mezőgazdasági termelésből származó bevételek, a következmények messze túlmutatnak ezen. Bár az éghajlatváltozás hatásai az egyes államokat differenciáltan érintik, összességében előre jelezhető, hogy a természeti erőforrások beszűkülésével kiéleződik az érték való versengés állami és állam alatti szinten egyaránt.

FORGATÓKÖNYVEK

I. „Anarchikus Közel-Kelet”

A legrosszabb forgatókönyv szerint a 2038-ban a Közel-Keletet alakító trendek és driverek közül a leginkább dominánsak: az általános életszínvonal csökkenése, az etnikai és szektáriánus ellentétek fokozódása, valamint az állami struktúrák bomlásának folytatódása. Az alapvető reformok (például munkahelyteremtés, a gazdaság diverzifikálása) elmaradásának hiányában a térség állami nem tudják megoldani az égető belső problémákat.

A politikai szektorban a demokráciadeficit nem csökken, az autoriter rezsimek részéről az erőszak és elnyomás marad a társadalmi feszültségek kezelésének fő eszköze. Az anarchikus belpolitikai környezetben a politikai vezetők a hatalmukat fenyegető különböző csoportokkal szemben mindenekelőtt a saját fizikai túlélésükért küzdenek, a demokratizálás és liberalizáció nem merülnek fel alternatívaként. A magas szintű korrupció és a szegénység miatt

⁸⁸ Figyelembe kell vennünk, hogy a térség gazdasági tevékenységének meghatározó része a parti területeken koncentrálódik. Viszonyításként egy adat: Egyiptomban például a tengerszint egyméteres emelkedése hatmillió embert érintene közvetlenül, valamint a Nílus-delta művelhető területeinek mintegy 15%-ának elvesztését jelentené (MEDANY 2009, 131.).

a tüntetések állandósulnak, kézzelfogható eredményt azonban ezek nem érnek el. Az erőforrásokat újjáépítés és reformok helyett a rezsimek hatalmuk konszolidálására fordítják.

A vallásilag és etnikailag vegyes államokban a fennálló problémák gyökerét nem sikerül kezelni, és nem sikerül inkluzív társadalmakat kialakítani. Az etnikai és szektáriánus ellentétek így tovább éleződnek, különböző belső és külső szereplők pedig kihasználják a vallási és etnikai identitások könnyű mobilizálhatóságát. A radikális dzsihádisták, valamint nacionalista ideológiák válnak meghatározóvá. Az „Iszlám Állam” visszaszorulását követően a terrororganizációknak több radikális szunnita utódszervezete is alakul, melyek elleni védekezésként más kisebbségek hasonló erőszakos szerveződések létrehozásával válaszolnak. Az államok kapacitásait a terrorizmus elleni harc köti le, ami tovább csökkenti a gazdasági és társadalmi reformok esélyét.

A gazdasági problémák egyszerre okai és következményei az instabil biztonsági helyzetnek. A megélhetési feltételek romlása, a fiatalok körében tapasztalható, a népességnövekedés által súlyosbított tömeges munkanélküliség egyenes utat biztosít a radikalizációhoz. A helyzetet súlyosbítja, hogy a konfliktusövezetekben élő, halmozottan hátrányos helyzetben lévő belső menekültek egy egész generációja maradt ki az oktatási rendszerből, ami konzerválja leszakadásukat. Stabilitás hiányában nem érkezik a térségbe külföldi tőke, és jelentősen visszaesnek a turizmusból származó bevételek. Nem biztosítható a térség számos országának legfőbb bevételi forrását jelentő energetikai infrastruktúra fizikai védelme sem. Az energiahordozók exportjára építő járadékgazdaságok a kőolaj árának csökkenése és a megújuló energiaforrások globális előretörése következtében egyre sebezhetőbbé válnak. A növekvő élelmiszerárak miatt az olajbevételek egyre nagyobb részét kell a társadalom számára támogatások formájában visszajuttatni, hiszen a hatalmon lévők legitimitációjának alapja a jólét biztosítása. E gyakorlat fenntarthatósága azonban 2038-ra egyértelmű korlátokba ütközik, ami a jelenleg stabilnak tekinthető Perzsa/Arab-öbölben is jelentős társadalmi-politikai feszültségekhez vezet.

A Közel-Kelet részben vagy egészében „bukott” államai (Líbia, Szíria, Jemen, Irak) nem tudnak kilábalni a jelenlegi válságból. Sőt, újjak csúsznak le hozzájuk: belpolitikai válság alakul ki a jelenleg stabil (autoriter) államokban is, ami az „arab tavaszhoz” hasonló robbanással és újabb „bukott” államok kialakulásával fenyeget. Az állami struktúrák bomlása a „hagyományok” visszatérését hozza magával számos országban, mint ahogy például Líbiában újra megjelent a rabszolga-kereskedelem. A szektáriánus erőszak felerősödése várható például a törékeny társadalmi berendezkedésű Libanonban. Nem enyhül a palesztin-izraeli feszültség sem, az intifádák állandósulnak.

A kialakult hatalmi vákuumban virágzik a szervezett bűnözés, elsősorban a fegyverek feketepiaci és az emberkereskedelem. Az állandósult fegyveres konfliktusok vonzzák a külföldi harcosokat, folyamatos humán utánpótlást biztosítva a konfliktusok fennmaradásához. A harcokban növekvő mértékben vesznek részt katonai magánvállalatok. Azokban az országokban, ahol valamilyen értékes nyersanyag található, ezek ellenőrzése a hagyományos állami struktúrák gyengülése miatt helyi hadurak, illetve a magánvállalatokat megfizetni képes, gyakran átláthatatlan külföldi üzleti körök ellenőrzése alá kerül.

Az éghajlatváltozás hatásai felerősítik a meglévő gazdasági és társadalmi problémákat az egész Közel-Keleten. Az egészséges ivóvíz és a művelhető földterületek mennyiségének további csökkenése következtében kiéleződik az erőforrásokért vívott harc az állami és állam alatti szereplők között egyaránt. A térségben megjelenő, illetve a térségből menekültek között egyre nagyobb számban vannak jelen klímamenekültek. A hasonló kihívások ellenére az államok között nem alakul ki összefogás: széttöredezett, nemzeti válaszok születnek – vagy azok sem.

Folytatódik a régió kívüli szereplők aktív jelenléte. Az Egyesült Államok a globalizáció következtében kialakult biztonsági interdependenciák miatt kénytelen figyelmet fordítani a közel-keleti eseményekre. Oroszország számá-

ra a térségbeli aktív jelenlét továbbra is a Washingtonnal szembeni globális egyensúlyozás fontos eszköze marad. Mindez Kína várhatóan szintén erősödő, elsősorban gazdaságilag motivált térségbeli szerepével kiegészülve a szíriaihoz hasonló, úgynevezett helyettesekkel vívott (proxy) háborúk kialakulását és hosszú elhúzódását valószínűsíti. Más államokban, ahol a belső konfliktus mértéke még nem éri el a háború szintjét, a regionális, illetve a nagyhatalmak befolyásért folytatott versengése konzerválja a kialakult politikai-társadalmi patthelyzetet, ezáltal tovább nehezíti a reformokat. A folyamatosan alacsony szinten tartott konfliktusok közül bármelyik hirtelen akuttá válhat.

Összességében a Közel-Kelet jelenleg is látható leszakadása globális viszonylatban folytatódni fog. Az instabilitás következményei messze átgűrűznek a régió határain.

II. „Reziliens államok”

A legpozitívabb forgatókönyv szerint 2038-ra egy modernizálódó Közel-Kelet jön létre. A meghatározó trendek, illetve driverek: technológiai fejlődés, gazdasági integráció, bottom-up társadalmi reformok, bizalomerősítő lépések és biztonsági együttműködés.

A pozitív irányú változások egyik motorja a fiatalok társadalmon belüli nagy aránya. Az elődjeihez képest eltérő politikai szocializációjú, úgynevezett Facebook-generáció tagjai régiószerte reformokat követelnek ki. Erősödik a civil társadalom önszerveződése, plurálisabbá válik a média. A jól menedzselt urbanizáció hozzájárul a polgárosodáshoz, egy egyre szélesedő középosztály kialakulásához. Csökken a társadalmakra nehezedő demográfiai nyomás is. A demokráciák egy alulról kiinduló (bottom-up) folyamat eredményeként konszolidálódnak, inkluzív társadalmak jönnek létre, ahol jelen van a politikai pluralizmus.

Az ideológiák szerepe átalakul, azok a stabilitás támogatóiként lépnek fel. A nacionalizmus egyesítő erőként jelentkezik a szektáriánusan megosztott államokban (például Irakban). Az egalitárius „baloldali” ideológiák a fiatalok körében egyre nagyobb népszerűsége tesznek szert, ami szintén hozzájárul az etnikai-vallási feszültségek feloldásához. Az iszlamista mozgalmakon belül a fundamentalizmussal szemben a reformista irányzatok válnak meghatározóvá.

A változás másik motorjává a gazdasági integráció szolgál. A GAFTA (Greater Arab Free Trade Area) teljes megvalósítása egyre szorosabb integrációhoz vezet. A munkanélküliség csökkentéséhez jelentősen hozzájárul, hogy az Öböl-államai arabokra cserélik le a nagyszámú külföldi, nagyrészt délkelet-ázsiai munkavállaló egy részét. A térség külső pénzügyi segítséget is kap: Európa második világháború utáni tapasztalataira építve megszavazzák egy „arab Marshall-terv” elindítását, melynek célja az arab gazdaságok helyreállítása, valamint fenntartható reformok bevezetése (EU ISS 2015).

Az életfeltételek fokozatos javulása csökkenti a radikalizáció esélyét, különösen a társadalom leginkább veszélyeztetett alsó rétegeiben. A gazdasági és társadalmi reformok inkluzív politikával és hatékony, célzott terrorizmus elleni harccal egészülnek ki. A biztonsági szektor sikeres reformjának köszönhetően a belső feszültségek kezelése hatékonyabbá és erőszakmentesebbé válik, ami kevesebb toborzási lehetőséget biztosít a különböző szélsőséges csoportok számára. A pénteki ima (hutba) egységesítése a szunnita iszlámban szintén a radikalizáció ellen hat. A terrorizmus elleni küzdelmet jelentős mértékben elősegíti a térség államai közötti biztonsági együttműködés fokozódása, a hírszerzési együttműködés, illetve a közös határellenőrzés. A biztonságerősítő intézkedések az országok közötti bizalmat is erősítik. Az „európai projekthez” (Európai Unió) hasonlóan a gazdasági együttműködés pozitív hatása teret nyitott az együttműködés előtt más szektorokban is. Felvetődik egy közös békefenntartó erő létrehozása az Arab Liga égisze alatt. Bár a terrorizmus jelensége helyi szinten nem szűnik meg, első számú stratégiai fenyegetésből inkább marginális problémává válik (EU ISS 2015).

A 2018-ban még zajló polgárháborúkban politikai megegyezés született, a külső szereplők hozzájárulnak a törekény béke fenntartásához. Bár a helyzet nem könnyű, a siker pedig nem garantált, az újjáépítés alapvető feltételei megteremtődnek.

A technológiai fejlődés következtében a tengervíz sótalanítása megfizethetővé vált, ami nemcsak az ivóvízhiány problémáját tette kezelhetőbbé, hanem a mezőgazdasági termelés hatékonyságát is javította. Az arab államok így sokkal kevésbé kiszolgáltatottak az élelmiszerimportnak. Az energiaszektorban tapasztalt technológiai fejlődés szintén jelentős mértékben hozzájárult a térség fejlődéséhez, elsősorban a napenergiában rejlő potenciál sikeres kihasználásán keresztül, valamint a cseppfolyósított földgáz-terminálok (LNG) költséghatékonyabbá válásával.

Az éghajlatváltozás negatív következményei ugyan nem szűnnek meg, de a társadalmak az egyéb területeken tapasztalt előrelépéseknek köszönhetően jobban képesek alkalmazkodni a külső sokkokhoz. A közös kihívásokra az államok közös megoldásokat is találnak.

Összességében általános fejlődés figyelhető meg. Emelkedik az átlagos életszínvonal, fejlődik az oktatás, az egészségügy és az infrastruktúra is. A kialakult stabilitás a külföldi tőkét és innovációt is vonzza. A különböző területeken (gazdaság, éghajlatváltozás elleni fellépés, biztonság) az együttműködést illetően a *spill-over* hatás érvényesül. Bár a térségben továbbra is vannak problémák (például a korrupció, az emberi jogok sérülése) és megoldatlan konfliktusok (például a palesztin–izraeli konfliktus, Nyugat-Szahara), adottá válnak egy szilárd társadalmi-gazdasági fejlődés alapjai.

III. „Kontrollált káosz”

A harmadik forgatókönyv szerint marad a jelenlegi Közel-Kelet: pesszimistán értékelve, a régió elvesztegetett (újabb) húsz évet; optimista nézőpontból azonban sikerült megakadályozni az összeomlást, és keretek között tartani a problémákat.

A premodern, modern és posztmodern szereplők együttélése folytatódni fog a térségben belül: a modern jegeket a régió államai, a premodernt az állami szint alatti szereplők konfliktusai, a posztmodernt a régió kívüli szereplők törekvései jelenítik meg.

2018 háborús, polgárháborús konfliktusait sikerül befagyasztani. A fegyveres harc végét vagy legalább is intenzitásának csökkenését két módon sikerül elérni: autoriter vezetők hatalomra juttatásával és/vagy külső erők aktív beavatkozásán keresztül. Utóbbi esetében a harmadik államok közötti hatalmi egyensúly konzerválja a pathelyzetet. Szíria területének de jure egyben tartását például az orosz, török és amerikai erők közötti hallgatóságos megállapodás biztosítja.

A Szaúd-Arábia és Irán közötti vetélkedés folytatódik. A megerősödő Iránnal szemben Szaúd-Arábia és Izrael egyre közelebb kerül egymáshoz. Ezzel párhuzamosan a palesztin–izraeli konfliktus térségbeli jelentősége is csökken. Rijád és Teherán a szunniták és síiták közötti ellentéteket sikeresen használja fel saját hatalmi céljaira. A katonai erő alkalmazása növekszik a külpolitikában. Az említett államok mellett ehhez az eszközhöz nyúl az egyre önállóbb hadiipart kiépítő Törökország is. Ankara elsődleges fókuszja azonban továbbra is a kurdokkal szembeni fellépés.

A terrorizmus továbbra is folyamatos probléma. A radikalizáció, a csatlakozás különböző szélsőséges szervezetekhez sokak számára az egyetlen megélhetési, illetve túlélési alternatíva. Továbbra is magas a tömegpusztító fegyverek proliferációjának veszélye.

Stabilitásról nem beszélhetünk. Az egyes etnikai és vallási kisebbségek autonómia-, illetve függetlenségi törekvései folytatódnak, az államhatárok újrarajzolását azonban sem az érintett kormányzatok, sem a nemzetközi közösség nem támogatja. E követelésekre így az államok részéről a katonai erő alkalmazása lesz a válasz.

A szénhidrogénekből származó bevételek stagnálnak, azok nem elegendők átfogó reformok bevezetéséhez. A gazdaságok sérülékenysége növekszik. A munkanélküliség szintje nő, különösen nehéz a nők munkaerőpiaci integrációja, valamint szinte reménytelen a magasán képzettek elhelyezkedési esélye. A reformkövetelésekre a kormányok elnyomással válaszolnak.

Az ideiglenesnek szánt menekülttáborok állandóvá válnak. Egy egész generáció maradt ki az oktatásból, a menekültek munkaerő-piaci reintegrációja is csak részben sikerült. A táborok egy részében az egészségügyi helyzet sem kielégítő, magas a járványok kialakulásának kockázata.

Az éghajlatváltozás negatív hatásai kiélezik a természeti erőforrásokért folyó versengést. A vízmegosztás körüli vita különösen élessé válik. A technológiai fejlődés és a nemzetközi segítség csak részben képes mérsékelni ezeket a negatív hatásokat. Az együttműködés az egyes államok között inkább tekinthető esetlegesnek, semmint rendszeresnek vagy intézményesültnek. A kihívásokra adott egyéni reakciók jellemzően megkésették. A menekülttáborokban egyre több lesz a klímamenekült.

Összességében a jelenlegi államrendszer fennmarad, a „bukott” államok sora nem nő tovább. Nem várható hatalmi átrendeződés. A térség államai képesek a különböző társadalmi, gazdasági kihívások tüneti kezelésére – megoldásukra azonban nem.

ÖSSZEGZÉS

A régiót a következő két évtizedben jellemző trend a versengő heteropolaritás megmaradása, amely alapvetően proxyháborúk formájában fog megjelenni. Ide tartozik a szíriai konfliktus vagy Jemen, de újabb frontok is nyíhatnak. A szaúdi–iráni rivalizálás, az izraeli–palesztin konfliktus, a kurd függetlenségi törekvések, a vízhiány miatti feszültségek (Irak–Szíria–Törökország, Egyiptom és Etiópia) a következő két évtizedben is, eltérő intenzitással, de jelen lesznek a térségben.

Noha kevés a valószínűsége, de komoly változást hozhat a régió középhatalmai (például Irán és Izrael vagy Szaúd-Arábia és Irán) közötti nyílt háború kirobbanása. A régiós középhatalmi koncert nemcsak államközi konfliktus miatt alakulhat át, hanem egy-egy állam összeomlása miatt is, különösen ott, ahol relatíve kevés személy, s nem pedig intézmények kezében összpontosul a hatalom, például a Szaúd-ház hirtelen bukása esetén Szaúd-Arábiában. Ugyanígy váratlan, nagy hatású, stratégiai jelentőségű eseménynek tekinthető, ha a társadalmi konfliktusok alapjaiban rendítenek meg egy-egy államot (például Egyiptom nem képes kezelni a népességnövekedést), vagy a régió több, jelenleg stabilnak tűnő államát felforgató belső konfliktusok miatt megváltoznak az egyes államok hatalmi képességei és ez átrendezi a versengés szövetségi struktúráit.

Szintén kevés a valószínűsége a régión belül egy hegemon megjelenésének, amely képes lenne a hatalmi viszonyokat újraírni – a régión belüli hatalmi koncert lényegében ennek a megelőzését szolgálja. A meglévő struktúrában egy külső hatalom erőszakos és nagymértékű beavatkozása okozhat változást (így például egy amerikai–iráni háború), de egy-egy kulcsállam meggyengülésével a regionális versengő hatalmi rendszer lényege nem változna, pusztán egyes szereplők cserélődnének ki.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- EL KARMOUNI, GHASSAN WAÏL (2016): Moroccan Energy Policy: From One Dependence to Another. In *A Region Heating Up: Climate Change Activism in the Middle East and North Africa*. Berlin, Heinrich Böll Stiftung. 26–30.
- GAUB, FLORENCE – LABAN, Alexandra szerk. (2015): *Arab futures: Three scenarios for 2025*. Forrás: <https://www.iss.europa.eu/content/arab-futures-three-scenarios-2025> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 02.)
- Medany, Mahmoud (2009): *Impact of Climate Change on Arab Countries*. Forrás: <http://www.afedonline.org/afedreport/english/book9.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 02.)
- N. Rózsa Erzsébet (2016): Közel-Kelet. In Háda Béla – N. Rózsa Erzsébet: *Regionális tanulmányok*. Budapest, NKE. 87–106.
- World Bank (2011): *Middle-East and Northern Africa Water Outlook*. Forrás: http://siteresources.worldbank.org/INTMNAREGTOPWATRES/Resources/MNAWaterOutlook_to_2050.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 06. 02.)
- World Bank (2018): *Climate Change in the Middle East & North Africa*. Forrás: <http://www.worldbank.org/en/programs/mena-climate-change#2> (A letöltés dátuma: 2018. 06. 02.)

Marsai Viktor

KITEKINTÉS AFRIKÁRA 2038-IG

Afrika – különösen annak szubszaharai része – nem tartozik a trendelemzők kedvenc területei közé. Ennek okai sokrétűek. Egyrészt a kontinens a pozitív folyamatok és az optimista nyilatkozatok ellenére mind a mai napig a világszisztem perifériáján helyezkedik el, és ebben az elmúlt és a következő évtizedek is csak lassú változást hoztak/nak (WALLERSTEIN 2010). Másrészt a régió belső strukturálatlansága, a törékeny államok nagy száma, a közigazgatási, szociális és biztonsági szektorok alulfejlettsége – társulva a jól látható stratégiai kihívásokkal, mint a túlnépesedés vagy a klímaváltozás – kiszámíthatatlanná teszik a fejlődés irányait (BUZAN–WAEVER 2003, 232.). Ráadásul – perifériális volta miatt – magának az általános vizsgálódásnak is jóval kevésbé tárgya Afrika, mint például Ázsia, az Egyesült Államok, a Közel-Kelet vagy akár Európa. Ezt jól mutatja, hogy az Afrika-tanulmányok (*African studies*) meglehetősen alárendelt szerepet játszik a társadalomtanulmányok között, és a kapcsolódó diszciplínák is – mint például a nemzetközi tanulmányok vagy a biztonsági tanulmányok – alig foglalkoznak a földrésszel. Az időnként napvilágot látó – általában negatív – szenzációk a kalózkodásról, az ebolajárványról vagy a Boko Haram újabb támadásáról pedig nem segítenek a tisztánlátásban, és jelentősen torzítják nem csupán a hétköznapi, de időnként a tudományos és a politikai percepciót is.

Éppen ezért – még mielőtt belemennék a részletekbe – általánosságban elmondható, hogy Afrika jövője szempontjából akkora a bizonytalan tényezők aránya az egyenletben, hogy az kiszámíthatatlanná teszi az egész rendszer fejlődését mind pozitív, mind negatív irányban: ezek rövid időn belül is magukban rejtik a gyors, robbanásszerű fejlődés és az összeomlás lehetőségét is. Magyarán szólva lehetetlen megmondani, hogy közép- és hosszú távon Afrika Ázsia után a világgazdaság fejlődésének új motorja, vagy tartósan leszakadó, válsággóccokkal terhelt régió marad-e – annak ellenére, hogy a legvalószínűbb forgatókönyv a kettő között helyezkedik el.

FŐBB TRENDEK ÉS DRIVEREK – POLITIKAI SZEKTOR

A kontinens egésze kapcsán a politikai szektor terén megfigyelhető a demokratizáció – zsákutcáktól és visszaesésektől sem mentes – fejlődése. Az Afrobarometer közvélemény-kutatása alapján 2014-ben az afrikaiak háromnegyede értett egyet azzal, hogy a vezetők legfeljebb egy esetben legyenek újraválaszthatók. A felmérés szerint a népesség több mint kétharmada preferálta a demokráciát más berendezkedésekkel szemben, a demokrácia iránti igény indexe pedig a 2002-es 36%-ról 2014-re 51%-ra emelkedett. A felmérés mindössze Madagaszkárt és Szváziföldet találta olyan országoknak, ahol a lakosság több mint fele nem preferálta a demokratikus berendezkedést (Bratton–Houessou 2014, 6–14.). A képet ugyanakkor árnyalja, hogy számos ország esetében találunk már évtizedek óta hatalmon levő vezetőket – még akkor is, ha azok részben vagy egészében demokratikus választások útján kerültek-maradtak a kormányrúd mellett (ECONOMIST 2016). Úgy tűnik tehát, hogy továbbra is igaz az a megállapítás, miszerint az afrikai választók az erős vezetőket preferálják az erős intézményekkel szemben.

Komoly kihívást jelent a kontinens számára a törékeny és gyenge államok nagy száma. Az afrikai országok zöme – különösen a kilencvenes évekhez képest – jelentős erősödésen ment keresztül: csökkent az államkudar-cok száma, és a klasszikus „bukott állami” kategóriából mára olyan, korábban negatív példaként említett entitá-sok is kikerültek, mint Libéria, Sierra Leone vagy Szomália. Ugyanakkor az elmúlt időszak azt is megmutatta, hogy a legtöbb ország ellenálló képessége (resilience) még meglehetősen gyenge. Az állami alrendszerekben nincsenek érdemi tartalékok, így a növekvő számú anomáliákra (környezeti kihívások, klímaváltozás, túlnépesedés, radikális csoportok térnyerése) nem tudnak választ adni. Ennek kapcsán az is megmutatkozott, hogy valójában még az „él-tanulónak” tartott országok is rendkívül törékenyek: a demokrácia szubszaharai modelljeként számon tartott Malit fél éven belül az összeomlás szélére sodorta a tuaregek felkelése. A Dél-afrikai Köztársaság – a kontinens vezető po-litikai, gazdasági és katonai ereje – pedig nem képes érdemi válaszokat adni az évek óta tartó aszály következtében fellépő édesvízszűkösségre. Etiópia vagy Kenya – amelyek komoly tartalékokat képeztek a szárazság esetén fellépő élelmiszerhiány kezelésére – arra nem voltak felkészülve, hogy az esőzések akár évekig elmaradhatnak.

A politikai szférát érintő harmadik nagy trend a radikális dzsihadista mozgalmak térnyerése a földrészen. Ez lé-nyegében folyamatosan megfigyelhető az ezredforduló óta, és a kezdeti észak-afrikai bázisok után a szélsőségesek egyre mélyebben megvetették a lábukat a trópusi Afrikában is. Az ENSZ vizsgálatai alapján – amelyek a globális ideológiai hatások (az al-Káida, majd az „Iszlám Állam” propagandája) mellett rávilágítanak a jelenség gazdasági és szociológiai okaira is – pedig nem lehetünk túl bizakodóak: a szegénység, a marginalizáció, a kitérés alternatívák hiánya továbbra is megkönnyítik majd a szélsőséges eszmék terjedését (UNDP 2017).

Végül, de nem utolsósorban egyértelműen pozitív jelenség az integrációk erősödése mind kontinentális, mind regionális szinten. Az Afrikai Unió (AU) mára nem csupán a földrész, de a globális rendszer megkerülhetetlen sze-replőjévé vált, amelynek feladatai a békeműveletektől a klímaváltozás elleni küzdelmen át a kontinentális szabad-kereskedelmi övezet létrehozásig terjednek. Az AU ráadásul olyan közös platformot jelent a kontinens államainak, amelynek segítségével jóval nagyobb hatékonysággal képviselhetik érdekeiket a külső szereplőkkel szemben.

Ugyanakkor az integrációk kapcsán megfigyelhető a kontinensen belül tetten érhető hagyományos megosztottság: a pánarab és pánafrikai gondolatok erősen ütköznek az Afrikai Unión belül, ami sok esetben gátolja a közös cselekvést. Az észak-afrikai országok ezen típusú kettős identitása még sokáig fenn fog maradni, annak ellenére, hogy reálpolitikai, biztonsági, illetve gazdasági kérdésekben egyre inkább más afrikai államoktól, mintsem a Közel-Keletől függenek.

A helyi szereplők egyre nagyobb szerepet kapnak az államigazgatási, biztonsági kérdések kezelésében – válto-zik a fejlesztéspolitika fókusza; átgondoltabb, pragmatikusabb jelenlét várható.

Ami a fontosabb külső szereplőket illeti, az Európai Unió ideológiai megközelítése a jövőben el fog mozdulni egy pragmatikusabb, gyakorlatiasabb irányba, amelyet már az új globális stratégia (EUGS) is jelez. Ugyanakkor az élesedő versenyben még ennek ellenére is csökkenni fog az EU befolyása a kontinensen, és leginkább csak az egykori gyarmat-tartó államok (Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország) elkötelezettebb fellépése esetén erősödik meg (lásd például a francia beavatkozást Maliban vagy az olasz szerepvállalást Líbiában). Ráadásul ezek inkább helyi, legfeljebb regionális szintet érnek majd el (G5 Száhel), nem pedig kontinentális. További problémát jelent, hogy a Brexit nem csupán a ren-delkezésre álló forrásokat csökkenti, de a fellépések koherenciáját is, ami jól tetten érhető volt az AU Bizottság elnökének megválasztásakor vagy a somáliai AU-művelet, az AMISOM költségvetésének csökkentésében (MAHMOOD–ANI 2017).

Az Egyesült Államok fókuszában továbbra is a terrorellenes küzdelem marad a kontinensen. Csakúgy, mint az el-múlt évtizedekben, az Egyesült Államok külpolitikája számára Afrika a periférián marad, már csak azért is, mert a pa-lagáz és -olaj forradalomnak köszönhetően még annyira sincs szüksége a kontinens nyersanyagaira, mint korábban.

Kína gazdasági térnyerése folytatódni fog, sőt a politikai döntéshozatalban egyre komolyabb nyomást gyakorol majd az afrikai államokra. Tovább ugyanis már nem tartható fenn a „belügyekbe való be nem avatkozás” népszerű mantárja. A kínai befektetések elérték azt a kritikus mértéket, ami mellett már túl nagy kockázatot jelentenek az afrikai politikai vezetőknek a gazdasági folyamatokat aláásó – és a kínai kinnlevőségeket veszélyeztető – lépései. Mindennek már látszanak az első példái a kontinensen. Ehhez kapcsolódóan erősödni fognak a ma még csak zárva nyokban létező Kína-ellenes afrikai mozgalmak. A lakosság körében már most tetten érhető a kínaiakkal szembeni ellenérzés, amely gyakran felülmúlja a hagyományos gyarmatosítókkal szembeni ellenszenvet is.

Oroszország továbbra is leginkább csak az észak-afrikai térségben lehet jelentős szereplő.

Japán kifejezetten Kína ellensúlyozásaképpen belép a politikai és gazdasági szektorba, és konzekvens Afrika-stratégiát épít. Ugyanígy megfigyelhető az indiai, brazil, dél-koreai, török térnyerés a kontinensen. Ezek egyes helyeken – mint Dzsibuti – kifejezetten koncentráltan jelennek meg.

A fenti, helyismerettel nem vagy alig rendelkező szereplők fokozott szerepvállalása súlyos problémák forrása, ami súlyos válságokat generálhat.

POLITIKAI SZEKTOR – REGIONÁLIS TRENDEK ÉS DRIVEREK

Ha a makroszintról elmozdulunk a lokális perspektíva felé, a következő elemeket kell kiemelnünk. Kelet-Afrika vonatkozásában Etiópia középtávon meghatározó lesz mind politikai, mind gazdasági értelemben. A 2018 tavaszán Abij Ahmed hatalomra kerülésével kibontakozó reformok egyértelműen optimizmusra adnak okot. Ha az állam szervezete a megindult változások mentén képes kezelni az etnikai ellentéteket, akkor fennmarad, sőt fokozódhat a jelenlegi fejlődés. Ugyanakkor kérdéses, hogy a régi elitcsoportok – mindenekelőtt a Tigrayi Népi Felszabadítási Front – mennyire lesznek partnerek ebben a folyamatban, és nem áldozzák-e fel a reformokat a hatalom megtartásáért cserébe. Aggodalomra ad okot, hogy a 2015 óta fegyveres összecsapásokká fajuló etnikai ellentétek nemhogy mérséklődnének, hanem terjednek.

A szomáliai válság az elmúlt évek eredményei (állandó kormány, gazdasági fejlődés, as-Sabáb területvesztései) ellenére továbbra is megoldatlan, még akkor is, ha Puntföld és Szomáliföld viszonylag stabilan működnek. A déli és középső országrész azonban Mogadishuval együtt részben a klánok, részben pedig az as-Sabáb fogságában vannak. Rövid távon is az a cél, hogy a szomáli kormány az Afrikai Unió békefenntartó missziójától (AMISOM) átvegye a biztonsági szektor fölötti ellenőrzést, ezen a téren azonban az elmúlt években nem látszik fejlődés.

Kenya – kiaknázva erős nyugati kapcsolatait és vibráló piacgazdaságát – nem csupán a régió, de Afrika egészét illetően is vezető szerepre törekszik. Ezt jól szimbolizálta a korábbi külügyminiszter asszony, Amina Mohamed erőfeszítése az Afrikai Unió Bizottságának elnöki posztjának megszerzésére. Ugyanakkor ennek kudarcra rámutat ennek a politikának a korlátaira is. Intő jel, hogy 2007 után a kenyai választások 2017-ben is erőszakba torkollottak, és sokan tartottak a tíz évvel korábbi események megismétlődésétől. Komoly problémát jelent, hogy a 2010-es alkotmányreform és az önkormányzatiság erősödése ellenére az etnikai ellentétek továbbra is erősek az országban. Regionális szinten – különösen az újonnan feltárt szénhidrogén-készleteknek köszönhetően – erősödni fog a versengés Kenya, Uganda és Tanzánia között. Utóbbi országok kapcsán súlyos fenyegetést jelent a radikális iszlamista csoportok erősödése. Bár 2015 óta az as-Sabábnak és a hozzá kapcsolódó szervezeteknek nem sikerült nagyobb volumenű terrortámadást végrehajtaniuk Szomálián kívül, Kenya keleti területein alacsony intenzitású gerillaháború alakult ki, miközben a kisebb akciók és a toborzás folyamatosak szinte a teljes kelet-afrikai térségben.

Földünk legfiatalabb országa, Dél-Szudán kapcsán az elmúlt években permanens és elhúzódó válság tanúi lehetünk, amit az etnikai ellentétek és az egyéni hatalmi ambíciók éppúgy táplálnak, mint az állami struktúrák szinte teljes hiánya. Az áldozatszám és a kiváltott humanitárius katasztrófa (éhínség, menekültek) méreteit tekintve Szíriával vetekedően véres konfliktus kapcsán továbbra sem látszik semmiféle érdemi megoldás, és közvetlen érintettség híján a nagyhatalmak és a nemzetközi szervezetek is csak mérsékelt erőfeszítéseket tesznek a válság felszámolására. Így az ország a következő évtizedekben is a térség súlyos konfliktusgóca marad majd.

Szudán az elmúlt évek során – komoly belső elnyomás árán – megőrizte stabilitását. Ennek köszönhetően páriából a nemzetközi közösség egyre fontosabb szereplőjévé vált, amely olyan válságokban játszik meghatározó közvetítő szerepet, mint az Egyiptom és Etiópia közötti vízkonfliktus, a dél-szudáni vagy a líbiai háborúk. Ugyanakkor kérdéses, hogy az 1989 óta regnáló Omár al-Basír után ki lesz képes átvenni az irányítást.

Az egész régió vonatkozásában aggasztó a külső szereplők fokozódó geopolitikai vetélkedése, amelyben a Muszlim Testvérek holdudvarába tartozó Katar és Törökország, az ellenük fellépő Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek és Egyiptom, a nyugati szereplők – Nagy-Britannia, Olaszország, Egyesült Államok –, Irán és Kína játszanak meghatározó szerepet. Mindezek napjainkra már nem csupán az ideológia szintjén jelennek meg, de komoly konfliktusforrássá váltak a helyi szereplők között, növelve az eleve kihívásokkal küszködő régió instabilitását (CRISIS GROUP 2018). Pozitív fejlemény ugyanakkor a közelmúltban megkezdődő etióp–eritreai közeledés, amelynek azonban jelenleg még nem látszik a kifutása. Szintén pozitív fejlemény az integrációk lassú, de folyamatos erősödése, az IGAD (Kormányközi Fejlesztési Hatóság) vonatkozásában elsősorban a biztonság és a politika, míg a Kelet-afrikai Közösség kapcsán a gazdaság terén.

A dél-afrikai régió továbbra is a kontinens legstabilabb biztonsági szubkomplexuma, ahol nem zajlik intenzív fegyveres küzdelem, és a demokratizáció is előrehaladott állapotban van. A térség vonatkozásában továbbra is meghatározó a Dél-afrikai Köztársaság helyzete, amely a kontinensnek is vezető hatalma volt és lesz. Pretoria esetében tetten érhető, hogy az apartheid bukása óta tartó elitcsere folyamatában kiéleződött (megmaradt?) az etnikai feszültség, fokozódott a populizmus, ami aláássa a gazdasági fejlődést, a termelékenységet és az állami intézményeket. Az elmúlt években állandósult a korrupcióra és nepotizmusra visszavezethető belpolitikai válság. Ugyanakkor a Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (South African Development Community – SADC) keretében a Dél-afrikai Köztársaság megszervezi a regionális gazdasági integrációt.

A térség másik meghatározó hatalma, Angola a polgárháborús évtizedek után komoly belpolitikai fejlődésen ment keresztül, de demokratikus átmenete a gazdaság diverzifikációjától (az olajfüggőségtől való elszakadástól) és a szélesebb belpolitikai nyitástól függ. Aggodalomra ad okot, hogy a radikális islamista csoportok a régióban is megjelentek (Mozambik).

A közép-afrikai térségben semmilyen szempontból nem látszanak a pozitív irányvonalak: bár a polgárháborúk, fegyveres konfliktusok intenzitása csökkent, a politikai élet az 1990-es évek gyakorlatát hordozza magában, végtelen elnökségekkel és elcsalt választásokkal. A Kongói Demokratikus Köztársaság kiváló lehetőségei ellenére továbbra is a kontinens beteg embere maradt, érdemi államépítés és demokratizáció nélkül, alacsony intenzitású belső háborúval. A másik akut konfliktusgóca, a Közép-afrikai Köztársaság kapcsán is csak a ciklikusan kitörő polgárháborúk és puccsok jelentenek szilárd pontot. A térség bukott államai tartós biztonságpolitikai vákuumot generálnak, aminek köszönhetően évtizedes távlatában sem látható javulás. Így a nemzetközi közösség – ahogyan eddig is – elsősorban a problémák továbbgyűrűzését próbálja megakadályozni. Súlyos kihívást jelent, hogy a pillanatnyi stabilitás ellenére a demokratizáció megtorpanása, sőt hanyatlása mind Ruanda, mind Burundi viszonyla-

tában regionális válság képében jelentkezhet, amennyiben a jelenlegi vezetés nem hajlandó érdemi reformokra. Mindezt jól mutatták a 2015-ös burundi események (CRISIS GROUP 2016).

Az észak-afrikai térséget alapjaiban rázta meg az „arab tavasznak” elkeresztelt jelenségsorozat, amely különféle módokon hatott az egyes országokra a reformoktól a teljes összeomlásig. Összességében azonban elmondható, hogy a várt demokratikus áttörés elmaradt, sőt a régió lakossága a kaotikus évek után ismét az erős emberekben látja a stabilitás és a fejlődés garanciáját. Különösen aggasztó a radikális csoportok előretörése a térségben, amely alól egyik szereplő sem tudta kivonni magát. A régió legnagyobb válsággóca Líbia, amely 2013-ra a teljes összeomlás szélére került, és – részben a külső szereplők machinációi miatt – az elmúlt években sem sikerült konszolidálnia a belső helyzetét. Bár a harcok intenzitása 2016 óta csökkent, a biztonsági helyzet rendkívül törekeny az egyes szereplők között, és reális alternatíva az ország részekre szakadása – ami de facto már megtörtént. Egyiptom – átmeneti gyengesége ellenére – továbbra is az arab világ és Afrika meghatározó hatalma maradt. Ugyanakkor a gazdaság és a társadalom szintjén mutatkozó strukturális problémák (munkanélküliség, középosztály elszegényedése, túlnépesedés) idővel a politikai szektort is érinteni fogják. Algéria erős autoriter berendezkedéssel és haderejével egyelőre biztosítja a Maghreb stabilitását, illetve megakadályozza az új migrációs hullám megjelenését és a radikális csoportok túlzott megerősödését, de nem tudni, hogy ez meddig működhet. Már középtávon is valószínű, hogy a térség államaiban a középosztály kikényszerítheti a demokratikus nyitást, ami azonban legalább annyira jelenthet fejlődést, mint újabb államkudarokat.

Nyugat-Afrika az 1990-es évek válságai után a kontinens másik fontos motorja lett. A régió országainak zöme képes volt túllépni a polgárháborús időszak „zéró összegű játék” megközelítésén, és megérteni, hogy stabilitás nélkül nincs fejlődés. Ennek köszönhetően a demokratikus rendszerek is terjedtek és viszonylag jó állapotban vannak a térségben. Fontos, hogy a regionális integráció, a Nyugat-afrikai Gazdasági Közösség (ECOWAS) is nagyban hozzájárul a politikai stabilitáshoz – leginkább a konzultációs mechanizmusokon keresztül. Az elmúlt évtizedek során Nigéria, Afrika messze legnépesebb állama nem csupán a régió, de az egész kontinens meghatározó hatalmává vált, amelynek gazdasági teljesítménye olykor még a Dél-afrikai Köztársaságét is felülmúlja. Az 1999 óta hatalmon levő civil adminisztráció fenn tudta tartani a demokratikus választási rendszert, annak ellenére, hogy azt komoly etnikai és vallási ellentétek gyengítik. Jóval nagyobb kihívást jelent a korrupció és a nepotizmus, amely továbbra is alapjaiban mérgezi meg a nigériai államigazgatást, veszélyeztetve és aláásva annak mindennapi működését, különösen a perifériális területeken. Az ország „ragadozó államként” funkcionál, a lakosság körében nagy a félelem és bizalmatlanság az állami tisztségviselőkkel szemben. Az országon belüli, olykor vallási színezetet kapó észak–dél ellentétre sem sikerült érdemi megoldást találni, az alacsony intenzitású konfliktus folyamatosan zajlik a Nigéria közepén fekvő ún. Középső Öv Államokban. A fentebbi tényezők, a lakosság elégedetlensége és kilátástalansága számos fegyveres mozgalmat táplálnak, amelyek közül csak az egyik a Boko Haram nevű dzsihádisták szervezete. Sajnos jól látható, hogy a szegénység, a marginalizáltság érzése továbbra is komoly tömegeket fog ezen szervezetek karjai közé kergetni (UNDP 2017). A térség másik válsággóca Mali, ahol a 2013-as francia katonai beavatkozás és a nagylétszámú ENSZ-művelet ellenére sem sikerült kielégítően stabilizálni a helyzetet, és mind a szekuláris tuareg, mind a dzsihádisták csoportok folytatták a küzdelmet. A bamakói vezetés továbbra is elhanyagolja az északi területeket, és a fejlesztések helyett az „szsd meg és uralkodj” elve alapján fordítja egymás ellen a helyi erőket. Így középtávon sem látszik megoldás a válságra.

A térség többi kulcsszereplője, Elefántcsontpart, Szenegál, Ghána viszonylatában ugyanakkor előremutató politikai folyamatokat látunk demokratikus választásokkal. Bár a korrupció ezen esetekben is jelen van, nem olyan mértékben, mint például Nigériában.

A regionálisan aggodalomra adnak okot a terjedő dzsihádisták csoportok, amelyek egyre inkább regionalizálódnak. Különösen problémás ez a Száhel-országok esetében (Csád, Niger), amelyek alig vagy egyáltalán nem képesek gátat szabni ennek a folyamatnak.

GAZDASÁGI SEKTOR

Az afrikai gazdasági növekedés üteme az elmúlt évtizedekben rendkívül intenzív volt, ugyanakkor ennek zöme a nyersanyagexporton, illetve a szolgáltatói szektor bővülésén nyugodott. A kontinensen folyó termelői tevékenység továbbra is alacsony szintű és kevés hozzáadott értéket termel. Ezen a téren mindenképp fejlődésre van szükség, amely folyamat, ha lassan is, de az elmúlt években megindult. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy az afrikai kormányzatok a helyi gazdasági szereplőkkel és a külső szereplőkkel összefogva megállítsák a több helyen is tetten érhető dezindusztrializáció folyamatát. India, Törökország, Brazília és Indonézia szerepe a gazdasági szektoron belül folyamatosan növekszik a kontinensen. Afrika bekapcsolódása a globális értékláncokba attól függ, hogy a képzetlen, olcsó munkaerő előrébb tud-e lépni a késztermékek exportjából a hozzáadott érték teremtéséhez. Az afrikai országok közti kereskedelem jelenleg meglehetősen szerény, középtávon és hosszú távon azonban Afrika exportja befelé irányulhat (kontinentális szabadkereskedelmi egyezmény), amit azonban néhány nagy szereplő (Nigéria, Dél-Afrika) egyelőre csak fél szívvel támogat. A gazdaságfejlesztés kulcskérdése a munkahelyteremtés, a feldolgozóipar fejlesztése. A donorérdekek a gazdasági téren erősebben jutnak érvényre. Erősödik a gazdasági diverzifikáció igénye. A kontinensről történő elvándorlás kapcsán jelentős beáramló tőkét jelentenek a hazautalások (KISS 2017).

Ruanda – kihasználva politikai tőkéjét – regionális pénzügyi központtá próbál válni Kelet-Afrikában. Kelet-Afrika (Tanzánia, Kenya, Uganda, Etiópia) kereskedelmi fejlődése általában változik, a nagy infrastrukturális projekteknek köszönhetően logisztikai javulás várható. A térség megjelenik a globális energiapiacra, a frissen feltárt kőolaj- és földgázkészleteknek köszönhetően fosszilis energiaboom következik be. Az azonban egyelőre nem látszik, hogy ez az erőforrás átkot jelent-e majd, vagy fenntartható fejlődési modellt generál, és segíti az egyéb ágazatok diverzifikálását, valamint a lakosság jólétét. A nagy infrastrukturális projektek nem csupán a hagyományos szereplők, de régi-új feltörekvő játékosok, mint az Öböl-térség államai vagy India felé is javítják a külkereskedelmi kapcsolatokat. Ebben a folyamatban a nyitott és befektetésbarát gazdaságok, mint Kenya, élen fognak járni. A nagy zöldenergetikai beruházások (vízenergia) javítják majd Kelet-Afrika energiaellátását és -függetlenségét, sőt exportálni is tudják majd az így megtermelt áramot (például Etiópia). Az elektromos hálózat fejlődése és a stabil áramellátás a termelői szektorok fejlődésének is alapfeltétele.

Észak-Afrika gazdaságilag elveszített tíz évet, ennek pótlása sem várható a jövőben. Egyiptom számára fontos a Nílus-gát által gerjesztett feszültség feloldása. A gazdasági növekedés nem képes lépést tartani a népességrobbanással és a növekvő lakossági igényekkel.

Nigériában a rossz kormányzás és a korrupció a gazdasági szektor működését is meghatározza. Eddig egyedül az olajbevételek tudták megakadályozni, hogy Abuja ténylegesen bukott állammá váljon, azonban ezeket nem fordították diverzifikációra. Amennyiben ezen a téren nem történik változás, az ország széteshet. A többi nyugat-afrikai ország ugyanakkor komoly fejlődésen ment keresztül, és ezt vélhetőleg tartani is fogják.

A világ legszegényebb államainak zöme a Száhelben található. A régió gazdaságában az elmaradottság miatt markáns részt képez az illegális kereskedelem. Az illegális tevékenységek (ember-, fegyver-, kábítószer-csempészet) annyira szervesen beépültek a gazdaságba és a helyi megélhetésbe, hogy középtávon sincs alternatívájuk.

A Dél-afrikai Köztársaság fejlődése az egész földrészt meg fogja határozni, még akkor is, ha az ország gazdasági súlya Afrika egészét tekintve folyamatosan csökkenni fog (jelenleg közel 17%-os részesedés a kontinens teljes GDP-jéből [IMF 2011]). Pretoria lényegében a teljes dél-afrikai régiót saját külső piacává tette, ez nem fog érdemben változni.

A TÁRSADALMI SZEKTOR

A kontinens legfontosabb társadalmi kihívása a népességrobbanás, amelyre a kínálkozó megoldások ugyan látszanak (családtervezés, oktatási kampányok, fogamzásgátló technikák terjesztése), de a konkrét eredmények kevésbé. A kontinentális és regionális, illetve a vidéki területekről a városi centrumokba irányuló migráció továbbra is megoldatlan marad, sőt a mobilitási lehetőségek bővülésével fokozódni fog. A társadalmon belüli gazdasági polarizáció fennmarad és láthatóbbá válik. Bár ezek feloldása rendkívül fontos lenne, erre egyelőre inkább csak szavak szintjén vannak meg az univerzális törekvések (ellenpélda például Etiópia).

A kontinensen is megfigyelhető a vallási/ideológiai versengés a Muszlim Testvérek (Katar–Törökország–Szudán) és az azzal szemben állók (Szaúd-Arábia–Egyiptom–Egyesült Arab Emírségek) között, ami negatív irányban hat az egyes konfliktusokra (Líbia, Szomália). Emellett tetten érhető a muszlim–keresztény szembenállás is. Bár a középosztály gyarapszik, a legtöbb helyen még nem képes kritikus és szervezett erőt képviselni, ez azonban már középtávon is változni fog. Afrika népességének jelentős része jelenleg a mezőgazdasági szektorban dolgozik, de ebben már zajlik az elmozdulás.

Dél-Afrikában az etnikai feszültségek fokozódnak a feketék és a fehérek között. Míg a fehér bőrű emberek elhagyják a régiót, addig a fekete családoknál egyre több gyermek születik, így az etnikai helyzet már középtávon is tovább változik. Észak-Afrikában az „arab tavasz” hatása még érezteti hatását, ez a tendencia pedig stagnál. Ott kisebb mértékű népességrobbanás várható, mint a trópusi területeken. A földrészen jelen van a menekülttáborok gettószódása és a társadalmi elszigeteltség (Ruanda, Kenya), amelynek következtében nincsen integrációs és adekvát életszínvonal-kialakítási lehetőség. Kenyában jelentősek maradnak a törzsi-etnikai ellentétek. Nigéria a népességrobbanás egyik fókuszpontja, amit vallási, törzsi, ideológiai konfliktusok és a rossz kormányzás súlyosbítanak. A Maghrebben továbbra is vallási-ideológiai versengés és konfliktusok zajlanak. Közép-Afrikában a legagresszívabb formájában van jelen a vallási és etnikai fragmentáció. A Száhelben húzódik az életmód-, az etnikai és a vallási törésvonal is. Itt csapódnak le legjobban az éghajlatváltozás hatásai; egyben a legnagyobb népességrobbanás is itt történik. Ezek a kontinens legszegényebb államai, érdemi életszínvonal-növekedés nem történik, ami a radikális ideológiák táptalaja. Csádban van átlagosan a legfiatalabb réteg (átlagéletkor 15 év), Nigerben pedig a legmagasabb a világon a nők termékenységi ráta.

TECHNOLÓGIAI SZEKTOR

A kontinentális belső infrastruktúra fejletlen, de a nemzetközi fejlesztések nyomán lassú javulás érhető tetten. Ennek kapcsán is csökken a nyugati államok jelentősége, miközben Kína, Brazília, Törökország szerepe felértékelődik. A felhőalapú internet és technológiai fejlődés folytatódni fog csakúgy, mint a telekommunikációs forradalom (digitális gazdaság). Ennek kapcsán a kontinens – éppen relatív fejletlensége miatt – számos technológiai újítás teszt-

terepe (mobilbank, drónok). Ennek kapcsán már most is tetten érhető egyes fejlődési lépcsők átugrása. Afrika élen jár a zöldenergia-felhasználásban. A mezőgazdasági „forradalom” és annak innovációja várható húsz éven belül, amelynek keretében megtörténik az intenzív termelés általános elterjedése.

Kihívást jelent a gigavárosok kialakulása, amely különösen a közszolgáltatások, valamint a közbiztonság fenntartását nehezíti meg. Már most is érzékelhető, hogy a városi infrastruktúra és gazdaság nem bírja el a bevándorló tömeget, növekszik a bűnözés szintje.

KÖRNYEZETI SZEKTOR

Afrika a klímaváltozás által talán leginkább sújtott kontinens, aminek köszönhetően számos kihívással kell szembenéznie. Az aszályok után nagyobb gyakorisággal alakulnak ki betegségek, járványok. Húsz éven belül – a demográfiai robbanás miatt – sem várható változás, mert nincsenek tartalékok a rendszerben. Meghatározó a klímapolitika Kelet- és Dél-Afrikában, ahol a probléma leginkább szembetűnő. Ugyanakkor komoly bizonytalansági tényező, hogy számos modell tévedett például a csapadék előrejelzését illetően (lásd például a kelet-afrikai klímaparadoxont, amelynek lényege, hogy a modellek szerint több csapadéknak kellene hullnia, a valóságban azonban egyre kevesebb esik). Az egyes lokális mintázatok ráadásul nagy változatosságot mutatnak, nehéz általános trendeket felvázolni. Komoly kockázatok rejlenek az ember okozta környezeti degradációban, a túlleletetésben, erdőirtásban, talajerózióban.

KATONAI SZEKTOR

Az elmúlt két évtizedben Afrika legtöbb térségében jelentősen csökkent a fegyveres összeütközések száma és intenzitása. Ennek ellenére a Közel-Kelet mellett a földrészen találjuk bolygónk legtöbb erőszakos konfliktusát (CONFLICT BAROMETER 2017). Pozitív fejlemény, hogy az 1990-es évek tapasztalatai miatt az afrikai szereplők próbálják saját maguk megoldani a válságokat. Ennek kapcsán a jövőben is erősödni fog az elmozdulás a saját válságkezelési képességek (Afrikai Béke és Biztonsági Architektúra – APSA) erősítése felé. Az AU és más regionális szervezetek már napjainkban is igyekeznek átvenni az ENSZ válságkezelési misszióinak és feladatainak jelentős részét. A kontinens védelmi költségvetése folyamatosan növekszik. A harmadik országok számára a haditechnikai eladások folyamatos beavatkozási területet nyújtanak (kereskedelem, politikai nyomás, gazdasági koncessziók). A katonai technológiai innováció helyi szinten eredményes, különösen az aszimmetrikus hadviselés területén (pl. improvizált robbanóeszközök elleni technológiák – C-IED). Fontos kiemelni a Dzsibuti kapcsán tapasztalható, a katonai szektorban is tetten érhető versengés jelentőségét a bázisépítések képében (jelenleg az Egyesült Államok, Kína, Japán, Franciaország és Olaszország állomásoztat csapatokat az országban). A kontinensen a következő években is meghatározó lesz a radikális szervezetek elleni katonai fellépés.

FORGATÓKÖNYVEK

I. „Fenntartható növekedés”

A kedvező folyamatokat vizionáló forgatókönyvben a kontinens túllép a válságokon, és a demokratizálódás folyamata gyorsabb tendenciát mutat a vártnál. A politikai integrációs törekvések eredményre vezetnek, az Afrikai Unió képes lesz reális direktívák megadására, és egyértelmű politikai stratégiákat határoz meg a tagállamok számára. A középosztály öntudatra ébred, politikai befolyást tud szerezni, és megerősödik a civil társadalom. A radikális csoportokat sikerül visszaszorítani.

Az afrikai belső szabadkereskedelmi övezet megszilárdulásával, olajozott működésével jelentős piacbővülés várható a kontinensen. Növekedni fog a diverzifikáció, és kibővülnek a termelői szektorok. Egyúttal megnő a külföldi tőkebefektetések (foreign direct investment – FDI) aránya, valamint a külföldi bizalom, így csökkenni fog a segélyfüggőség. A termelői szektorok jelentősen bővülnek csakúgy, mint a hozzáadott érték. A középosztály jelentősen szélesedik, és a modernizáció motorjává válik.

A demográfiai robbanást a fogamzásgátló módszerek és családtervezési modellek gyors terjedése két generáció alatt megfékezi. A kontinensre érkező infrastrukturális fejlesztések és a helyi közigazgatás, ellátórendszerek fejlődése képesek lesznek kezelni a városokba érkező tömegeket. A vallási szélsőségesek a széles körű társadalmi integráció és életminőség-változás miatt visszaszorulnak.

A földrészen széles körben elterjed a technológiai innováció, és azt exportálni is képesek lesznek az államok. A belső fejlődés növeli a megtartóerőt, csökkentve a migrációt.

A gazdasági és technológiai fejlődésnek köszönhetően az államok képesek lesznek kezelni a klímaváltozás hatásait. Köszönhetően az innovatív technológiáknak és a mitigációs projekteknek (mint a Nagy Zöld Fal létrehozása) az éghajlatváltozás hatásai kezelhetőbbé válnak. Létrejön egy szemléletváltás a zöld gazdaság irányába történő elmozdulással, és az ahhoz szükséges eszköztár is elérhetővé válik. A környezettudatos, környezetbarát felhasználás kerül előtérbe.

Az államok képesek lesznek hatékonyan fellépni a válságkezelések során, köszönhetően a regionális és kontinentális integrációknak. Sikerül csökkenteni a radikálisok számát, és stabilizálni a törékeny államokat. Az Afrikai Unió minimális külső segítséggel is képes lesz kezelni a kialakuló új válságokat. Az államközi konfliktusok nem érik el az erőszakos összecsapás szintjét.

II. „Egyenlőtlenség és konfliktus”

A jelenleg látható tendek alapján vázolt realista forgatókönyvben a demokratikus felfogás lassan, de folyamatosan terjed a kontinensen, annak ellenére, hogy az erős vezetők személye továbbra is meghatározó lesz. Ehhez kapcsolódóan megmaradnak az autoriter elemek és hajlamok. Az integrációs törekvések folytatódnak, de közepes színvonalú eredmények kísérik őket. Egyes régiók egyértelműen a politikai stabilitás felé építkeznek tovább (Nyugat-Afrika, Dél-Afrika és a parti államok), miközben máshol megmaradnak a tartós válsággócok (Közép-Afrika, Dél-Szudán, Szomália). A radikális iszlámizmus erősödni és terjedni fog a kontinensen, de a nyilatkozatokon túl nem fog komolyabb globális problémát jelenteni: a dzsihádisták csoportok megmaradnak helyi, legfeljebb regionális szervezetnek. A nyugati narratívákban a jó kormányzás szerepe csökken, és előtérbe kerülnek a gazdasági és

politikai megfontolások. A nemzetközi közösség a válságok kapcsán nem a narratívákban erős, „átfogó megoldást” fogja követni, hanem a krízisek helyben tartását, mivel azok az elmúlt években egyre többször gyűrűztek túl a kontinensen. Emiatt a tét nélküli fejlesztések időszaka véget érően van, változik a fejlesztéspolitika fókuszja: a korábbi fejlesztési filozófiák (lelkiismeret-megnyugtató) átgondoltabbá, pragmatikusabbá válnak. Biztonsági okokból a Száhel-övezet és Észak-Afrika jelentősége kiemelkedik Európa és Magyarország számára.

Afrika piacként és nyersanyagexportörként is egyre jelentősebb lesz. Heterogén gazdasági fejlődés várható, amely nem lesz egyenletes. Ebben kulcsszerepe lesz a regionalizációnak és a közös kereskedelemnek. Bár folytatódik a gazdasági diverzifikáció, az államok zöme a következő húsz évben is nagyban ki lesz szolgáltatva a nyersanyagár-ingadozásnak, és kevesen tehetik meg, hogy a nyersanyagfüggőségtől elszakadjanak. A háztartások fogyasztása heterogén módon, de továbbra is nő. A vissza nem térítendő támogatások iránti igények fennmaradnak, de a donorstratégia kondicionalitása eltolódik, szigorúbbá válik. A hazautalások jelentősége megmarad. A nagy infrastrukturális beruházások folytatódni fognak, de továbbra sem lesznek képesek kielégíteni az óriási tempóban növekvő igényeket.

A középosztály bővülése folytatódik, de az egyenlőtlenségek és krízispontok továbbra is fennmaradnak. A demográfiai növekedés folytatódni fog, bár mérséklődik. A belső migráció továbbra is rendkívül jelentős marad, az interkontinentális migráció bővülése folytatódik. Az etnikai feszültségek mérséklődnek, de fennmaradnak, ezzel szemben a vallási – vagy annak köntösébe öltöztetett – feszültségek tovább erősödnek. Kérdéssé válik, hogy az oktatási és egészségügyi rendszer képes lesz-e elbírnivaló növekvő népességet, ahogy az is, hogy megoldást találnak-e az egyre nagyobb problémát okozó előregedő társadalomra (nyugdíj- és egészségbiztosítás). Felemás megoldások születnek a leszakadó társadalmi rétegek támogatására és integrációjára. A népesség polarizációja minden értelemben folytatódni fog, valamint a társadalmi fejlődés nem lineáris fejlődési ívet mutat, hanem hektikusan alakul, és nehezen modellezhetővé válik. Afrikában megavárosok alakulnak ki, és ezek az urbanizációs csomópontok megoldatlan közegészségügyi, közbiztonsági, ellátási és infrastrukturális problémákat okoznak.

Folytatódik a telekommunikációs forradalom. A kontinens az innovációs fejlődés kedvezményezettje lesz, miközben egyes ágazatokban fennmarad a több évtizedes elmaradottság. A kontinens saját innovációkkal is képes lesz bekapcsolódni a nemzetközi gazdaságba.

A kontinens rendszeresen szembesül a klímaváltozás negatív következményeivel és azzal, hogy még az erősebb államalakulatok is csak minimális tartalékokkal rendelkeznek ennek kezeléséhez. Így Afrika továbbra is rá lesz szorulva a külső segítségre. Egyes innovációk terjedése, illetve az oktatás színvonalának emelése egyik oldalon segíti, a demográfiai robbanás viszont nehezíti a klímaváltozás elleni küzdelmet. Egyes esetekben sikerül pozitív irányban hasznosítani az éghajlatváltozás tüneteit.

Az etnikai konfliktusok részben fennmaradnak, és a szélsőséges ideológiák is. A harmadik országok játszmái továbbra is jelentősek lesznek, főképp Kelet-Afrika és Észak-Afrika kapcsán. Növekszik a nem állami szélsőséges szereplők mozgástere és befolyása, ezzel gyarapszik a terrortámadások száma, és több ország kerül a szervezetek akciórádiusába. Az etnikai konfliktusok az adott régiókban megmaradnak, de terjedni várhatóan nem fognak. Az államközi összeütközések száma nem gyarapszik érdemben. Folytatódik az Afrikai Unió válságkezelő tevékenysége, lassan, de folyamatosan növekvő saját képességekkel.

III. „Féktelen káosz”

Az Afrikai Unió és az integrációs törekvések kudarcot vallanak, az államok elfordulnak a közös vívmányoktól: erősödik a regionális versengés. A regionális konfliktusok etnikai és vallási erőviszonyok mentén fokozódnak, a régiók belső kohéziója pedig csökken, így a válságok továbbgyűrűznek. A jelenleg relatíve jól működő democráciákban megjelennek és megerősödnek az autoriter motívumok. Olyan kulcsszereplők omlanak össze, mint Etiópia, Egyiptom vagy Nigéria. Az így generált válságok a kontinensen kívül is jelentős hatást fejtenek ki (migráció). A dzsihádisták csoportok további államkudarokat idéznek elő, és terrorakciók formájában a kontinensen kívülre terjesztik ki működésüket.

A gazdaság tekintetében a belső konfliktusok olyan problémákat okoznak, hogy több ország (például Etiópia) szétesésnek indul. Nem sikerül a túllépés a nyersanyag-exporton alapuló gazdaságon, emellett a regionális központok sem tudnak túllépni gazdasági problémáikon. Nem várható a kereskedelem érdemi növekedése sem kifelé, sem az afrikai államok között. A népesség továbbra is rohamosan növekszik (ezzel párhuzamosan az elszigetelt réteg nagysága is), amellyel a gazdasági bővülés nem lesz képes lépést tartani. Növekedés várható az elszegényedés mértékében, a középosztály bővülése pedig megáll.

A megavárosok társadalmilag és egészségügyileg időzített bombákká válnak, a bűnözés szintje pedig radikálisan növekedni fog. A városok teljes mértékben kicsúsznak a központi kormányzat ellenőrzése alól. Masszív interkontinentális migráció várható. A vallási szélsőségesek újabb államokat döntenek be. Az etnikai ellentétek kiújulnak és ismét polgárháborúhoz vezetnek. Az egészségügyi és oktatási ellátórendszerek több helyen összeomlanak, és kizárólag fizető formában lesznek elérhetőek.

A technológiai innováció nem nyer teret (nem érkezik érdemi külső know-how Afrikába), így ebből a szempontból az egész kontinens visszacsúszik a korábbi évszázadokban elfoglalt helyére. A kevés technológiai innováció megléte inkább növeli a társadalmi különbségeket.

A klímaváltozás hatásai az előre jelzettekénél is sokkal súlyosabbak lesznek. Olyan visszafordíthatatlan ökológiai problémák jelentkeznek, amelyek jelentős fenyegetést jelentenek az országokra, mint a tartós vízhiány, élelmezésbiztonság stb., ezáltal nagy kiterjedésű térségek válnak lakhatatlanná. Új betegségek és járványok alakulnak ki, vagy olyan betegségek jelennek meg újból, amelyekről azt hitték, hogy már leküzdötték őket.

A radikális nézetek terjedésével a nem állami szereplők csorbítják egyes gyenge államok szuverenitását és erőszakmonopóliumát. A radikális szervezetek újabb államokat destabilizálnak, és azok újabb területi fennhatóságra tesznek szert – amire akár az „Iszlám Állam”, akár a Boko Haram tekintetében láthattunk már példát. Az AU válságkezelési képességei stagnálnak, és nem képesek választ adni a gyarapodó kihívásokra. A vallási szélsőségesek mellett etnikai alapon szerveződő mozgalmak erősödnek meg és terjednek a kontinensen szeparatizmus, népiirtás és nagyobb menekülthullámok kíséretében. Ismét terjedni kezdenek az államok közti fegyveres konfliktusok (Szudán–Egyiptom–Etiópia; Szudán–Dél-Szudán, Algéria–Marokkó).

FELHASZNÁLT FORRÁSOK:

- BRATOON, MICHAEL – HOUËSSOU, RICHARD (2014): *Demand for Democracy Is Rising in Africa, But Most Political Leaders Fail to Deliver*. Forrás: http://afrobarometer.org/sites/default/files/publications/Policy%20paper/abr5_policypaperno11.pdf (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- BUZAN, BARRY – WAEVER, OLE (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge, Cambridge University Press.
- CONFLICT BAROMETER (2017): *Conflict Barometer 2017*. Forrás: <https://hiik.de/2018/02/28/conflict-barometer-2017/?lang=en> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- CRISIS GROUP (2016): *Burundi – A Dangerous Third Term*. Forrás: <https://www.crisisgroup.org/africa/central-africa/burundi/burundi-dangerous-third-term> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- CRISIS GROUP (2018): *Somalia and the Gulf Crisis*. Forrás: <https://www.crisisgroup.org/africa/horn-africa/somalia/260-somalia-and-gulf-crisis> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- ECONOMIST (2016): *African democracy. The march of democracy slows*. Forrás: <http://www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21705355-threats-democratic-rule-africa-are-growing-time-and-demography-are> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- IMF (2018): *World Economic and Financial Surveys World Economic Outlook Database*. Forrás: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- KISS JUDIT (2017): A világgazdasági tényezők szerepe Afrika gazdasági fejlődésében. In BIEDERMANN ZSUSZÁNA – KISS JUDIT: *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 127–162.
- MAHMOOD, OMAR – ANI, NDUBUISI CHRISTIAN: *Impact of EU funding dynamics on AMISOM*. Forrás: <https://issafrica.org/research/east-africa-report/impact-of-eu-funding-dynamics-on-amisom> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- UNDP (2017): *A Journey to Extremism in Africa*. Forrás: <http://journey-to-extremism.undp.org/content/downloads/UNDP-JourneyToExtremism-report-2017-english.pdf> (A letöltés időpontja: 2018. 07. 01.)
- WALLERSTEIN, IMMANUEL (2010): *Bevezetés a vilárendszer-elméletbe*. Budapest, L'Harmattan.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem kiadványa

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közigazgatási Továbbképzési Intézet
www.uni-nke.hu

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Kis Norbert rektorhelyettes
Címe: 1083 Budapest, Üllői út 82.

Kiadói szerkesztő:

Dorogi Katalin

Tördelőszerkesztő:

Mikes Vivien

ISBN 978-963-498-175-6 (elektronikus)